Алесь Паплаўскі

ГУЛЬНІ З НУЛЯВЫМІ СУМАМІ

Аповесці

Мінск
«Галіяфы»
2020

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Беи)
П17

Паплаўскі, А.
П17 Гульні з нулявымі сумамі : аповесці / Алесь Паплаўскі. — Мінск : Галіяфы, 2020. — 274 с.
ISBN 978-985-7209-58-3.

У кнігу ўвайшлі тры аповесці. «Размовы са стодзівамі» — гэта псіхалагічная прытча. Чытачу давядзецца вырашыць, каму суперажываць. Трагічныя лёсы людзей дзіўным чынам пераплятаюцца. У аповесці «Lapido» Павал, ахвяра рэпрэсіўнай дзяржаўнай сістэмы, вымушаны ратавацца ў краіне, дзе ў далёкія савецкія гады ягоны бацька жорстка распраўляўся з паўстанцамі. Дзеянні разгортваюцца на фоне містычнай Прагі. Галоўны герой аповесці «Гульні з нулявымі сумамі» трапляе ў далёкую Палесціну, дзе раздумвае пра свой лёс, спрабуе разабрацца ў мінулым. Самалёт, у якім ён вяртаецца на радзіму, церпіць катастрофу. Што можа выратаваць галоўнага героя?

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Беи)

ISBN 978-985-7209-58-3

РАЗМОВЫ
СА СТОДЗІВАМІ

«Не кажы, што мінае час:
час застаецца, сыходзім мы...»

Талмуд

1

Жыццё пачынаецца з хлусні, дробнай і бяскрыўднай. З жыццесцвярджальнага, спакуслівага: «Усю-сю-сю!..» Ты хочаш есці і інстынктыўна цягнешся да белай выспачкі цела, што прывідна ўздрыгвае ў выразе маміная блузкі, і натыкаешся на гэтае п’янкое, шматабяцальнае: «Ух ты, маё любінятка!..» Слязлівасць сціраецца ўсмешкай. Як мала нам патрэбна ў жыцці насамрэч! Але ты патрабуеш большага. Ты патрабуеш недазволенага. Твой рот затыкаюць пустышкай, і гаркавы прысмак гумы крадзе на нявызначаны час твой голад. З узростам імкненне да недазволенага робіцца неабходнасцю. Імклівасць, хуткаплыннасць і разнастайнасць жыцця агаломшваюць цябе. Ты траціш арыенціры. Ты ўжо не здольны вызначыць, хто хлусіць табе, а каму хлусіш ты. Гэта і ёсць сведчанне таго, што ты стаў дарослым. Цяпер табе дазволена ўсё. Ты захапляешся сваёй самадастатковасцю. Выстаўляеш напаказ свае пачуцці. Твой вопыт — узор для пераймання. Насамрэч жа гэта тое, без чаго чалавеку твайго ўзросту можна з лёгкасцю абысціся. Пераважная большасць мерае жыццё іншымі меркамі. Але ты да іх ліку сябе не далучаеш. Ты перакананы, што ты іншы. Так склалася. Стала звычкай. Неабходнасцю. Даведзеным да абсурду імкненнем да спазнання мудрасці, пра якую некаторыя яшчэ нават не здагадваюцца. Ты спяшаешся, робіш памылкі. Ты зайздросціш, хаця лічыш, што зайздросцяць табе. Ты траціш сяброў. Так, усё мае свой кошт. Ты ігнаруеш створаны са-

мім жа вакуум, ты імкнешся запаўняць яго нечым пустым і нязначным. Ты спяшаешся. Верагодна, гэтак жа спяшаецца вязень, які вярнуўся на волю толькі што з-пад варты. Жыццё пераваліла за трыццаць, а ты выразна ўжо адчуваеш на сваёй патыліцы ледзяное дыханне адзіноты. Разуменне таго, што прайшло яно пераважна ў пошуках чужых памылак, неаспрэчнае. Цяпер тваё атачэнне ігнаруе цябе. Абыходзіць бокам. Не ўспрымае. І ты змушаны жыць з гэтым. Ты злуешся. Яно і не дзіва. Быць навідавоку для цябе — быць незаўважным. А скрытнасць для такіх, як ты, аматараў назіраць за чужым жыццём, — галоўная ўмова існавання. Толькі хто падкажа табе, што ты і ёсць памылка, тая, якую ты шукаеш вось ужо палову свайго жыцця ў іншых?..

— Я ўсё роўна цябе пацалую!.. Ляля!..

Гэтая юродзівая надакучвае табе кожны дзень. Яна матэрыялізуецца нават там, дзе яе не чакаюць. І табе нічога не застаецца іншага, акрамя як кожны раз выціраца ад яе гэтай бязмэтнай, вар'яцкай усмешкі. Нібыта ад агіднага пляўка. Божа! Якія ў яе вочы! З-за гэтага позірку ты здольны прыняць ад яе любыя абразы. Ты перакананы, што дэманы, якія жывуць у душах вар'ятаў, адкрываюць утоеныя ад людзей ісціны.

— Я ўсё роўна цябе пацалую!.. Ляля!.. — завіхаецца вакол цябе ў рытуальным танцы вар'ятка і цягне да твайго твару парэпаныя брудныя пальцы.

Вакол ніводнай жывой душы. Толькі вузкая стужка асфальту, шчыльна заціснутая з двух бакоў будынкамі, і містычны свет звыклай агіднай сімволікі. Толькі ты і яна — жахліва рэальныя ў гэтым свеце. І ўсё, што павінна адбыцца, абавязкова адбудзецца! Таму змірыся! Прайдзі праз гэта! Уяві сабе, што цябе сапраўднага тут няма... Адчуй сябе таксама вар'ятам! Ну!.. Ну!.. Рабі што-небудзь!..

— Я ўсё роўна цябе пацалую!.. Ляля!..

Ты робіш спакуслівы крок наперад, прыкрываючы далонёй свой брыдкі, знявечаны ў дзяцінстве твар — вынік гісторыі, якую ты наўмысна ўтойваеш ад сябе, — і спыняеш-

ся. Не, ты не здольны прыняць гэтае крыўлянне за ісціну. Не, не зараз, Білі! Не цяпер…

— Не цяпер, Білі! — шэпчаш ты. — Не цяпер!

Рэха вяртае твой голас. І ты чуеш, як ён здрадліва дрыжыць. Ты адрываешся ад думак і здзіўлена глядзіш на вар'ятку. Табе хочацца плюнуць ёй у твар.

— Білі!?

Так… Ты Білі! Ты звыкся з гэтай мянушкай. Яна прыклеілася да цябе назаўжды, неадчэпна. Яна сцерла тваё сапраўднае імя. Ты даўно адгукаешся на яе. Яна таксама адтуль, з той даўніны, з той не забытай табой гісторыі. Яна частка драмы твайго жыцця. Біл!.. Білі!.. Дэбіл… Чаму дэбіл?… Калі-небудзь ты раскажаш свету гнюсную гісторыю свайго жыцця. Калі-небудзь… Але не цяпер.

— Не цяпер, Білі.

Вар'ятка спрабуе злавіць цябе за руку.

— Я хачу цяпер!.. — захліпаецца яна штучным нечалавечым рогатам.

— Пудзіла!.. Ідзі ад мяне!

— Мы-гы…

— Пудзіла! — лямантуеш ты, нібы ашалелы. — Божа! За што мне ўсё гэта! Ці ёсць хоць хто-небудзь у гэтым свеце, хто зразумее мяне?

Вакол застылае ў карціннай нерухомасці наваколле. На твары вар'яткі цень стомленасці. І ўпартасць. Не, час канчаць з гэтым.

— Я ўсё роўна цябе пацалую!.. Ляля!..

— Хопіць!.. Хопіць!..

Далей — цішыня. Яе вочы тлумачаць усё. Словамі не заўжды можна выказаць тое, дзеля чаго яны існуюць. Так, ты і ёсць лялька — аднавокае пудзіла з тварам, спярэшчаным глыбокімі зморшчынамі, з ранамі, якія ніколі не загояцца. «Не ный! Жыццё само за цябе ўсё вырашыць. Ідзі і жыві!..»

Ты ненавідзіш яе. Не, не за вар'яцтва, вядома. Ты ненавідзіш яе за тую векавую рознасць, якая пралягае між ва-

мі, за гэтае нахабнае навязванне сябе Свету, якое яна дэманструе табе кожны раз. Ты перакананы: гэта якраз і ёсць выкрыццё лжывай яго Мудрасці. Час!.. Дзе і як мне ад цябе схавацца? Элі, элі, лама сабахтані?..[1]

Ты растаптаны сваёй нікчэмнасцю. Бо хто хоча стаць мудрацом, той мусіць нарадзіцца вар'ятам. Так склалася гістарычна…

---

[1] Элі, элі, лама сабахтані?.. — лац. «Гасподзь, гасподзь, чаму ты пакінуў мяне?» Па паданнях, апошнія словы Ісуса Хрыста.

2

Звечара ля яго акна доўга кружляла галубка. На досвітку ён знайшоў яе напаўжывую на падваконні, у невялічкай драўлянай скрыначцы. Белая, з маленькай чорнай адмецінай на шыі, яна выглядала ў ёй нібыта ў труне. «Чаму тут, чаму сярод гэтай непатрэбшчыны ты знайшла свой апошні прытулак? — шчыра здзівіўся ён і, насуперак здароваму глузду, падумаў: — Верагодна, гэта знак звыш, скупы намёк на ўсю абсурднасць самога жыцця...» Ён адчыніў акно і гідліва кончыкам пальца дакрануўся да яшчэ цёплага камячка. Птушка ўздрыгнула, але вочы не расплюшчыла. Ён надламаў кавалак батона, скарынку паклаў сабе ў рот, а мякіш падсунуў пад птушыную дзюбу. Галубка нават не варухнулася. Тады ён выплюнуў рэшткі недаедзенага на вуліцу і закурыў. Счакаўшы хвіліну, начапіў на нос звыклыя даўно акуляры з зацемненымі шкельцамі і высунуўся з акна. Мітуслівы позірк абмацаў панурае наваколле. Усё гэта ён ужо бачыў, і неаднойчы. Але ўсё роўна кожны раз, чамусьці з зайздроснай настырнасцю, імкнуўся знайсці сярод гэтай будзённай звыкласці нешта новае для сябе, нешта не спазнанае яшчэ. З такой цікаўнасцю людзі, верагодна, прагнуць зазірнуць толькі ў апраметную сваёй будучыні. Вуліца была спавітая шэрай вадзяністай імглой. Ён выразна чуў, як яна бруіцца недзе ўнізе пад ім, зусім побач. Па той бок вуліцы вымалёўваліся невыразныя пакуль яшчэ, расплывістыя абрысы гарадской ратушы. Будынак патанаў у перадранішнім марыве. Але недзе далёка за ім, на даляглядзе, на зямлю ўжо спаўзала некалькі брудных сонечных промняў, падобных

да дзвюх свежых крывавых драпін. Відавочна, нанёс іх на гэтую суцэльную шэрасць нехта не выпадкова. Ва ўсякім разе, яны, як яму падалося, і былі тым апошнім штрышком, той неабходнай дэталлю, без якой гэтая суцэльная сцэнічная Містэрыя падалася б нейкай мазнёй і мела б незавершаны выгляд. Ён заплюшчыў вочы і адразу ж расплюшчыў іх. Слых улавіў да болю знаёмае, ледзь чутнае манатоннае скавытанне. Гукі то нарасталі, то зноў сціхалі. Гэтую дзіўную «мелодыю» ён чуў цяпер шторанку на працягу тыдня ці мо нават двух. Яму здавалася, што гэта гучыць недзе Эолава арфа. Дакладней, яе адгалоскі, яе непаўнавартаснае рэха, аднастайная песня смерці, трыумф бессэнсоўнага над сэнсам усіх сэнсаў. Ён доўга не мог дапетрыць, адкуль зыходзяць гэтыя таемныя гукі. Некалькі разоў нават хадзіў да ратушы і там доўга ўслухоўваўся ў ранішнюю цішыню. Прастата адкрыцця не столькі здзівіла яго, колькі расчаравала. Ветру, каму ж яшчэ падуладны гэты спеў Цішыні. Моц і тэмбр яго цалкам залежылі ад хуткасці, з якой вецер імкнуўся вырвацца на волю праз разбітыя шыбіны ў шпілі вежы. Менавіта тады яму падалося, што гэтая нябачная людскому воку сіла прагне выдраць з неабдымнай ледзяной Моўчы назапашаную вякамі людскую скруху. Вырваць няспелай. Менавіта тады, у тыя хвіліны свайго адкрыцця, зарадзілася таксама і вар'яцкае пытанне: «А ці можа быць музыка болем?..» Гэтая ж думка вярнулася да яго і цяпер. «Безумоўна, можа. Толькі боль, толькі духоўныя і душэўныя пакуты вартыя вяршыць цуды ў гэтым свеце, — пераканаўча разважыў ён. — Нездарма Шастаковіч называў большасць сваіх сімфанічных твораў надмагіллямі...»

Насамрэч музыку гэтага сусветнавядомага Майстра ён не любіў. Чуў яе толькі аднойчы ў сваім жыцці. І гэта была знакамітая сёмая сімфонія. Яна яму зусім не спадабалася. «Мо таму, — заспяшаўся ён апраўдаць свае пачуцці, — што яна і была музыкай болю?» З класікаў ён захапляўся толькі Пяртам. Але тое была зусім іншая музыка. У адрозненне

ад Шастаковіча, музыка Пярта была не столькі музыкай болю, колькі музыкай пакаяння. Яна патрабавала не вонкавага ўспрымання, яна патрабавала саўдзелу. Яна была вынутай з самой Цішыні — прасторы больш дасканалай, чым сама Музыка. Ва ўсякім разе, так сцвярджаў сам аўтар. І ён не мог не пагадзіцца з гэтай высновай.

Ён зняў акуляры і яшчэ раз зірнуў на птушку здаровым вокам. На месцы другога блiснуў пратэз з крыялітавага шкла. Ніякай эстэтыкі — толькі голая практычнасць. Вось чаму ён насіў свае акуляры. За цёмнымі шкельцамі ён хаваў свой дзіцячы грэх. Чорную, агідную павязку на сваім твары ён не ўяўляў.

«Ва ўсёй гэтай маёй недарэчнай пачварнасці, безумоўна, і схаваная несправядлівасць свету! — падумаў ён без ніякай скрухі і шкадавання, праціраючы ражком суконкі запацелыя шкельцы. — Навошта цешыць сябе ілюзіямі? Знаходзяць адзінкі, шчаслівчыкі. Астатнія губляюць, кожны свае. Па кроплі. Кожны дзень...» «Гэта, Білі, цябе пакідае жыццё!» — часта кпіць з яго Буся. Верагодна, ён мае рацыю. Бо адзінае, чаму людства яшчэ не навучылася на працягу сваёй эвалюцыі, — гэта падманваць час.

Ён зірнуў удалячынь, паверх ратушы, потым імкліва перавёў позірк на птушку. Страсянула ад унутранага холаду. Сэрца трывожна сціснулася: «Ну вось і па восені. Хутка снег ляжа на зямлю. Зіме даўно ўжо карціць... Вятры!.. Кожны дзень вятры...» Яшчэ раз дакрануўся да птушкі. Тая не падала ніякіх прыкмет жыцця. Відавочна, пакуты яе толькі што скончыліся, і з гэтым трэба было нешта рабіць. Разлічваць на тое, што птушка сама пакіне абраны ёю прытулак, больш не выпадала. «Свет стварае сябе са сваёй жа смерці... — скупа ўсміхнуўся ён, узгадаўшы гэтую старую, запазычаную ў некага яшчэ ў юнацтве, метафарычную думку. — Без сумнення...» Ён грэбліва варухнуў трухлявую скрыню. Цвікі, якімі яна мацавалася да атынкоўкі, даўно з'ела ржа, і фанера цяпер трымалася на добрым слове. Ён даўно ўжо збіраў-

ся разабраць яе, вывалачы на сметнік, але рукі да гэтага так і не дайшлі. І як вынік цяпер — лішні клопат. Не будзь гэтай скрыні, не было б гэтай смерці. Ён пашукаў вачыма пакет, у які можна было б загарнуць здохлую птушку, аднак нічога прыдатнага не трапіла яму на вочы. «Вось яна, навідавоку, наша лжывая ілюзія выбару: вы гэтага не павінны рабіць, але рабіць вам тое давядзецца... А што калі выкінуць яе разам з гэтай скрыняй? — падумаў ён раптам. І нават паспрабаваў ададраць дошкі ад атынкоўкі. Верагодна, гэта ў яго б атрымалася, калі б не тэлефонны званок. Ён зачыніў акно і нетаропка накіраваўся ў вітальню. На паўдарозе перадумаў, вярнуўся і адчыніў акно.

— Білі!.. Алё!.. Білі!.. — данеслася да яго са слухаўкі. Гэта быў Буся. Хто яшчэ мог тэлефанаваць яму ў такую рань? Размаўляць з ім не было жадання, і ён пашкадаваў сто разоў, што падышоў да тэлефона.

— Білі, па-мойму, мы дамаўляліся сустрэцца... Забыў?

— І што з таго?! — буркнуў ён незадаволена. Штучна пазяхнуў, намякаючы на тое, што яго дарма разбудзілі.

— Нічога, проста хацелася ўдакладніць: дзе, калі і ў колькі, — заспяшаўся Буся. — І яшчэ... Ой, Білі, ты сядзіш? Ну, тады трымайся... Не паверыш, Віка аб'явілася. Што-о-о?.. Ты не памятаеш Віку? Білі, ну ты даеш! Не выдурняйся! Наша аднакурсніца. З Марынкай за адным сталом сядзелі. Ды памятаеш ты яе... Скуль вярнулася? З Ізраіля, вядома, скуль жа яшчэ. Зямля запаветная ёй больш не даспадобы... Ха-ха-ха!.. Радзіма яе паклікала, Білі, радзіма. Ну што, патусуемся разам? Палялякаем, піўком пацешым сябе. Білі, Віка такой фіфай зрабілася, абалдзець!.. Памятаеш, якой чуняй яна раней была?..

«Не трэба ля-ля... Для цябе, скажам, яна ніколі чуняй не была», — падумаў ён, узгадаўшы, як некалі Буся заляцаўся да дзяўчыны. Хаця да каго ён толькі не заляцаўся, гэты Буся. І да Марыны, і да Вікі. Вось толькі поспеху не меў ніколі...

Паўза зацягвалася.

— Ну што, ты згодны? — намагаў Буся.

— Не, я не магу, — схлусіў ён, скоса зірнуў на прыадчыненыя на кухню дзверы і пажартаваў: — Мне сёння яшчэ на пахаванне ісці.

— На пахаванне? — здзіўлена войкнуў Буся. — А хто памёр, Білі?..

— Мой анёл... — выціснуў ён праз вусны.

— Не дуры, Білі! — ажывіўся Буся. — Які яшчэ анёл?..

— Мой анёл. Анёл-абаронца.... Цяпер я, Буся, сам-насам з гэтым светам.

— А-а-а! Разумею, — зарагатаў той. — Ты, як заўжды, на сваёй хвалі. Ладна, Білі, ладна... Пахаванне адмяняецца.

— Не, Буся, не адмяняецца... Прабач, але патэлефаную пазней, калі вызвалюся.

— Білі!..

— Не магу, Буся, не магу. Бывай! — сказаў ён і хуценька паклаў слухаўку. Некалькі хвілін пастаяў у роздуме, потым накіраваўся на кухню. Пакой за той час, пакуль ён размаўляў па тэлефоне, праветрыўся. Ва ўсякім разе спецыфічных пахаў смерці ў ім ужо не адчувалася. Туман за акном напалову рассеяўся, агаліўшы рэбры-лічбы на цыферблаце гарадскога гадзінніка. Стрэлкі набліжаліся да васьмі гадзін раніцы. Наперадзе яго чакаў новы дзень і часу, каб сапсаваць сабе настрой дарэшты, было больш чым дастаткова. «Ну, і кім ты сябе ўявіў тут, унізе?..» — падумалася яму чамусьці. Не знайшоўшы адказу на сваё дзіўнае, недарэчнае пытанне, ён дастаў з шуфляды дзіравы шматок поліэтылену — першае, што трапіла на вочы, — і старанна загарнуў у яго яшчэ цёплы камячок. Потым без асаблівых намаганняў адарваў ад цагляных перамычак скрыню і паклаў туды скрутак. Атрымалася прыстойная дамавіна. Яшчэ праз хвіліну ён накінуў на плечы куртку і рушыў у паўзмрок лесвічнай пляцоўкі. Электрычнасць, як заўжды, выключылі, і спускацца ўніз давялося ў цемры, навобмацак. На лесвічную пляцоўку з цяжкасцю прабівалася праз невялічкія незашклёныя акен-

цы перадранішняя смуга. Бачнасці яна не дадавала, і, каб не зачапіцца за што-небудзь нагой на сваім шляху, яму даводзілася ўвесь час трымацца рукой за сцяну. Другая рука была занятая скрыняй. Паўзмрок быў яму дарэчы. Вялікага жадання быць заспетым за такім заняткам суседзямі ён не меў. Выходзячы з кватэры, ён пачуў, як недзе ўнізе здрадліва рыпнулі дзверы, потым слых улавіў нечыя неразборлівыя галасы, жаночы і дзіцячы. Ён паскорыў хаду. На трэцім паверсе яго перастрэў хлапчына гадоў дзесяці-дванаццаці. Відавочна, незнарок. Але яму, як заўжды, так не падалося. Гэтыя малакасосы ліплі да яго, як слата нейкая на мёд. Ім абы толькі паздзекавацца, ведаў ён.

— Артур, саступі дарогу, — загадала хлопцу жанчына. Голас прагучаў аднекуль з глыбіні пакоя. Самой жанчыны ён так і не ўбачыў. У адказ падлетак нават брывом не павёў.

— Артур, я каму сказала!.. — узмацніла голас жанчына. Хлопец незадаволена праімітаваў нейкія недакладныя рухі, паказаўшы пры гэтым яму язык. Нават у прыцемку ён адчуў выказаную ў свой бок агіду. «Скуль яна ў цябе?.. — абурыўся ён, але прамаўчаў. — За што ты мяне ненавідзіш, шчанюк?» Насамрэч невядома, хто каго больш ненавідзеў у гэты момант. Ён не любіў дзяцей. І не столькі саміх дзяцей, колькі іх наіўную дзіцячую шчырасць. Дзеці дражнілі яго. Паказвалі язык, круцілі пальцам ля скроні. Як толькі маглі і ўмелі, імкнуліся агаліць ягоную нікчэмнасць і непаўнавартаснасць. У адрозненне ад дарослых, дзеці не насілі на тварах масак, і ён не ведаў, што насамрэч лепш. Калі дарослыя рабілі хоць нейкі выгляд спагады, то гэтыя байструкі, наадварот, былі да агіднасці шчырымі ў сваіх пачуццях. Яму здавалася, што яны наўмысна выкрываюць у ім нават не столькі знешнія хібы, колькі ўнутраныя, каб не быць такімі самім. Верагодна, гэта была іх адзіная зброя ў барацьбе з хлуснёй, той, якая ўласцівая толькі дарослым. З узростам шчырасць трацíцца. Жыццё дастаткова б'е нас, каб мы называлі рэчы сваімі імёнамі.

«Гэты не саступіць, — пераканаўся ён і адштурхнуў ад сябе хлапчыну сам.

— Пайшоў прэч, смаркач! — прашыпеў ён ледзь чутна.

Падлетак ухіліўся і зноў паказаў яму язык.

— Артур, што ты сабе дазваляеш? — жорстка спыніла яго жанчына.

Слухаць іх не было часу і жадання. Абмінаючы падлетка, ён выпадкова зачапіўся нагой за каменны выступ, спатыкнуўся і ледзь не расцягнуўся на сходнях.

— Сволач! — вылаяўся ён цяпер ужо ўголас і кінуўся ўніз подбегам. Сцішыў хаду толькі на выхадзе. — Сволач! — паўтарыў ён і накіраваўся ў глыб двара. Там, па яго меркаванні, і павінен быў быць сметнік.

«А сам ты, сам ты якім быў у такім узросце? Раскажы сабе пра сябе. Раскажы. Толькі шчыра. Які сэнс хлусіць самому сабе? Быць і імкнуцца быць — розныя рэчы. Ці не так? Надзеі і спадзяванні рэдка калі супадаюць з сапраўднасцю. І рана ці позна табе давядзецца расказаць сваю гісторыю. З чаго ты пачнеш свой аповед? З тых далёкіх дзевяностых, калі ўсё ў краіне, у якой ты нарадзіўся, перакулілася з ног на галаву?.. Так… Кожны дзень мама выпраўляла цябе ў школу з абразком, з не вартай увагі, як ты лічыў, квадратнай кардонкай з выявай Божай Маці. Яно і не дзіўна: пасля працяглага атэістычнага жыцця ў краіну вярталася мода на Бога. Ты не разумеў мамінай настырнасці, з якой яна спрабавала ўціснуць табе ў рукі гэтую непрывабную выяву цёткі з малым дзіцем, і не пераставаў здзіўляцца: «Якая яна святая? Цётка як цётка!..» Галоўным для цябе было як мага хутчэй выслізнуць за дзверы, а там — воля вольная… І так шторанку. Ты нёсся, нібы ашалелы, уніз па лесвіцы і на небяспечнай ад дома адлегласці азіраўся. Калі квяцістыя фіранкі на акне кухні хавалі і без таго невыразна акрэсленыя абрысы мамінага аблічча, ты клаў абразок у кішэню ці запіхваў яго ў ранец. «Убачаць — засмяюць!» — вось што турбавала цябе па-сапраўднаму. Гэта нашмат пазней ты будзеш лавіць сябе на жахлівай

думцы, што, верагодна, гэтае тваё дзіцячае блюзнерства і ёсць сапраўдная прычына твайго духоўнага падзення. Бо чым іншым можна патлумачыць яшчэ тое вялікае расчараванне, якое напаткае цябе неўзабаве? Але пачуцце віны, імкненне вінаваціць сябе ў любым праступку, нават ніколі не здзейсненым табой, прыйдзе нашмат пазней. Верагодна, трагедыя нашага жыцця ў тым, што яно, прапаноўваючы безліч сваіх варыянтаў, насамрэч пазбаўляе нас любога выбару…

Але на пачатку было слова. І тое слова было Моніка… Моніка Велюр…

3

Хочаш жыць — ідзі і жыві!.. Будзь як усе! Будзь лепшай за ўсіх! Нарадзіся вар'яткай. Катайся ў інвалідным вазку па гэтых вуліцах. Насычай свае лёгкія забруджаным, атрутным паветрам. Зневажай іншых. Зневажайся сама. Прасі міласціну. Ашуквайся. Ашуквай — ашуканства прыносіць асалоду! Рабі выгляд, што ўсё, што адбываецца вакол, задавальняе цябе. Галоўнае, не забывай: ты нарадзілася ў краіне цынікаў. Ты жывеш сярод гістарычных ілгуноў. А таму нікому не вер і глядзі на жыццё з усмешкай. Людзі, якія не здольныя палюбіць сябе, ніколі не палюбяць цябе. Таму разлічвай на сябе і толькі. І не спяшайся дзяліцца думкамі з першым стрэчным. Што б ты ні агучыла, тваю шчырасць выкарыстаюць супраць цябе. Зло, яно больш прывабнае, чым дабрыня. А твая гісторыя ад яе пачатку і да канца ганебная. Для большасці ты — персанаж дзіцячых коміксаў, атавістычная істота. Таму не чакай ад людзей ні спагады, ні ласкі!.. Твой бацька адмовіўся ад цябе, калі ты была яшчэ ў чэраве мацеры. Ён быў з ліку тых самых, адукаваных і тонка выхаваных, істот, каму мець пазашлюбных дзяцей амаральна. І таму твая гісторыя пачынаецца менавіта з гэтай, не вартай увагі, дэталі. Сцісні вусны і цярпі. Твая справа — несці крыж іншых. За іншых. Твая справа — ісці, каб не дайсці. Дойдуць іншыя. І ў гэтым твая радасць. Але ты не адна такая, такіх, як ты, безліч у гэтым свеце. І ў кожнага з вас свая гісторыя. Таму — ідзі і жыві…

Адназначна, для мяне колеры жыцця жоўтыя. У гэтым я пераконвалася неаднойчы. Аб гэтым я думаю пастаянна, нават цяпер, узіраючыся ў неаглядную мёртвую цішыню.

Святло ў акне ў доме насупраць — адзіная крыніца жыцця ў гэтым нямым згустку начной прасторы. І ўсё, што мне засталося, гэта назіраць за іншымі. Апошнімі днямі я амаль не сплю. Думаю, думаю. Пра маму, пра Цябе. Толькі навошта мне ўсё гэта? Навошта мне гэты жоўты нямы квадрат з залатымі фіранкамі, да краёў запоўнены чужым шчасцем? Спачатку яны пазбавілі мяне зносін з іншымі, цяпер прагнуць пазбавіць прасторы. І я, нібы той матылёк Каліма, што імкнецца прыпадобніцца сухому лістку, змушана ўпотай ад вас прыпадабняцца гэтаму жоўтаму колеру, колеру чужога жыцця.

Частыя пераезды з горада ў горад — гэта маміны хітрыкі. Так бы мовіць, спробы хаваць мяне ад людзей, ад сваіх знаёмых. А самой — хавацца ад нязручных і крыўдных пытанняў. Таму гэтыя бясконцыя ваяжы для мяне ёсць не што іншае, як уцёкі ад саміх сябе. Верагодна, некалі гэтая наша мара збудзецца. Інакш навошта ўся гэтая мітусня? Мама, па ўсім відаць, думае гэтак жа, як і я, толькі ніколі не выказвае свае думкі ўслых. Яна пастаянна плача і трызніць. Ад яе трызнення мне іншы раз робіцца не па сабе. Я здагадваюся, што я для яе і ёсць тая прычына яе няшчасцяў, пра якія яна ўвесь час узгадвае, і мне не даспадобы такі яе настрой. Мне б хацелася прыносіць ёй радасць. Я не аднойчы ўжо спрабавала пагаварыць з ёй пра гэта, але варта мне было толькі распачаць гаворку, як я забывала назапашаныя для гэтага словы. Мамін позірк крадзе іх у мяне пастаянна. Яе вочы бянтэжаць мяне. Яе позірк збівае з панталыку. А яшчэ не менш бянтэжаць мяне яе слёзы. Дакладней, іх беспадстаўнасць. Мне здаецца, што мама плача, абы толькі паплакаць. Мне ж даспадобы слёзы радасці. Таму іншы раз мне таксама хочацца паплакаць. Разам з ёю. Каб быць падобнай да яе. Я прытвараюся і плачу, як і яна, без прычыны. Я імітую свой смутак. Аднойчы мне пашчасціла пакаштаваць яе слёзы. Калі я цалавала яе. Яны былі прытарна горкімі. Няўжо і мае слёзы радасці такія ж салёныя?..

Але да ўсяго, у тым ліку і да жыцця, можна прызвычаіцца. І магчымасць пераканацца ў гэтым мне выпадала неаднойчы. Толькі ў гэтым вялікім горадзе, куды мы прыехалі з мамай нядаўна, усё па-іншаму. Менавіта тут упершыню ў жыцці я адчула сябе дарослай. А яшчэ я адчула ўнутры сябе тваё жыццё. Не здзіўляйся, я запоўненая Табой і не ведаю, што мне з гэтым рабіць. Маё існаванне набыло іншы сэнс. Цяпер мне нават цяжка ўявіць, што станецца са мной і з табой, калі мама ў чарговы раз надумае з'ехаць адсюль. Не, з ёю я больш нікуды не паеду. І калі я пачынаю думаць пра гэта, мяне апаноўвае смутак. Магчыма, гэта толькі ілюзія той тугі, пра якую я мару. Але ў гэтым і ёсць цяпер сэнс майго існавання. Мне часта здаецца, што Ты і ёсць маё жыццё. Бо хто яшчэ, калі не Ты? Ты і ёсць той адзіны, дзеля каго я прыйшла ў гэты свет. Дзеля каго я буду існаваць, каб не дайсці. Ты, і толькі ты, — Тое, што любяць, што застанецца пасля нас!..

Пра тваё існаванне ў маім жыцці мама пакуль не здагадваецца. Менавіта ёй пра Цябе я і не раскажу нічога ніколі. Асабліва пасля ўчарашняга жудаснага выпадку. Дадумацца, мама спрабавала спаліць маю новую ляльку. Пасля гэтага я ёй не веру. Скуль у яе столькі агіды і злосці да мяне? Не, рызыкаваць тваім жыццём я не маю ніякіх падстаў... Я ўважліва назірала за ёй, гэта была не мама. Мама так ніколі б не зрабіла. Спачатку яна адарвала ляльцы нагу, потым другую... Потым яна паўтарыла тое ж самае з рукамі. А потым... Потым яна кінула рэшткі ў духоўку. І тады я кінулася прэч, на вуліцу. Не, я не плакала. Я смяялася. Мама крычала мне нешта ўслед, але я не слухала яе. Я смяялася. Смех забіваў ува мне ўсе астатнія пачуцці. Я бегла і смяялася... Я рагатала...

4

Калі ён спрабуе вяртацца ў мінулае і пачынае год за годам гартаць зачытаную кнігу свайго жыцця, кожны раз памяць нагадвае яму пра той далёкі восеньскі дзень — пятніцу 13 верасня. Яму адразу ж узгадваюцца разбітае трумо ў вітальні, срэбная мешаніна аскепкаў на падлозе і слёзы… Шмат слёз. Маміных і яго. Уперамешку. Усё астатняе, усё вонкавае — гэта пакуль што яшчэ толькі неаглядная прастора для падзелу дзвюх стыхій, тая самая ледзяная сусветная Моўча, якая праз пэўны час народзіць міфічных Эрэба і Нікту. Але пакуль яшчэ заўтрашні дзень — загадка для ўсіх. Ніхто яшчэ не падазрае нават, што ўсяго праз нейкія тры месяцы перастане існаваць магутная імперыя, і што крывавыя падзеі ў Малдове, Літве і Латвіі, а таксама жнівеньскі путч і забарона дзейнасці камуністычнай партыі толькі паспрыяюць гэтаму неаспрэчнаму гістарычнаму факту. Але ўражваць яго заўжды будзе не столькі сама гэтая гістарычная падзея, колькі тая ўсеагульная абыякавасць, з якой паставіцца да яе маўклівая большасць. Распад Вялікай Дзяржавы не выкліча ў большасці ні расчаравання, ні настальгіі, ні, тым больш, нейкага шкадавання.

Пасля таго як мама супакоіцца, ён прыбярэцца ў пакоі і вывалача рэшткі разбітай мэблі на сметнік. Аднак некалькі невялічкіх люстраных аскепкаў ад разбітага трумо ён усё ж пакіне сабе на памяць. Яны застануцца яму не толькі як напамін пра той лёсавырашальны для яго дзень, але і як своеасаблівы залаты ключык ад дзвярэй да яго мінулага. «Калі доўга і бязмэтна ўзірацца ў люстраную бездань, — будзе

ўзгадваць ён кожны раз маміну прыказку, — яна можа скрасці вашу душу». Але маміна страшылка не здолее перамагчы ў ім спакусу глядзецца падоўгу ў нямую люстраную зманлівасць. Ён будзе рабіць тое зноў і зноў, каб знайсці ў ёй сябе сапраўднага. Пяць люстраных аскепкаў. Пяць розных выяў. І ні ў адным аніякага падабенства да сябе колішняга. Наўрад ці калі-небудзь здолее ён скласці з назаўжды страчанага нешта суцэльнае і прыдуманае. «БОЖА! Што людзі робяць з людзьмі?!» — будзе, як мантру, паўтараць ён неаднойчы гэтую няхітрую ісціну, разглядаючы ў люстэрку свой знявечаны твар. Спакуса — пачуццё надакучлівае, яна нібы тыя маміны парады. Але ён і раней не надта да іх прыслухоўваўся, а з таго дня і ўвогуле яны для яго стануць непрымальнымі. Яго жыццёвыя погляды набудуць не толькі новую афарбоўку, але і зусім іншы сэнс. Буся і той не пазнае яго і будзе доўга яшчэ здзіўляцца ягонай раптоўна набытай непрадказальнасці.

— Ты, Білі, нібы тая зязюлька з бабінага гадзінніка, высунешся са сваёй норкі, вякнеш — і назад у норку.

Буся рэдка калі памыляўся. Жыць у ценю іншых стане для яго цяпер неабходнасцю. Бо цені, будзе пераконваць ён сябе, звужаюць свет.

— Асцерагайся людзей, сынок!

З гэтай старой, як сам Свет, парады і пачнецца ў той дзень мамін выхаваўчы маналог. Ён у чарговы раз маўкліва выслухае яе, але ўсё, што стане гаварыць яму мама, будзе тычыцца не яго, а яе самой, і тое, што яна ў соты раз паўторыць, — паўторыць з адной толькі мэтай: любымі сродкамі апраўдаць памылкі сваёй шумлівай маладосці. «Смешная яна нейкая!» — падумае ён у сто першы раз. Людзі на чужых памылках не вучацца. Ён і то ведае гэта. Для яе бацькоў, людзей адукаваных і інтэлігентных, яе пазашлюбная цяжарнасць стане сапраўднай трагедыяй.

— А як жа інстытут? — заікаючыся, спытае ў яе мама, устрывожаная нечаканай навіной. — Ты збіраешся кінуць інсты-

тут?.. На апошнім курсе?.. А пра бацьку ты падумала? Яго ж з-за цябе з партыі папруць...

— А пры чым тут бацька?

— Як гэта пры чым? Яго ж з партыі вытураць.

— Жанчынам не адукацыя, жанчынам шчасце патрэбна, — цынічна выпаліць яна ў запале першае, што прыйдзе ёй у галаву... Відавочна, сапраўды, іншы раз мае сэнс сказаць людзям тое, што ты думаеш. Гэта цверазіць і цябе, і іх.

Амбіцыі прымусяць яе адмовіцца ад свайго бестурботнага і насычанага рознымі забаўкамі сталічнага жыцця і памяняць яго на сумнае і аднастайнае правінцыйнае. Бацькі адмовяцца ад яе. Але іншага выйсця з той сітуацыі, што складзецца, яна так і не знойдзе, а калі шчыра, то і шукаць не стане. З цягам часу яна пераедзе ў невялічкі раённы гарадок, дзе жыў на той час яе родны брат, здзівіўшы яго і сваёй цяжарнасцю, і сваімі праблемамі. Сустрэне той яе стрымана, без асаблівай радасці, але на невялічкі пакойчык у сваёй чатырохпакаёўцы не паскупіцца. У ім працяглы час яны і будуць жыць. Але перакананне, што жыццё яшчэ не скончана, што ў ім яшчэ можна нешта памяняць, не пакіне яе ніколі. Праз чатыры гады, дзясятага лістапада, у адзін дзень з Брэжневым, памрэ ад інфаркту яе бацька і яго дзед. Ён так і не здолее дараваць дачцэ яе распусту. Верагодна, яго непрымірымасць і затоеная крыўда і стануць галоўнай прычынай заўчаснай смерці. Яшчэ праз год памрэ яе маці. І толькі тады, пасля ўсіх гэтых цяжкіх страт, яны вернуцца назад у сталіцу. Бацькоўскую кватэру ў цэнтры горада мама прадасць, а на атрыманыя ад продажу грошы набудзе новую, у прыгарадзе. Ні з дзядулем, ні з бабуляй ён так ніводнага разу і не сустрэнецца. Пра іх існаванне ён даведаецца ад маці, і то ўзгадае яна іх толькі аднойчы. Размовы на гэтую далікатную тэму стануць непажаданымі ў іх доме, і яму нічога не застанецца, акрамя як мірыцца з гэтым...

Мамін плач адарве яго ад успамінаў.

— Гляньце, ён не слухае нават! Што, дарослым стаў? А пацалаваць маму? Што, саромеешся?.. Эх ты!..

— З чаго ты ўзяла? — сарамліва спытае ён. І тады яна кінецца да яго ў абдымкі.

— Сынок, любы мой! Кравіначка ты мая! Надзея мая! Ты лепшы з найлепшых!

Яна абдыме яго і моцна прыцісне да грудзей. Потым скіруе позірк туды, дзе нядаўна стаяла трумо, і сумна ўсміхнецца:

— Перажывём і гэтую нязручнасць... Ты ж не наўмысна, скажы, не наўмысна?..

Што станецца далей, ён ведаў ужо загадзя. Спачатку будуць словы. Шмат слоў. Потым слёзы. Мама заплача, аднак на гэты раз неяк ціха і няшчыра. Але гэта яму, верагодна, толькі падасца. Звышуражлівасць і звышэмацыйнасць, як вядома, часта ўводзяць людзей у зман. І ўсё ж, каб адцягнуць маміну ўвагу ад балючай ёй тэмы, ён паспрабуе скіраваць гаворку ў іншы бок. І сапсуе ёй настрой цалкам.

— А падарунак? Падарунак ты мне купіла? — спытае ён бесцырымонна, намякаючы на свой дзень народзін. У той дзень яму споўніцца трынаццаць.

— Сяргей!

— Што «Сяргей»?

— Хіба так можна?..

— Як так?

— Няўжо цябе задаволіла б нейкая цацка?

— Ну, пачалося!.. — нахабна спыніць ён яе. — Заладзіла!

— Нічога я не заладзіла. Проста людзі, сынок... — яна на хвілінку задумаецца і дадасць пасля кароткай паўзы: — Людзі — яны як людзі. Жывуць і не хочуць ведаць, што побач з імі жывуць іншыя людзі. Не такія, як яны. Людзям, сынок, пра сябе нагадваць трэба.

— Пры чым тут людзі, мама?

Яго позірк так і застанецца прыкаваным да невялічкага скрутка на маміным прыполе.

— Ты пакажаш падарунак ці не?

— Ладна, угаварыў, — усміхнецца яна паблажліва і падасць перавязаны сіняй стужкай пакунак. — Думаеш, лёгка мне было набыць гэта?.. Куды ні кінься — чэргі. Вэрхал, анархія... Гэты Гарбаты нас хутка да жабрацтва давядзе. Здохнем усе ад голаду.

— Што тут? — не зважаючы, пацікавіцца ён.

— Бінокль, — усміхнецца яна лагодна.

— Бінокль? — здзіўлена перапытае ён. — Навошта ён мне?

— Як?.. Хіба не ты яго ў мяне клянчыў? — ледзь стрымліваючы слёзы, спытае мама. І ён адчуе, як здрадліва ўздрыгне ад крыўды яе голас.

— Я клянчыў? Што, я клянчыў? — зрываючыся на крык, спытаецца ён. — Я прасіў у цябе фотаапарат.... Разумееш, фотаапарат, а не бінокль!

Фотаапарат яму купіць дзядзька. У той жа дзень. Мама слёзна папросіць яго аб гэтым, а ён падслухае іх размову па тэлефоне. Але ні фотаапарат, ні бінокль не затрымаюцца ў яго доўга. Бінокль стырацць праз некалькі тыдняў у бальніцы, куды ён пападзе з траўмай вока, а ўзамен на фотаапарат ён выменяе ў Бусі акуляры з цёмнымі шкельцамі. Тыя, якія носіць цяпер.

— Усё!.. Досыць пустых размоў, — абыякава махне рукой мама. Вытра рукавом вочы і загадае: — Вынесі смецце і збегай у краму. Вечарам прыйдуць госці, чым частаваць будзеш?..

— Я?

— А хто па-твойму, я? Чый дзень нараджэння?..

Вось так і пачнецца той лёсавырашальны для яго дзень. Дзень, у які Бог некалі стварыў Еву, якая ў сваю чаргу народзіць яго... А задаволены працай, Бог будзе ўпотай радавацца жыццю на нябёсах... А ён...

А ён праз некалькі хвілін перасячэ дворык. Ледзь не саб'е ля суседняга пад'езда з ног маладую кабету з дзіцем — квадратную і ружовашчокую, падобную, як дзве кроплі вады, да Пышкі, жанчыны з карціны, якая ўжо доўгі час вісіць над маміным ложкам. Азірнецца.

— Не еш з Яго рук! — нечакана пачуе ён. Словы будуць адрасаваны малому хлапчуку, а яму падасца, што жанчына звяртаецца да яго. — Чуеш, прашу Цябе, не еш з Яго рук!

«З чыіх рук?» — захоча спытаць ён у жанчыны, але так і не адважыцца. «Як лёгка цябе збіць з панталыку, сынок!..» — спыніць яго здзеклівы мамін голас.

— Ева, у цябе дарослы сын! — лагодна ўсміхнецца яму дзядзька, мамін брат, і памкнецца дакрануцца да яго чупрыны.

— Ева, як хутка растуць чужыя дзеці! — замітусіцца вакол яго маміна сяброўка і галасна засмяецца. Яму ж падасца, што зробіць яна тое наўмысна, каб агаліць перад прысутнымі свае рэдкія, гнілыя зубы. Ён нават адчуе непрыемны пах з яе рота. Але ўсе гэтыя «охі» і «ахі» яму давядзецца выслухоўваць нашмат пазней, вечарам. Госці, якія прыйдуць павіншаваць яго з днём нараджэння, заваляць пакой падарункамі і праз гадзіну забудуць пра яго. Яны стануць абмяркоўваць што заўгодна: Белы дом, путч, Растраповіча з аўтаматам у руках, Руцкога, але толькі не яго. Ён жа зачыніцца ў мамінай спальні і, пакуль дарослыя ў зале будуць піць за яго здароўе гарэлку, правядзе рэшткі вечара ў эратычных фантазіях з Монікай Велюр. Часопіс з аголенай порна-зоркай ён вывудзіць са скрыні са смеццем, старанна ачысціць яго ад бруду і схавае за пазуху. А назаўтра здымкамі будуць захапляцца амаль усе вучні ягонага класа, а дыягназ, які вынесе прыгожай жанчыне аўтарытэтны ў такіх пытаннях Буся, стане сапраўдным шокам.

— Гаўно! — выцадзіць коратка праз зубы Буся. — Хочаш, я пакажу табе такое!.. Ахнеш!

«Сабярыся і заедзь яму ў пашчу! — падумае ён упершыню, ледзь стрымліваючы сябе. — Чуеш, заедзь яму ў пашчу!» Але жаданне так і застанецца жаданнем. Хіба здольны ён быў тады на такі дзёрзкі ўчынак?..

— Чуча! — абразліва ўсміхнецца Буся і паспрабуе схаваць часопіс у сваю сумку.

— Аддай! — кінецца да яго з кулакамі ён.

— Настаўніца! Настаўніца! — закрычаць з усіх бакоў вучні, папярэджваючы іх. Але будзе ўжо позна. Класная адбярэ ў Бусі часопіс і адвядзе іх абодвух у кабінет да дырэктаркі. Тая бесцырымонна абшарыць кішэні і знойдзе ў Бусі пачак з цыгарэтамі. Калі пачне адкрываць яго, на падлогу выпадзе прэзерватыў. Яна ахне ад здзіўлення, распакуе яго. Потым дэманстратыўна начэпіць на кончык указкі.

— Што гэта? — заікаючыся, спытае яна.

— Шарык, — нахабна ўсміхнецца Буся.

Але ўсё гэта будзе заўтра...

5

Шукаць для сябе забаўкі — занятак не з лёгкіх, асабліва калі ты дзяўчынка і калі з цацак у цябе толькі лялька, і тая з адарванымі нагамі. Пра лялек я магла б вам расказваць і расказваць. І пра самаробных лялек-фей, і пра кітайскіх фарфоравых. Чамусьці больш мне запомніліся з дзяцінства апошнія, з шэрымі аднолькавымі тварамі. Жудаснае відовішча, шчыра прызнаюся вам. Асабліва калі доўга глядзець ім у вочы. У прыцемку іх нібыта знарок нехта падмяняе, яны ажываюць, напаўняючы пакой нейкім містычным, казачным сэнсам. Не разумею цяпер, чаму я любіла падоўгу ўзірацца ў іх маўклівыя васковыя твары. Мо таму, што яны мне заўжды ўсміхаліся? Але я баялася гэтай іх усмешкі. Я плакала і не магла потым доўга заснуць. Я заплюшчвала вочы і ўсё яшчэ бачыла, як лялькі рухаюцца па пакоі. Рухаюцца і ўсміхаюцца, загадкава і пачварна. Я пачынала зваць маму, і той не заставалася нічога іншага, акрамя як прыбіраць іх на нейкі час у шафу. Ранкам, калі я прачыналася, яны, як ні ў чым не бывала, стаялі на сваіх месцах. Я абыходзіла іх бокам. І яны суправаджалі мяне сваімі здзіўленымі шклянымі позіркамі. Я не ведала тады яшчэ, што гульня ў лялькі — таксама мастацтва, што лялькі і людзі маюць шмат чаго агульнага. Ва ўсякім разе, адны і другія мелі талент здзіўляць нас. І ўсё ж маёй любімай гульнёй была гульня ў дзень і ноч. Простая і наіўная. Як і ўсё, у прынцыпе, у гэтым жыцці. Я зачынялася ў шафе на нявызначаны час, употай ад мамы, і, седзячы там сярод маміных убораў, услухоўвалася ў цішыню. Апраметная цемра надавала рэчам таемнасць і загадкавасць. І тады я пачынала ча-

ста і перарывіста дыхаць. Я імкнулася такім чынам напаўняць цішыню рухамі. Я ўдыхала на поўныя грудзі паветра, насычанае пахамі парфумы, а потым выдыхала яго. Калі вочы цалкам прызвычайваліся да цемры, калі яна праставала быць жахлівай і загадкавай, якой напачатку здавалася, я пачынала бачыць святло. Яно сачылася звонку, праз усе шчыліны. Мне здавалася, што яго я не толькі бачу, але і чую. Чую ягонае асцярожнае, ледзь улоўнае шамаценне. Святло наліпала на тканіну, і да яго можна было дакрануцца кончыкам пальца. Мяне перапаўняла нейкая не вядомая мне дасюль радасць. Верагодна, гэта было нешта большае, чым звычайная радасць. Я лавіла сябе на думцы, што зазіраю за межы нечага недазволенага, за межы нябачнага для іншых. «А можа, гэта і ёсць тое месца, скуль прыйшла я сюды, у гэты свет?» — думала я ў такія хвіліны, трацячы адчуванне часу. І тады, на мяжы свядомасці і сну, узнікала нешта іншае, нешта містычнае, якое цяжка было назваць святлом. Мне здавалася, што маё жыццё плаўна перацякае з адной бясконцасці ў іншую. Гэта былі своеасаблівыя падарожжы з нашага свету туды, дзе не існуе адлегласці.

З цягам часу гульні ў дзень і ноч сталі для мяне звычкай, неабходнасцю. Без іх я ўжо не ўяўляла сваё далейшае жыццё. І вось аднойчы са мной здарылася нешта непрадказальнае. Гульня зацягнулася, і я страціла кантроль над сапраўднасцю. Я заснула, не памятаючы, калі тое са мной здарылася, зачараваная сваімі незямнымі відзежамі. Колькі часу я праспала, не памятаю. Але калі расплюшчыла вочы і прыадчыніла дзверцы, каб выбрацца з шафы, то мой позірк наткнуўся адразу ж на сапраўдную цемру, больш рэальную і халодную, не такую, якая панавала ў шафе. Тое была не цемра, а сапраўдная ноч. І я не ведала, што мне рабіць з гэтым. Уразіў мяне не столькі змрок, колькі маміна абыякавасць. Мая працяглая адсутнасць засталася нікім не заўважанай. Пра мяне забылі. Усе. Нават мама. Мяне быццам бы ніколі і не існавала ў гэтым свеце. Я адчула сябе адзінотнай

і непатрэбнай, мне стала страшна. Ад адчаю я нават закрычала. Але мяне не пачулі. Я падумала, што гэтага мала, і, каб нагадаць пра сябе, пачала тупацець нагамі, чым і разбудзіла маму. Яна вызірнула са спальні і запаліла святло. Яе твар быў незадаволены і халодна мармуровы. Гэта здзівіла мяне яшчэ больш. Мы стаялі ў эпіцэнтры неабсяжнай Пустаты і глядзелі адна адной у вочы. Мы маўчалі.

— Ідыётка!.. — выціснула нарэшце мама і строга загадала: — Марш спаць!..

Я праігнаравала гэты яе загад і яшчэ мацней упілася вачыма ў яе вочы. Я шукала ў яе позірку сябе... І не знаходзіла... Узіралася і нічога не бачыла ў ім. Потым я перавяла позірк на акно. Мне хацелася зачапіцца хоць за нешта жывое ў гэтым бязлікім згустку нямой прасторы. Вецер церабіў край фіранкі. І па стале паўзлі мітуслівыя шэрыя цені. Я ўздрыгнула ад нечаканай высновы. Я зразумела незразуметае. Выхапленая святлом з цемры, я, як ніколі ў сваім жыцці, адчувала сябе безабароннай. І мне зноў захацелася ў шафу...

6

Нечаканае скавытанне клаксана адарвала яго ад успамінаў. Ён азірнуўся і інстынктыўна адскочыў убок. Бус на невялікай хуткасці абмінуў яго і прыпаркаваўся ля суседняга пад'езда, перагарадзіўшы дарогу астатняму транспарту. «Хуткая дапамога», — паспеў прачытаць надпіс ён на бакавой панэлі аўтамабіля. Счакаў хвілінку і накіраваўся няспешна да машыны... Праз некалькі крокаў спыніўся і азірнуўся. Памяць!.. Памяць — бяздонны калодзеж, чэрпай і чэрпай, не вычарпаць. Бывае вось так, нахлыне нешта — і хоць ты плач: навошта табе ўсё гэта? Навошта варушыць тое, што сышло незваротна?.. Навошта? Ды не сышло яно нікуды. Яно з табою заўжды. Яно і ёсць ты... Яно і ёсць тое падарожжа ўглыб сябе, да сваіх вытокаў, да свайго сапраўднага Я...

Буся сваё слова стрымаў. Хаця для яго лепей было б адваротнае. Менавіта з гэтага дня ўсё і пайшло ў ягоным жыцці наперакасяк. Ацэньваючы той учынак, ацэньваючы неразумныя, дзіцячыя паводзіны з пазіцыі пэўнага жыццёвага вопыту, ён не аднойчы будзе лавіць сябе на жахлівай, вар'яцкай думцы, што жыццё насамрэч справядлівае, што немагчыма схавацца ад лёсу, тым больш што ты не шэрая зязюлька з гадзінніка, і жыццё тваё не старэнькія насценныя ходзікі. Але сонечныя промні рассейваюць цені і разбураюць штучную шчыльнасць. Міне час, і ён абзавядзецца новымі сябрамі, нешматлікімі, аднак больш аўтарытэтнымі, на яго думку, чым Буся, і ўсе ж Буся так і застанецца для яго Бусям — сябрам, якім ён яму ніколі не быў. Але пра ўсё гэта па парадку...

У пятніцу пасля заняткаў Буся спыніў яго на калідоры ля прыбіральні.

— Салют, мамчын сынок! — здзекліва павітаўся ён і цынічна пацікавіўся: — Ну, як пажывае твая славутая Моніка Велюр?

— Па-першае, я табе не мамчын сынок, — незадаволена буркнуў ён і паспрабаваў абмінуць хлопца. Але Буся перагарадзіў яму дарогу.

— І хто ты тады? — з'едліва ўсміхнуўся ён. Схапіў за кашулю і ўсім сваім целам прыціснуў да сцяны.

— Ніхто, — пакрыўджана зморшчыўся ён і ціха папрасіў: — Адпусці.

— Ну вось, бачыш, сам прызнаешся: ты — ніхто, — нахабна падсумаваў Буся. — А цяпер пакажы мне свае рукі.

Ён крутануўся, спрабуючы вызваліцца. Аднак Буся яшчэ шчыльней прыціснуў яго да халоднай атынкоўкі. Адступаць не было куды.

— Рукі свае пакажы, Чуча! — дыхнуў ён узбуджана недзе амаль ля вуха.

— Навошта?

— Кажуць, што ў цябе паміж пальцаў растуць валасы. Гэта праўда?

— Няпраўда, — пакрыўджана адтапырыў ён верхнюю губу.

— Ага, як жа! Ва ўсіх растуць, а ў цябе, значыць, не.

— У каго гэта — ва ўсіх?

— У тых, хто займаецца ананізмам, — здзекліва ўдакладніў Буся.

— Я не займаюся ананізмам, — заружавеўся ён і нехаця паглядзеў на свае рукі. Вядома, ніякіх валасоў там і блізка не было, гэта быў чарговы Бусеў выкрут, і ён на яго купіўся.

— Ха!.. А вось і займаешся! — зарагатаў задаволены Буся і, звяртаючыся ўжо да аднакласнікаў, якія цесна абступілі іх з усіх бакоў, крыкнуў: — Увага! Увага! Глядзіце, гэты прыдурак займаецца ананізмам! У яго паміж пальцаў растуць валасы!..

Паветра страсянулася ад моцнага дзіцячага рогату. Ён паспрабаваў вызваліцца з утворанага вучнямі жывога кола, але ў яго нічога не атрымалася. Нехта з натоўпу абразліва выціснуў: «Фу!.. Ананіст!..» Цяпер яго зневажаў увесь клас.

— Ладна, хопіць. Фініта ля камедыя! — спыніў нечакана дзіцячы смех Буся. Абвёў прысутных пагрозлівым позіркам і загадаў: — Псік адсюль! Усе!.. Я каму сказаў!

Зборышча імгненна пачало распаўзацца.

— Ну дык што, едзеш са мной?.. — спытаў Буся, як ні ў чым не бывала. Яго голас цяпер гучаў па-іншаму, не быў такім рэзкім і ваяўнічым, як хвіліну таму, і выклікаў нават нейкі давер.

— Куды? — спытаў ён, не хаваючы сваёй крыўды.

— Блін!.. Чуча! Не будзь ты такой размазнёй!.. — абразліва зморшчыўся Буся. — Глядзі, вусначкі ён надзьмуў, пакрыўдзіўся. Ты што, краля?! Апошні раз паўтараю, цяпер ужо для дэбілаў: едзеш?

Аслухацца Бусю ён не мог, ведаў, чым гэта ўсё скончыцца. Але і ехаць з Бусем таксама яму не хацелася. Ён павагаўся. Паўтараць двойчы Буся не стане. І ён гэта ведаў, як ніхто іншы. Не той Буся чалавек, каб доўга ўгаворваць.

— От жа сцыкло! Здрэйфіў? — не хаваючы свайго абурэння, цынічна сплюнуў праз зубы Буся. — Што ж, не дурань, зразумеў… Бывай здароў, мастурбатар!..

— Я еду… — заспяшаўся ён.

Буся акінуў яго недаверлівым позіркам і прамаўчаў. Але гэтае яго маўчанне было нашмат красамоўнейшым за любыя яго словы. Усё пачынаецца з дробязей. А потым пераходзіць у звычку. Яму захацелася плакаць. Проста. Ад жалю.

Праз некалькі хвілін яны трэсліся ў бітком набітай «шасцёрцы». Куды?.. Ведаў пра гэта хіба толькі адзін Бог. А яшчэ Буся. Апошні і быў для яго ў гэты момант Богам. Бо калі гаварыць пра сяброў, якіх у яго ніколі не было, але якіх ён марыў мець, то лепшага сябра, чым Буся, ён і ўявіць сабе не мог. Менавіта на яго сілу, менавіта на яго нахабства ён і разлічваў. «Чым ярчэй святло, — сцвярджала мама, — тым гусцей

цені!» Гэтую ісціну ён засвоіў на ўсё жыццё. Яму не хацелася быць размазнёй. Ён сніў і бачыў сябе гэтакім жа аўтарытэтным, незалежным і дужым, як Буся. Ён марыў займацца чым уздумаецца, рабіць усё, што ўзбрыдзе ў галаву, не азіраючыся. Але, каб быць такім, неабходна было мець сілу, нахабства і неаспрэчны аўтарытэт сярод аднакласнікаў. Адным словам, тое, чаго ў яго ніколі не было. Для яго ўжо адзін толькі той факт, што Буся паклікаў з сабой, гаварыў шмат аб чым. Яму было пляваць, куды яны едуць. Перад яго вачыма несліся зайздрослівыя позіркі аднакласнікаў, гэтых нікчэмных задавак, якія яшчэ хвіліну таму лезлі да яго з абразамі, і ён адчуваў, як яны яму зайздросцяць. Усё астатняе пакрыху аддалялася, як нешта непатрэбнае і не вартае ўвагі. «Сябраваць абы з кім Буся не стане», — суцяшаў ён сябе, скоса пазіраючы па баках...

Аўтобус завярнуў за рог прадуктовай крамы і выруліў на шырокую прывакзальную плошчу. Павольна прадэфіліраваў уздоўж аднолькавых прывакзальных будынкаў і спыніўся ля газетнага шапіка.

— Прыгарадны вакзал. Канцавы прыпынак, — прахрыпеў прастуджаным голасам дынамік.

Дзверы адчыніліся, і натоўп ламануўся да выхаду. Сталая кабета з дзвюма гаспадарчымі сумкамі завошкалася на хвілінку ў праходзе, замінаючы астатнім пасажырам. Буся спрытна праслізнуў між яе сумак і выскачыў на вуліцу. Ён кінуўся за ім следам, але зачапіўся нагой за жалезны выступ і ледзь не расцягнуўся на брудным асфальце. Нейкі вусаты тып з перакошаным хударлявым тварам спрытна падхапіў яго амаль з падлогі і падштурхнуў да дзвярэй. Праз хвіліну ён быў ужо на волі. На яго недаўменны позірк Буся моўчкі кіўнуў галавой у напрамку нейкіх сумнеўных забудоў на даляглядзе, і яны моўчкі рушылі да іх праз шырокую прывакзальную плошчу. За шапікамі абмінулі купку дэманстрантаў. Голас аратара зліваўся з гукамі машын, і разабраць, што ён выкрыквае, было немагчыма. «ХАЙ ЖЫ-

ВЕ КПСС НА ЧАРНОБЫЛЬСКАЙ АЭС!» — прачытаў ён на адным з плакатаў, што луналі над галовамі невялічкага натоўпу, і сцішыў хаду.

— Так жыць далей нельга! — данеслася да яго. — Калі я гавару: «камуністы», вы павінны разумець, што размова ідзе пра катаў і турэмшчыкаў, пра сэксотаў і гэбістаў, — выкрыкнуў малады мужчына. — Гэта яны гнаілі ў лагерах сумленне нашай нацыі…

— Дзермакраты херавы! — абразліва, з разуменнем справы, выцадзіў з сябе Буся і штурхнуў яго пад бок. — Пайшлі… Сукі! Пры чым тут камуністы?..

У школе пляткарылі, быццам бы яго бацька займае высокую пасаду ў аблвыканкаме. Ніхто насамрэч не ведаў якую, але гэта было і не так важна. Відаць, з гэтай прычыны шмат што сходзіла яму з рук. Аднойчы, калі класная абазвала яго цяпам за тое, што ён ледзь не скінуў са стала акварыум у кабінеце біялогіі, Буся адкрыта пры ўсім класе абразліва кінуў ёй: «Вось раскажу бацьку — і вас, Галіна Паўлаўна, заўтра з працы звольняць». «Таму ты, верагодна, і адстойваеш інтарэсы камуністаў, што бацька твой камуніст, — падумалася яму. — Нарадзіўся б ты ў іншай сям'і — былі б і песні твае іншымі…» Напрыклад, мамін брат іншых поглядаў. Ён лічыць, што калі б «шараговыя» камуністы, за якіх заступаецца Буся, выйшлі адначасова ўсе з партыі, то з яе б адразу ж асыпаўся і ўвесь той ілжывы партыйны грым. Яму захацелася нават агучыць гэтую думку, каб яе пачуў Буся, але ён стрымаў сябе, пабаяўся.

Яны перасеклі па дыяганалі плошчу і рушылі ўздоўж чыгункі. У аддаленні віднеліся некалькі жылых забудоў, хутчэй за ўсё гэта былі службовыя памяшканні. Да іх яны крыху не дайшлі, за рампай сцяжынка крута павярнула ўбок, да невялічкага хмызняку. Яны моўчкі прайшлі па ёй некалькі метраў і наткнуліся на звычайную, збітую з дошак прыбіральню.

— Вось мы і прыйшлі, — задаволена ўсміхнуўся Буся.

— Куды?.. — разгублена спытаў ён.

Неяк напрыканцы мінулага года Буся доўга хварэў і не хадзіў у школу. Дакладную гісторыю яго хваробы ніхто з вучняў не ведаў. Магчыма, усё так і засталося б на ўзроўні здагадак, калі б не Вадзік. Ён, як высветлілася, быў з ім у адной кампаніі, а што ведаюць двое, ведаюць з цягам часу ўсе. Менавіта Вадзік разнёс па школе плётку, як яны з Бусем падглядвалі ў гарадской лазні за голымі жанчынамі. Вадзікаў бацька працаваў у лазні электрыкам, і Буся, карыстаючыся момантам, навучыў Вадзіка праскрэбці цвіком некалькі драпін на зафарбаваных шыбінах, і калі сцямнела, яны ўдвух палезлі на старую таполю, галлё якой упіралася ў шыбіны лазні. Адна з галін не вытрымала іх цяжару і абламалася.

— Цягнік прыбывае праз некалькі хвілін, — адарваў яго ад успамінаў Буся. — Праверана, усе яны папруцца спачатку сюды. Глядзі не прамаргай...

Ён не дагаварыў. Усміхнуўся і па-змоўніцку падміргнуў. У паветры павісла маўчанне. Ніколі не ведаеш, што гаварыць у такіх выпадках.

— Гэта табе не Моніка Велюр, — зноў падміргнуў яму Буся.

— І што мне рабіць? — спытаў ён няўпэўнена.

— Дурань, ты што, насамрэч не ведаеш ці прыкідваешся?.. Арыентуйся сам, на месцы. Галоўнае, не выдай сябе.

Ён выцягнуў з пачка некалькі запалак і адламаў у адной з іх кончык.

— Выцягваеш кароткую — ідзеш першым. Не — іду я, — сказаў ён і схаваў рукі за спіну. Праз хвіліну выцягнуў іх зноў: — Давай, цягні.

Выпала кароткая.

— Пашанцавала, — пашкадаваў Буся. — Першаму шанцуе больш. Лады, чакаю цябе за рампай. Глядзі, толькі доўга не баўся там.

Што было далей, ён ужо памятае цьмяна. Ні за кім ён, вядома, падглядваць не збіраўся. Што ён, маленькі — жанчын голых ніколі не бачыў? Ён разумеў, што ўсё, да чаго

штурхае яго Буся, ганебна і абразліва з самага пачатку, што рабіць ён гэтага не павінен. Але адмаўляцца было таксама позна ўжо. І ён пайшоў...

Усё, што з ім потым здарылася, адбылося імгненна і было настолькі абразлівым і зневажальным, што яму ад адчаю захацелася памерці. Болю ён не адчуваў. Заціскаючы далонёю параненае вока, ён нёсся некуды ў бок рампы. Праз хвіліну ён перасек чыгунку і завярнуў за службовае памяшканне. Спыніўся і перавёў дыханне. Адняў ад вока руку. Пальцы былі ў крыві. Твар палаў агнём. Ён зноў прыкрыў вока той жа даланёй і ад безвыходнасці лёг на траву. Сэрца трывожна калацілася. У галаву лезлі розныя думкі. Яму здавалася, што ён памірае. Праз хвіліну прыбег Буся. Ён цяжка соп.

— Што здарылася? — усхвалявана спытаў ён.

— Вока, — вымавіў ён коратка.

— Што вока?

— Яна пакалечыла мне вока! — залямантаваў ён.

— Ты чаго лямантуеш, дэбіл? Блін, ну ты і Чуча!.. — замітусіўся ад безвыходнасці Буся. — Хто цябе прасіў падстаўляцца? Хто? Што мне цяпер з табой рабіць, га?

— Пайшоў ты! — выціснуў ён праз вусны.

Буся вырваў з яго рук аловак і зламаў са злосці папалам.

— Аддай аловак, — загадаў ён рашуча. Падхапіўся з зямлі і кінуўся да Бусі з кулакамі. — Аддай аловак!

— Супакойся ты, Чуча! — злосна зірнуў на яго той. — На, вазьмі свой аловак. Можаш засунуць яго сабе ў сраку.

У паветры павісла трывожная паўза.

— У бальніцу табе трэба, — першым парушыў маўчанне Буся. — І тэрмінова...

— У бальніцу? Ты што? Што я скажу маме? — крыкнуў ён у запале. — Што я скажу маме?.. Што?.. Што?..

— Ну, тады аслепнеш, дурань!

— Заткніся. Гэта ўсё праз цябе!

— Што ўсё?

— Вось гэта... — сказаў ён, выстаўляючы перад ім аловак.

— Дэбіл! Паглядзі, да каго ты падобны. Размазня. Памыйся спачатку. Давай, здымай кашулю, і хутка. Ладна, ляжы, я дам сваю.

Ён скінуў з сябе кашулю і парваў яе на шматкі.

— Блін! — жахнуўся ён.

— Перавязвай!

— Ды пачакай ты. Павязка да раны можа прысохнуць, трэба нешта падлажыць.

І тут ён успомніў пра абразок.

— Залезь да мяне ў кішэню. Там ёсць… кардонка.

Ён адчуў, як Бусева рука слізганула па целе, і спужаўся. Ён яго не бачыў. Наваколле было нейкай адзінай суцэльнай расплывістай плямай. Яно нібыта замкнулася тоўшчай мутнай смярдзючай вады. Смуродныя калыхлівыя хвалі ахіналі яго з галавой. І ён тануў у гэтай зманлівай бездані. Ён адчуваў сябе часткай гэтай бруднай калыхлівай сапраўднасці.

Божая Маці не дапамагла. Хуткую дапамогу давялося выклікаць. А яшчэ праз некалькі гадзін яму зрабілі аперацыю.

Першае, аб чым ён папрасіў, калі знялі павязку, падаць яму люстэрка. Мама нехаця дастала з сумачкі сваю касметычку. Ён доўга трымаў яе ў руках, баючыся адкрыць. Наўмысна цягнуў час. Нарэшце наважыўся, зірнуў на сябе і адхіснуўся ад выявы.

— Квазімода, — выціснуў ён пасля непрацяглай паўзы і шпурнуў касметычку ў сметніцу. Калі доўга і бязмэтна ўзірацца ў люстэрка, яно можа скрасці вашу душу… Гэта ён некалі ўжо чуў…

7

З кожным днём я страчваю сябе. Адчуваю, як маё жыццё выцякае з мяне, кропля за кропляй. Распаўзаецца бруднай, невыразнаю плямай. Ні чысціні табе, ні празрыстасці. Я — пустэльніца. Я — закладніца выпадковасцей. Я матылёк Каліма, асуджаны прыкідвацца сухім лістком, каб быць незаўважаным. Я — кепскі прыклад для іншых. А таму мама цяпер мяне адну на вуліцу не адпускае. Трымае пад хатняй вартай. Так ёй, сцвярджае яна, спакайней. Пра гэта яна гаворыць усім: суседзям, сваім знаёмым. І мне нічога не застаецца, як толькі чакаць чарговых выхадных, чакаць і назіраць за іншымі праз акно. Кожную нядзелю мама вязе мяне на інвалідным вазку ў горад. Не ведаю, з якой мэтай яна гэта робіць. Я з лёгкасцю абыходжуся і без інваліднага вазка. У мяне ёсць ногі, рукі. Я — здаровы, жывы чалавек. «Значыць, так трэба! — жорстка спыняе мяне мама, калі я выказваю ёй сваё непаразуменне. — Есці хочаш? Хочаш. І я хачу. Значыць, маўчы». Яна пакідае мяне адну ля газетнага шапіка на гандлёвай плошчы, і там я гадзінамі баўлю час. Гэта маё законнае месца. Такіх, як я, у горадзе шмат, і кожнаму з нас хочацца есці! Так сцвярджае мама. Яна заўжды недзе побач. Непадалёк. У эпіцэнтры імклівага мітуслівага жыцця. Але побач — гэта не значыць, што са мной. У яе іншая задача. Забірае яна мяне толькі пад вечар. Падлічвае міласціну. І калі колькасць сабраных мною за дзень грошай задавальняе яе, настрой яе заўважна паляпшаецца. І тады яна дазваляе мне крыху пагуляць бліз дома адной. Гэта і ёсць узнагарода за маю цярплівасць. Прызнаюся шчыра, выседзець цэ-

лы дзень на адным месцы ў інвалідным вазку — справа не з лёгкіх. Аднойчы я наважылася парушыць усталяваныя мамай правілы. Прыбіральня, куды мне захацелася, была недзе побач. Праз квартал. І мне падумалася, што нічога не здарыцца трагічнага за той час, пакуль я туды збегаю. Я ўстала і пайшла. А калі вярнулася, мама чакала мяне ля вазка. Такой абуранай і злой я не бачыла яе яшчэ ніколі. Здавалася б, з-за чаго? Мама не стала са мной абмяркоўваць гэта, тым больш нешта тлумачыць. Але з-за гэтага выпадку цяпер я амаль ужо месяц сяджу дома. Цяпер мяне нават у выхадныя дні не вывозяць у горад. Гэта так кепска, скажу я вам, адчуваць сябе ўвязненай. Сядзець адной, замкнёнай у пакоі, і размаўляць сама з сабою. А яшчэ са стодзівамі. Іх маўклівыя здані я маю магчымасць кожны дзень назіраць праз акно.

Яна расплюшчвае вочы і доўга ўзіраецца ў далячынь. Плошча бязлюдная. Пасярэдзіне яе — самотны мармуровы помнік. Яе позірк затрымліваецца на размытай выяве каменнага чалавека. Чамусьці ад яго заўжды чакаеш непрыемнасцей. Мама кажа, што гэта Ленін. Я не ведаю, хто такі Ленін, але я люблю размаўляць з ім…

8

Свет абяднеў. Напалову паменшыўся ў сваіх памерах. Вокны і тыя ў кватэры цяпер падзяліліся, адно стала маміным, другое — яго. Мама гэтыя яго песімістычныя настроі патлумачыла наступным чынам:

— Проста ты стаў дарослым. І цяпер у цябе будзе свой асобны пакой.

Ён засумняваўся, западозрыў яе ў няшчырасці. Яму падалося, што такое рашэнне мама прыняла дзеля таго, каб менш сутыкацца з ім, каб пакінуць яго сам-насам са сваёю пачварнасцю. А таму і пакой адвяла для яго не самы лепшы. Меншы па памерах, і форма акна іншая. А вокны, для таго вокны, каб забяспечваць пакой святлом. «А вочы?.. — падумаў ён. — Для чаго нам тады вочы?...»

— Вочы, сынок, — гэта тыя ж вокны... Вокны нашай душы, — сказала яму мама, нібыта ўпотай зазірнуўшы ў яго думкі. — Цяпер у цябе будзе свой пакой.

— І сваё акно.

— Так, і сваё акно, — пагадзілася яна.

«Адно акно, — захацелася ўдакладніць яму, але ён прамаўчаў, сумна зірнуў на маму і падумаў: — Значыць, і душа мая абяднела таксама. Як мінімум напалову».

— Білі, а праўда, што ты цяпер бачыш не тое, што бачаць іншыя? — спытаў у яго неяк Буся.

— Я бачу тое, што бачыў і раней! — раззлаваўся ён.

— Не скажы. Ты цяпер своеасаблівы, пазначаны Богам. Ты — геній.

— Чаму гэта? — здзівіўся ён.

— Таму што ўсе геніі былі аднавокімі, — усміхнуўся Буся.

— Ага, расказвай.

— Не верыш? Спытай у любога. Бог шэльму меціць. Глядзі, Гарбаты наш таксама пазначаны Богам.

— Што ты вярзеш? Хіба Гарбачоў аднавокі? — здзівіўся ён.

— Не, затое Кутузаў быў аднавокім... А праўда, што ты цяпер будзеш насіць чорную павязку, як піраты?

— Перастань! Якую павязку? — здзіўлена зірнуў ён на Бусю. — Хутка мне пастаўяць пратэз. Мама абяцала. У дзядзькі ёсць сувязі, ён дапаможа.

— Пратэз? — недаверліва скрывіўся Буся і задумаўся. — Знаеш, да каго ты будзеш падобны?

— Да каго?

— Да Азазелы, — зарагатаў ён.

— Хто такі гэты твой Азазела?

— А фіг яго ведае. Так гавораць усе. Хочаш, я табе акуляры падганю? Спецыяльныя, з зацемненымі шкельцамі. Іх насіў мой нябожчык дзядзька.

— Што захочаш узамен?

Буся задумаўся:

— А што ў цябе ёсць?

— Ну-у... Шмат чаго.

— Давай фотаапарат, — зірнуў на яго з выклікам Буся.

Аддаваць фотаапарат за нейкія акуляры, няхай сабе і з зацемненымі шкельцамі, яму было шкада, але выбіраць не даводзілася.

— Ну што, згода? — напіраў Буся.

— Ладна, згода, — пагадзіўся ён.

Спадзяванне, што ад калецтва можна схавацца за цёмнымі шкельцамі, не спраўдзілася. Варта было яму паказацца раніцай у школе, як у класе адразу ж усталёўвалася падазроная цішыня. Вучні зіркалі на яго, лезлі, не саромеючыся, з непрыстойнымі пытаннямі. І гэтая іх звышувага пачала пакрыху раздражняць яго. Адзіным выйсцем з той сітуацыі, якая пачала складвацца, была адзінота. І тады ён вырашыў вучыцца сябраваць з сабой.

Вярнуўшыся неяк са школы, ён знайшоў у паштовай скрыні адрасаваны яму ліст. Почырк на канверце сведчыў, што ліст ад дарослага чалавека, хутчэй за ўсё, ад жанчыны. Ён доўга не разрываў канверт, баяўся, а мо прадчуваў нешта нядобрае. Наважыўся толькі праз дзень. Расправіў складзены ўчацвёра ліст і хуценька прабег вачыма: «Вось я і знайшла цябе. Задача была складаная. Сам зразумей, бачыла я цябе толькі аднойчы і то са спіны. Ні твару твайго, ні імя я не ведала... «Божа! — малілася я неаднойчы. — Дапамажы мне знайсці яго...» Шукаць чалавека ў вялікім горадзе — гэта ўсё роўна, што шукаць голку ў стозе сена. І я знайшла яе, сваю голку ў стозе сена. Я хачу папрасіць у цябе прабачэння. Што я магу яшчэ прасіць?! Ведай, я малюся за цябе і буду маліцца да скону дзён сваіх, усё астатняе сваё жыццё. Бачыць Бог, я не хацела гэтага. Я не хацела прычыняць табе боль. Так атрымалася. Я шмат што аддала б цяпер за тое, каб гэтага ніколі не здарылася. На жаль, назад ужо нічога не вернеш. Цяпер я твая вечная даўжніца. Н.»

Ён некалькі разоў перачытаў ліст. Потым запіхнуў яго ў кнігу, каб не знайшла мама. Яна не ведала ўсіх падрабязнасцяў той трагічнай гісторыі. Ён схлусіў ёй, напрыдумваў усякага-рознага. Увёў усіх у зман. І Бусю падмовіў, каб маўчаў. Чым даў яму падставу для шантажу. І трэба прызнацца, Буся не прамінае выпадкаў карыстацца гэтым. Але гэта ўжо іншая гісторыя.

На наступны дзень ён прапусціў заняткі і ўвесь дзень патраціў на пошукі незнаёмкі. З самага ранку ён накіраваўся ў цэнтральную частку горада. Купіўся на тое, што штамп на канверце належаў трэцяму аддзяленню сувязі. Ён акрэсліў у думках тэрыторыю, дзе магла б пражываць жанчына, і вырашыў абследаваць для пачатку чатыры вуліцы. «Калі яна жыве тут, мы абавязкова сустрэнемся, — саманадзейна вырашыў ён. — Быць таго не можа, каб яна не праявіла сябе. Тым больш што мяне яна, калі судзіць па допісу, цяпер ужо ведае ў твар». Ён зняў акуляры, наўмысна нача-

піў на твар чорную павязку, каб кідалася ў вочы стрэчным, і пачаў пошукі. Ён не ведаў, што скажа гэтай жанчыне пры сустрэчы, ён нават і не думаў пра тое, для яго было важна яе знайсці. Як выглядае жанчына, які яна мае ўзрост, даводзілася толькі здагадвацца. Тое, што запомнілася, не мела цяпер аніякай карысці. Нязначныя дробязі, фрагменцік: частка рукі, пярсцёнак і невялічкі размыты трохкутнічак блузкі. Вось і ўсё.

Пошукі не прынеслі вынікаў. Час быў змарнаваны. Ён доўга блукаў па шматлюдных вуліцах, тупа ўзіраючыся ў твары мінакоў. Адны абыходзілі яго бокам, нібы вар'ята, іншыя спяшаліся як мага хутчэй раставарыцца ў вірлівым натоўпе ці схавацца ў пад'ездзе свайго дома. Верагодна, у яго і сапраўды быў вар'яцкі выгляд. Пад вечар ён усё ж западозрыў у адной кабеце тую, каго шукаў. Яму падалося, што пярсцёнак на яе пальцы падобны да таго, які ён некалі бачыў у той жанчыны. Ён плёўся за ёю амаль да пад'езда. Калі ўглядаўся ў жанчыну больш пільна, яму здавалася, што і блузка на ёй таго ж фасону. Спачатку кабета не заўважала яго. Потым, западозрыўшы за сабой сочку, пачала здзіўлена азірацца. Нарэшце спынілася, дачакалася яго і спытала: «Ты нешта хацеў, хлопча?» Ён прамаўчаў. Жанчына ветліва ўсміхнулася і накіравалася да пад'езда. На тым пошукі тады скончыліся. Дзень можна было б выкрасліць смела з жыцця, калі б не школа. Ён прапусціў заняткі, а гэта азначала, што заўтра давядзецца тлумачыць маме прычыну сваёй адсутнасці ў школе. Класная абавязкова патэлефануе ёй, калі ўжо не патэлефанавала. А гэта — зноў слёзы. Сапсаваны настрой. І ён вырашыў апярэдзіць настаўніцу.

— Перавядзі мяне ў іншую школу, — папрасіў ён вечарам у мамы.

На яе твары застыла здзіўленне.

— Гэта немагчыма, сынок. Ва ўсякім разе, ты як мінімум павінен скончыць чвэрць. Ну а потым паглядзім.

— Мне прыкра вучыцца ў гэтай школе, — заявіў ён нечакана, выціскаючы слязу.

— Гэта чаму? — зірнула на яго недаверліва мама.

— Яны здзекуюцца з мяне, зневажаюць. Называюць мяне Азазелай, — схлусіў ён.

— Кім?

— Азазелай.

— Ну, што ты такое пляцеш! Якім яшчэ Азазелай!.. Усё, з мяне хопіць, заўтра я разнясу тваю школу ўшчэнт, — паабяцала мама і ціха заплакала. Ён спужаўся. Ведаў: так яно і будзе. Спачатку яна паставіць на вушы настаўнікаў, а потым, калі ёй раскажуць праўду, і яго...

І ўсё ж школу ён сапраўды памяняў. З пятай перавёўся ў сямнаццатую. Адразу ж пасля зімовых канікулаў. Дабірацца туды стала нязручна. Але, нягледзячы ні на што, сваім выбарам ён застаўся задаволены. Надзеі на Бусю не апраўдаліся. «Хопіць! Я выходжу з твайго ценю! — вырашыў ён цвёрда. — Ты не той, на каго я разлічваў. Цяпер я сам па сабе».

Праз месяц ён атрымаў ад незнаёмкі яшчэ адзін ліст. Потым яшчэ адзін... Гэта пачынала раздражняць яго. Лісты прыходзілі звычайна напярэдадні свят. Акрамя іх, ён атрымліваў пасылкі. Падарункі былі самыя звычайныя. Пераважна — танныя сувеніры. Аднойчы ён атрымаў касету з запісамі Арва Пярта. У суправаджальным лісце было напісана наступнае: «Арва Пярт: «TE DEUM»».

9

Мой позірк дасягае яго ля пад'езда. Я бачу, як ён адчыняе дзверы і азіраецца.

— Ляля!.. — ціха шапчу я.

У паветры завісае жудасная напружанасць. Перасільваю страх і выціскаю ўсмешку. Спадзяюся, яна пагасіць яго злосць. Спадзяванні мае неапраўданыя. Яго твар змрочны і стомлены.

— Ляля!... — паўтараю я ўпарта. Так я яго называю заўжды, калі мне страшна. Я ўжо даўно перакананая, гэтым чалавекам захапляцца небяспечна. Ад яго, як і ад таго, што на плошчы, вее ледзяным, замагільным холадам. Скуль у іх гэтая векавая напружанасць? Скуль у іх гэты векавы холад? Узіраюся ў твар. Што хавае ён за гэтымі акулярамі? Чакаю, калі ён здыме іх. Але гэтага не адбываецца. У які раз задавальняюся нязначным, мізэрным. Дзверы зачыняюцца. І я застаюся зноў адна. Сама з сабой.

— Усё роўна цябе пацалую! Ляля!..

10

Пераход з адной школы ў іншую не вырашыў яго праблем. Наадварот, комплекс непаўнавартаснасці, на які ён пачаў хварэць пасля той трагічнай гісторыі, укараніўся яшчэ больш у яго свядомасці. Мянушка таксама пацягнулася за ім следам. Цяпер інакш, як Білі, яго ніхто не называў. Гэта толькі ўзмацніла нянавісць да аднагодкаў. Ён пачаў пазбягаць іх, трымацца асобна, на пэўнай адлегласці. Свет, які ён ствараў сабе, быў не заўжды зразумелы іншым, але затое зручны для яго самога. Усё астатняе яго не турбавала. Галоўнае, што ён сам пачуваў сябе ў ім як рыба ў вадзе. На нейкі час яму падалося нават, што ён знайшоў сябе. «Не маеш сяброў, — цвёрда вырашыў ён, — зрабі сваім сябрам сябе самога!» Ён не памятаў ужо дакладна, у каго запазычыў гэтую карысную і неабходную параду, але яна стала выратавальным кругам, які ўтрымліваў яго на паверхні жыцця. Хацелася яму таго ці не, аднак яму давялося вучыцца жыць у згодзе з новымі абставінамі, а найперш у згодзе з самім сабой і трымаць нос па ветры. Выпадалі дні, калі ён забываў пра сваё калецтва, жыў як і ўсе вакол, пакуль нехта далікатна не нагадваў яму пра гэта. У такія хвіліны нянавісць да людзей толькі ўзмацнялася. Калі шчыра, ён ніколі і не любіў іх. На гэты конт ён меў сваю пазіцыю, свае ўласныя перакананні. Ён лічыў, што любіць патрэбна асобнага чалавека, а не чалавецтва агулам. І тое калі ёсць за што.

Вучыўся ён цяпер у дзясятым класе і лічыў сябе чалавекам дарослым. Яму падабалася, што ён ужо можа самастойна прымаць любыя рашэнні і несці адказнасць за іх.

І калі мама надумала ў чарговы раз узяць шлюб з нейкім сумнеўным, на яго думку, тыпам, ён нават цынічна падтрымаў гэты яе намер. Вядома, загадзя падлічыўшы ўсе за і супраць. Тое, што аднойчы яму давялося пачуць у свой бок ад мамінага хахаля, толькі дадаткова пераканала, што жыць разам з імі ён не стане і што разлічваць з гэтага часу яму давядзецца толькі на сябе.

— Я не збіраюся марнаваць час на выхаванне твайго байструка, — жорстка папярэдзіў неяк маму айчым. Ён так і не зразумеў, з якой такой нагоды яны абмяркоўваюць яго асобу. Мама ў адказ прамаўчала, а айчым катэгарычна дадаў: — Ты павінна вызначыцца. І ў самы кароткі тэрмін. Не бойся, ён не прападзе, ён ужо дарослы...

Слухаць далей іх размову ён не стаў. І, каб не расплакацца наўзрыд, выбег на лесвічную пляцоўку. Маме пра тое, што ён чуў усё, нават не намякнуў, але айчыма з гэтага дня ціха ўзненавідзеў. Таму яе рашэнне пераехаць па месцы жыхарства мужа прыняў за шчасце. Кватэра заставалася яму, і цяпер ён быў сам сабе гаспадар.

— Сяргей, нам шмат ёсць аб чым пагаварыць... І я хацела б... — наважылася неяк мама. Гэты яе парыў не заспеў яго знянацку. Ён загадзя ведаў, пра што пойдзе гаворка, і ўнутрана быў падрыхтаваны да яе.

— Сяргей! — пачала непераканаўча яна пасля працяглай паўзы. — Хацелася б, каб ты зразумеў мяне... Ты дарослы, а таму я буду гаварыць з табой шчыра... Пэўны час табе давядзецца пажыць аднаму...

У пакоі павісла цішыня. І яму падалося, што ўсё ў гэтым пакоі, у тым ліку і яны самі, створана з хлусні і маўчання. А яшчэ з цынізму. Мама марудзіла. Ён таксама не спяшаўся. Гэта быў своеасаблівы двубой — хто каго.

— Ва ўсякім разе, я не ў Амерыку з'язджаю, — сказала яна нарэшце. І нават паспрабавала выціснуць з вачэй слязу. Ён выразна адчуў гэтую яе няшчырасць і штучнасць пачуццяў. Вільгаць у кутках вачэй так і засталася нявыпла-

канай. — Бацькам табе Ігар ніколі не стане. Гэта відавочна. А разрывацца на часткі паміж вамі я не змагу, не хопіць здароўя. Так што...

Думка абарвалася. Значыць, Ігар? Паўтараць двойчы не было патрэбы.

— Я яшчэ маладая... Мне яшчэ і сарака няма. Я хачу жыць... Мы будзем бачыцца з табой кожны дзень. Я буду прыходзіць да цябе, і ты прыходзь да нас... Але жыць з гэтага дня нам давядзецца паасобку. Так будзе лепей... І для мяне, і тым больш для цябе.

«Ідзі і жыві!» — цынічна падумаў ён і ледзь стрымаў сябе, каб не сказаць гэта ўслых. Крыўду аддаліла думка аб свабодзе — той, з якой у хуткім часе ён не будзе ведаць што рабіць. Але засяроджвацца на нечым адным было не ў яго правілах. Філасофія яго жыцця была простая і даступная: вось яно — станоўчае, а вось яно — адмоўнае; гэта — так, а гэта — не. «Бяда — пачуццё інтымнае, — быў перакананы ён. — Маўклівае. Яна схавана ў самой сабе і маўчыць... да пары. Цені звужаюць свет!» — заўжды памятаў ён. Схільнасць назіраць за іншымі нарадзілася ў ім толькі з адной мэтай: глуміцца з іх слабасцей і не быць падобным самому да гэтых аўтсайдараў. Яму здавалася, што веды пра тое, хто ёсць такі чалавек на самой справе, толькі духоўна ўзвысяць яго над астатнімі, дададуць упэўненасці, а свае памылкі ў параўнанні з памылкамі іншых пададуцца чыстай дробяззю. З Вялікіх «аднавокіх», а цікавіцца імі ўсур'ёз ён пачаў пасля той памятнай размовы з Бусем, ён найбольш захапіўся Сартрам. Пазнаёміўшыся амаль з усімі яго празаічнымі творамі, ён мог цяпер цытаваць яго цэлымі абзацамі. Сартр стаў для яго своеасаблівым духоўным настаўнікам. З ім можна было раіцца, не згаджацца, але яго нельга было выкрасліць са сваёй свядомасці. «Філфак, толькі філфак», — вырашыў ён, калі перад ім паўстала пытанне выбару прафесіі.

— Кожны сам сабе выбірае жыццё, — сказаў ён, цытуючы свайго куміра. — Пекла — гэта іншыя.

Выпадковая сустрэча з Бусем на калідоры вышэйшай установы не толькі не абрадавала яго, а, наадварот, раззлавала. Сутыкнуліся яны амаль лоб у лоб ля дэканата, куды ён прыйшоў даведацца пра вынікі нядаўніх іспытаў. Такога ён нават не сніў сабе ў страшным сне. Не таму ён развітваўся з Бусем і мяняў школу, каб сустрэць яго зноў. Мінула шмат часу, і яму здавалася, што яны разышліся назаўжды. Для яго было відавочна: ён перарос Бусю.

— Білі! Білі! — паклікаў яго Буся. Забыць гэты надрывісты, самаўпэўнены тэнар было немагчыма. Ён збянтэжана азірнуўся. — Білі, ёлкі зялёныя! Гляджу — і вачам сваім не веру.

Малады чалавек моршчыў лоб і задаволена ўсміхаўся. Несумненна, гэта быў Буся, той самы Буся, у ценю якога ён некалі марыў жыць. Буся амаль не падрос за гэты час. Застаўся такім жа, як быў. Мізэрны хітраваты паляшуцкі тварык па-ранейшаму свяціўся той жа глумлівай, нахабнай усмешкай. Меў рацыю Платон: «Чалавеку, для таго каб расці інтэлектуальна, неабходна найперш быць прыгожым фізічна». Нічога такога ў Бусі не было і блізка. Ён так і застаўся ганарлівым самаўпэўненым задавакам. «І я разлічваў на гэтага чалавека? — не хаваючы агіды, жахнуўся ён. — Няўжо нам давядзецца разам вучыцца?»

— Білі!..

— Што?

— Чаму на філфак, Білі? — заспяшаўся з пытаннем Буся. — Даруй, але з цябе настаўнік — што з лайна куля, — з’язвіў ён у звыклай здзеклівай манеры.

«Такі самы, як і з цябе, дарэчы», — збіраўся сказаць ён, але стрымаў сябе.

— Хто табе сказаў, што я збіраюся стаць настаўнікам? Я буду журналістам... — самаўпэўнена выціснуў ён.

— Чаму тады на філфак, а не журфак? — цяпер ужо шчыра здзівіўся Буся.

— На журфак цяжэй паступіць, там конкурс вялікі, — схлусіў ён. — Сюды нашмат меншы.

— Лады, праехалі. Замнём для яснасці,— спыніў яго Буся. — У якую групу залічылі?

— У дванаццатую. А цябе?

— Таксама. Глядзеў спісы?

— Глядзеў, — нехаця адказаў ён.

— Адны цёлкі, — задаволена падсумаваў Буся і змоўніцкі паляпаў па плячы. — Адтапырымся, брат, га?!

Ягонае іранічнае «брат» разанула слых. «Адтапырымся!..» Да жанчын у яго было сваё стаўленне. «Усе гэтыя сюсюмусю — не для мяне, — лічыў ён. — Усе гэтыя гульні ад жывёльных інстынктаў...»

Гэтую думку ён неяк паспрабаваў нават агучыць пры маме. Так бы мовіць, хацеў праверыць яе жыццяздольнасць. На што мама толькі сумна ўсміхнулася:

— Ліха ты маё, ліха! Якое ж ты яшчэ зялёнае!

Ліхам яна яго называла цяпер часта, асабліва калі выказвала сваю з ім нязгоду. Яму ж чамусьці здавалася, што гэтым словам маці імкнецца падкрэсліць яго знешнюю пачварнасць і непаўнавартаснасць.

— Ну, дык што, адтапырымся, Білі? — настырна перапытаў Буся.

— Адтапырымся, — адказаў ён нехаця.

— Што ты такі кволы, нешматслоўны? — здзівіўся Буся.

— Ёсць праблемы, — схлусіў ён.

— А ў каго іх няма? Хочаш шчыра?

У паветры павісла паўза.

— Ты думаеш, мне гэтая вучоба патрэбна? — нечакана прызнаўся Буся. — Ды пляваць я хацеў на ўсё. Глядзі, — ён дастаў з ранца невялічкую сінюю кніжку і працягнуў яму. — Глядзі, глядзі...

— Што гэта? — недаверліва спытаў ён.

— Дыплом.

— Дыплом? — здзівіўся ён. — Чый дыплом?

— Мой. Мне толькі засталося дачакацца, калі ён стане сапраўдным. Вось і ўсё.

— Дзе ты яго ўзяў?

— Дзе ўзяў, дзе ўзяў, — іранічна ўсміхнуўся Буся. — Хіба гэта праблема? Былі б грошы. Хочаш — і табе купім. Папрашу бацьку. У яго сувязі. Хочаш?..

Ён прамаўчаў.

— А ты гаворыш «праблемы». Няма ніякіх праблем, Білі. Грошы — вось асноўная праблема. Ну дык што, да панядзелка?

— Чаму да панядзелка? — не зразумеў ён.

— Сямён Сямёнавіч! — абразліва зморшчыўся Буся. — А ўстановачная лекцыя калі, па-твойму?

— А-а, — сумна ўсміхнуўся ён. — Дакладна.

— Ну, а наконт дыплома ты ўсё ж падумай. Не так гэта дарагА каштуе...

Менавіта ў той самы дзень на падыходзе да свайго дома ён і сустрэў Яе ўпершыню.

— Усё роўна цябе пацалую! Ляля!..

Вар'ятка падалася яму не толькі дзіўнай і смешнай, але і прыгожай. Ён нават пажартаваў:

— Не, любая, не, я не ляля... Я ліха. Я — дух зла і няшчасця. Я ўвасабленне гора. Сцеражыся мяне. У-ух!..

Вар'ятка задаволена зарагатала. Ён таксама засмяяўся, верагодна, не ўяўляючы сабе, наколькі праўдзівымі і прарочымі былі гэтыя яго словы.

— Ты добры... Ты ляля!

— Наталля, марш дахаты! — спыніў яе жаночы патрабавальны голас. Ён азірнуўся, і яго позірк сустрэўся з позіркам незнаёмай жанчыны.

— Ты добры, — усміхнулася яму напаследак вар'ятка і подбегам кінулася да пад'езда.

— Хто гэта? — пацікавіўся ён у суседкі.

— Нашы суседзі. Грынічы, — ціха адказала тая. — Тыдзень як засяліліся...

11

Дні няма чым запоўніць. Божа! Не адымай у мяне майго няшчасця! Я тоненькая сухая галінка на магутным векавым дрэве Жыцця. Я — рэха хвіліннай жывёльнай жарсці. Я — адгалосак няспраўджаных нечых мар. Я выпала даўно з гэтай будзённай сапраўднасці, і няма альтэрнатывы майму змушанаму пустэльніцтву. Чапляйце на мяне ўсе свае зямныя заганы. Чапляйце на мяне ўсе свае спрадвечныя грахі. Я вытрываю ўсё. Я сцярплю. Я змаўчу. Я адужаю ўсё, бо мне хочацца жыць. Я такая, якая ёсць. Я такая, якой мяне нарадзілі. І я не вінаватая, што мне наканавана пакутаваць за чужыя грахі. Здагадваюся, дзеля гэтага Бог мне даў усё: моц, вытрымку, пакору... Вы лічыце мяне душэўна хворай, але ў чым маё вар'яцтва, не тлумачыце. Смешныя вы нейкія, людзі! Вы займаецеся маёй душой, каб нічога не ведаць пра сваю. Паслухаць вас, дык такім, як я, не месца сярод вас, што мяне нічога не чакае станоўчага ні тут, на зямлі, ні ў іншых вымярэннях, нідзе. І гэта ваша ісціна? Ісціна сфабрыкаваная са слоў, якіх вы ніколі не казалі. Ды вашы вочы — самыя лепшыя словы. Яны і выкрываюць вашу лжывую сутнасць, вашу надуманую спагаду. Чым вы лепшыя за мяне? Чым? Мая незаўважнасць — усяго толькі абярэг ад вашай хлусні...

— Усе людзі грэшныя! Усе людзі саўдзельнікі Вялікіх выпрабаванняў! — не забывае нагадваць мне мама штодня. — Людзі бяскрылыя, а таму асуджаныя рабіць тое, што ім не падыходзіць. А ты незаўважаная Ім!

— Кім?..

Пытанне застаецца без адказу. Пытанне завісае ў паветры, нібы сякера. Звісае нада мной... Скуль набрацца на ўсіх нас тых чыстых пастыраў?..

Я шукаю Твае вочы. Паўсюль. І не знаходжу. Відавочна, яны захапляюцца не мной. Але я ўсё роўна шукаю. Я перакананa, што, калі сапраўднасць робіцца невыноснай, калі табе ў ёй няма месца, менавіта тады адчыняюцца іншыя, новыя далягляды. Хто дасць мне прытулак у сваёй памяці?.. Хто?..

12

Буся зблытаў усе яго планы. Быць студэнтам яму нечакана перахацелася. Некалькі дзён ён хадзіў сам не свой. «Не, толькі падумаць, пяць гадоў з дня ў дзень цяпер я павінен буду сустракацца з гэтым абізгалам, — абураўся ён. — Слухаць яго лухту, пакорліва ўсміхацца і маўкліва выцірацца пасля яго чарговых зняваг. Навошта мне гэта? Хіба на такую перспектыву я разлічваў?» І яму захацелася забраць дакументы. Ён так і зрабіў бы, калі б не мама. Яна завітала са сваім Ігарам днямі, каб павіншаваць яго з новым навучальным годам. Айчым, як заўжды, паводзіў сябе пры ім сціпла. Ён больш маўчаў, чым гаварыў. Мама ж, наадварот, была ў добрым гуморы. Смяялася без прычыны, лезла з парадамі. Але варта было яму толькі заікнуцца аб тым, што ён забірае з універсітэта дакументы, як яна адразу ж знікла і паспешліва пацягнулася да сумкі па валяр'янку. Вечар быў сапсаваны. Давялося зноў выслухаць цэлую лекцыю на тэму «У людзей дзеці як дзеці...». Ён паспрабаваў абгрунтаваць сваё рашэнне, але ў спрэчку ўмяшаўся айчым:

— Дыплом не камень. Яго не цяжка цягаць за плячыма. Займай чаргу і чакай. Не паспееш азірнуцца — а ўжо дзяржы...

Ён ужо чуў гэта ўсё. Ад Бусі. Довады былі неаспрэчныя. Мама слёзна вымусіла яго паабяцаць, што ні пры якіх умовах ён не кіне інстытут, і перад тым, як развітацца, падала яму невялічкую каляровую паперку:

— А гэта табе падарунак ад нас, — сказала яна лагодна. — Твой любімы Пярт.

Ад хвалявання ў яго перахапіла дыханне. Паперка выслізнула на падлогу. Ён хуценька падхапіў яе.

— Ён прыязджае да нас з канцэртам?

— Не, яго творы будуць выконваць іншыя музыкі. Квіток дастаўся мне па знаёмстве. Хацелася дагадзіць табе. Наколькі памятаю, ты некалі фанацеў ад яго музыкі.

Скарыстаўшыся момантам, мама абняла яго і прытуліла да сябе. Мо ўпершыню ён не стаў ухіляцца. Тады яна пацалавала яго, і ён адчуў на сваёй шчацэ вільгаць. Мама плакала.

— Такі падарунак! — паглядзеў ён на яе падазрона. — З якой нагоды?

— Як жа, сёння ты стаў студэнтам.

— А-а-а, — расчаравана ўсміхнуўся ён.

Мама ўсё пралічыла. Сустрэча з музыкай куміра адбылася 13 верасня, у дзень яго нараджэння. Гэты хвалюючы момант ён запомніць на ўсё астатняе жыццё: вялізны зал, мяккія крэслы, злева і справа незнаёмыя жанчыны — гняздо з чысціні і парфумы — і яго любімы «TE DEUM». А яшчэ слёзы… Яго слёзы. Слёзы жалю і спачування да самога сябе…

— А, гэта ты! — сустрэў яго здзеклівым прывітаннем Буся. Ён чакаў ля ўніверсітэта. — Ты ўсе яшчэ той самы?

— Не зразумеў…

— Аматар распускаць нюні? — удакладніў Буся.

— Не зразумеў, — паўтарыў ён і недаўменна зірнуў на Бусю.

— Ну ты і Чуча! — адмахнуўся той. — Варушы паршнямі. На пару спознімся.

— Пайшоў ты! Нікуды я з табой не пайду, — заўпарціўся ён.

— Трындзец! Ты што, пакрыўдзіўся? Пайшлі. Раскажу нешта цікавае па дарозе.

Як выявілася, ён таксама быў учора на канцэрце. З мамай. Болей таго, бачыў яго заплаканага ў антракце.

— Хацеў падысці да цябе. Але я быў не адзін, на жаль. А так…

— Што «а так»? Што? — узмацніў ён да непазнавальнасці голас. — Ну плакаў… Што далей?

— Нічога, — паціснуў плячыма Буся. — Проста падумалася, што ты так і застаўся размазнёй!

«Не разумее ён! — абурыўся ён у думках. — Не дарос ты яшчэ да гэтага...»

І ўсе ж ён пакрыўдзіўся на Бусю не на жарт. Усю першую пару яны амаль не размаўлялі. Буся падазрона круціўся, страляў вачыма па баках, лез з недарэчнымі пытаннямі, а ён рабіў выгляд, што не звяртае ўвагі. Наступная па раскладзе пара была прысвечана сусветнай літаратуры. Пра выкладчыка гэтага прадмета хадзілі розныя чуткі: што ён нібыта чалавек строгі і патрабавальны да сваіх падапечных, што ён употай спіць са сваімі студэнткамі, што пры магчымасці не супраць хабару і што залікі яму здаюць толькі з трэцяга разу. Таму, наслухаўшыся гэтых жахаў, на занятки прыйшла амаль уся група.

У аўдыторыю ўвайшоў сярэдніх гадоў мужчына з партфелем, і ўсе ўсталі. Ён ветліва павітаўся і запрасіў усіх сесці. Ледзь заўважным жэстам, нібыта сапраўдны рэжысёр. Першае, што яму кінулася ў вочы, гэта незалежнасць паводзін гэтага чалавека. Ён нават падумаў: «Быў бы ён маім бацькам, глядзіш, і ў мяне ўсё было па-іншаму!..»

— Ну што, — зірнуў ён на аўдыторыю з выклікам, — будзем знаёміцца?.. Завуць мяне Мікалаем Мікалаевічам. Прозвішча маё — Хініч.

Мінула хвіліна. Нечакана яму падалося, што выкладчык чамусьці часта спыняе свой позірк на ім, чым надае яму больш увагі, чым астатнім студэнтам. Ад гэтай думкі і хвалявання ён ледзь было не зняў акуляры.

— Студэнты за вочы мяне называюць яшчэ Сартрам, — дадаў выкладчык і павольным крокам рушыў да свайго стала.

— Сартрам? — здзіўлена прашаптаў ён. Яму падалося, што ён ачуўся. Яго голас насамрэч ускалыхнуў цішыню, і ўсе рэзка павярнулі галовы ў яго бок. Выкладчык спыніўся і таксама зірнуў на яго.

— Так, Сартрам, — удакладніў ён, гледзячы яму ў вочы. — І я не пакрыўджуся, калі мяне нехта з вас стане называць менавіта так.

Ён хвілінку счакаў, пагартаў для выгляду журнал і зноў выйшаў з-за стала.

— Ну а зараз мая чарга задаваць пытанні, — выціснуў ён іранічную ўсмешку, звяртаючыся да аўдыторыі. — Скажам, вось вы, малады чалавек, — зірнуў выкладчык на яго, — як вас зваць?

— Сяргей, — адказаў ён дрыготкім ад хвалявання голасам.

— Сяргей… — пасмакаваў выкладчык. — А назавіце мне, Сяргей, прозвішча пісьменніка, твор якога вы прачыталі апошнім часам.

— Музіль, «Чалавек без уласцівасцей», — схлусіў ён. Не называць жа яму Сартра. Пасля таго, што адбылося, гэта падалося б сапраўдным цынізмам.

— Што ж, вельмі выдатны выбар. А вы? — звярнуўся ён з тым жа пытаннем да Бусі. Буся заўважна захваляваўся. Было відно, як ён сіліцца нешта ўспомніць, але штучнасць было цяжка схаваць. Зразумеў гэта і выкладчык. — З вамі ўсё зразумела, — сказаў ён і рушыў да століка насупраць. — А вас як завуць? — звярнуўся ён да дзяўчыны.

— Марына, — выціснула тая і чамусьці заружавелася.

— А скажыце нам, Марына, — у паўздзеклівай форме звярнуўся ён да дзяўчыны. — Які твор чыталі вы?

— Дзіна Буцаці, «Татарская пустэльня».

— А вы? — звярнуўся ён да яе суседкі.

— Вікторыя! — назвалася яна. — Стэндаль, «Чырвонае і чорнае».

— Выдатна, таксама някепскі выбар, — падсумаваў выкладчык і зноў накіраваўся да свайго століка. — Мне здаецца, нам знойдзецца пра што пагаварыць.

— Значыць, Жульен Сарэль? — сказаў ён і рэзка павярнуўся да аўдыторыі. — Ці Ульрых?..

— Думаю, што сваім цынізмам, сваёй пагардай да ўсяго і ўсіх, акрамя сябе, безумоўна, Жульен нечым падобны да драйзераўскага Клайда Грыфітса, — выкрыкнуў нехта з аўдыторыі, выхваляючыся сваёй эрудыцыяй. Выкладчык па-

вярнуўся ў бок, адкуль прагучаў голас. З-за стала падняўся малады чалавек.

— Віктар, — назваў ён сябе.

— І?.. — зірнуў на яго выкладчык.

— І адзін, і другі скончылі сваё жыццё ў турме.

— Не разумею, чым людзям не дагадзіў Жульен Сарэль?

— Ён любіў толькі самога сябе. Самым страшным для яго было паказацца слабым ці то перад ворагам, ці то ў каханні, — рэзка парыраваў малады чалавек.

— О, у нас дасведчаная аўдыторыя! І гэта выдатна, — сказаў Мікалай Мікалаевіч. — Мне прыемна размаўляць з вамі, маладыя людзі. Але як жа тады «Палюбі бліжняга свайго, як самога сябе?» Хіба гэта так кепска, што чалавек любіць самога сябе?

Аўдыторыя маўчала.

— А скажыце мне тады, шаноўныя мае, а тут большая палова аўдыторыі — жаночая, за што яго тады кахалі жанчыны? Помніце разважанні Мацільды? «Ён варты быць маім гаспадаром, бо ён здольны быў забіць мяне». Як вы ставіцеся да такой думкі? Ці даспадобы вам такія разважанні?

— Любяць не за нешта, любяць проста таму, што любяць, — паспяшалася адказаць Марына.

— Эх, спадарыня вы мая! Раман — як люстэрка, з якім ідзеш па вялікай дарозе. То яно адлюстроўвае блакіт небасхілу, то брудныя лужыны і выбоіны. Ідзе чалавек, узваліўшы на сябе ўсё гэта, а вы яго вінаваціце ў амаральнасці! Вы вінаваціце люстэрка. Вінавацьце хутчэй ужо вялікую дарогу з яе лужынамі. А лепш — дарожнага наглядчыка, які дазваляе, каб на дарозе стаялі лужыны і запасаўся бруд. Як вы лічыце, Марына, гэты чалавек усведамляў сабе, што ён робіць, чым рызыкуе? Маю на ўвазе Жульена.

— Жульен — так, Мацільда — не.

Павісла працяглая паўза.

— А мне здаецца, што і Жульен, і Мацільда нічога падобнага не ўсведамлялі, — парушыў маўчанне выкладчык. — Розум

палахлівы па сваёй сутнасці, ён замінае людзям быць шчаслівымі, ён змушае нас сумнявацца. І страта ўсяго таго, што мы маем, што некалі мелі — не ёсць няшчасце. Праўда, да гэтага дадумаліся пазней… І дадумаўся да гэтага Сартр… Але далёка да яго пра гэта думаў і Стэндаль. Жульен як герой таго часу… — Мікалай Мікалаевіч памаўчаў хвілінку і паправіўся: — Як герой нашага часу, ёсць таму яскравы прыклад. Чалавек сам адказны за свае ўчынкі. Па вялікім рахунку, важна не тое, да чаго ты імкнешся, а тое, што ты ўяўляеш з сябе на самой справе. Нам неабходна высветліць і яшчэ адну дэталь: у чым падабенства гэтых двух герояў: музілеўскага Ульрыха і стэндалеўскага Жульена? — звярнуўся ён з пытаннем да аўдыторыі. — Ну, хто дапаможа нам у гэтым разабрацца? Можа, вы, Сяргей?

— У тым, што абодва яны — людзі без уласцівасцей, — знайшоўся ён. Мікалай Мікалаевіч скептычна ўсміхнуўся.

Празвінеў званок.

— Аб’яўляецца перапынак, — абвесціў выкладчык. — Усе свабодныя.

Аўдыторыя з палёгкай уздыхнула. Некаторыя пачалі прыбіраць са сталоў свае сшыткі, некаторыя заспяшаліся да дзвярэй. Ён таксама падхапіўся з месца, кінуўся да выхаду.

— А вас, малады чалавек, я папрашу на хвілінку затрымацца, — нечакана спыніў яго ля дзвярэй Хініч. — Усяго на хвілінку.

— Слухаю вас.

— Вы схлусілі мне, малады чалавек. Навошта? — спытаў ён, не хаваючы сваёй іроніі. — Ніякага Музіля вы не чыталі. Ці я памыляюся?..

— Чаму вы так вырашылі? — здзівіўся ён.

— На гэтае пытанне я паспрабую даць адказ вам крыху пазней, — сказаў ён і накіраваўся да дзвярэй. Праз некалькі крокаў азірнуўся і дадаў:

— Дарэчы, вам гэтыя акуляры не да твару. Чаму вы іх не знімеце? Вы блізарукі?

— Гэта вас не тычыцца, — рэзка сказаў ён.

Выкладчык спахмурнеў.

— О! А вы, Сяргей, не такі ўжо і ціхоня. А я падумаў спачатку… Хаця ўсё правільна, без канфліктаў няма развіцця… Да пабачэння.

— Да пабачэння.

Буся чакаў яго на калідоры.

— Што хацеў ад цябе гэты Хініч?

— Нічога, — буркнуў ён незадаволена.

— І ўсё ж?

— Хацеў памерацца членамі…

13

Мама сцвярджае, што я ніколі не стану дарослай. Я не веру ёй. Нават калі гэта так — тое не прычына, каб мяне ненавідзець. Насамрэч яна добрая, я ведаю. Яна нават пацалавала мяне аднойчы. Тыдзень таму. Здарылася так, што я па сваёй няспрытнасці ледзь не папала пад машыну. Адбылося ўсё незнарок, нечакана. Мне запомніўся толькі шкляны бляск вуліцы — накропваў дождж — і скрыгат жалеза. Яшчэ я пачула нечыя галасы. Як праз сон, у аддаленні. І я патанула ў цемры, цягучай і смуроднай, як у скляпенні. Туды, куды мяне аднойчы завалок Ляля. Насуперак майму жаданню. Ачомаўшыся, адразу ж успомніла пра Цябе, Ляля. Ты такі ўразлівы, ты такі датклівы, такі непадрыхтаваны да жыцця, што мне захацелася пашкадаваць Цябе. Мама глядзела на мяне і плакала. Нічога трагічнага са мной насамрэч не здарылася. Я проста злякалася. І, калі б не яе пацалунак, я б падумала, што гэты плач яе — плач па сабе. Мама занадта добрая, каб любіць некага іншага. Ну вось, зноў я за сваё! Не звяртайце ўвагі! Проста, калі чалавеку добра, хочацца, каб было яшчэ лепш. Я глядзела на яе рукі. І рукі ў базіліцы жыл крануліся маіх. Белых і нежывых. І я падумала, што я іншая, не такая, як яна. Што гэта сустрэча насамрэч сустрэча двух нямых.

— Ты чакала мяне?.. Скажы, ты чакала мяне? — дапытвалася яна.

— Я чакала таго, хто ніколі да мяне не прыйдзе, — сказала я ёй тады.

14

Ён паспяхова здаў першую сесію і некалькі дзён ужо лайдачыў. Канікулы толькі пачаліся, і наперадзе была процьма вольнага часу. Буся яму не надакучаў. Калі верыць плёткам, то ён тыдзень ужо як з’ехаў з бацькамі на нейкі паўднёвы курорт. Мама таксама наведвала яго апошнім часам вельмі рэдка. Прызналася неяк, што цяжарная і што дактары раяць ёй зрабіць аборт, папярэджваюць, што роды ў яе ўзросце будуць цяжкімі, што ўсё ў рэшце рэшт можа скончыцца непрадказальна як для яе, так і для немаўляці. Ад аборту яна адмаўляецца, вырашыла, будзь што будзе. Яна часта ляжала ў бальніцы, пад наглядам дактароў. Унутрана ён быў незадаволены тым, што мама надумала завесці дзіця, але адкрыта сваю незадаволенасць ёй не выказваў.

Аднойчы ён атрымаў ліст ад сваёй незнаёмкі з наступным зместам: «Сяргей, мне вельмі хацелася б убачыць цябе. Прыходзь, калі ласка, у гандлёвы цэнтр, у нядзелю, каля дванаццаці. Ад цябе нічога не патрабуецца. Гуляй сабе па зале. Можаш выпіць кубачак кавы ў кавярні. Шукаць мяне не трэба. Я сама цябе знайду. Калі хопіць рашучасці, падыду. Калі не — прабач! Верагодна, яшчэ не час нам спавядацца. Прыйдзі, калі ласка. Я вельмі цябе прашу. Н.»

І ён пайшоў, купіўшыся на яе просьбы. Швэндаўся гадзіну, а мо і больш, па ўсіх аддзелах. Узіраўся ў твары мінакоў. Сядзеў у бары. Піў каву. Але ніхто да яго так і не падышоў, ніхто не паклікаў. Кожны з пакупнікоў быў заняты сабой, адным словам, ні літасці, ні спагады. Ён падняўся на эскалатары на трэці паверх — тое ж самае, тыя ж аднолька-

выя заклапочаныя твары і ніякай цікавасці да яго асобы. «Гэта здзек! — вырашыў ён нечакана. — Гэта самы натуральны здзек. Чуеш, ты!..» І без таго кепскі настрой сапсаваўся цалкам. Нехта зачапіў выпадкова яго плячом, калі ён спускаўся на першы паверх, і папрасіў прабачэння. Ён не адрэагаваў. Нейкая маладая жанчына з маленькім хлопчыкам на руках пацікавілася ў яго, як прайсці да абменнага пункту валют. Ён нечакана для сябе раздражніўся і нахаміў ёй. Жанчына зірнула на яго недаўменна і, пацiснуўшы плячыма, моўчкі абышла яго бокам.

— Хто ты? Дзе ты? Пакажыся! — залямантаваў ён, не стрымаўшы сябе. Эмоцыі перапаўнялі яго. — Я прашу цябе, чуеш, ты, пакажыся! З якой мэтай ты сочыш за мной, чаго прычапілася да мяне? Табе мала таго, што ты зрабіла са мной? На, паглядзі, палюбуйся... Шлюха!..

Прахожыя здзіўлена азіраліся і абыходзілі яго бокам. Ён не звяртаў увагі. Сарваў з сябе акуляры.

— Ну што, падабаюся я табе такі? — крыкнуў ён некуды ў пустату. — Скажы, падабаюся?..

Ад безвыходнасці ён заплакаў. Нехта паспрабаваў яго супакоіць і вывесці з залы на вуліцу. Ён вырваўся і кінуўся да выхаду.

— Адстаньце!.. Пакіньце мяне ўсе ў спакоі!..

— Сяргей, што здарылася?

Нехта моцна сціснуў яго за плячо.

— Я да вас звяртаюся, малады чалавек.

Ён узняў вочы. Твар Хініча свяціўся перабольшана ветлівай усмешкай:

— Калі мне нясцерпна кепска, калі мне не хочацца жыць, я іду ў цір і страляю. Гэты занятак здымае стрэс. Раю... Калі жадаеш, пайшлі са мной...

Яны моўчкі выбраліся з памяшкання. Абмінулі гарадскую ратушу і выйшлі на пешаходную вуліцу.

— Ну а цяпер расказвай, — зірнуў на яго патрабавальна Хініч. — Усё і па парадку...

І ён расказаў гэтаму чалавеку ўсё. Амаль усё. Як роднаму бацьку, якога ніколі не бачыў у сваім жыцці. Нешта даверлівае згледзеў ён у гэтых незнаёмых, чужых вачах. Тое, чаго так і не здолеў спазнаць у маміных. Хініч у сваю чаргу расказаў яму пра сябе.

— Розныя людзі траплялiся мне на жыццёвым шляху. Былі і такія, якія адкрыта, не хаваючы сапраўдных мэт, спрабавалі «ламаць» мяне праз калена. Не заўжды разумеў я іх. Злаваўся. Уражвала настырнасць гэтых людзей, уражвалі фантазіі, з дапамогай якіх яны імкнуліся дасягнуць сваіх мэт. Чаго толькі не прыпісвалі мне яны падчас сваіх «выхаваўчых лекцый»: і невуцтва, і несумленнасць, і ганарлівасць. А калі гэта ўсё не спрацоўвала, тады яны пачыналі мяне ігнараваць. Стваралі невыносныя ўмовы, і я сам, па ўласным жаданні, сыходзіў ад іх. Што мне яшчэ заставалася? Звальняўся з працы, разбураў наладжаныя сяброўскія сувязі. Вось толькі ці былі яны сяброўскімі, гэтыя сувязі, гэта яшчэ пытанне. Пакрысе абрастаў міфамі. Іншыя ківалі ў мой бок, паказвалі на мяне пальцамі: «Гэта не мы, гэта ён ва ўсім вінаваты… Ганарлівы…» Астатняе, як гаворыцца, было справай тэхнікі. Распаўсюджваліся плёткі, розныя чуткі, ствараўся вобраз маёй нікчэмнасці. Я глядзеў недаўменна на гэтых дзіўных людзей і не мог зразумець: дзеля чаго яны трацяць на мяне столькі сваёй энергіі, столькі часу, калі ў іх саміх процьма праблем? Ім бы самы час заняцца выхаваннем сваіх распусных дзяцей, паклапаціцца пра сябе. Не, ім патрэбны быў я…

Ён замаўчаў, палез у кішэню па цыгарэты. Закурыў.

— Насамрэч іх сапраўдныя мэты былі да прымітыўнасці простыя. Людзям было няважна, прымаеш ты іх пазіцыю ці не, ім быў важны сам факт нейкай зразумелай толькі ім адным «барацьбы». Ім было важна скарыць цябе, паставіць на калені. І ўсё гэта яны рабілі толькі дзеля аднаго — самасцвярджэння. Самае прыкрае схавана ў тым, што гэтыя людзі ў сваіх думках насамрэч згаджаліся са мной у многім, але яны ніколі не маглі прызнаць сваё паражэн-

не. Для іх спрэчка была сродкам для дасягнення сваіх мэт. Вось і ўсё. Людзям не важна, што адмаўляць, ім важна адмаўляць. І калі ты з імі не згаджаешся — табе кранты, да пабачэння. Меў рацыю Канфуцый, калі сцвярджаў: «Калі табе плююць у спіну, значыць, ты першы». Але ці так важна быць першым? — ён задумаўся і адказаў: — Так, быць першым — важна. Хаця б дзеля таго, што вам стануць пляваць у спіну, а не ў твар. І тады я памяняў сваю тактыку. Я зразумеў: быць чалавекам станоўчым можна толькі ў ідэальным грамадстве. Я перасіліў сябе і перастаў саромецца сваіх здольнасцей, я пайшоў па галовах, як гэта могуць назваць некаторыя чыстаплюі, каб дасягнуць таго, чаго дасягнуў. А я абараніўся, я атрымаў кватэру, я, я, я... Спіс можна доўжыць доўга. У мяне ёсць усё неабходнае для жыцця: грошы, кар'ера. Што яшчэ мне патрэбна? Галоўнае, не распускаць соплі. Усе гэтыя сюсю-мусю нікога, акрамя цябе самога, не цікавяць. Свет жорсткі. І слабакам у ім няма месца. Зразумеў?

Ён моўчкі кіўнуў галавой.

— Вось і малайчына, — лагодна паляпаў выкладчык яго па плячы. — А цяпер мы з табой пойдзем у цір, і я навучу цябе, як утаймоўваць свае эмоцыі.

— Вы што, — зірнуў ён недаўменна на Хініча. — Я ж сляпы... Амаль сляпы.

— Нікому такога не гавары больш, — не хаваючы сваёй незадаволенасці, сказаў Хініч. — Я навучу цябе таму, чаго не могуць яны. Я навучу цябе таму, што ім нават не снілася. Паглядзі на іх! — загадаў яму жорстка Хініч, кіўнуўшы галавой у бок вірлівай гарадской вуліцы. — Чым ты горшы за іх, чым? Я навучу цябе страляць. Ты станеш адным з лепшых. Чуеш?.. Чым ты горшы за іх?

— Нічым, — адказаў ён ціха.

— Вось так яно лепей, — спагадліва ўсміхнуўся Хініч. — Пайшлі...

Рэшту дня яны правялі ў ціры. Калі ён вяртаўся дахаты, ля пад'езда дарогу зноў яму перaступіла вар'ятка.

— Усё роўна цябе пацалую! Ляля!.. — усміхнулася яна нейкай штучнай несапраўднай усмешкай.
— Сволач! — не стрымаўся ён на гэты раз. — Пайшла прэч!.. Прэч!.. Прэч!..

15

Зачасцілі дажджы. Гарадская стракатасць ужо з цяжкасцю маскіруе навакольную шэрасць. Бачна, што лета сыходзіць. Я бязвылазна сяджу дома. Адна. У бессаромна-цесным пакоі, які даўно ўжо не памятае свежага паветра. З тых пор, як я ледзь не папала пад машыну, мама зноў адну мяне на вуліцу не выпускае. І цяпер у мяне няма магчымасці сачыць за Ім. Усё, што мне цяпер засталося, гэта зноў і зноў уяўляць Цябе, маляваць у сваіх думках. Але чым настойлівей я Цябе шукаю, тым меншая верагоднасць таго, што я некалі знайду Цябе. Гэта — ісціна, ад якой нікуды мне не дзецца. Я адчуваю, як б'юцца ўва мне два сэрцы: маё і Тваё. Аказваецца, я здольная несці не толькі чужыя грахі, але і нечыя жыцці. Я разумею, што абцяжарваю Цябе сваімі думкамі, напаўняю Цябе сваімі пакутамі. Але ёсць выключэнні з правілаў. Дом на мяжы адзіноты — цяпер не толькі мой дом. Так, я даўно жыву навобмацак, чужою прысутнасцю, Тваёю даверлівай паслухмянасцю. Так, я доўжу чаканне, але ў гэтым чаканні, якое я гадую ў пячоры сваёй адзіноты, роднае мне,назапашанае з неймавернай цяжкасцю. Усё гэта я аддам Табе, маё любінятка! Усе мае думкі, усе мае словы толькі для аднаго Цябе. Іх многа. Гэтых слоў павінна хапіць, каб расказаць Табе ўсю нашу праўду: і пра Прыгажосць, і пра Абсурднасць Свету, у якім нас даўно ўжо няма.

Цемра ненароджанага... Цішыня нявымаўленага...

16

Канікулы праляцелі імгненна. Не паспеў ён азірнуцца, як вярнуўся з Егіпта Буся. Як заўжды, шматслоўны і задаволены жыццём, ён лез з недарэчнымі пытаннямі, імкнуўся расказваць пра сваю нядаўнюю паездку, выхваляўся. Але ўсё гэта было яму нецікава. І ён выкарыстоўваў любую магчымасць, каб збегчы куды-небудзь ад гэтага чалавека і застацца аднаму. Пацяклі шэрыя, аднастайныя дні. Вучоба, дом, вучоба. Але, нягледзячы ні на што, ён па-ранейшаму знаходзіў час і наведваў цір. Захапленне стральбой паступова ператварылася для яго з дзіцячай забаўкі ў карысны і неабходны для душы занятак, набыло новы, сакральны сэнс. Ва ўсякім разе, гэта была дадатковая магчымасць сустракацца з Хінічам, да якога ён прывязваўся з кожным днём усё болей і болей. Той, як і абяцаў, навучыў яго страляць. У нечым ён нават ужо апярэджваў свайго настаўніка. Усе свае выхадныя цяпер ён бавіў тут, у ціры, разам з любімым выкладчыкам. Пасля заняткаў стральбой яны падоўгу бавілі час у бары. Ён піў чай, Хініч — піва. Размаўлялі на розныя тэмы, філасафавалі. Нягледзячы на розніцу ва ўзросце, яны шмат чаго знаходзілі адзін у адным агульнага. Буся неяк пацікавіўся:

— Білі, ты дзе гэта прападаеш апошнім часам? Няўжо кралю сабе завёў?

— Якая краля? — зрабіў ён недаўменны, абыякавы выгляд. — Залікі, іспыты... Сам ведаеш. Галава кругам ідзе.

— Заняўся б ты лепей Марынкай. Што? Не хочаш? Ну ты і чуча, Білі!..

— Знайшоў пра каго гаварыць, — адмахнуўся ён.

— Лаві момант, Білі! — іранічна скрывіў вусны Буся. — Дзеўкі самі да цябе лезуць, а ты ў шапку спіш.

Доля праўды ў яго словах была. Дзяўчына сапраўды праяўляла да яго цікавасць, і ён тое заўважаў, але кожную яе такую спробу цынічна спыняў і ў сабе гасіў любыя жаданні. «Не для мяне гэтыя сюсі-пусі», — пераконваў ён сябе. І як толькі выпадаў вольны час, нёсся ў гарадскі парк. Там яго чакаў Хініч. Потым яны стралялі і доўга сядзелі ў бары. Іх незвычайнае сяброўства цягнулася некалькі год ужо, пачынаючы з таго недарэчнага выпадку ў гандлёвым цэнтры. Лістоў ад сваёй незнаёмкі ён больш не атрымліваў. І пакрыху стаў забываць пра яе існаванне. У яго цяпер быў дарадца і сябар Хініч. А тое, што гэты чалавек нашмат старэйшы за яго, не бяда. У яго ёсць чаму павучыцца. Цяпер ён ужо быў на чацвёртым курсе і актыўна выступаў у мясцовым друку. З вострымі палемічнымі артыкуламі. Такое «чытво» было запатрабавана ў краіне. Людзі спадзяваліся на перамены. Людзі прагнулі праўды, не жадаючы верыць у тое, што іх зноў падманваюць. Захмялелыя ад нечаканай свабоды, яны не зналі, што рабіць з ёю. Кожны цягнуў коўдру на сябе. А краіна крок за крокам кацілася ў бездань.

Неяк пад вясну Хініч запрасіў яго да сябе ў госці. Упершыню за той час, што яны сябравалі.

— За што табе падабаецца Сартр? — нечакана спытаў у яго Хініч. Яны сядзелі ў зале і пілі чай. — Хацеў спытаць у цябе даўно, і ўсё неяк аддаляў гэтае пытанне. Не заходзіла размова, — доўжыў ён. — Не думаю, што ты захапляешся ім толькі з-за таго, што ён, як і ты, рос без бацькі.

Ён заружавеўся, завагаўся — гаварыць ці не гаварыць.

— Неяк, пасля вядомага вам здарэння, — наважыўся ён, — у мяне з Бусем, а гэта мой колішні сябар, адбылася адна размова. Ён тады пажартаваў і сказаў, што я нібыта заўважаны цяпер самім Богам… Як сапраўдныя Вялікія. І я прыняў гэта за чыстую манету. Пачаў цікавіцца жыццём Вялікіх Памер-

лых, шукаць падабенства з імі. Я разумею, гучыць гэта смешна, але так было. Зразумейце мяне правільна, на той час для мяне гэта было вельмі прынцыпова. — Ён на хвілінку задумаўся. — Напалеон?.. Не... Гэты чалавек не мог мяне зацікавіць. У яго біяграфіі я не знайшоў нічога захапляльнага. Мяне вабіла слова. І тады я адкрыў для сябе Сартра. Спачатку я даведаўся, што ён, як і я, быў аднавокім. Гэта толькі ўзмацніла маю цікавасць да яго. А потым я перачытаў усе яго творы. Амаль усе... І ведаеце, калі шчыра, то я знайшоў там шмат чаго карыснага для сабе.

Хініч загадкава ўсміхнуўся.

— Разумею, — сказаў ён. — На людзей трэба глядзець з вышыні. Так?.. Ці: пекла — гэта іншыя!

— Магчыма, — адказаў ён. — Але тут я ўдакладніў бы: адно другога не выключае. Безумоўна, я прачытаў і яго Герастрата, і яго п’есу «Пад замком», але... — ціха сказаў ён, здзіўляючыся абсалютнаму спакою.

— Што «але»?

Ад адказу ён ухіліўся. Паспрабаваў перавесці размову ў іншае рэчышча:

— А памятаеце, што вы сказалі мне пасля той першай вашай лекцыі, калі мы толькі пазнаёміліся? — нечакана спытаў ён.

— Безумоўна, — кіўнуў Хініч.

— Дарэчы, чаму вы тады вырашылі, што я не чытаў Музіля?

— Я засумняваўся ў табе. Хаця нешта і падказвала, што ты не той чалавек, які мог бы захапіцца Ульрыхам, — адказаў ён. — Ульрых — чалавек без уласцівасцей. А мне падалося, што ты не да гэтага імкнешся ў жыцці. І ўсё ж я вырашыў пачакаць, не спяшацца з высновамі.

— І?

— Я не памыліўся.

— Ведаеце, вы мелі рацыю, — прызнаўся ён. — Гэтая кніга не захапіла мяне. Некалькі разоў я спрабаваў яе чытаць і столькі ж разоў адкладваў. Мяне цікавіла іншае.

— Ты хацеў сказаць: мяне цікавіць іншае? — удакладніў Хініч.

— Няхай будзе так, — пагадзіўся ён. — Хаця якая розніца.

— Не скажы... Сяргей, у мяне да цябе прапанова, — нечакана сказаў ён і адкрыў дзверцы шафы. — Ёсць пляшка выдатнага французскага віна.

— Я не п'ю віно, — заспяшаўся ён адмовіцца.

— Разумею. Але мы толькі па кілішку. Не думаю, што гэта зашкодзіць нашай далейшай размове.

Хініч разліў віно і зірнуў неяк загадкава:

— Між іншым, даўно хацеў спытаць у цябе, ты знаёмы з нашым дэканам?

Ён насцярожыўся.

— Чыста візуальна. Па-мойму, ён чытаў курс лекцый па старажытнай літаратуры.

— Так. І як ён табе? Што скажаш?

— Інтэлігентны, культурны чалавек.

— Сяргей, не смяшы мяне. Якая культура? Спусціся на грэшную зямлю, — іранічна ўсміхнуўся Хініч. — Хочаш даведацца пра культуру, наведай грамадскую прыбіральню.

— Пры чым тут прыбіральні, — пакрыўдзіўся ён. Успрыняў яго словы як намёк на сваю колішнюю гісторыю.

— Пры чым?.. Ты што, не бачыш, што адбываецца ў краіне?.. Культурным чалавекам, Сяргей, можна быць толькі ў культурным грамадстве. А вакол нас адны злодзеі і хабарнікі. Ты не глядзі на яго інтэлігентнасць. Гэта толькі маска. Ён — хабарнік. Такім людзям не месца ў нашым універсітэце. Варта мне агучыць тое, што я ведаю пра яго, і яму крышка, і заўтра ён не дэкан. — Хініч счакаў хвілінку, потым дадаў: — Ты павінен напісаць артыкул. Пра яго.

— Я?.. — здзівіўся ён і засумняваўся: — Не... Я не ведаю яго... Баюся, што не змагу.

— Зможаш, — упэўнена сказаў Хініч. — Галоўнае, нарабіць грукату. А там час пакажа. Хочаш па шчырасці? Я павінен заняць яго пасаду. Ты мяне разумееш? Глядзіш — потым і табе

падшукаем цёплае месца. Абаронішся, застанешся на факультэце. Але пра дэталі крыху пазней. Тут трэба абмазгаваць усё як след, каб камар носа не падтачыў.

Ён прамаўчаў. Падняўся з канапы, падышоў да паліц з кніжкамі.

«Ён выкарыстоўвае мяне!» — не давала разняволіцца яму надакучлівая думка.

— О, у вас такая багатая бібліятэка! — здзівіўся ён шчыра, імкнучыся перавесці гаворку на іншую тэму.

— Так, — адказаў Хініч. — Большасць гэтых кніжак мне дасталася ад маіх бацькоў.

— А хто яны ў вас? Раскажыце пра іх, калі ласка, — папрасіў ён.

— Музыканты... Маці — скрыпачка. Бацька — дырыжор. Аб'ехаў палову свету са сваім аркестрам, — патлумачыў ахвотна ён. — Знаёмы быў з рознымі знакамітасцямі. Дарэчы, бацькі сабралі выдатную фанатэку. Калі ёсць жаданне, можам нешта паслухаць. Напрыклад... — Хініч не дагаварыў, падняўся з-за стала і накіраваўся да шафы.

— А ці ёсць у вас Пярт? — заспяшаўся ён.

— Пярт? Безумоўна, ёсць, — азірнуўся Хініч. На яго твары застыла здзіўленне. — Ты слухаеш Пярта?

— Так, гэта мой любімы кампазітар, — прызнаўся ён.

— Што ж, тады калі ласка, — сказаў Хініч.

— Калі гэта магчыма, пастаўце «TE DEUM».

— Не уповай, душа моя, на телесное здравие и на скоромимоходящую красоту, видиши бо, яко сильным и младым умирают, но возопий: помилуй и мя, Христе Боже, недостойного, — задаволена ўсміхнуўся Хініч.

— Так, гэта канон пакаяння...

Рэшту вечара яны бавілі пад музыку Пярта. Пляшка была дапіта. Віно п'яніла і разнявольвала. Размова павольна перацякала з аднаго рэчышча ў іншае, і ён не заўважыў, як мінуў час. Яму даўно трэба было збірацца дахаты. Ён заспяшаўся.

— Не думаю, што ёсць сэнс цягнуцца праз горад такой непагаддзю, — спыніў яго нечакана Хініч і зірнуў з нейкай

непрыхаванай пяшчотай. — Заставайся… Канапа шырокая, месца хопіць.

— Ведаеце, я не прывык спаць на чужым ложку, — паспрабаваў ён адмовіцца. — Я не змагу заснуць.

— Усе мы іншы раз робім тое, чаго раней не рабілі, — сказаў ён загадкава і паспяшаўся раскласці канапу. Ён лёг і затаіўся ў чаканні. Не вымавіў ніводнага слова нават тады, калі адчуў на сваіх плячах цёплыя мужчынскія рукі Хініча…

17

Ён цягне мяне за сабой. Уніз па сходнях. Ён абражае мяне і груба штурхае ў плечы. Мне варта крычаць, не падпарадкоўвацца ягонаму гвалту, а я маўчу. Я ўсміхаюся і маўчу. Відаць, гэта яго раздражняе. Я ведаю, я перакананая, людзей раздражняе пакорлівасць іншых. Што дрэннага я зрабіла яму? За што ён мяне б'е?..

Мне страшна. Божа! Каб вы толькі ведалі, як мне страшна!

— Ляля!.. — шапчу я ад безвыходнасці.

Ён абыякавы і непрабівальны. Ён падобны да маёй мамы. Яна была такой жа непрадказальнай, калі глумілася над маёй лялькай.

— Ляля! — ледзь чутна паўтараю я.

Вакол ні душы. Толькі я і ён. Цёмна і душна. Недзе блізка зусім паблісківаюць шкельцамі яго акуляры.

— Ляля!..

— Заткніся!.. Заткніся!.. Заткніся!..

Знадворку праз разбітыя шыбіны ў памяшканне сочыцца скупое вечаровае святло. Разам са скразнякамі прарываюцца і павольныя невыразныя гукі скрыпкі. І здаецца, няма ў гэтым свеце нічога больш пяшчотнага і прыгожага…

— Ляля!.. Ляля!.. Ля…

18

Вярнуўшыся ад Хініча, ён адразу ж палез у ванную. Доўга мыўся. Здавалася, што змывае з сябе нейкі векавы зямны бруд. Другі раз у сваім жыцці ён адчуваў сябе абражаным і зняважаным. Разуменне нікчэмнасці, бессэнсоўнасць свайго існавання наводзіла яго толькі на адну думку. З гэтым жыццём трэба было нешта рабіць. І яму захацелася памерці. Ён знайшоў невялічкую вяроўку ў шафе і завязаў на ёй вузел. Але на большае ў яго не хапіла рашучасці. Ён пастаяў некалькі хвілін у роздуме і выкінуў вяроўку ў сметніцу. Зноў палез пад душ. Жаданне мыцца па некалькі разоў на дзень стане для яго з гэтага дня неабходнасцю. І ўсё ж, нягледзячы ні на што, ад сустрэч з Хінічам ён не адмовіўся. Хутчэй наадварот, цяпер яны сталі бачыцца яшчэ часцей. Страх перад тым, што студэнты западозраць іх сувязь, вымушаў ісці яго на розныя хітрыкі, ён, як мог, стаў хаваць ад іх гэтае сваё сяброўства.

— Білі, а ты, гляджу, далёка пойдзеш! — сказаў яму неяк пры сустрэчы Буся. Ён быў, як заўжды, прамалінейны і беспрынцыпна жорсткі. — А я ўжо, прызнацца, палічыў цябе за размазню.

— Ты гэта пра што? — спытаў ён, зрабіўшы недаўменны выгляд.

— Я, Білі, пра твой артыкул, — усміхнуўся загадкава Буся. — Ты, пэўна, не ў курсе яшчэ. У Мамонькі інфаркт.

— Інфаркт? — здзівіўся ён.

— Так, Білі, інфаркт. Пасля твайго артыкула, — удакладніў Буся.

— Я тут пры чым?.. Я напісаў тое, што лічыў патрэбным, — паспрабаваў ён апраўдацца.

— Безумоўна, Білі, безумоўна! — усміхнуўся ён. — Ты ў нас спецыяліст па праўдзе. Але цяпер табе, Білі, пажадана ахову мець. Глядзіш, замочаць у пад'ездзе, як Лісцева. За праўду, Білі, — недарэчна пажартаваў ён.

Ён сумна ўсміхнуўся.

— Ну, а калі без жартаў, — дадаў Буся пасля непрацяглай паўзы, — то ёсць адна прапанова ў мяне да цябе. Адзін мой сябар прадае «Макарава». Шукае пакупніка. Не хацеў бы набыць? Калі што, магу пагаварыць з ім.

— Навошта мне пісталет? — здзівіўся ён.

— Ну, мала на што... Раптам спатрэбіцца. Ты ж, кажуць, стральбой займаешся. Глядзіш, аднойчы як знойдзеш. Час цяпер такі — жорсткі, небяспечны. Падумай.

— Ладна, падумаю, — паабяцаў ён.

Яны развіталіся. Ён адразу ж патэлефанаваў Хінічу.

— Ты чаго замітусіўся? — асадзіў яго той. — Ты тут пры чым?

— Як жа, — выціснуў ён заікаючыся. — Студэнты пляткараць, што нібыта ўсё гэта з-за мяне, з-за майго артыкула.

— Выкіні з галавы, — супакоіў яго Хініч. — Ведаеш, колькі такіх артыкулаў зараз строчаць? І што, кожны, каго гэта тычыцца, інфаркты атрымлівае? Не дуры, Сяргей!

Ён задумаўся.

— Скажы лепей, чым займаешся? — спытаў Хініч.

— Ды нічым, — адказаў ён.

— Прыязджай тады, пастраляем.

— Можна, — пагадзіўся ён.

— Адзін мой знаёмы адкрыў зал ігральных аўтаматаў. Там столькі розных «стралялак». І бар ёсць, дарэчы. Можна потым там будзе пасядзець, — прапанаваў Хініч.

— Можна, — пагадзіўся ён.

Рэшту дня яны прабавілі ў ігральным зале. «Стралялкі» сапраўды захаплялі. Яму падалося нават, што ад іх можна атрымліваць больш асалоды, чым ад стральбы ў ціры. Ва ўсякім разе, яму спадабалася.

Вечарам патэлефанаваў Буся і сказаў, што Мамонька памёр.

— Схадзі ў царкву, Білі, — пажартаваў ён. — Пастаў свечку.

Ён сціснуў вусны ад пагарды. Успомніўся момант, калі Буся прымацоўваў да яго параненага вока мамін абразок з выявай Божай Маці.

— Я атэіст, — выціснуў ён праз сілу, не хаваючы свайго раздражнення. — Яшчэ ў дзяцінстве, там, ля рампы, я зразумеў, што верыць і давяраць можна толькі ў свае сілы і сабе. Памятаеш, як ты…

Ён не дагаварыў.

— Ды памятаю я ўсё, — заспяшаўся Буся і зноў засмяяўся.

Ён уявіў нават гэты яго скажоны, вар'яцкі твар.

— Буся, я тут падумаў, — сказаў ён пасля непрацяглай паўзы.

— Ты пра што? — не зразумеў яго Буся.

— Ну, я наконт тваёй нядаўняй прапановы.

— А… Выдатна. Толькі хачу адразу цябе папярэдзіць, Білі, гэта небяспечна. За гэта пасадзіць могуць. Ты добра падумаў?

— Так, я падумаў, — сказаў ён упэўнена. — Колькі гэта ўсё будзе каштаваць?

— Дамовімся…

19

Яму ёсць што сказаць мне. Ён — сведка гэтай эпохі. Калі я гляджу на яго ўзнятую, застылую ў паветры руку, мне пачынае здавацца, што ён цягне яе да мяне, каб пагладзіць мяне па галаве. Я ўхіляюся. Я баюся яго. Як і Лялю. Яны аднолькавыя. Людзі без душы. Світальны промень кранаецца маўклівай каменнай постаці, і безжыццёвы мармуровы твар ажывае. Я прыходжу сюды, каб выпытваць у яе таямніцы.

— Людзі баяцца таго, чаго не ведаюць. Людзі баяцца таго, чаго не могуць разгледзець. Заплюшчы вочы і глядзі. Усё кепскае адбылося ўжо, — нагадвае мне яго векавая, ліслівая ўсмешка. — Проста людзі яшчэ не заўважылі гэтага.

— Але тое, што засталося, такое ж, што і сышло, — непераканаўча шапчу я і гляджу на яго са здзіўленнем. Вочы расказваюць тое, аб чым маўчыць яго маўчанне. — Ці павінны маўчаць мы аб тым, аб чым не маем магчымасці гаварыць? Кім стану я, калі мяне не стане?

— Людзі імкнуцца да вечнасці...

— Але я нават не ведаю, як мне жыць тут, на зямлі. Мне ніхто не гаварыў пра гэта.

— Раззлуй іх. Быць добрай табе не да твару.

— Я раблю тое. Несвядома. Але ў мяне ёсць свая гісторыя.

— Твая гісторыя ганебная ад пачатку і да канца. Ты цягаеш за іх іхні цяжар. Скінь яго з сябе.

— За каго за іх?

— За іх...

— І што далей?..

— Не думаць, а проста быць...

20

Хініч заняў месца дэкана. Як і разлічваў. Адразу ж пасля смерці Мамонькі. Бачыліся яны цяпер вельмі рэдка. Прычыну гэтага кожны тлумачыў па-свойму. На носе былі дзяржаўныя іспыты, і ён цэлымі днямі праседжваў у чытальнай зале. Калі выпадаў вольны час, бег у цір, пастраляць. Гэта быў адзіны занятак, які яшчэ прыносіў яму асалоду. Тут, у ціры, хоць і зрэдзь, яны бачыліся з Хінічам. Іспыты ён здаў на выдатна. Атрымаў чырвоны дыплом. Хініч, як і абяцаў, прапанаваў яму пасаду на кафедры, але ён адмовіўся. Папрасіўся на працу ў газету. Хініч дапамог, перагаварыў з кім патрэбна, праўда, за гэта давялося разлічвацца дадаткова.

— Пакажы гэтым засранцам, як трэба пісаць! — параіў яму Хініч, калі справы ўладзіліся. — Па-першае, гэта дадатковая магчымасць паказаць, на што ты здатны. Па-другое… — Ён завагаўся. — Чалавек, пра якога я хачу, каб ты напісаў, — вельмі патрэбны мне. Ведаеш, ёсць людзі, а ёсць нелюдзі… І гэтыя нелюдзі замінаюць жыць нармальным людзям. Нармальныя людзі заўжды ў меншасці. І іх трэба падтрымліваць. Разумееш?.. Час зараз такі… Па галовах, сукі, ходзяць. Сяргей, вельмі прашу цябе, пастарайся. Разбярыся як след ва ўсім, пранюхай, намацай слабыя месцы. Што мне цябе вучыць…

Ён пастараўся. Вучыць яго, як гэта робіцца, не мела патрэбы.

Яны пачалі бачыцца яшчэ радзей. Цяпер нават цір ён наведваў адзін. Пры сустрэчах кожны спасылаўся на занятасць, хаця сапраўдныя прычыны крыліся ў іншым, аб чым можна было толькі здагадвацца. Ён адчуваў нейкую неда-

казанасць, але ніякіх захадаў, каб палепшыць сітуацыю, не прадпрымаў. Прадчуваў канчатковы разрыў рана ці позна, усё роўна непазбежны. А вырашылася ўсё да агіднасці проста. Аднойчы яму пазванілі з бальніцы і паведамілі, што Хініч у рэанімацыі, што ў яго інсульт, што крызіс, праўда, мінуў, але стан яго па-ранейшаму цяжкі. Гэтая навіна выбіла яго з каляі. Гэта быў сапраўдны шок для яго. Яшчэ ўчора здаровы, жыццяздольны, самаўпэўнены і самадастатковы чалавек сёння стаў не патрэбнай нікому абузай. У гэта было проста немагчыма паверыць. У бальніцу ён не паехаў. Не хапіла духу. Толькі праз месяц, калі Хініча выпісалі і калі ён сам аправіўся ад шоку, ён наведаў яго дома.

На кухні было душна. У кубачках на стале стыла гарбата. Прыгатаваў ён яе сам, ад безвыходнасці, і цяпер не ведаў, што з гэтым рабіць. Хініч быў не здольны самастойна трымаць у руках кубак. Яго трэба было паіць з лыжкі. Па ўсім відаць, гэтым займалася жанчына, якая з ветлівасці пакінула іх адных. Левае вока яго было прыплюшчаным. Века раз-пораз нервова ўздрыгвала. Узнікала ўражанне, што ён імкнецца яго расплюшчыць і не здольны зрабіць гэтага. У правай руцэ Хініч трымаў асадку і некалькі хвілін ужо намагаўся дацягнуцца ёю да чыстага аркуша. Як сказала жанчына, якая даглядала яго, гэта пакуль адзіны сродак зносін. Ён глядзеў на свайго нядаўна яшчэ сябра, і яму хацелася заплакаць. Гэтая ненаўмысная нязграбнасць выклікала гідлівасць.

Ён адчыніў фортачку. Са свежым паветрам з вуліцы ў пакой уварваўся дзіцячы смех. З акна быў выразна бачны вяслярны канал — адно з любімых іх месцаў. Неаднойчы яны блукалі ўздоўж брукаванымі сцяжынкамі, марылі, спрачаліся, разважалі. Каб не расчуліцца канчаткова, ён адышоў ад акна і зірнуў на Хініча. Той усё яшчэ сіліўся нешта напісаць. Ён сеў насупраць. «Прывітанне!» — прачытаў ён на чыстым аркушы. Узняў галаву і моўчкі кіўнуў. Хініч паспрабаваў усміхнуцца. Левае павека заторгалася. І яму зноў захацелася заплакаць. Заплакаць ад бездапамо-

жнасці. Перад ім сядзеў зусім ужо іншы чалавек. Яго цяпер і чалавекам цяжка было назваць. Куды дзеліся нядаўнія гонар і пыха, глянец і самаўпэўненасць? Яго ахапіў жах. «Хіба мог я калі-небудзь уявіць, што стану адчуваць такую гідлівасць да гэтага чалавека?» — падумаў ён.

Хініч памкнуўся нешта сказаць. Твар яго пачварна перакасіўся. Рот адкрыўся, і адтуль вырвалася вонкі нейкае тужлівае, неразборлівае мыканне. Гэта толькі ўзмацніла яго гідлівасць. І яму захацелася бегчы адсюль прэч. На вуліцу. Куды заўгодна, толькі не быць тут, у гэтым пакоі, дзе пасялілася назаўжды маўчанне. Ён падхапіўся з крэсла і яшчэ раз зірнуў на Хініча. Цяпер ужо без ніякага спачування. Потым вырваў з яго рук асадку і няспешна вывеў на белым аркушы: «Папраўляйся. Я заўтра прыйду».

Ён хлусіў. Для сябе ён ужо вырашыў даўно, што ні заўтра, ні паслязаўтра ён сюды больш не вернецца. Гэта быў канец іхнім сувязям. Роля нянькі не яго роля. Ён выйшаў не развітаўшыся. Ад безвыходнасці доўга блукаў яшчэ па горадзе. Прабавіў хвілін дваццаць ля ціра, які тыдзень ужо быў зачынены на капітальны рамонт, зазірнуў у бар, але напіцца ад адчаю, як яму хацелася таго спачатку, не наважыўся. Неяк яшчэ ў дзяцінстве ён залез у сервант і выжлукціў з рыльца паўпляшкі лікёру. Мама знайшла яго ў ваннай напаўжывога, з пазелянелым ад пакут тварам. Яго ванітавала. Мама выліла сілком у яго горла паўкубка нейкай фіялетавай вадкасці, ад чаго яму зрабілася лягчэй. З тых часін ён спіртное стаў ігнараваць.

— Усё роўна цябе пацалую. Ляля!

Зычны, нахабны смех вар'яткі вярнуў яго да рэчаіснасці. Змяркалася. Дрэвы, нібыта гіганцкія цені, ухутвалі цесны, замызганы дворык. Недзе за імі, у апраметнай пачварнай цемры, затаілася зло. Адзінае, што ён чуў цяпер, гэта была музыка, гучаў яго любімы Пярт. Гучаў знакаміты яго «TE DEUM». Не, ён не мог памыліцца. «Скуль тут гэтая вялікая музыка? — падумаў ён з замілаваннем. — Толькі не цяпер!.. Толькі не цяпер!»

— Цяпер, Білі, цяпер!

— Толькі не цяпер! Толькі не цяпер!

— Усё роўна цябе пацалую. Ляля!

Ён адчуў, як ім авалодвае жывёльнае жаданне. Не разумеючы, што робіць, ён схапіў вар'ятку пад пахі і пацягнуў за сабой. Дзверы ў склеп былі прыадчыненымі. Ён чуў, як калоціцца сэрца, і не мог зразумець чыё, яго ці вар'яткі. Чарната выядала вочы. Паветра было перанасычанае прадчуваннем бяды. Ён сціснуў дзяўчыну ў абдымках, паваліў на смярдзючыя лахманы. Смех на хвіліну сціх. Нечакана яму прымроілася Моніка Велюр. Ён выразна ўбачыў яе спакуслівыя, юрлівыя вочы. Цела дзяўчыны было важкім. Ад яго сыходзіла прыемнае цяпло. Вочы Монікі Велюр блішчэлі ад вільгаці. Палова твару, якая была яму бачнай, зморшчылася ад болю. Боль існаваў толькі тут і цяпер. Усё астатняе — суцэльныя лініі абстракцыі. «З табою нават паразмаўляць нельга, — з прыкрасцю падумаў ён.— Ад цябе ніякага сэнсу». Вар'ятка прыціхла, затаілася. І ён не ведаў, што яму рабіць далей.

— Запомні, я — Сяргей! — чамусьці назваў сябе ён. — І ты мая першая жанчына.

Вар'ятка палахліва ўздрыгнула, нешта прамовіла ў адказ невыразнае. А можа, яму толькі ўсё прымроілася. «Божа, як стомна быць ласкавым з вар'ятамі! — падумаў ён нечакана. — Верагодна, ім не зразумелая мова пяшчоты. Верагодна, у іх свой свет каштоўнасцей...»

І мо ў тысячны раз ужо яму захацелася стаць вар'ятам.

І ніякай Монікі Велюр. І ніякага Пярта. Ён і вар'ятка. І сыры цёмны склеп...

21

Я жыву дыялогамі са сваімі адлюстраваннямі. А яшчэ з Табой. Мама ўжо здагадваецца пра тваё існаванне. Мама сцвярджае, што Табе да твару цемра. Яна хлусіць. Цемра з’ядае колеры і фарбы… Цемра мае пах Смерці. І склепа… А Ты — частка мяне. Ты — працяг мяне…

22

Дома яго чакаў новы сюрпрыз. Забіраючы пошту, разам з газетамі ён вывудзіў са скрыні ліст ад яе. Ён пазнаў гэты раскідзісты жаночы почырк. Збянтэжана ўздрыгнуў. Мінула гадоў пяць з таго моманту, як яна перастала яму пісаць, і ён нават спадзяваўся ўжо, што яго пакінулі нарэшце ў спакоі. Пачуццё трывогі вярнулася. Ён зноў адчуў сваю прыгнечанасць і непаўнавартаснасць. «Колькі можна! Колькі можна здзекавацца з мяне, шлюха?! Не магу так больш! Не магу!..» Ён скамячыў ад безвыходнасці канверт і са злосцю шпурнуў яго ў сметніцу.

Доўга мыўся. Намыльваў цела, змываў, зноў намыльваў, зноў змываў. І так да бясконцасці. На гадзінніку было ўжо каля дванаццаці, калі ён вылез з ваннай. Накіраваўся на кухню, заварыў чай, расчыніў акно і закурыў. Аднекуль з боку гарадской ратушы да яго даляцеў нечы ледзь чутны стогн. Ён прыслухаўся. Высунуўся з акна. Сапнуў свежага паветра. Недзе ўнізе пад ім застыла ў маўклівай пакорлівасці начная вуліца. Час ад часу яе яшчэ крэслілі запозненыя аўто. А асветленая з усіх бакоў ратуша на фоне змрочнага начнога неба набывала строгі, манументальны выгляд. Налітыя барвовай чырванню хмары плылі настолькі нізка, што, здавалася, вось-вось зачэпяцца за шпіль. Відовішча ўражвала сваёй містычнай штучнасцю і нязвыкласцю. Вецер разгойдваў ліхтары, і гадзіннік на шпілі вежы час ад часу палахліва ўздрыгваў. Ратуша нечым нагадвала яму аднавокага цыклопа. І тыя таемныя гукі, якія пладзіла ў ночы далячынь, толькі ўзмацнялі яго гэтыя ўражанні. Здавалася,

што гэта не скавытанне ветру, а дзікі рык нябачнай воку містычнай істоты. Стогн Цыклопа. «Вось ужо сапраўды, моц свету ў яго манументальнасці!» — падумаў ён нечакана. Успомніў пра выкінуты ў сметніцу ліст і пашкадаваў. Закарцела прачытаць яго. «А што, калі яго выкінулі ўжо, разам з іншым смеццем?» — жахнуўшыся, падумаў ён і кінуўся, як ашалелы, да дзвярэй. Холад каменных прыступак апёк босыя ногі і ацвярозіў. Ён зірнуў з жахам на каменныя сходы і зразумеў, што выскачыў босы, што ў спешцы нават не абуў тапкі. Вяртацца назад не стаў. Скамечаны ліст ляжаў на ранейшым месцы. Ён вывудзіў яго са сметніцы, расправіў. Дастаў з канверта здымак і невялічкі допіс.

«Прывітанне, Сяргей! — хуценька прабег ён вачыма па паперы. — Як паспееў ты заўважыць, звяртаюся так я да цябе ўпершыню. Магчыма, калі ты будзеш чытаць гэты ліст, я буду ўжо ў дарозе. Ва ўсякім разе, мы з дачкою вырашылі з'ехаць з гэтага горада. Цяпер назаўжды. Пажывём пакуль у сястры, а там час пакажа. Калі шчыра, сумленне маё ўсё яшчэ не на месцы. Баліць маё сэрца і за цябе, і за дачку. Адчуваю віну сваю перад вамі. Але, відаць, гэты грэх назаўжды мне. З-за гэтага і ў жыцці маім усё наперакасяк. Мала што мяне некалі кінуў каханы чалавек, дык у дадатак да ўсяго я яшчэ і нарадзіла ад яго дачку-вар'ятку. Сямімесячная яна ў мяне. Дасылаю табе гэты наш з ёю здымак. Нават не ведаю, з якой мэтай. Спадзяюся, на памяць. Наталлі маёй тут яшчэ толькі пяць гадкоў. Ды і я яшчэ зусім маладая. Вось такой я была, Сяргей, тады, калі ты захацеў на мяне паглядзець. Ну а калі не даспадобы табе гэта ўсё, можаш спаліць здымак ці выкінуць. Вырашай сам. Бывай. Цяпер ужо назаўжды. Н.». Ён расправіў скамечаную паперку і доўга ўзіраўся ў твар жанчыны з маленькай дзяўчынкай на руках. Яму падалося, што ён недзе іх бачыў ужо. Яны былі падобнымі, як дзве кроплі вады, да тых, на выяве, з мамінага абразка, таго, што некалі ў дзяцінстве яму прыкладваў да параненага вока Буся. Яго скаланула ад жаху. Маленькая дзяўчынка на здымку падалася яму знаё-

май. Безумоўна, гэта тая самая вар'ятка, мая вар'ятка. Гэтая думка нарадзіла новыя думкі. Яму прымроіўся цёмны, смярдзючы склеп. Ён выразна адчуў на сваіх руках прытарны пах дзявочага цела. І вільгаць у вачах. Яго зноў скаланула ад жахлівай здагадкі. «Так, так… Несумненна… Гэта тая самая вар'ятка! — падумаў ён, узіраючыся ў прыгожы твар на здымку. Болей таго, гэтыя людзі, аказваецца, жывуць побач, усяго праз пад'езд. Гэта ж Грынічы!.. » Ад адчаю ён кінуўся да дзвярэй. Палахліва пастукаўся ў суседнюю кватэру. Суседка акінула яго недаўменным позіркам.

— Што здарылася, Сяргей? — спытала яна палахліва. — Табе кепска?

— Так, мне кепска. Мне вельмі кепска. Мне невыносна кепска. Прабачце мяне, калі ласка! Прабачце!..

— Табе выклікаць хуткую дапамогу?

— Не, не… Не трэба, — адмовіўся ён і хуценька зачыніў за сабою дзверы.

— Ты нешта хацеў? — пачуў ён ужо наўздагон.

— Не, нічога, — адказаў ён.

Спытай у яго ў гэты момант, з якою мэтай ён стукаўся ў гэтую кватэру, наўрад ці ён змог бы што сказаць уразумелае. Адчуванне часу раптоўна сцерлася для яго. Ён кепска разумеў, у якіх вымярэннях цяпер знаходзіцца.

Калі пачуццё адчаю крыху схлынула, ён зноў вярнуўся на кухню. Акно было па-ранейшаму расчыненым. Вецер матляў надзьмутыя фіранкі, і яны, нібыта ветразі, бездапаможна біліся ў паветры. На падлозе валяліся раскіданыя паперы. Ён кінуўся падбіраць іх, але чамусьці перадумаў. Падышоў да акна. І яму нечакана захацелася зрабіць крок у гэтую цемру. Праз хвіліну жаданне знікла, і ён заспяшаўся зачыніць акно. І тут ён зноў пачуў гэтыя дзіўныя надакучлівыя гукі. Зноў патыхнула склепам. Недзе за акном, ля ратушы, стагнаў ад адчаю аднавокі Цыклоп.

Ён зачыніў акно. Хуценька апрануўся і кінуўся ўніз па лесвіцы да выхаду. На вуліцы было сыра і цёмна. Накрапваў дождж.

Ён па дыяганалі перасек бязлюдную вуліцу і подбегам рушыў да ратушы. Цяпер ён дакладна ведаў, скуль бяруцца гэтыя нікчэмныя гукі. Гэта скрыгаціць стрэлкамі гадзіннік. Размотвае час. «Мой час. Я спыню яго! — самаўпэўнена вырашыў ён. — Цяпер я ведаю, як гэта зрабіць». Ён нябачна падкраўся да ратушы, крануўся рукой халоднай, вільготнай клямкі. Дзверы былі замкнёныя. Патрапіць у вежу можна было праз дах суседняга дома. Ён кінуўся туды, але і там яго чакала няўдача. Дом быў пад аховай, і прабрацца на дах у яго не атрымалася. Ён зірнуў безнадзейна на гадзіннік, потым на сцяну з вялізным стракатым плакатам «Мы — народ!», і ад бяссілля заплакаў. Счакаўшы хвіліну, позіркам адшукаў непадалёк лаўку і рушыў да яе. Адчуванне, што за ім нехта сочыць, так і не мінула. Ён азірнуўся. З плаката яму нахабна ўсміхаўся шчаслівы малады чалавек…

23

Пра жыццё мне расказвае мама. Усё, што я ведаю пра яго, ведаю з яе слоў. Я, так бы мовіць, бачу свет яе вачыма. Мяне як бы няма яшчэ. Я — пакуль яшчэ толькі цень, адгароджаны ад людзей шклом гэтага акна. Мяне яшчэ толькі трэба выдумаць. Бо калі чалавека не ведаюць, хто ён і скуль, пра яго складаюць міфы. Чые словы ўваскрэсяць мяне? Ці стану я шэптам тваіх неагучаных думак? «Мама, мамачка! — крычу я і не магу да цябе дакрычацца. — Што ты ведаеш пра мяне? Што?.. Бездань між намі толькі павялічваецца. Ты заўжды саромелася мяне. Ты заўжды хавала мяне ад сваіх сяброў і знаёмых. Тваёй любімай фразай, якую ты паўтарала ўвесь час нястомна, была: «Чаму ты не памерла, калі была маленькай!» Голас чужы і фальшывы. Мама!.. Мамачка!.. Ад тваіх слоў вее холадам. Так, людзі толькі любяць памерлых. Няўжо і мне трэба памерці, каб ты палюбіла мяне?..»

24

Разбудзілі яго нечыя галасы. Ён прахапіўся і не зразумеў, дзе знаходзіцца. Агледзеўся. Пачынала світаць. Неба на даляглядзе заўважна пасвятлела. Гаслі адзін за другім ліхтары. Са сцяны ратушы, з плаката, на яго гэтак жа падазрона пазіраў усё яшчэ самадастатковы малады чалавек у нацыянальнай кашулі. Як на не вартую ўвагі драбнату. «Не, гэты горад занадта прыгожы для таго, каб ён змог мяне палюбіць! — падумаў ён без шкадавання. — Такому дзікуну, як я, тут не месца». Ён з нянавісцю зіркнуў на чалавека з плаката. Пагардлівы і самадастатковы позірк таго нібыта папярэдзіў: «Пустэльня — вось дзе твой дом!» Што стане ён рабіць далей, пакуль што не ведаў. Сядзеў і проста бязмэтна ўзіраўся ў далячынь.

У рэдакцыі паявіўся толькі пасля паўдня.

— Хм! — нявызначана мыкнула сакратарка ў адказ на яго сціплае прывітанне. Тлумачыць, што гэта азначае, не мела патрэбы.

— Што здарылася, Білі?..

— Ты закахаўся, Білі?

— Білі, табою цікавіўся галоўны рэдактар!

— Білі!.. Білі!.. Білі!.. — неслася з усіх кутоў. О, як ён іх усіх ненавідзеў!..

— Білі, хачу цябе пазнаёміць з нашай новай супрацоўніцай.

— Не трэба, мы з ім знаёмыя даўно, — заспяшалася маладая жанчына. Выйшла з-за стала і зрабіла некалькі крокаў яму насустрач. — Прывітанне, Білі!.. Няўжо я змянілася?.. Няўжо не пазнаў?..

— Чаму ж гэта, пазнаў, — нехаця адказаў ён.

Яшчэ б яму было яе не пазнаць. Гэта была Марына. Ва ўсёй сваёй прыгажосці.

— Рада бачыць цябе, Білі!

— І я таксама, — схлусіў ён, памаўчаў і чамусьці з выклікам сказаў: — Між іншым, мяне Сяргеем завуць.

— Даруй, я па звычцы, — папрасіла прабачэння жанчына. — Але тады я таксама даўно ўжо не Пстрычка. Я — Марына, — нагадала яна яму з тым жа націскам у голасе. Усміхнулася: — Вось і пазнаёміліся.

І тут яго прарвала.

— Я вам не Білі, чуеце, вы! — крыкнуў ён, звяртаючыся да калег. — У мяне ёсць імя. І памятайце, цярпець болей вашы знявагі я не збіраюся. Зразумелі?

— Білі, якая муха цябе ўкусіла?

— Мухі тут ні пры чым. Халтуршчыкі! Я звальняюся. Сёння ж. Усе чулі? — узмацніў ён да непазнавальнасці голас. — Мне надакучыла пісаць пасквілі на заказ.

Ён разумеў, што паводзіць сябе па-дзіцячы, сцэнічна. Але спыніцца ўжо не мог. Яго несла. Эмоцыі зашкальвалі. Ён адчуваў, як ад гэтай яго пыхі пацеюць шкельцы ў акулярах. Іх трэба было працерці. Але зняць ён іх не мог, інакш выставіў бы напаказ сваё калецтва. Дазволіць ім такой радасці ён не мог. Ён глядзеў на размытыя да непазнавальнасці, мітуслівыя постаці сваіх калег і люта ненавідзеў іх. Гэта ўсё, на што ён быў здатны ў гэты момант. Няёмкая паўза зацягвалася. Кожны рабіў выгляд, быццам бы займаецца сваёй справай. А яго распірала ад гонару. «Я змог! Я заткнуў ім раты!»

Напрыканцы працоўнага дня на калідоры яго дагнала Марына.

— Сяргей, — папрасіла яна лагодна. — Ці мог бы ты правесці мяне да аўтобуснага прыпынку?

У яе голасе было столькі загадкавасці і пяшчоты і цнатлівасці, што ён не здолеў ёй адмовіць. Нешта варухнулася, затрымцела на донцы яго душы, нарадзіла кволае жаданне. Яны ішлі бязлюднай вечаровай вуліцай і размаўлялі.

І яму падалося, што ўсё гэта некалі было ўжо. Ва ўсякім разе, усё гэта абвалілася на яго не выпадкова. Вялікае каханне менавіта так і пачынаецца, ведаў ён з кніжак. Марына была замужам, мела дачку, і гэты неаспрэчны факт абавязваў іх асцярожнічаць. Каб захаваць сувязь у тайне, ім давялося зняць кватэру на ўскрайку горада. Сустракацца ў яго дома яна катэгарычна адмовілася. Мужа яна свайго, па ўсім відаць, не кахала і не хавала гэтага. І ён чамусьці паверыў ёй. Адкрыўся. Падумаў, што ўсё гэта яго і назаўжды.

— Білі, не вер бабам! — папярэдзіў яго пры сустрэчы Буся. — Іх хлебам не кармі, дай пагуляць у пачуцці. Небяспечная і сумнеўная гэтая твая задума. А галоўнае, бесперспектыўная. З замужнімі кралямі звязвацца — гэта сябе не паважаць. Нагуляецца і кіне, вось убачыш. Білі, у яе дачка, муж, хата. Што дасі ты ёй узамен?.. Што, Білі?..

Ён не паслухаў яго, узгадаў, як некалі Буся сам заляцаўся да Марыны, і вырашыў: «Зайздросціць, сука! Выпадзі яму такая магчымасць — не прамінуў бы, не прапусціў бы...»

Ён закахаўся. Упершыню ў жыцці. Купіў машыну. Наўмысна, каб можна было забіраць Марыну з працы. Яны ехалі далёка за горад. Гулялі ўздоўж рэчкі, размаўлялі. Ён адчуваў сябе па-сапраўднаму шчаслівым. Вырашыў, што і яна кахае яго. Ва ўсякім разе, гнаў прэч негатыўныя думкі, рабіў усё магчымае, каб захаваць гэтую ілюзію.

Неяк на сайце знаёмстваў ён выпадкова натрапіў на адну не зусім звычайную абвестку. «Сямнаццацігадовы хлопец, — прачытаў ён, — жадае пазнаёміцца з мужчынам сярэдніх гадоў з мэтай далейшых інтымных стасункаў». Абвестка зацікавіла яго. Ён патэлефанаваў па пакінутым у ёй нумары, дамовіўся аб сустрэчы. Не, яму не патрэбна была інтымная сувязь, усё гэта ён некалі праходзіў ужо. Яму была важна гэтая сустрэча як сам факт, як з’ява. Яму хацелася зняважыць гэтага юнака, паказаць яму яго нікчэмнасць, як гэта зрабілі ў свой час з ім, а заадно і пераканаць сябе ў тым,

што ён не адзін такі зняважаны, што ёсць і іншыя, што іх шмат, што яны такія ж нікчэмныя, як і ён. Што жыццём на самой справе кіруе блуд. Што сэкс і ежа — галоўныя каштоўнасці, якімі захапляецца пераважная большасць людзей. Ён хацеў задаць гэтаму хлопцу ўсяго толькі некалькі няёмкіх пытанняў, а потым апісаць усё падрабязна ў сваім палемічным артыкуле. «Няхай чытаюць! — думаў ён. — Няхай ведаюць».

Сустрэча з юнаком расчаравала яго. Той раскусіў яго з першых жа слоў і паспрабаваў змыцца. На тым гісторыя і скончылася.

25

Я ведаю нешта такое, чаго не ведаюць іншыя. Я ведаю, як нараджаецца жыццё. Як кропля за кропляй працякае яно з аднаго чалавека ў іншага. Цяпер Ты нагадваеш мне пра сябе кожны дзень. Я чую, як б'ецца побач з маім тваё сэрца. Я люблю цябе, маё любінятка!

Мама ўчора сказала мне, што аддасць цябе ў прытулак, адразу ж, як толькі ты народзішся. Яна злая, яна катэгарычная. З ёй немагчыма размаўляць на такія далікатныя тэмы. Наіўная, яна думае, што можна распараджацца чужым жыццём. Маім… Тваім… Не бойся, мае любінятка!.. Не бойся!.. Я не аддам ёй цябе ніколі. Цяпер яна зноў кожны дзень вывозіць мяне ў горад. На інвалідны калясцы. Бярэ ў некага за грошы напракат. Цяпер я баўлю ў ёй час ля рынку. Я кармлю птушак. Гэты занятак прыдумала я для сябе сама. Іншы раз мне таксама хочацца быць птушкай — той белай, бяскрыўднай галубкай з чорнаю меткай на шыі…

26

Ён адарваўся ад успамінаў і агледзеўся. На вуліцы амаль ужо развіднела. Туман рассеяўся, і сонца заўважна ажывіла цесна-ту густа засаджанага дрэвамі дворыка. Недзе зусім блізка за-скавытаў сабака. З вуліцы данёсся аднастайны гул машын. Паявіліся першыя мінакі. Ён заспяшаўся. Абмінуў хуткую, але чамусьці передумаў і вярнуўся назад. Дзверцы ў машыне бы-лі адчыненымі. Ён падышоў бліжэй. Мужчына ў белым хала-це спешна выцягваў з салона каталку. «І што сёння за дзень такі! — расчаравана падумаў ён, пазіраючы падазрона на са-нітара. Ён не заўважыў нават, як да яго падышоў сусед. Не-малады чалавек, хударлявы, з няголеным тварам.

— Каго забіраюць? — пацікавіўся ён у мужчыны.

— Кагосьці з Грынічаў, — суха адказаў той. Коса зір-нуў на пакунак і, счакаўшы, дадаў: — Верагодна, вар'ятку…

Ён насцярожыўся. Вытрымаў паўзу. Сэрца трывожна сціс-нулася.

— Вар'ятку? — перапытаў ён. — А пляткарылі, што яны з'ехалі.

— Значыць, не з'ехалі, — адказаў мужчына. — Разрадзіла-ся без пары, недарэка. Дома. Кажуць, хавала сваю цяжарнасць ад маці. Хто іх цяпер зразумее, гэтых… — Ён змоўк, падбіраючы патрэбнае слова. Нарэшце знайшоўся і дадаў: — Гэтых хворых.

— Так! — цынічна кіўнуў ён у адказ. Памаўчаў і на ўсякі вы-падак яшчэ раз спытаў: — Дык яны не з'ехалі?

— Ды не… Кажу ж табе, — недаўменна зірнуў на яго сусед і чамусьці загадкава ўсміхнуўся. — Відаць, былі на тое пры-чыны. Цяпер ужо і не з'едуць…

— Гэта чаму?

— Куды ім цяпер з малым дзіцём ехаць? — з веданнем справы заўважыў мужчына. — Сын цяпер у яе на руках.

— Лагічна, — кіўнуў ён і насцярожыўся: — Сын?..

«Гэта ж мой сын!.. Мой!..»

— Сын. Хто мог падумаць... — падсумаваў сусед. Дастаў з пачка цыгарэту і закурыў.

— Пайду я, — нечакана заспяшаўся ён.

— На працу спяшаешся?

— Так, на працу, — схлусіў ён.

— Вядома, ідзі, — сказаў сусед, працягваючы загадкава ўсміхацца. Нечакана яму падалося, што, верагодна, сусед здагадваецца пра яго таемныя сувязі з вар'яткай. Інакш з якой прычыны ён лісліва пасміхаецца? Ад няёмкасці ці ад хвалявання, якое раптам апанавала яго, ён расчырванеўся.

Скрыня была даверху завалена смеццем, і для таго, каб пазбавіцца ад пакунка з птушкай, яму давялося капаць ямку. «Нібыта ў магіле», — падумаў ён, кладучы туды пакунак. Потым ён засыпаў яго смеццем і пазначыў месца позіркам, нібыта збіраўся яшчэ вярнуцца сюды. Пастаяў хвілінку і падаўся прэч. У кватэру падымацца не стаў, адразу ж накіраваўся да аўтобуснага прыпынку. «Радуйся, цяпер ты бацька! — змушана ўсміхнуўся ён. — А што, калі... — Думка абарвалася. Набыла новы сэнс. — А што, калі дзіцё таксама хворае, такое ж дэбільнае, як яго маці?.. Ці патрэбны мне тады такі сын?..»

Ад падуманага зрабілася млосна. Настрой канчаткова сапсаваўся. Ён нават не заўважыў, калі падышоў аўтобус. Заскочыў у салон амаль на хаду. «Што я цяпер скажу Марыне? — падумаў ён.— Як я ёй гэта ўсё растлумачу? Сын?.. Нафіга мне такі сын!..»

У гэтым горадзе былі месцы, дзяліцца прыгажосцю якіх з іншымі ён не збіраўся. Не з-за сквапнасці, вядома, а з-за страху, што сваёй прысутнасцю, сваім нядбайным позіркам нехта апаганіць тое святое, нешматлікае, што яшчэ засталося ў яго. Адным з такіх месцаў і была гэтая не-

вялічкая кавярня побач з гарадскім цірам. Цір быў зачынены даўно ўжо. Больш чым месяц тут вяліся нейкія будаўнічыя работы, і ён змушаны быў бавіць час у гэтай кавярні. Прыйшоў ён сюды і сёння. Тут яны павінны былі сустрэцца з Марынай. Ва ўсякім разе, паміж імі была такая дамоўленасць. Ён сядзеў за столікам і бязмэтна ўзіраўся ў запыленае, бруднае шкло. Ён чакаў яе доўга. Недзе за акном бруілася знаёмая да агіднасці вуліца. Ён піў каву і назіраў за панурым дажджлівым наваколлем. «Калі доўга глядзець на раку, па ёй абавязкова праплыве труп твайго ворага! — падумалася яму чамусьці. — Чаму на раку? — нечакана засумняваўся ён. — А чаму, скажам, не на вуліцу? На гэтую вось вуліцу...»

І ён сапраўды ўбачыў, як з розніцай у тры хвіліны па ёй праехалі два картэжы — вясельны і жалобны. Працэсіі рухаліся ў супрацьлеглых кірунках. Верагодна, так смерць здзеквалася з жыцця. А мо наадварот: жыццё не жадала мірыцца са смерцю... Безумоўна, шляхі гэтыя разыходзіліся апрыёры. Але цяпер яму было ўсё роўна. Ён і падумаць не мог, што менавіта ў гэтую хвіліну родзічы і блізкія развітваліся з яго бліжэйшым колішнім сябрам Хінічам. Ён не мог ведаць гэтага. Яго думкі былі надзённымі і зямнымі.

Ціха гучала музыка. Недзе на дне яго душы, у нетрах яго падсвядомасці. Верагодна, яна і была для яго ў гэтыя хвіліны тым самым пасрэднікам паміж зямным і касмічным, той плазмай, тым шматмерным аб'ектам, з дапамогай якога людзі размаўляюць з Вечнасцю. Ён любіў гэтую музыку за яе незямную неспасціжнасць. Гэта быў знакаміты і любімы ім Арва Пярт.

Ён адарваўся ад думак і зірнуў на гадзіннік. Мінула яшчэ адна гадзіна. Марыны не было. «Відавочна, яна ўжо не прыйдзе, — вырашыў цвёрда ён. — Ва ўсякім разе, чакаць яе болей не мае сэнсу». Ад гэтай думкі яму зрабілася не па сабе. «Навошта мне столькі болю, навошта мне ўсе гэтыя пакуты? Дзеля чаго ўсё гэта? Для таго, каб вымольваць кожны дзень сабе месца пад сонцам?.. І што далей?.. Што?.. Я не веру табе, Сартр!

Я не згодны з табой. У чалавека павінна быць мэта. А калі яе няма, няма і самога чалавека. Няма ніякага выбару, няма. Ты ёсць тым, кім ты ёсць. Астатняе — словы. Кожны валачэ тое, што ўзвалілі на яго іншыя. Чуеш мяне, Сартр! У адным ты меў рацыю: «Пекла — гэта іншыя». Але калі ты такі разумнік, скажы мне, навошта мне сын ад вар'яткі? Няўжо жыццё наша толькі ілюзія, фальшывая гульня нашых мрой і ўяўленняў?..»

Ён выйшаў з кавярні, падышоў да будынка, у якім некалі быў цір. Патаптаўся некалькі хвілін у роздуме, паназіраў, як вядуцца будаўнічыя работы, і рушыў няспешна ў бок цэнтральнай пешаходнай вуліцы. «Не прыйшла, — прамільгнула зноў надакучлівая думка і абудзіла адчай. Ён адчуў сябе адзінотным, выкінуты кімсьці бязмэтна ў безжыццёвую гэтую пустку. — Наіўны!.. Які я наіўны! Цяпер я ведаю дакладна, каб захапляцца жыццём, трэба нарадзіцца вар'ятам!..»

Нечакана ў натоўпе мільгнула знаёмая жаночая постаць. Ён спыніўся ў разгубленасці. Ён пазнаў насычаную багаццем фарбаў, знаёмую з дзяцінства блузку. Позірк дагнаў жанчыну, калі тая паварочвала на суседнюю вуліцу. Ён кінуўся следам, у вірлівую людскую плынь, паспрабаваў дагнаць яе. Жанчына знікла, незваротна растварылася ў неабдымнай стракатай прасторы, нібыта фантом у марыве ўскружаным ветрам танцы сухой лістоты. «Падалося, — падумаў ён са шкадаваннем. Зноў павеяла страхам: — Падалося!.. Д'ябал бы вас усіх пабраў! Навошта мне гэта ўсё?.. Навошта?.. Колькі можна цярпець гэты здзек!.. Не, пекла — не іншыя, Сартр, пекла ёсць мы самі…»

— Ненавіджу цябе, Сартр! — вымавіў ён ціха, амаль шэптам. — Ненавіджу цябе, Сартр! — крыкнуў ён з выклікам, счакаўшы. — Чуеш, я ненавіджу цябе, Сартр! Ненавіджу!... Ненавіджу!..

Рука пацягнулася да кішэні па пісталет. Захацелася страляць. Проста паліць у паветра. Паліць па людзях. Паліць абы-куды… Страляць!.. Страляць!.. Страляць!..

27

— Тужся, мая любая, тужся!..

Невялічкая чорная плямка на белай столі расце ўшыркі. «Што гэта?»— пульсуе крывёю імклівая, трывожная думка. Узіраюся ў непраглядную, апраметную цемрадзь. Шукаю зручны вугал агляду. Але ўсё ў гэтым пакоі бясформеннае і бязмернае. Верагодна, гэта і ёсць мой боль! Мой генетычны боль! Недзе над пісьмовым сталом застылі ў чаканні ходзікі. Ім без розніцы, чыё адлічваць жыццё. Маё. Тваё... Адрываю галаву ад падушкі. У сярэдзіне нямой чарнаты заўважаю белую, ледзь прыкметную кропку — нешта пакуль невыразнае яшчэ і нематэрыяльнае. Яно як нарыў на спакутаваным болем целе. Але кропка разрастаецца. Знутры. Міліметр за міліметрам яна выцясняе чарнату. Магчыма, так і нараджаецца жыццё. Ва ўсякім разе, калі магчыма апісаць гэты працэс словамі, я б яго апісала менавіта так. Жыццё нараджаецца з болю. Нехта схіляецца нада мной. Хто гэта, разабраць нельга. Суцэльная вільготная цемра. І голас... Далёкі і неразборлівы. Аднекуль з той чарнаты, з тых апраметных глыбінь цішыні.

— Тужся, мая любая, тужся!..

Цнатлівая чырвань акна. Маятнік павольна раскалыхвае цішыню. Мой позірк імкнецца зафарбоўваць чарнату. Боль пакрыху сціхае. Узнікае ўражанне, што ты недзе не ў напоўненым да краёў эфірнымі пахамі пакоі, а ў неабдымных глыбінях Вялікага Сусвету. Ты пылінка, нішто... Не ты адна. Гэтая планета ў памерах Сусвету таксама нішто. Вось толькі ці варта нам мерацыь такімі меркамі, недасяжнымі для разу-

мення? Ці не было б карысней вырашыць спачатку, хто мы ёсць для саміх сябе, для сваіх блізкіх?..

— Тужся, мая любая, тужся!..

Прыгажосць не ў жыцці, прыгажосць недзе па-за жыццём. Бо ўсё бессмяротнае. Ты таксама бессмяротная, і табе няма патрэбы даваць жыццё іншым…

— Тужся, мая любая, тужся!..

Першы світальны промень прыемна казыча мне твар. Злавесныя ліловыя адценні — меланхолія досвітку. Маятнік размяркоўвае цішыню. Стрэлкі расчышчаюць прастору для твайго болю. Не паэтызуйце зло!..

Я тут, я побач з табой, маё любінятка!.. Мы ўсё яшчэ жывём...

LAPIDO

1

Акуляры ў яго — кананічнае пенсне. Такія рэдка цяпер хто носіць. Павядзе галавой і сонца за сабой у шкельцах цягне. Зазірнеш незнарок у бліскучую люстраную бездань, а там нічога — нямая безжыццёвая прастора, ні літасці, ні спагады. Тут не тое, што да душы яго не дастукацца, тут хоць бы самому жывым ды здаровым з яміны той выбрацца. Нешта гіпнатычнае, запраграмаванае на знявагу і гвалт, тоіцца ў яго пранізлівым халодным позірку. Адным словам, слізкі і непрыемны тып. Лысы, выродлівы. Аматар прымераць на сябе справядлівасць Бога. Такія, як я, для яго — смецце. Маленькія вочкі за тонкаю абалонкаю шкла, толькі пасмейваюцца: «Усё, што мне трэба пра цябе ведаць, я ведаю, проста чакаю, калі ты сам гэта мне раскажаш...» Зрэшты, і яго можна зразумець. Калі жыццё — натуральны адбор, то праўда на ягоным баку. І я не зусім упэўнены, што ў свеце існуюць словы, з дапамогай якіх можна вымаліць для сябе літасць і спагаду ў гэтага чалавека.

Хутка міне месяц, як цягнецца справа. І ўвесь гэты час ён размаўляе са мной на мове намёкаў, дабівае мяне, ломіць праз калена. Іншы раз мне здаецца, што не вытрымаю, дам задні ход, прызнаюся ў тым, чаго не рабіў ніколі. На гэта ён, відаць, і разлічвае.

— Гэта ты?.. — пачынае ён, як заўжды, здалёк. Робіць глыбокі ўдых і рэзка абрывае сказ. Словы павісаюць у паветры. Словы-сцвярджэнне?.. Словы-пытанне?.. Паспрабуй здагадайся, што ён хоча гэтым сказаць. Адчуваю, як пад кашуляй па целе бягуць дрыжыкі. Асоба ў акулярах нервова пагойдва-

ецца ў крэсле — цягае за сабой у шкельцах палахлівае жнівеньскае сонца — і нешта запісвае ў нататнік. Першае, што прыходзіць у галаву ў такія хвіліны, гэта ўстаць і не развітваючыся сысці прэч. Хоць куды, абы толькі не патураць гэтаму вар'яцтву.

— Гэта ты? — паўтарае ён пакепліва праз хвіліну. З заўважным націскам, быццам бы хоча паведаміць нейкую важную навіну. І зноў паўза. І зноў невыноснае працяглае маўчанне. І зноў словы — намёк на тое, што ў кожнай бяссэнсіцы ёсць свой, вядомы толькі яму аднаму сэнс. Акно адчынена. Лёгкі ветрык цярэбіць паркалёвыя фіранкі. За імі аблезлы карніз суседняга дома і неабдымнае, пазбаўленае летняй свежасці неба. А яшчэ сонца — бляклае, выліналае ад нядаўніх зацяжных дажджоў. Дрэвы гнуцца і трывожна шапацяць лістотай. Узіраюся ў мутную заваконную шэрасць і імкнуся ігнараваць непрыемнага мне чалавека. Заглыбляюся ў думкі — нешта сваё, сарамлівае і ганебнае. Акунаюся з галавой, нібыта ў цёплы басейн. Як доўга ўсё доўжыцца! Глядзіш і нічога не бачыш. Слухаеш і нічога не разумееш. І ніякіх пачуццяў, і ніякага ўяўлення, нічога, акрамя толькі пустэчы. Зборышча хлуслівых супярэчнасцяў ды хаатычнае наслаенне дэкарацый, дзе вечна што-небудзь здараецца, дзе ніколі не ведаеш, што ёсць сапраўднасць, а што выдумка, дзе ніколі і ні ў чым не ўпэўнены: ты гэта ці толькі рэха нечага выпадковага ўспаміну, скупы адгалосак людскога болю, прадчуванне таго, чаго не было ды й ніколі не будзе. Але як разабрацца, як зразумець тое, чаго зразумець нельга? Найвялікшая драма жыцця — жыць і не ведаць, дзеля чаго жывеш... Але навошта мне ўсё гэта знаць? Ёсць рэчы, непадуладныя разуменню. На іх нельга зацыкліваецца. Пра іх дастаткова памятаць. Заўжды. Лёс! Смерць! Хіба гэта ўсё залежыць ад нашых жаданняў? Кожная рэч мае сваё прызначэнне, свой адзіны, спецыфічны пах, і адчуць яго могуць абраныя, на мяжы свядомасці, калі рвецца апошняя повязь з гэтым светам. Астатняе ўсё — прытворства,

ілюзія, заблытанасць жаданняў, імкненне да выратавальных міфічных зменаў...

— Гэта ты?.. — прасочваецца аднекуль здалёк фальшывы, дакучлівы голас. «Так, гэта я! — лемантуе ад бяссілля мая сутнасць. — Дакладней тое, што ад мяне засталося. І я бачу цябе наскрозь. Праз сваю слепату. Але гэта не значыць, што я лепшы за цябе. Проста я іншы, не такі, як ты. І мне непатрэбна твая спагада, тым больш шкадаванне. Не абражай мяне імі! Каму, як не табе, ведаць, што апошняе слова ў гэтай гульні не за мной, што не бывае ніякага «заўтра». Бо хіба можа быць тое, да чаго ты не належыш, да чаго не датычны, у чым не бярэш удзел? Ненавіджу гэтае тваё спакуслівае, шматабяцальнае «заўтра»! Я гіну! Я паміраю! А той, што стаіць на краі бездані, мэтаю якога ёсць ратаваць такіх, як я, абыякава пазірае паўз мяне і робіць выгляд, што нічога не адбываецца.

— Гэта ты павінен быў памерці! — беспадстаўна пужае ён мяне. — Гавару табе не як следчы... Ты доўга блукаў па жыцці і табе самы час адпачыць... На турэмных нарах...

Чалавек за сталом зноў пачынае нешта запісваць. Чалавек за сталом — суцэльны камячок нерваў. У пакоі пахне вільгаццю і пылам. А яшчэ хлуснёй. Адчуванне трывогі і адчаю. Неймавернае жаданне жыць і абсалютная бесперспектыўнасць яго. За вакном звыклае вулічнае жыццё. За акном стары брудны свет.

— Ты не той, кім прыкідваешся. Думаеш, я не ведаю хто ты? Я пралічыў цябе!

Яго голас вымушае мяне ўздрыгнуць. Асоба ў пенсне пільна вывучае кожны мой рух. Так і павінна быць. Я — аб'ект яго даследванняў.

— І хто ж я па-вашаму?

На яго пухкіх пачварных вуснах блукае непрыкметная здзеклівая ўсмешка.

— Ты? — затрымлівае ён на хвілінку дыханне. Чутна, як нешта хрыпіць у яго горле.

— Чакайце! — спыняю я яго, баючыся атрымаць чарговую порцыю хлусні. — Я сам скажу, хто я… Я — чалавек, абдзелены лёсам. І са мною можна абыходзіцца несправядліва…

Мае словы — апошняя кропка ў гэтай вар'яцкай псіхалагічнай гульні. Мой голас — завяршальныя ноткі ў ананімным музычным творы — араторыі жыцця і смерці. Але навошта мне ўсё гэта ведаць? Жаданне праваліцца скрозь зямлю. Упасці туды, адкуль няма вяртання. Верагодна, так расчышчае сабе дарогу жыццё, выціскаючы на збочыну непатрэбных і лішніх…

2

Я не збіраўся будзіць памерлых. Я хацеў толькі паглядзець уніз. Недзе там пад нагамі, за высокай драцяной сеткай, ляжаў незнаёмы мне горад. Адзін з самых прыгожых у Еўропе. Горад Кафкі і Гашэка. Мой горад. Я падыйшоў ўшчыльную да парэнчын і дакрануўся дрыготкай рукой да халоднага жалеза. Тое, што адкрылася маім вачам, агаломшыла мяне. Усяго ў некалькіх сантыметрах ад майго цела ляжала ружовая маўклівая бездань. Побач паўзло жыццё, гэтак жа нячутна, як і мая неспазнанасць. Страх і прыгажосць змешваліся ў нешта адзінае, суцэльнае. Я глядзеў на падобныя да замкаў будынкі з чырвонымі чарапічнымі дахамі і адчуваў сябе растаптаным. Ранак фарбаваў неба памаранчавымі фарбамі. Прыгажосць уражвала і прыцягвала. Страх прыгнятаў і адштурхоўваў. Плынь эмоцый несла мяне па хвалях зруйнавальнай пагардлівай журботнасці і я адчуваў, што гіну ў гэтай вірлівай бездані ўражлівасці. На балконе ў доме насупраць чарнела чалавечая постаць. Верагодна, гэта быў мужчына. Чалавек, з якім я ніколі больш не сустрэнуся, махаў мне рукой і я адказваў яму тымі ж бессэнсоўнымі хаатычнымі рухамі. Час губляў сэнс. Усё губляла сэнс. Я дыхаў пахамі вечнасці, крыху саладжавымі, з прысмакам затхлай цвілі і задыхаўся ад хвалявання. «Гэтыя вуліцы забрукаваныя людскімі касцьмі!» — пульсавала крывёю ў скронях несупынная, надакучлівая думка. І сапраўды, тут, як ні ў якім іншым месцы, я адчуваў усю нікчэмнасць свайго быцця. Варта было толькі пералезці праз парэнчы і ты — шэры контур на бруднай асфальтавай сцяжынцы, адзін з тых шматлікіх, чый адчайны

крык назаўжды застыг у гэтым паветры. Жахлівае і дэпрэсіўнае месца! Нездарма сюды едуць з усіх канцоў свету тыя, хто хоча звесці рахункі з жыццём. Не верыцца, але я стаяў на самым высокім у Чэхіі Нусельскім мосце. Рэлігійныя фанатыкі, банкроты-бізнесмены, няўдачнікі-артысты, прычым не толькі чэхі, але і шведы, рускія, амерыканцы знайшлі тут апошні прытулак, сумна ўславіўшы гэты мост, зрабіўшы культавым, сусветна вядомым месцам самазабойцаў. Паблізу за плячыма па шасціпалосным аўтабане несліся ў невядомасць аўтамабілі. У ніжнім тунэлі грукатала коламі нябачнае метро. А на маім кішэнным гадзінніку стрэлкі набліжаліся да шасці гадзін раніцы. Я глядзеў на ранішнюю Прагу і не збіраўся канчаць жыццё самагубствам. Мне сігналілі і гукалі. Верагодна, прымалі за вар’ята. Але мяне гэта мала турбавала. Людзі былі ўсё тыя ж. І я ігнараваў іх наўмысна. Думкі аддалялі ад сапраўднасці. Я стаяў на краі жыцця і захапляўся сабой, сваімі нікчэмнасцю і недасканаласцю. Я ненавідзеў мінулае і баяўся будучыні. Мне хацелася застыгнуць у бясчассі, пératварыцца ў бронзавую статую, стаць адной з апораў гэтай жахлівай гіганцкай пабудовы. Цяпер я дакладна ведаў, што прыгажосць — гэта страх і расчараванне, а шчасце — паўза паміж адным няшчасцем і другім. Відавочна гэтыя ж думкі наведвалі і тых, незнаёмых мне людзей, якія збіраліся тут скончыць жыццё самагубствам. Я быў падобны да іх. Я глядзеў на горад «ста званніц» і не ведаў, што з гэтым рабіць. Мяне, як і тых дабраахвотных пакутнікаў, вабіла неспазнанасць смерці. Хаця, калі шчыра, ехаў я сюды не па гэта. Я ехаў па прыгажосць і волю. Я ўцякаў ад абсурду, бязглудства і маразмаў маёй краіны, дзе ўсё было не як у людзей. Я шукаў паратунку ў Еўропе, не здагадваючыся, што, імкнучыся здабыць свабоду, сутыкаюся з такімі ж як сам дылетантамі. Але я не жадаў ведаць, што яны робяць тыя ж самыя памкненні, а таму іх свабода абмяжоўвае маю. Я быў чалавекам з дэфектам і, у адрозненне ад пераважнай большасці, меў талент не глядзець праўдзе ў вочы. Ніхто не

застрахаваны ад зневажальнага самаразбурэння! У гэтым я быў цвёрда перакананы. А яшчэ ў тым, што ніхто не здольны выратаваць нас ад саміх сябе. Бо ў кожнага з нас свой вывіх. У маёй кішэні ляжала прыблізна каля двухсот даляраў, на якія я не мог шыкаваць у Празе. Але гэта і не ўваходзіла ў мае бліжэйшыя планы. Я хацеў толькі зірнуць на Вялікі Горад і наведаць магілу Кафкі. Гэта была даўняя мая мара, і яна, нягледзячы ні на што, павінна была некалі здзейсніцца. Дабіраўся я сюды аўтаспынам. І толькі мая настырнасць ды авантурны характар дапамаглі здзейсніць немагчымае. Зарабіць на звычайную турыстычную пуцёўку для такіх бедакоў, як я, у маёй краіне было нечым нерэальным і недасяжным. Я не належаў да кагорты разбэшчанай раскошаю моладзі, не быў сынком заможных бацькоў з касты высокапастаўленых чыноўнікаў, не меў свайго ўласнага офісу і не рабіў грошы з паветра. Мая вышэйшая адукацыя была цяжарам для дзяржавы. Я шмат што ведаў і шмат у чым разбіраўся, а такіх, безумоўна, было за што ненавідзець. Не патрэбнай была мая адукацыя і дзяржаўным установам, якія пастунова ператварыліся ў сямейныя кланы, і, каб уладкавацца на больш-менш прыстойную працу з прымальным заробкам, неабходна было шмат яшчэ папацець. Я не ўпісваўся ў гэтае сямейнае кола. Я не ведаў, каму і колькі, а галоўнае — за што, даваць хабару. Калі шчыра, працаваць на лянівых, неадукаваных «пазванковых», я таксама не збіраўся. Усё, што мне засталося, гэта прымкнуць да маўклівай большасці суайчыннікаў і займацца тым, чым займацца без агіды і прыкрасці было немагчыма. Дзяржава заўжды «дбала» пра такіх, як я, і, каб мы маглі звесці канцы з канцамі, прапаноўвала нам кабальныя крэдыты. Ад безвыходнасці большасць з нас заглынала гэтыя гачкі з «танным сырам» — хацелася ўсяго і адразу — але мінаў час, і нашае расчараванне не ведала межаў. Нас падманвалі, з нас рабілі дурняў. Як выяўлялася, усё мела кошт, нават магчымасць патрапіць у кіпцюры да сістэмы. Я нарадзіўся і жыў у самай чыстай і до-

браўпарадкаванай краіне. І пра гэты, бяспрэчна станоўчы факт, штодня нам талдычыла афіцыйная прапаганда. «Вы самыя талерантныя і добразычлівыя ў свеце людзі!» — запэўнівалі нас з манітораў тэлевізараў масцітыя ідэолагі. Мне ж здавалася, што мы глуханямыя, бяззубыя і бязвольныя. Я ненавідзеў слова «талерантны» як паняцце. Яно, на мой погляд, было сумніўным і неадпаведным таму сэнсу, які павінна было несці. Мяне абыходзілі бокам, прыпісвалі нелюбоў да радзімы, называлі апазіцыянерам… Што, па перакананні большасці, было адно і тое ж. Нянавісць у маёй краіне стала сродкам выжывання. У кожнага з нас былі свае прэтэнзіі адзін да аднаго. Улада ненавідзела апазіцыянераў за тое, што яны апазіцыянеры. Мае сябры ненавідзелі мянтоў за тое, што яны мянты. Нехта з суседзяў ненавідзеў гандляроў за тое, што яны гандляры. Я ненавідзеў людзей у гальштуках. У кожным з іх я бачыў патэнцыйнага злодзея. Я быў цвёрда перакананы, што не сістэма, а людзі ў гальштуках рабавалі маіх бацькоў, а цяпер рабуюць і мяне. Мне здавалася, што менавіта ад гэтых асоб залежыць будучыня маёй краіны. Лёс жа яе быў незайздросны. І я не мог даравацьім гэтага. Калі шчыра, асаблівых прычын для нянавісці і не трэба было. Усе ненавідзелі адзін аднаго за нешта. Спытай за што канкрэтна, і наўрад ці хто з нас адазваў бы на гэтае рытарычнае пытанне. Нянавісць стала адною з праяваў генацыду майго народа. Але ніхто не жадаў пра гэта ведаць, тым больш, зацыклівацца і разбірацца ў гэтым. Нас кармілі хлуснёй. І хлусіць стала зусім не сорамна, гэтак жа, як і дзяўчынкам-падлеткам агаляць сваё цела, дэманструючы мінакам майткі. Адно і другое стала паняццем сэксуальным. Дзяржава гвалціла нас, а мы задаволена ўсміхаліся. Мы падмянялі паняцці. Выдавалі жаданае за сапраўднае. «Абы толькі не было вайны!» — шапялявілі ля бажніц бяззубыя раты нашых старэнькіх бабулек. І мы паўтаралі за імі тое ж самае, як праклён: «Абы толькі не было вайны!» Не ведаю, што прывяло мяне ў гэтае сумна вядомае ў свеце месца, у раён, які дасюль усё

яшчэ лічыўся бедным, які, як і раней, насялялі цыганы, злачынцы і прастытуткі. Да цэнтра было блізютка. Адразу за мастом пачыналася вуліца Легерава, якая выводзіла ў самае сэрца Прагі — да Вацлаўскай плошчы. Але я чамусьці стаяў тут, на Нусельскім мосце і мне хацелася перажыць тое, што перажылі некалі такія ж як я бедакі-няўдачнікі, чаго я ніколі не змог бы перажыць у нейкім іншым месцы.

Нехта штурхнуў мяне далікатна ў плячо. Я пахіснуўся і наваліўся ўсім целам на сетку. Тыя ж моцныя рукі імгненна, адным рыўком, адарвалі мяне ад яе і вярнулі ў ранейшае становішча. Усё адбылося настолькі хутка, што я не паспеў нават войкнуць. Пачуўся гучны вар'яцкі рогат.

— А-а-а!.. Баішся!?

Я азірнуўся і акінуў «жартаўніка» абыякавым позіркам. Аднаму Богу было вядома, якіх высілак гэта ўсё каштавала мне.

— Ні ў якім разе, — прамармытаў я, з цяжкасцю захоўваючы тактоўнасць. Здзівіла чыстае, амаль без акцэнту, вымаўленне незнаёмца. «Скуль ён ведае рускую мову?» — падумаў я, але пытацца пра тое не стаў. Нейкае шостае пачуццё падказвала мне, што незнаёмец — замежнік. Хаця, у маім становішчы гэта паняцце было цалкам адноснае і некарэктнае. У любым выпадку, замежнікам у гэтай краіне быў я.

— Скуль вы ўзялі, што я рускі? — пацікавіўся я праз хвілінку па-ангельску. Пытанне прагучала неахайна, з заўважным рускім акцэнтам і мне стала няёмка за свае недасканалыя веды вялікай мовы. Мужчына перастаў усміхацца.

— У вас яскрава выражаны славянскі тып знешнасці, — адказаў ён заікаючыся. І я зразумеў, што ён хлусіць. Сакрэт, відаць, хаваўся ў нечым іншым. Відавочна, мяне выдавалі мае звычкі, бачныя толькі яму аднаму. Відаць, я паводзіў сябе не так, як паводзяць сябе еўрапейцы. Яно і зразумела, з гэтай краінай я быў на Вы. З ёю ніколі не былі звязаны ні маё жыццё, ні мае ўспаміны. Я быў госцем, чалавекам без статусу, а таму не меў права злавацца на такіх, як ён.

— Вы чэх? — пацікавіўся я ў незнаёмца пасля непрацяглай паўзы.

— Славак, — адказаў той і чамусьці зноў усміхнуўся. Нягледзячы на сваё лёгкае заіканне, яго голас падаўся мне ветлівым і мае нядаўнія перасцярогі, што гэты чалавек можа несці нейкую небяспеку, пакрыху сталі развейвацца.

— У такім разе, я беларус, а не рускі, — падкрэсліў я, працягваючы ўважліва вывучаць незнаёмца.

— О, а гэта нашмат ужо лепей! — не хаваючы свайго задавальнення, сказаў ён і паляпаў мяне па-сяброўску па плячы. Высвятляць, чаму лепей быць беларусам, а не рускім, я, вядома, не стаў. Счакаўшы, назваў сябе:

— Павал!

— Павел! — паўтарыў ён крыху нараспеў і, як мне падалося, наўмысна з акцэнтам. Што ён хацеў гэтым падкрэсліць, я так і не зразумеў.

— Не Павел, а Павал, — далікатна паправіў яго я.

— Павел, з табой усё ў парадку? — спытаў ён, ігнаруючы мяне. Я не спяшаў адказваць. Рашэнне перайсці на ты з яго боку было цалкам апраўданым. Як мне падалося, мы былі аднагодкамі і выкаць не мела сэнсу.

— А з табой? — адказаў я пытаннем на пытанне.

Ён лісліва асунуў бровы.

— Я ведаю, хто ты, — сказаў ён нечакана. У яго голасе я пачуў лёгкую іронію. — Ты Голем!.. — Ён зноў усміхнуўся і з зайздроснай упэўненасцю паўтарыў: — Так, так! Ты — Голем!

— Хто? — не зразумеў я.

— Голем!

— Хто гэта? — зірнуў я недаверліва.

— Персанаж падання аб пражскім гета, — адказаў незнаёмец. Памаўчаў хвілінку і дадаў: — Так звалі глінянага слугу, створанага равінам Львом бен Бецалелем, у абавязкі якога ўваходзіла вядзенне гаспадаркі, чараўніцтва і абарона гета ад пагромаў. Нягледзячы на сваю мажнасць і выродлівасць, Голем быў дужым мужчынам...

«Няўжо я такі мажны і выродлівы?» — падумаў я, пакрыўдзіўшыся. Але чым далей слухаў гэтую міфічную гісторыю, тым выразней бачыў сваё падабенства з яе персанажам. Я, як і гэтая міфічная пачвара, увасабляў сабой толькі нейкую матэрыю. Безумоўна, у адрозненне ад яе, я меў душу, але затое я не меў свабоды выбару. Сістэма пазбавіла мяне магчымасці самастойна прымаць рашэнні, зрабіла істотай сярэдняга роду, створанай наўмысна для рабскай працы, а яшчэ, каб адпужваць сваёю выродлівасцю тых, хто робіць замах на яе бяспеку. Яднала нас з Големам, верагодна, наша непрадказальнасць. Мы былі асуджаныя на вечны бунт, а таму мімаволі рабіліся небяспечнымі. Смяротная сіла, якая накаплялася ў нас вякамі, магла некалі быць разбуджанай, і з намі ўвесь час неабходна было нешта рабіць. Сваім існаваннем мы пагражалі стваральнікам.

— Кожныя трыццаць тры гады Голем з'яўляецца на вуліцах Прагі, — адарваў мяне ад разваг голас незнаёмца. — І ў ноч, калі ён вяртаецца, у горадзе адбываюцца жахлівыя падзеі...

— Ты хочаш сказаць, што я прынёс у твой горад бяду? — сумна ўсміхнуўся я. Ён праігнараваў маё пытанне і палез у кішэню па цыгарэты.

— Ладна, пайшлі адсюль, — сказаў раптам мужчына. — Тут нельга доўга затрымлівацца.

— Гэта чаму? — здзівіўся я.

— Ёсць вялікая спакуса застацца назаўжды.

— Завядзі мяне, калі ласка, да Кафкі, — нечакана папрасіў яго я. Мая просьба, магчыма, падалася яму нахабствам. Незнаёмец рэзка азірнуўся і я, не вытрымаўшы пранізлівага халоднага позірку, адвёў вочы.

— Ты дзеля гэтага сюды прыехаў? — спытаў ён.

У паветры павісла працяглая паўза. За нашымі спінамі несліся ў невядомасць аўтамабілі. З неабсяжнасці на нас здзіўлена пазіраў Вялікі Горад. Усё заставалася тым жа, што і некалькі хвілін таму. І усё ж адной дробязнай дэталі ў гэтай зайздроснай аднолькавасці не хапала. Не было чала-

века на балконе. Мне ніхто не махаў больш рукой і не клікаў мяне. Я зноў быў сам-насам з гэтым незнаёмым мне месцам. Хаця, хлушу, цяпер нас было двое. І я адчуваў, што мы пасябруем. Я параўняўся з незнаёмцам і зазірнуў яму ў вочы.

— Я прыехаў сюды, каб пазбавіцца ад нянавісці, — ціха сказаў я.

3

«Такіх брыдкіх, непрыгожых жанчын, як яна, не бывае апрыёры!» — думаю я і заплюшчваю вочы, каб уявіць яе побач з сабой у ложку. Майму нахабству можна толькі пазайздросціць. Але эратычныя фантазіі не маюць нічога агульнага з сапраўднасцю. Яе голас ацьверажае і вяртае мяне да жыцця. Жанчына какетліва ўсміхаецца і кладзе на столік меню. За той непрацяглы час, што мы з ёю не бачыліся, яна ні кропелькі не змянілася. Такая ж дагледжаная, грудастая і ружовашчокая. Такая ж ганарлівая і фанабэрыстая. Афіцыянткі такімі быць не павінны, перакананы я. Доўгімі, спрытнымі, як у піяністкі пальцамі, яна паспешліва занатоўвае на паперцы мой заказ, выціскае ліслівую, змушаную ўсмешку ў адказ на мой іранічны і не зусім да месца жарт, і, вульгарна пагойдваючы сцёгнамі, павольна плыве праз залу на кухню. Гляджу ёй услед і шчыра зайздрошчу. Вось яны, тыя паважлівасць і вышыня, якіх мне не дасягнуць ніколі. Я не варты іх. Я чалавек, які не ўяўляе сваёй будучыні. Чорная павута паклёпу, хлусні і несправядлівасці аблыталі маю душу і гэтая трохгаловая, пажадлівая пачвара зжырае мяне знутры, выштурхоўвае з жыцця, падкрэсліваючы маю нікчэмнасць. Хіба да такой вышыні я імкнуўся ўсё сваё свядомае жыццё? «Ты такім быў заўжды!.. — даносіцца да мяне з глыбіні падсвядомасці нечы чужы, незнаёмы голас. — Ты толькі прыкідваўся, што ў цябе ўсё выдатна, дэманструючы калегам сваю задаволенасць жыццём, насамрэч усё было далёка не так і ты пакорліва валачыў цяжар непатрэбнасці і незапатрабаванасці. Дарэчы, ты быў заўжды чалавекам нежаданым. І ў гэтым уся справа. Жанчына, якую

ты цяпер пазбягаеш называць мамай, рабіла ўсё ад яе залежнае, каб ты ніколі не нарадзіўся. Спачатку ты марыў стаць вайскоўцам, але цябе не ўзялі нават на тэрміновую службу. Ты старанна хаваў ад аднагодкаў сваю плоскаступнёвасць і, нягледзячы ні на што, узмоцнена займаўся спортам. Табе хацелася быць лепшым сярод лепшых. Ты імкнуўся стаць прыгажуном. І ты быў ім. Але твае дасягненні ніколі не ратавалі цябе ад адзіноты. Не людзі, а вялікі свет кніжак стаў тваім дарадцам. «Навошта людзям памяць? — неаднойчы дапытваўся ты ў самога сябе. — Навошта ім гэты цяжар, без якога з лёгкасцю можна абыходзіцца?..» Адказ на гэтае рытарычнае пытанне ты працягваеш шукаць і цяпер, калі жыць табе робіцца не пад сілу, калі сімбіёз мінуўшчыны і сучаснасці — існае пекла. Ты разумееш, што гэтае ненажэрнае «стварэнне» прысмакталася да цябе неадчэпна, нібыта заразлівы энцэфалітны клешч, што пазбавіцца табе ад яго самастойна без хірургічнага ўмяшання, ужо немагчыма. Але ты ўпарта чакаеш. Ты спадзяешся на цуд. Ты баішся прызнацца сабе ў тым, што табе насамрэч падабаецца гэты духоўны мазахізм, што ты зведваеш ад свайго нутранога болю пэўную асалоду, без чаго тваё жыццё — не жыццё... «Навошта людзям памяць?» — чапляешся ты да мінакоў са сваім наіўным, неразумным пытаннем. На цябе пазіраюць скоса, як на вар'ята. Табе здзекліва ўсміхаюцца, цябе абыходзяць бокам. І толькі адзін чалавек — п'янтос і бабыль з суседняга дома сумна ўздыхае і шчыра выказвае сваю, зразумелую толькі яму аднаму, гіпотэзу:

— Каб плакаць па начах... У сне... Ад пяшчоты.

Цябе не здзіўляе адказ гэтага сталага і стомленага жыццём дзівака. Ты пачуў тое, што хацеў пачуць. Верагодна, вам сняцца аднолькавыя сны. Бо ночы, перакананы ты, — час для таго, каб пазбаўляцца ад слёз. Употай, каб ніхто не западозрыў у слабасці.

Табе не было і пятнаццаці, калі ты ўпершыню закахаўся. Ёй тады быў дваццаць адзін. І яна цябе не кахала. У яе

быў хлопец і ты шчыра зайздросціў яму. Ён прыязджаў да яе штовечара на расфарбаванай, як лялька, «Яве», аб якой ты мог толькі марыць. А потым яны ехалі ў ноч. Надоўга. А ты чакаў. Табе нічога не заставалася іншага, акрамя як чакаць і на нешта разлічваць. Магчыма, яе шматабяцальныя ўсмешкі, якімі яна цябе неаднойчы адорвала, і былі той анастэзіяй, якая туманіла твой наіўны, юначы розум. Скуль табе было ведаць, што гэта ўсяго толькі гульня, у якую гуляць ты не ўмееш. І той утульны, дагледжаны дворык побач з яе домам стаў для цябе сапраўдным рэанімацыйным пакоем. Ты жыў ілюзіямі. Табе здавалася, што яна пакідае расчыненыя вокны наўмысна, для таго, каб ты змог забрацца ў пакой і чакаць яе там. На што ты быў здольны яшчэ, акрамя як не на фантазіі? Неаднойчы крадком ты прабіраўся да яе дома і падоўгу сядзеў ля расчыненых вокнаў, услухоўваючыся ў навакольную цішыню. Іншы раз табе шанцавала, і сярод незлічонага мноства вечаровых пахаў ты лавіў п'янкія пахі парфумы. Гэта былі яе пахі. І ты быў у тым перакананы. Аднойчы ты не стрымаўся і залез праз акно ў пакой. Здарылася тое пад ранак. Пачынала світаць і яны з хвіліны на хвіліну павінны былі вярнуцца. Але цябе гэта не спыніла. Ты залез да яе ў ложак і доўга ляжаў там, уткнуўшыся тварам у пярыну. Да рэчаіснасці цябе вярнула далёкае, агіднае вуркатанне матацыкла. То былі яны. Ты падхапіўся з ложка і, як ашалелы, кінуўся да акна. Потым вярнуўся. На пісьмовым стале ляжаў стос старых кружэлак. Ты адшукаў сярод іх адну з яе здымкам. Такія кружэлкі былі модныя ў свой час. Іх запісвалі ў спецыяльных салонах гуказапісу. Але цябе не цікавіла змесціва кружэлкі, цябе цікавіў яе здымак. І яго ты будзеш захоўваць усё астатняе сваё жыццё. І гэты крадзёж, першы і апошні ў тваім жыцці, стане для цябе ўчынкам, за які табе ніколі не будзе сорамна. З пакоя ты выберашся незаўважна. Проста ім будзе не да цябе. Міне час і ты перарасцеш сваё першае захапленне. Але дасюль так і будзеш слухаць адну і тую ж песню з кружэлкі з сімвалічнаю назвай

«Сизокрилий птах». Пакутліва сапраўдны голас спявачкі будзе зноў і зноў вяртаць цябе ў тую далёкую мінуўшчыну. Ты будзеш слухаць яе голас, каб плакаць у сне. Ад пяшчоты... Ажэнішся позна. На яе пляменніцы. А праз восем гадоў вашага сумеснага жыцця, заспееш яе ў ложку са сваім лепшым сябрам. І гэтая кавярня на рагу дзвюх пешаходных вуліц стане для цябе яшчэ адным рэанімацыйным пакоем. Сюды ты будзеш прыходзіць тады, калі жыць табе будзе невыносна, як цяпер, пасля гэтага недарэчнага допыту ў следчым ізалятары, і напівацца ў дрызіну. Навошта людзям памяць? Навошта ім гэты цяжар, без якога можна лёгка абыходзіцца?..

Каб пра ўсё забываць!

«Але мы, гэта і ёсць тое, што захоўвае пра нас наша памяць», — супраціўляюся я свайму ўнутранаму голасу і імкнуся ўзгадаць хоць адну знакавую падзею ў жыцці за апошнія дзесяць гадоў. Мне ўсё яшчэ хочацца выбрацца з нары свайго «Я» і зірнуць на сябе з вышыні пражытага, ажывіць у памяці тое важкае і значнае, якое мог прапусціць, якое засталося жыць толькі ў марах. Мінае час, а я так і не знаходжу, за што можна было б зачапіцца, чым не сорамна было б падзяліцца з людзьмі. Дзесяць год выпала з жыцця. Вырасла новае пакаленне. Нешта сцерлася, страціла свой былы лоск, ранейшую знакавасць. Утварылася яміна. Я выпаў з часу, у якім нарадзіўся, так і не прыжыўшыся ў часе цяперашнім. Я заблудзіўся ў сваіх сапраўдных пачуццях і поглядах. Разгубляў сяброў. Некаторыя з іх адмовіліся ад мяне. Ад некаторых адмовіўся я. Здарылася так, што цяперашнімі маімі калегамі сталі людзі нашмат маладзейшыя, і працяглыя дыскусіі з імі на тэмы маралі канчаткова заблыталі мяне. Я сутыкнуўся з падменай паняццяў, адчуў, што прапусціў нешта важнае, не заўважыў яго ў свой час і цяпер яно стала не маім. Час апярэдзіў мяне. Я цягнуся ў яго хвасце. І гэты марафон не па сілах мне. Мала таго, што мяне не разумеюць, мяне і не хочуць разумець. «Ніхто нікому і нічым не абавязаны! — папярэджваюць сябры. — Ты

не пахан, а тым больш не будысцкі манах, каб чытаць нам пропаведзі!» Я задыхаюся ад крыўды, узмацняю голас. Мяне абзываюць псіхапатам і ігнаруюць. Я так і не здолеў знайсці дзеля апраўдання патрэбныя, аргументаваныя словы. Я сыходжу, уключаю маўчанне, знікаю з актыўнага жыцця. І чым даўжэй цягнецца гэты мой аскетызм, тым невыносней робіцца жыць...

Адрываюся ад думак і акідваю позіркам залу. Насупраць за суседнім столікам заўважаю маладога чалавека. Ён прыйшоў толькі што. Я прапусціў яго, не заўважыў за сваімі думкамі. Мужчына нагадвае нечым следчага. А можа, мне ўсё гэта толькі здаецца? Цяпер у кожным стрэчным я схільны бачыць людзей, падобных да следчага. Страх зрабіў сваю жудасную справу. І я не здольны супраціўляцца яму. Мужчына ўсміхаецца мне, і я не вытрымліваю, гляджу паўз яго. У людзях ёсць нешта гідлівае і неахайнае, у што заглыбляцца не хочацца. Але ад гэтага чалавека адасобіцца нельга. Ён — касмічны магніт, які прыцягвае да сябе ўвагу. «Няўжо я таксама такі ж неахайны?» — думаю я і апускаю вочы. Хочацца зірнуць на сябе збоку. Хочацца пераканацца, што я іншы. Характары людзей, вычытаў я ў нейкім выданні, выяўляюцца па тым, як і што яны ядуць. Гэты сваімі манерамі нагадвае гадавалага кормнага падсвінка. Ён перакідвае са шчакі за шчаку ежу, гучна прыцмоквае языком і задаволена клацае сківіцамі. Ежа імгненна знікае з талеркі, і з бездані яго ненажэрнага чэрава вырываецца на волю гулкае рэха цыбульнай адрыжкі. Звоніць тэлефон, і мужчына, працягваючы жаваць, марудліва цэдзіць:

— Слухаю, мая любая!.. Так, маё любінятка!.. Безумоўна, мая радасць!.. Як скажаш, мая добрая!..

Ежа распырскваецца са слінай. Мужчына гідліва зіркае ў мой бок, — я стаў сведкам таго, чаго бачыць быў не павінен — і просіць прабачэння. Пры гэтым чамусьці апускае вочы. Потым спешна хавае тэлефон і пачынае ікаць. Цягнецца да куфля з півам. Адпівае некалькі выратаваль-

ных глыткоў і з новым шаленствам накідваецца на недаедзены антрыкот. Мне здаецца, што канца гэтаму не будзе ніколі. Я імкнуся палюбіць яго, як аб тым сказана ў бібліі, але акрамя агіды, ніякіх іншых пачуццяў разбудзіць у сабе ўжо не здольны. Я чэрствы і халодны чалавек! І ненавіджу сябе за гэта. Хочацца забыцца, не глядзець у яго бок. «Ну і дзянёк! — раздражняюся я. — Спачатку следчы, цяпер гэты тып...» Дастаю з пачка цыгарэту і прыкурваю. Думкі мімаволі вяртаюць мяне да нядаўніх жахлівых падзей. Тым незабыўным летнім надвячоркам я сядзеў у гэтай жа невялічкай кавярні і жлукціў кілішак за кілішкам гарэлку. Мне не хацелася жыць. І я думаў, што здрада, якую толькі што давялося зведаць з боку блізкага мне чалавека, ёсць найвялікшая несправядлівасць у свеце. Тады я не здагадваўся яшчэ, што наперадзе мяне чакае куды большае зло. І калі б я пра тое ведаў, магчыма, не быў бы такім наіўным...

4

Быць тым, кім хацелася стаць, не атрымлівалася. Мы ішлі з ім па ранішняй Празе і я адчуваў сябе тут чужаніцай. Мне здавалася, што я трапіў у зусім іншы свет. Я ўзіраўся ў маўклівыя твары выпадковых прахожых і рабіў выснову, што гэтыя людзі — поўная супрацьлегласць мне і тым, з кім даводзілася жыць на радзіме. І справа была, відаць, не ў іх ментальнасці, не ў іх разняволенасці, што кідалася ў вочы адразу, у гэтых людзей быў іншы выраз твару. На ім адсутнічала таўро трывогі і страху. Я недаверліва пазіраў на незнаёмых людзей, потым пераводзіў позірк на свайго спадарожніка і чакаў ад яго пэўных тлумачэнняў, быццам бы ён мне павінен быў іх даваць. Я не ведаў, з чаго пачаць размову. Я не ведаў ні звычак гэтага народа, ні яго гісторыі, ні культуры. Усё, чым я мог пахваліцца, гэта, што крыху быў знаёмы з творчасцю Кафкі. Але кніжкі, гэта адно, а жыццё — зусім іншае. Мне хацелася мець зносіны з людзьмі напрамую. «Безумоўна, — думаў я, — кожны народ заслугоўвае таго, чаго заслугоўвае. І праблема не ў сістэмах, якія пануюць у тых ці іншых краінах, ні ў дыктатурах, тым больш не ў дыктатарах, як тое схільна лічыць пераважная большасць маіх сяброў, а ў нашых адносінах і стаўленні да жыцця.» Але ці здольны я быў знайсці словы, з дапамогай якіх можна было данесці да гэтага, па-сутнасці незнаёмага мне чалавека, сваю пазіцыю? Не мог жа я яму сказаць, што мяне і такіх, як я, задавальняе тое, што адбываецца ў маёй краіне...

У яго было прыгожае славянскае імя — Любо. І ў адрозненне ад мяне, ён быў чалавекам добрым. Адзінае, што мне не

падабалася ў ім, гэта яго скрытнасць. Калі шчыра, я не зусім разумеў, як могуць ужывацца ў людзях гэтыя дзве прынцыпова розныя, у маім разуменні, якасці характару. Быць закрытым у гэтай краіне я не жадаў і не тоячыся пачаў расказваць свайму новаму сябру пра сябе і пра свой народ. Я перабольшваў, я хлусіў, я прыдумляў, я вымушаў яго паверыць у тое, ува што сам не верыў. Мне хацелася выказацца. Палітычная сітуацыя ў краіне навучыла мяне маўчанню. Змушанаму маўчанню на роднай мове. Але цяпер я быў за яе межамі і быць нямым і глухім мне не хацелася. А вось дабрыні, трэба прызнацца, мне сапраўды не хапала. Дабрыня была раскошай для такіх, як я. Мы не залежылі ад саміх сябе, ад сваіх магчымасцяў і жаданняў. Мы былі рабамі чужога настрою, неймавернага апетыту і сквапнасці, скажонага да абсурду разумення свету. Усе свае заганы і недахопы мы спісвалі на свой лёс і сваю наканаванасць. Нам прапаноўвалі сваё разуменне дабрыні. Але ёй немагчыма было навучыцца. З ёю трэба было нарадзіцца. Я быў такім жа сентыментальным і слабавольным чалавекам, як і мноства іншых людзей, і гэтага ніколі ні ад кога не хаваў. Мне трэба было жыць, і за такую магчымасць з мяне вілі вяроўкі. Мне сорамна, агідна за сваю бяззубасць і генетычную меланхалічнасць. Мае недахопы і заганы рэзка выдзяляюцца на фоне такіх людзей, як Любамір. І тады ўзнікае жаданне стаць іншым, растварыцца ў святле таго, хто нясе гэтае святло. Так я думаў...

Яго імя казала само за сябе. Праўда, я ведаў і іншага славака з такім іменем — саракавасьмігадовага забойцу Любаміра Гармана, крывавая гісторыя якога абляцела ўвесь свет. У мяне яна таксама ў свой час выклікала жах і расчараванне чалавекам разумным, дадатковы раз пераканала ў тым, што людзі — істоты загадкавыя, непрадказальныя, што іх пачуццямі і паводзінамі рухаюць жывёльныя інстынкты. Я баюся гэтай нашай непрадказальнасці. Са слоў блізкіх сяброў, той жа Любамір Гарман быў чалавекам таварыскім і ўраўнаважа-

ным, але гэтыя якасці не сталі перашкодай на шляху да жорсткага злачынства. Узброены аўтаматам, ён уварваўся ў кватэру да суседзяў і бязлітасна расстраляў ні ў чым не вінаватую цыганскую сям'ю. Цяжка ўявіць сабе, але забойца зрабіў 242 стрэлы, у выніку чаго забіў сем і параніў пятнаццаць зусім выпадковых людзей. Адной з яго ахвяраў стаў дванаццацігадовы хлопчык, якога Гарман застрэліў зблізку на вачах у маці. «Скуль у нас гэтая жорсткасць?» — задаваўся я неаднойчы гэтым пытаннем і не знаходзіў на яго адказу.

Я наўмысна не стаў расказваць Любаміру гісторыю пра яго цёзку-забойцу, а загаварыў пра сусветна вядомага славака, паважанага і любімага мною футбаліста Любаміра Мараўчыка. Было заўважна, што яму падабаецца той факт, што яго землякоў ведаюць у свеце. Думаю, мне таксама было б прыемна чуць гэта. Мы доўга расказвалі адзін аднаму свае жыццёвыя гісторыі. Паводзілі сябе, як блізкія і даўно знаёмыя людзі. Безумоўна, я гаварыў больш, чым мой сябар. Любаміру даводзілася ўвесь час слухаць ды ківаць у адказ галавой. Аднак шмат чаго пра сябе расказаў мне і ён. Любо быў старэйшы за мяне на некалькі год — равеснікам сумна вядомых «пражскіх падзей». Яго бацькі, этнічныя славакі, жылі ў тыя часы ў Празе. Любо нарадзіўся ў год Малпы, магчыма таму, ён не верыў у Бога. Эвалюцыйная тэорыя Дарвіна набыла для яго сваеасаблівы кананічны сэнс. Яго горад тады быў спавіты суднаю цемрай, а па брукаваных вузкіх вулачках, высякаючы тракамі іскры-маланкі, да Вацлаўскай плошчы рухалася калона савецкіх танкаў. Менавіта той жнівеньскай ноччу ён знаходзіўся разам з маці ў адной з пражскіх бальніц. Пра іх выпіску рэч не ішла і яго бацька, вартуючы нязвыклую гораду цішыню, стаяў ля зачыненых наглуха вокан радзільнага аддзялення, усё яшчэ спадзеючыся ўбачыць сваіх родных праз запыленыя шыбіны зачыненых вокнаў. У калоне, у адным з танкаў з белаю апазнавальнай паласой, ехаў мой будучы бацька. Магчыма, жахлівы роў і грукат яго баявой машыны да смерці напужаў малень-

кага Любо, што стала потым прычынай яго пажыццёвага заікання. Лёс развёў нашых бацькоў па розныя бакі барыкад, і цяпер я саромеўся прызнацца ў гэтым Любо. Мне здавалася, што мае прызнанне сапсуе нашы далікатныя пакуль што адносіны, і я страчу яго назаўжды. А губляць мне нічога якраз не хацелася. Маімі пачуццямі кіраваў генетычны страх. Я баяўся ўсяго і ўсіх. Я дадумваў за іншых. Я пражываў чужыя жыцці. Але толькі не сваё. Гэтай прадбачлівасці і перасцярожлівасці мяне навучылі людзі.

Па прафесіі Любо быў музыкантам і ў вольны час падпрацоўваў у адным з вулічных джазавых аркестраў. Іграў на трубе. Скончыў ён пражскую кансерваторыю і атрымаў сярэднюю музычную адукацыю. Паступленне ў Акадэмію музычнага мастацтва выпала на гады так званага «нацыянальнага самавызначэння». «Sametovy razvod», як называлі падзел краіны чэхі, унёс значныя карэктывы ў яго жыццё. Бацькі падтрымалі незалежнасць і з’ехалі ў Братыславу. Ён жа, як і пераважная большасць насельніцтва былой ужо цяпер краіны, быў не гатовы да такога «сямейнага» падзелу. Таму ехаць з бацькамі адмовіўся. У акадэмію ўсё ж паступіў, але так і не скончыў яе. Праз год быў адлічаны па асабістай просьбе. Жыццё паставіла яго перад выбарам, вывела на першы план пытанні далёкія ад культурных. А час паступова зусім аддаліў яго ад ранейшых мараў.

— Тысячы турыстаў едуць сюды захапляцца Францам Кафкам, не падазраючы нават, што ён ненавідзеў гэты горад, — першым парушыў маўчанне Любо.

— Ненавідзеў? — здзівіўся я.

— Так, ненавідзеў! Я не агаварыўся. Кафка не любіў гэты горад. І неаднойчы збіраўся збегчы адсюль, — задумліва сказаў Любо і зірнуў на мяне вінавата. — Але так і не змог пакінуць яго. Прага не адпускае нас. Ні цябе, ні мяне. У гэтай матухны ёсць кіпцюры. Трэба скарыцца альбо… Падпаліць яе з двух канцоў, падпаліць Вышэград і Градчаны — тады можа быць атрымаецца вырвацца.

— Выходзіць, што сваімі героямі ён насяляў гэты горад ад безвыходнасці?

— Безумоўна. Кафка — турыстычны абраз Прагі! І шмат з таго, што гавораць вам — міф! Наўпрост горад нідзе не прысутнічае ў яго творах, — сказаў Любо.

— Але шмат у чым пазнаецца, — запярэчыў я яму, выхваляючыся свімі ведамі.

— Усё гэта — сюррэалістычныя гульні! Не болей за тое, — усміхнуўся Любо.

— Хіба наяўны, абсурдны свет Кафкі — не ёсць Прага? — спытаўся я.

— Прага — нешта большае. Ты ўпершыню тут?

— Так! — кіўнуў я.

— Ну, тады цябе чакае расчараванне.

— Гэта чаму? — насцярожыўся я.

— Таму, што гэта, так бы мовіць, твая першая рэпетыцыя горада, а яна, як і само жыццё, падобная да накіду.

Я не зразумеў яго і чакаў дадатковых тлумачэнняў. Ён дастаў пачак з цыгарэтамі і прапанаваў мне. Потым закурыў сам.

— Напрыклад, Мілан Кундэра ставіў перад сабой наступнае пытанне...

Ён зрабіў паўзу і некалькі разоў запар зацягнуўся. Пераканаўшыся, што я разумею, пра каго ідзе рэч, працягнуў сваю думку далей: — Чаго вартае нашае жыццё, калі першая яго рэпетыцыя ёсць само жыццё? Жыццё падобнае да накіду, але і «накід» не дакладнае слова, паколькі накід заўсёды напісанне чагосьці, падрыхтоўка да той або іншай карціны, тады, як накід, якім ёсць наша жыццё — накід да нічога. Гэта ўсяго толькі «штосьці» не ўвасобленае ў карціну.

— Але якое дачыненне гэта мае да Прагі? — стрымліваючы сябе, спытаў я.

— Таму, што аднойчы — гэта ўсё роўна што ніколі, — адказаў Любо, працягваючы цытаваць думку Томаша, аднаго з галоўных герояў рамана Кундэры. Я выдатна памятаў словы знакамітага доктара, якому пад час савецкай акупацыі, да-

вялося перакваліфікавацца ў мыйшчыка вокнаў, і таму працягнуў яе сам:

— Калі нам наканавана пражыць адзінае жыццё, гэта значыць мы не жылі зусім.

— Менавіта, так! З Прагай тое ж самае. Каб зразумець гэты горад, тут трэба нарадзіцца, жыць і памерці. Прага ў кожнага свая, як і жыццё. Таму не здзіўляйся, калі раптам расчаруешся ў ёй. Наступным разам, калі сюды вернешся, мы пагаворым пра гэта больш грунтоўна.

Ён зірнуў на мяне з несхаваным і незразумелым сумам, ад чаго мне зрабілася таксама не па сабе. Я не паверыў яму і, каб скончыць непрыемную нам абодвум дыскусію, паспрабаваў змяніць тэму размовы. Аднак загнаў сябе яшчэ ў большы тупік.

— А тое, што пісаў пра яго Адам Градылек, праўда?

— Пра Кундэру? — перапытаў Любо і задумаўся. — Не думаю... Кундэра — не даносчык. Хаця ў пяцідзясятыя даносніцтвам займаліся многія. І гэта, безумоўна, на нашым сумленні. Але прыйшло гэта ўсё ад вас, з Крамля.

Я нервова ўздрыгнуў.

— Наколькі я ведаю, ёсць нават запісы гэтай размовы, — сказаў я, наўмысна згладжваючы вострыя моманты гаворкі.

— Запісы, пры жаданні, таксама можна падрабіць. І ўвогуле, гэта вельмі складаная і далікатная тэма. Я б не спяшаўся рабіць нейкія катэгарычныя паспешлівыя высновы. Ва ўсякім разе, фактаў пакуль вельмі мала. Але для людзей, схільных верыць, або не верыць, гэта не перашкода. Вера не патрабуе фактаў. Наогул, людзям трэба вучыцца сумнявацца...

Мы ішлі з ім праз Жыжкаў. Некалі даўно, у сямнаццатым стагоддзі, уладальнікі старога маёнтку Альшаны прадалі частку гэтых земляў гораду, каб хаваць тут памерлых ад чумы. З цягам часу Альшанскія могілкі сталі цэнтральнымі для правабярэжнай часткі горада. Цяпер яны займалі вялізную тэрыторыю амаль у цэнтры горада. Частку гэтых зямель

аддалі пад захаванне рускіх эмігрантаў. І недзе тут, наколькі я ведаў, былі пахаваны пісьменнікі Аркадзь Аверчанка і Васіль Немiровіч-Данчанка. Тут жа была пахавана маці Уладзіміра Набокава. Апошні спачын тут знайшлі і мае земляки Міхал Забэйда-Суміцкі, Пётра Крачэўскі і Васіль Захарка — першы і другі прэзідэнты БНР. Недзе тут быў пахаваны і Франц Кафка.

— Кафка пахаваны на габрэйскіх могілках, — нібыта ўгадаўшы мае думкі, сказаў Любо.

— Гэта далёка? — захваляваўся я.

— Ды не, — усміхнуўся ён, — адны і тыя ж могілкі. Проста падзеленыя на некалькі частак і Кафка пахаваны на габрэйскай. На гэтых могілках знайшлі свой апошні прытулак звыш двух мільёнаў чалавек.

— Зразумела, — кіўнуў я ў адказ. — Сэнс жыцця ў тым, што яно мае канец! Любо прамаўчаў, а можа, не зразумеў мяне. Тлумачыць яму, што я працытаваў толькі што Кафку, я не стаў.

Мы патапталіся некалькі хвілін ля замкнёных веснічак. Прайшліся ўздоўж высокай жалезнай загароджы і вярнуліся назад. Любо мітусліва зірнуў на кішэнны гадзіннік, потым на аб'яву, прымацаваную паверх замка, і папрасіў прабачэння:

— На жаль, у мяне вельмі мала вольнага часу. Могілкі адчыняюцца ў дзевяць, а мне ў дзевяць трэба быць у старым горадзе.

Я цяжка ўздыхнуў і таксама зірнуў на аб'яву. Яна была на чэшскай мове.

— Але я магу паказаць магілку Кафкі праз загароджу, тут недалёка, ідзем.

Мы рушылі ўніз па вуліцы. Праз некалькі крокаў я азірнуўся. Следам за намі ішлі тэлевізіёншчыкі. Маладая дзяўчына з мікрафонам у руцэ нешта заўзята распавядала на камеру.

— Не здзіўляйся, тут заўжды хто-небудзь ёсць, — усміхнуўся Любо. Я і не здзіўляўся, проста мне не хацелася патрапіць пад пільнае і ўсюдыіснае вока камеры. Хто ведае, скуль былі гэтыя людзі і з якімі мэтамі яны рабілі свой рэпартаж. Генетычны страх вымушаў мяне асцярожнічаць. Нават тут.

5

Спрабую выбрацца з-за стала. Раблю некалькі няпэўных крокаў і спатыкаюся. Захаваць раўнавагу не атрымліваецца. Валюся прама на стол. Гэта перабор. Звон перакуленых шклянак і разбітага посуду адгукаецца ў галаве гулкім рэхам. Гэтая шумлівая вар'яцкая цяганіна вяртае мяне да жыцця. Палахліва азіраюся і натыкаюся на нядобразычлівыя асуджальныя позіркі. І ніводнага спачувальнага. Неймавернае жаданне раствырыцца ў неонавым хаосе. Знікнуць, прапасці ў невядомасці. Выцягваю з барсеткі слухаўкі і чапляю іх на вушы. Потым уключаю плэер. «О, сизокрилий птах, згубився шлях твій у житах... » Голас спявачкі заглушае ўсё астатняе. І гэта адзіны спосаб адмежавацца ад жорсткай і ненавіснай сапраўднасці. Але музыка паступова аддаляецца. Яна ўжо недзе па-за свядомасцю. Яна мёртвая, як і я. Яна не абуджае ніякіх эмоцый. Гукі, падобна да сціснутай пружыны, застыглі ў палахлівым чаканні. «... Даремне вітер переймав — тебе вже нема...» Прабіраюся паміж столікаў да дзвярэй. Стараюся нічога больш не зачапіць. Рука інстынктыўна цягнецца да дзвярной ручкі. Хучэй на вуліцу! Хучэй да святла!

— Мужчына, вы не разлічыліся! — спыняе мяне на парозе грудастая афіцыянтка. Тузае неахайна за рукаў. Схакаўшы, зрывае нахабна з вушэй слухаўкі.

— Вы не разлічыліся! — узмацняе яна голас.

Пружына расціскаецца. Позірк настойлівы і гідлівы. Без прытворства. Капаюся ў кішэнях. Шукаю грошы. Жанчына ўважліва сочыць за кожным маім рухам. Пырскі неонавага святла надаюць яе зрэнкам незвычайны металічны

бляск. Нарэшце знаходжу некалькі скамечаных паперак і падаю іх жанчыне. Дзверы адчыняюцца з цяжкасцю. Раблю крок у невядомасць. Усё роўна куды. Абы толькі адсюль. Абы толькі на волю. Я бяздомны. Жанчына, якую я столькі гадоў кахаў, з якой жыў, з якой гадаваў сына, якой давяраў, на якую разлічваў і спадзяваўся, здрадзіла мне. Я заспеў яе ўчора са сваім лепшым сябрам. І таму сёння мне няма куды больш спяшацца. У мяне няма сям'і. Няма дома. Ці былі яны калі-небудзь? Ці не прымроілася мне ўсё гэта? Хацелася верыць, што я — чалавек, які мерае жыццё крокамі, а выявілася, я той, хто бессэнсоўна топчацца на адным месцы. Недзе непадалёк на стаянцы мяне чакае машына, але да яе яшчэ трэба дабрацца. Мне сорак, а я даўно адчуваю сябе на ўсе шэсцьдзясят. У мяне плойма праблем. І яны з кожным днём толькі назапашваюцца. Я не здольны самастойна разблытаць гэты клубок з калючага дроту. Я адзін на адзін са сваёй немаччу. І ўсё, што мне засталося, гэта прывыкаць да неймавернага. Усё правільна, каб зразумець, што такое ёсць людзі, неабходна аддаліцца ад іх.

Прахожыя палахліва шарахаюцца і абыходзяць мяне бокам. Узіраюся ў іх маўклівыя, задуменныя твары, шукаю сваё падабенства, генетычнае радство, векавую, глыбока схаваную духоўную повязь. І не знаходжу. Праблема не ў іх. Праблема ўва мне. І я разумею гэта, як ніколі. Мне страшна. Я наіўны летуценнік, якому няма месца ў гэтым гламурным горадзе гіпсавых статуй, дзе ахвяры шануюць сваіх катаў, усталёўваючы ім помнікі, называючы ў іх гонар вуліцы і плошчы — нечуваны гвалт культу тых, хто знішчаў і рабаваў некалі маіх продкаў. І няма нам спакою ні ад іх жывых, ні ад іх памерлых. Я адзін з тых маўклівых і цярплівых пакутнікаў, якому ніколі не адмяжавацца ад гэтай ганебнай сапраўднасці. Я таксама маю да яе дачыненне. Гэты горад — мой надмагільны камень, з-пад якога мне не выбрацца ніколі.. Ён ціснe на мяне сваім векавым цяжарам, і я не здольны супрацiўляцца яму. Мо таму і спяшаюся я сюды з далёкіх краёў, каб ненавідзець

яго ўжо праз некалькі дзён. Але ад нянавісці да любові — адзін толькі крок. Усяго адзін. І я раблю яго заўжды, нягледзячы ні на што. Я люблю гэты горад гэтак жа, як люблю толькі сваю адзіноту. А яна — міласціна Божая, з якой людзі не ведаюць што рабіць, якой страшацца, ад якой бягуць і адхрышчваюцца, як толькі могуць. Мы эгаісты! І пераважная большасць з нас не здольная жыць, не нагадаўшы пра сябе сваім блізкім. «Я ёсць!» «Я тут!» «Вунь жа ён я!» А мне хочацца, каб пра мяне забылі. Усе. Хоць на дзень. Хоць на некалькі гадзін. Я не жадаю нікога чуць!.. Я не жадаю нікога бачыць!.. Дайце мне магчымасць прывыкнуць да самога сябе. Пабыць сам-насам са сваімі думкамі. Са сваёй адзінотай. Вось ён, мой горад, дзе я ёсць і дзе мяне няма. Я крочу ўздоўж аднатыпных дзевяціпавярховікаў і бачу, з якой ненавіснай пільнасцю сочаць яны за маімі рухамі. Сотнямі запыленых вокнаў-вачніц утаропіўся на мяне гэты горад. І я не адчуваю перад ім ні захаплення, ні страху. Я крочу наперад. За далягляд. Праз сваё асабістае «я», праз сваю недасканаласць. На край свету. У вечнасць. Я самы шчаслівы сярод няшчасных. Я п’яны і мне мора па калена. Я цалуюся з дрэвамі ў прамым сэнсе гэтага слова. Абдымаю іх за таліі-камялі і прыпадаю гарачай шчакой да шурпатай кары. Мы цалуемся, я не перабольшваю. Калі б нехта заспеў мяне выпадкова за гэтым нязвыклым для людзей заняткам, пэўна вырашыў бы, што я вар’ят. Але я не вар’ят. Я звычайны сярод звычайных. Дакладней, адзін са шматлікіх. А таму не павінен задавацца пытаннем, хто і што пра мяне падумае. Свет прыгожы і ў гэтым уся справа. Я ўдыхаю ў сябе яго пахі. Пахі тлену і вечнасці. На поўныя грудзі. Я шчаслівы сярод няшчасных. Гэта для мяне сёння спяваюць птушкі. І такога прыгожага каларытнага спеву я не чуў яшчэ ніколі…

Але ўсё мае свой кошт. І раскоша адчуць сябе адзінотным — таксама. Дарма мне прымроілася, быццам бы я падмануў Бога, зразумеўшы, якое гэта шчасце быць адзінотным. Бога падмануць можна, людзей — ні за што. Людзі назойлівыя і дасціпныя. І ад іх нікуды не дзецца. Іх цікаўнасць зна-

ходзіць мяне паўсюль. Яна не падуладна сумленню і сораму. Людзі здольныя вычапляць падобных сабе нават з адзіноты. «Не зводзь нас у зман! — недаверліва азіраюцца на мяне прахожыя. — Ты такі, як і мы. Ты таксама заняты пошукам ворагаў!..» Марная справа тлумачыць ім, што ўсё жыццё я толькі і раблю, што ўцякаю ад сваіх ворагаў. Тых, што жывуць ува мне.

Адрываюся ад думак. Насустрач мне рухаецца вясельная працэсія. Заўважаю гэты тлумны натоўп занадта позна. Нічога не застаецца, акрамя як ісці яму насустрач. Стараюся трымаць раўнавагу, аднак атрымліваецца гэта з цяжкасцю. Шанец пазбегнуць сораму і ганьбы да канца яшчэ не страчаны. Можна завярнуць у арку, а потым праз двор выйсці да аўтобуснага прыпынку. За ім — стаянка. Не раблю гэтага. Пераадольваю сябе і рухаюся далей, насустрач іншаму жыццю. Вочы затрымліваюцца на нявесце. Твару яе разгледзець нельга. Позірк яшчэ не здольны дасягнуць таго, што карціць убачыць. Узіраюся ў расплывісты сілуэт, захапляюся шлюбнай сукенкай. Яна доўгая. Яна крадзе дзявочыя рухі. Падол прытрымлівае шаферка. Жаніх побач з нявестай. Ён дробны і непрыкметны. Яго задача — ствараць ілюзію абрадавай цэльнасці. Вакол маладых завіхаюцца фатографы. Яны, нібыта альбатросы ля карабля, — сімвал абавязковай прысутнасці. Маладыя пазіруюць на камеру з розных пазіцый. Цалуюцца. Узіраюцца адно ў аднаго і не могуць налюбавацца сабой. Маладыя гуляюць у маладых. Працуюць на памяць. Адкуль ім яшчэ ведаць, што памяць кароткая, што яна цяжар, ад якога хочацца пазбавіцца. Міне час і ім таксама, магчыма, давядзецца адхрышчвацца ад большасці сваіх неабдуманых, неразумных учынкаў. Толькі Богу вядома, як складзецца іх лёс. Час мяняе людзей. Робіць ворагамі — ненавіснымі і невыноснымі адно для другога. Час — нажніцы, прылада бязлітасная, але і яна не заўжды здольная абрэзаць канцы нітак, спавітых у каўтун, ад якога хочацца, але немагчыма пазбавіцца. Глядзіш і не бачыш вакол сябе нікога. Ні на здымках, ні ў жыцці. Ты адзін. Астатнія абрэзаныя наж-

ніцамі часу. Як нешта непатрэбнае і выродлівае. Нават Бог не здольны мяняць мінулае.

Вясельны натоўп набліжаецца, і цяпер я маю магчымасць назіраць маладых зблізку. Дзяўчына непрыгожая, кірпатая. Твар у прышчах-крапінках. Верагодна, гэта і ёсць штучны панцыр жаноцкага шчасця. І вырасціла яна яго толькі што. Ва ўсякім разе, ён не паспеў яшчэ закасцянець, але дзяўчына ўжо смела прыкрываецца ім, нібыта ахоўным шчытом. Ад мяне? Ад такіх, як я. Ад несправядлівасці гэтага свету. Ад людской бездухоўнасці і абыякавасці. Дурань! Не раўняй усіх па сабе. У гэтай пары ўсё будзе інакш. Не так, як у вас з Раданай. Не так. Дзяўчына пакуль яшчэ толькі ўзіраецца ў гэты свет. Невідушчымі вачыма. Яна яшчэ не здольная бачыць тое, што не паддаецца логіцы. І ўсё ж, лаўлю сябе я на думцы, яна такая ж нешчаслівая, як і многія з нас. Гэта жорсткая праўда. І мне хочацца, каб мае словы ніколі не спраўдзіліся. Я не жадаю апаганьваць сваёю прысутнасцю чужыя надзеі. Паскараю хаду і абмінаю вяселле. Больш не гляджу ім у вочы. Мы размінаемся і я адчуваю ад гэтага сапраўдную палёгку. Божа! Якое шчасце не быць прарокам!...

Вось і машына. Мацаю па кішэнях, шукаю ключы. Потым адмыкаю дзверцу і саджуся на пасажырскае месца. Праз некаторы час перабіраюся за руль. Доўга гляджуся ў люстэрка. Кратаю трохдзённае шчаціннe і расціраю вільготнымі пальцамі пухліны пад вачыма. Усё кепска! Усё вельмі кепска! Усё не так, як таго б хацелася. Дастаю з кішэні пачак з цыгарэтамі і закурваю. Спяшацца няма куды. Дома ніхто не чакае. Ды і ехаць у такім становішчы я нікуды не збіраюся. Зацягваюся некалькі разоў і выкідваю недасмалак праз фортку. Кладу галаву на руль і заплюшчваю вочы.

6

Мінула гадзіна, як сыйшоў Любо, а могілкі так і не адчыніліся. Я бязмэтна кружляў па бязлюднай вуліцы, бавіў час у чаканні неверагодных цудаў. Відавочна, я быў падобны да вар'ята, якому даўно ўжо няма месца сярод жывых, а таму ён настырна імкнецца наладзіць стасункі з памерлымі. Нават дурню было зразумела, што маё чаканне — марная трата часу, а мае паводзіны — тое, што не падлягае асэнсаванню, выходзіць за межы агульначалавечага мыслення. Усё правільна, калі не хапае паразумення з жывымі, узнікае жаданне паразумецца з памерлымі.

Маё працяглае бязмэтнае швэнданне прыцягнула ўвагу ахоўнікаў з будынка насупраць. У «акварыуме», як трапна назваў гэты шыкоўны шкляны гмах Любо, месцілася сусветная служба «Радыё Свабода» і ад дасціпных і ўсюдыісных «амерыкосаў» можна было чакаць чаго заўгодна. Ва ўсякім разе, знаходзіцца пад іх пільным наглядам з кожнай хвілінай рабілася небяспечней. Мне здавалася, што яны даўно ўжо прынялі мяне за тэрарыста. І мая кідкая азіяцкая знешнасць ды набітая розным барахлом скураная торба толькі ўзмацнялі гэтыя падазрэнні. Апраўдвацца і даваць сумніўныя паказанні ў пастарунку не ўваходзіла ў мае бліжэйшыя планы, таму, счакаўшы, я хацеў было ўжо падацца да бліжэйшай станцыі метро, але нечакана заўважыў двух дзіўных асоб. Яны вынырнулі аднекуль з-за помнікаў і цяпер крочылі па сцяжынцы проста да мяне. Іх несапраўдныя запаволеныя рухі былі ўвасабленнем самой смерці. Ва ўсякім разе, мне

так здавалася. Нягледзячы на сонечны, я б сказаў, нават спякотлівы ранак, гэтыя людзі, калі іх можна было назваць людзьмі, былі апранутыя ў доўгія не па сезону плашчы. Іх твары разглядзець было нельга. Нас аддзяляла адлегласць у некалькі дзясяткаў метраў і высокая жалезная агароджа. Гэта была адзіная, па маім перакананні, станоўчая акалічнасць, якая ўсё яшчэ сяліла ўва мне нейкую надзею. Я паспешліва расшпіліў торбу і выцягнуў здымач. Рукі дрыжэлі і не падпарадкоўваліся. Я зрабіў некалькі паспешлівых здымкаў, але суб’екты праігнаравалі, як мне падалося, гэтае маё дзейства і накіраваліся да магілы Кафкі. Наблізіўшыся да помніка, адна з істотаў выцягнула з блакітнай гаспадарчай торбы вялізную чорную посцілку і спрытна, адным рухам, разаслала яе побач на сцяжынцы. Скуль з’явілася ў яе руках торба, для мяне так і засталося быць загадкай. Ва ўсякім разе, яшчэ хвіліну таму гэтае стварэнне не мела яе. Высвятляць гэты важны і неаспрэчны факт не было ў каго, а таму зацыклівацца на ім таксама было няварта. І ўсё ж, гэта адмоўна паўздзейнічала на мяне. Я адчуў, як па целе папаўзлі дрыжыкі. Крыху супакоіўшыся, я навёў на асобаў аб’ектыў і яшчэ некалькі разоў націснуў на гузік. Мужчына, а адзін з гэтых істотаў быў мужчына, і цяпер я выразна бачыў яго твар, незадаволена зіркнуў на мяне. Ад халоднага і пагардлівага позірку зрабілася не па сабе. Выпрабоўваць лёс далей я не стаў, хуценька схаваў здымач у торбу і затаіўся. Паплечніца мужчыны расправіла канцы чорнай магічнай посцілкі, потым гэтак жа спрытна, як і яе партнёр, адным рыўком, падхапіла яе з зямлі і накінула на помнік. Усё адбылося імгненна, нібыта на тэатральнай сцэне, я не паспеў нават усачыць, якім чынам яна гэта ўсё робіць. Мужчына яшчэ раз адарыў мяне варожым, гідлівым позіркам і падыйшоў да загароджы. Яго сціснутыя масіўныя кулакі і чырвоныя безжыццёвыя вочы, яго пляскаты шырокі лоб з дзіўным надпісам «zmet» — загіпнатызавалі мяне цалкам, выклікалі неймаверны жы-

вёльны жах. Дрэвы адкідвалі на зямлю густыя і змрочныя цені. Узнікала ўражанне, што гэтая істота паглынае сабой святло. Ад безвыходнасці я ўціснуў галаву ў плечы і заплюшчыў вочы.

— Не варта прымаць усё за праўду! — данёсся да мяне нечы надрыўны, замагільны шэпт. — Трэба толькі ўсвядоміць неабходнасць усяго!.. Прысуд не выносіцца адразу! Само разбіральніцтва пастулова ператвараецца ў прысуд!..

Сэрца шчымліва сціснулася. Па целе зноў пабеглі дрыжыкі. Я чуў ужо некалі гэтыя словы. Ад каго?.. Счакаўшы хвіліну, я расплюшчыў вочы і збянтэжана агледзеўся. Істота некуды знікла. Ля помніка таксама нікога не было. Толькі з вокнаў «акварыума» за мною па-ранейшаму сачылі пільныя вочы ахоўнікаў. Гэты факт яшчэ мацней усхваляваў мяне. «Выканаўшы сваё заданне, Голем ператвараецца ў прах! — успомніліся мне словы Любо. — Ды ну, глупства нейкае! Ніякай логікі...» — падумаў я і паспяшаўся прагнаць жахлівую думку прэч. Хучэй за ўсё, мне прымроіўся нечы сон. І я прыняў усё за чыстую манету. Счакаўшы некалькі хвілін, я павольна пайшоў уздоўж загароджы. Вуліца па-ранейшаму была бязлюднай. І раптам я ўсё зразумеў. Гэтыя здані, якіх я толькі што бачыў, былі, відавочна, тымі штучнымі, ажыўленымі па аналагу біблейскага Адама, канібалісцкімі істотамі, пра якіх мне нядаўна расказваў Любо. І ім, верагодна, было даручана выканаць нейкую невядомую мне пакуль, гістарычную місію. Ва ўсякім разе, гэтая нямая гліняная варта не пусціла мяне да Кафкі. Я спыніўся ў жахлівай роспачы, і калі чорная павута страху пакрыху пачала развейвацца, выціснуў з сябе нешта неймавернае, што напужала мяне да смерці і прымусіла паглядзець на сітуацыю іншымі вачыма.

— Няхай сабе я спазніўся, але я ўжо тут! — ціха прамовіў я.

Адзін з ахоўнікаў у вакне «акварыума», як мне падалося, нахабна ўсміхнуўся. Я не здзівіўся гэтаму. Па ўсім відаць, «амерыкос» таксама здагадаўся, што мне толькі што

нашапталі важную, выратавальную думку. Хаця, якая розніца, пра што ён мог здагадацца. Важна было, што я сам зразумеў сэнс таго, што адбылося.

— Прысуд не выносіцца адразу! Само разбіральніцтва пастулова ператвараецца ў прысуд! — паўтарыў я некалькі разоў застраглую ў падсвядомасці думку.

Усё правільна. Цяпер я дакладна ведаў, што ў бліжэйшы час вяртацца на радзіму мне нельга. Я намацаў у кішэні гаманец са сваім незайздросным скарбам і рушыў да бліжэйшай станцыі метро.

Рэштку дня прысвяціў знаёмству з горадам. Захапляўся прыгажосцю славутага Народнага музея, на сценах якога дасюль яшчэ захаваліся сляды ад савецкіх куль, да чаго, дарэчы, мог мець дачыненне і мой бацька. Здзіўляўся архітэктурнай разнастайнасці і адметнасці жылых будынкаў вакол Вацлаўскай плошчы. Фатаграфаваўся ля помніка Святому Вацлаву. Піў піва ў кавярні «Дэмінка», дзе, па сцвярджэнні вядомага расійскага журналіста і літаратуразнаўцы Пятра Вайля, сустракаліся сусветна вядомыя класікі Кафка і Гашэк. Дарэчы, на маё наіўнае пытанне, так гэта ці не, бармэн толькі загадкава ўсміхнуўся і кіўнуў на аблепленыя шматкамі старых газет сцены, маўляў, чытай, там усё напісана. Чэшскай мовы я не ведаў, а таму знайсці патрэбную інфармацыю ў гэтых векапомных старых выданнях было не пад сілу мне. Потым я бадзяўся з гадзіну ля прыгожага будынка старой школы, што непадалёк ад трамвайнага прыпынку Водзічкова, чакаў Любо, але той на прызначаную на тры гадзіны сустрэчу не прыйшоў. Не знайшоў я яго і на Карлавым мосце, дзе яго гурт, як ён сам тое сцвярджаў, павінен быў іграць джаз. Крыўдаваць на яго з-за гэтай дробязі, тым больш злавацца, было б неразумна. Мала якія жыццёвыя абставіны паспрыялі яго гэтай неабавязковасці, тым больш што знаёмыя з ім мы былі ўсяго толькі некалькі гадзін і ніякія абавязкі нас пакуль яшчэ не звязвалі. Адчуўшы сябе чалавекам вольным і незалежным ад жыццёвых абставін, я забу-

рыўся ў «MONTMARTRE». Кавярня гэтая месцілася ў старым горадзе, непадалёку ад Карлавага маста. Натрапіў я на яе чыста выпадкова. Як выявілася пазней, мне вельмі пашанцавала. І з цэнамі, і з асартыментам. Але самае галоўнае, што ў памяшканні, нягледзячы на невыносную спякоту, ад якой задыхаўся Вялікі Горад, было даволі прахалодна. Пакой нечым нагадваў стары арачны склеп з масіўнымі цаглянымі сценамі, з высокай столлю ды абітымі жалезам дзвярамі. Бармэн занатаваў на паперцы мой няхітры заказ, на кожны пункт якога мне давялося тыцкаць пальцам у меню, і знік у падсобцы. Я дастаў з кішэні свой патрапаны скураны гаманец і ў каторы ўжо раз пачаў пералічваць свой «сямейны» бюджэт. Безумоўна, дэбіт з крэдытам не сыходзіліся. Будаваць планы на будычыню ў маім становішчы было справай абсурднай і несур'ёзнай. І ўсё ж, я паспрабаваў спрагназаваць сваё жыццё хаця б на некалькі дзён наперад. Гэты занятак быў карысным для мяне хаця б ужо тым, што грошы любілі лік. А так як я не збіраўся ў бліжэйшы час вяртацца на радзіму, то мне неабходна было размеркаваць тое, што меў. Дэпартацыя свяціла толькі праз дзевяноста сутак, а гэта ні многа — ні мала, тры месяцы. І іх трэба было неяк пражыць. «Калі траціць па дваццаць даляраў у дзень, — разважаў я, — можна працягнуць дзесяць дзён. Калі па трыццаць — тыдзень...» Гэтыя тэрміны мяне цалкам задавальнялі. Пра тое, што станецца са мной потым, думаць пакуль не хацелася.

Вярнуўся з падсобкі бармэн з півам, бульбай і сасіскай. Згледзеўшы на талерцы вялікі кавалак падсмажанай свіной каўбасы, замест бледнага, як туалетная папера, соевага канцэнтрату, які на радзіме называлі сасіскай, я шчыра парадваўся выбару і ў знак падзякі нават выціснуў нешта накшталт: «Сэнк'ю!..» Бармэн усміхнуўся майму невуцтву і знік у падсобцы. Для таго, каб управіцца з ежай, хапіла пяці хвілін. Я задаволена аблізнуўся і адпіў з куфля некалькі глыткоў любімага мною напою. Спяшацца не было куды, таму метр

за метрам я пачаў вывучаць памяшканне. Знешне яно выглядала неахайна. Старыя дубовыя сталы, такія ж непафарбаваныя і аблезлыя крэслы, абы як атынкованыя сцены з партрэтамі невядомых мне асобаў, з гравюрамі на гістарычныя тэмы — усё гэта не дадавала яму жаданага лоску і не ўпісвалася ў маё разуменне такіх вясельных установаў. Ва ўсякім разе, у маёй краіне яны мелі іншыя інтэр'еры. Калі шчыра, мне даспадобы быў гэты. Ён адпавядаў і настрою, і месцу, дзе я меў шчасце быць. Піва падалося таксама смачным. Меў рацыю Любо, калі раіў мне чорнага «Злата Козела», «Піва для чэхаў — прадукт стратэгічны! — сцвярджаў ён. — Такі ж, як для Эміратаў нафта!» Цяпер я меў магчымасць увачавідкі спэўніцца ў справядлівасці сказанага. Чэхі маглі па праву ганарыцца гэтым напоем. Хто-хто, а я ў піве толк ведаў. Я зрабіў яшчэ некалькі сквапных глыткоў і скептычна ўсміхнуўся сваёй самадастатковасці. Потым пачаў разглядаць «Меню». Яно таксама было незвычайным. Прызнацца, усё для мяне ў гэтым горадзе было незвычайным. Магчыма, я перабольшваў, але за апошнія гады ўпершыню я адчуваў сябе вельмі шчаслівым чалавекам. Яшчэ б, я знаходзіўся ў адным з прыгажэйшых гарадоў Еўропы і піў піва ў кавярні, якую некалі аблюбаваў сам Кафка. Менавіта яго здымак я знайшоў на старонках так званага «Меню» сярод мноства іншых невядомых мне асобаў. Мне падалося нават, што чэшская мова падобная да польскай. І я паспрабаваў чытаць тлумачальныя тэксты насупраць кожнага здымка. Гэты факт надаў мне яшчэ больш аптымізму, як-ніяк, у гэтай краіне я збіраўся жыць пэўны час, а таму веданне мовы было для мяне той неабходнасцю, без якой проста нельга зрабіць кроку. Нечакана мяне паклікалі. Я ўзняў галаву і зірнуў на маладога чалавека, які звяртаўся да мяне на ангельскай мове. Трэба зазначыць, што ў яго вымаўленні прысутнічаў яўны расійскі акцэнт. І гэтага нельга было схаваць нават ад такога невука, як я. Але калі быць шчырым, моўная практыка маладога чалавека была значна лепшаю за маю. З хлопцам бы-

лі яшчэ трое маладых людзей прыкладна яго ўзросту: дзве дзяўчыны і хлопец. Відавочна, я быў нашмат старэйшы за іх, аднак гэты факт не засмуціў мяне, тым больш не стаў прынцыповай перашкодай для нашых далейшых стасункаў. І зразумеў тое я ўжо праз некалькі хвілін. Хлопец ветліва павітаўся і папрасіў дазволу сесці за мой столік, так як іншыя месцы ў зале былі занятыя. Я згодна кіўнуў галавой і вырашыў адразу ж расставіць усе кропкі над «і».

— Рускія? — спытаў я з зайздроснай бесцырымоннасцю. Кампанія здзіўлена пераглянулася.

— Беларусы! — адказаў за ўсіх белабрысы, той, што нядаўна «выхваляўся» веданнем англійскай мовы.

— Адкуль?

— З Мінску.

— О-о!.. Землякі!..

Кампанія, як выявілася, у Празе знаходзілася ўжо некалькі дзён. Дабіраліся яны сюды на сваёй машыне. Белабрысага звалі Зміцерам, а яго сябра — Стасем, дзяўчат — Наталляй і Жэнькай. Наталля са Зміцерам не так даўно пажаніліся, а ў Прагу прыехалі, каб павянчацца. Аказваецца, існуе такая турыстычная паслуга і ёю шмат хто з моладзі карыстаецца. Цяпер у іх мядовы месяц. Стась жа з Жэнькай — шафер з шаферкай. Яны таксама збіраюцца пажаніцца. Вяртацца на радзіму ў бліжэйшы час кампанія не планавала. Як заўважыў сам Зміцер, усё будзе залежыць ад цуда-гаманца, гаспадыняй якога цяпер з'яўлялася спадарыня Наталля. Па тым асартыменце, што яны замовілі сабе на палудзень, можна было зрабіць выснову, што запасы ў ім хутка скончацца, бо жылі хлопцы на шырокую нагу, не ў прыклад мне. Яно і зразумела, быў бы я на іх месцы, таксама не прамінуў бы пашыкаваць. За півам я расказаў ім сваю гісторыю, як і з-за чаго апынуўся тут, у чужой краіне і падзяліўся сваімі бліжэйшымі планамі.

— Што ж, рашэнне разумнае. У тваім выпадку, я зрабіў бы тое ж самае, — адобрыў мой намер застацца Зміцер. — Ду-

маю, пры жаданні можна нават уладкавацца на працу. Хоць на якую. Выбіраць тут ужо не даводзіцца.

— Наўрад ці, — засумняваўся Стась і зірнуў недаверліва на Зміцера: — Такіх жадаючых тут гаць гаці. Тым больш, што яго могуць шукаць праз Інтэрпол.

Я ведаў, што такіх, як я, тут не магло быць шмат. Я быў адзін такі, але гаварыць пра гэта не стаў.

— Глупства. Ён што, злачынец? Каму ён патрэбен? — не пагадзіўся з сябрам Зміцер. У яго голасе чуліся ноткі няўпэўненасці.

— Не скажы. Пры жаданні, зробяць злачынцам. Насамрэч, усё вельмі проста. Думаю, яму ёсць сэнс прасіць палітычны прытулак.

У думках я згаджаўся са Стасем. З нашай размовы выцякала, што гэты хлопец быў больш практычны і дасведчаны, чым астатнія. А яшчэ, нягледзячы на свой узрост, ён быў чалавекам бывалым і адчайным. Зміцер жа быў злеплены з іншага цеста, больш закрытым, цынічным і схільным да непрыстойных жартачкаў. Мы дапівалі па трэцім куфлі піва, і такія неаптымістычныя размовы пачыналі адмоўна дзейнічаць мне на нервы.

— Неяк будзе, — сказаў я нявызначана і перавёў размову на іншую тэму.

— І ўсё ж, калі прыпрэ, можаш пажыць у манастыры, — вярнула нас да ранейшай гутаркі Жэнька. — Грошай манахі за пражыванне не бяруць. Можна паломнікам прыкінуцца, а яны сталуюцца з імі разам. Мы гэтак з сяброўкай у Полацак ездзілі. У гасцініцы дарага, а ў манастыры — бясплатна. Праўда, папрацаваць крыху давялося. Падлогі мылі, па гаспадарцы дапамагалі...

— А што! Дзельная ідэя, — пакепліва ўсміхнуўся Зміцер. — Глядзіш, сан потым прымеш.

Я не пакрыўдзіўся. Выказаная Жэнькай ідэя сапраўды была вартая ўвагі і, як варыянт, магла некалі мне спатрэбіцца. Я з непрыхаванай удзячнасцю паглядзеў на дзяўчыну і прамаўчаў.

Потым мы доўга гулялі яшчэ па старым горадзе. Пілі ў манастыры манастырскае піва, рэцэпт якога ведалі адны толькі манахі. Захапляліся са схілаў Петржынскага ўзгорку чырвона-чарапічнай Прагай. Наведалі сабор Святога Віта і выставу Франца Кафкі, якая месцілася на тэрыторыі былой цагельні Гергета. Здзівіў незвычайны фантан, дакладней, арыгінальнасць аўтарскай ідэі — двое мужчын спраўлялі прылюдна свае фізіялагічныя патрэбы ў ночвы, якія па сваёй форме нагадвалі абрысы Чэхіі. Фігуры ўвесь час рухаліся, шчодра распырскваючы вакол сябе празрыстую вадкасць. Як патлумачыла нам гід, аўтар такім чынам хацеў падкрэсліць, што бедную і няшчасную краіну, па якой мы цяпер вандравалі, «палівакоць» і Усход, і Захад. Моладзь шчыра смяялася з арыгінальнай задумы, а я думаў, што гэткі ж лёс валачэ і мая краіна. Але на яе дружна мочацца шмат вякоў не толькі Усход ды Захад, але яшчэ і Поўдзень, і Поўнач. Верагодна, прымаць усё, як дадзенасць — наканаванасць малых краін.

З Любо ў той дзень мы так і не сустрэліся. Затое на Карлавым мосце я ўбачыў незвычайнага жабрака. Здзівіў мяне не сам факт яго існавання ў гэтым прыгожым і багатым горадзе, а знешні выгляд мужчыны і пастава, у якой ён жабраваў. Жабрак стаяў на каленях, упёршыся лбом у асфальт, і маліўся. Галава яго была схавана пад чорным каптуром, а таму твару разглядзець было нельга. Верагодна, па гэтай прычыне мне і хацелася ўвесь час адхіліць каптур і зазірнуць яму ў вочы.

— Яшчэ не факт, што бяздомны, — з веданнем справы сказаў Стась. — Я шмат падарожнічаў, таму ведаю, што міласціна — гэта адзін са спосабаў выжывання. Дарэчы, хочаш навучу цябе быць жабраком? — нечакана прапанаваў ён мне.

— Хіба гэтаму можна навучыць? — здзівілася Наталля.

— А ты думала! У любой справе ёсць свае сакрэты. Можна суткамі тут сядзець і ні цэнта не атрымаць. Найперш, ты павінен выклікаць у прахожых шкадобу. А таму трэба мець

акторскае майстэрства. Талент, калі жадаеце. Давайце паспрачаемся, што пад гэтым каптуром хаваецца адзін з нашых браткоў-славян.

— Жахліва! — перасмыкнула плячыма Жэнька і зірнула на мяне сваімі дзіцячымі шырока вылупленымі вачыма.

— Перастань! Нармальна! — не пагадзіўся з ёю Стась. — Голад не цётка. Захочаш жыць, не да такога яшчэ дадумаешся. Некаторыя з маіх сяброў палову Еўропы аўтаспынам праехалі. І я ведаю...

— Не смяшы! — умяшаўся ў размову Зміцер. У яго былі жахліва кастлявыя рукі. Я глядзеў на іх, потым пераводзіў позірк вышэй, бачыў, як на шыі рухаецца ўніз-уверх кадык, як неахайна соўгаецца на целе, быццам бы на вешалцы, кашуля і скептычна ўсміхаўся. І ўсё-ткі ён быў прыгожым.

— Не верыце, і не трэба, — адмахнуўся ад нас Стась.

Я яшчэ раз зірнуў на жабрака. Мужчына ледзь заўважна пагойдваўся. Здавалася, ён медытуе. Насамрэч, ён імкнуўся схавацца, растварыцца ў пустэчы ад нясцерпнай духоўнай навалы. Ён нагадваў нечым скульптуру «Камандор», якая ўвасабляла ў сабе Донну Анну, жанчыну без твару, якую мы толькі што бачылі ў старым горадзе. «Дык вось што чакае нас пасля смерці!» — падумаў я і рушыў да помніка Яну Непамуцкаму...

7

І сніцца мне Вавілонская вежа. Фантастычна прыгожая, як на карціне Пітэра Брэйгеля. Але ўражвае не яе прыгажосць, а незлічоная колькасць людзей вакол. Усе яны нейкія аднолькавыя, нібыта толькі што вылупленыя з інкубатара. У чорных шыкоўных касцюмах і белых сарочках.

— Хто гэтыя людзі і чаму іх так многа? — пытаюся я ў першага сустрэчнага. Чалавек гэты таксама з ліку тых, прыгожа апранутых асобаў. Ён на дзіва тактоўны і ветлівы.

— Гэтыя людзі — будаўнікі! — тлумачыць ён мне.

— Скуль яны? — здзіўляюся я.

— З усіх канцоў свету.

— Што прывяло іх сюды?

— Бог сцвярджае, што ганарлівасць.

— А што самі яны думаюць?

— Што іх прывяла сюды неспазнанасць.

— І што яны збіраюцца тут рабіць?

— Яны хочуць адбудаваць разбураную Богам Вежу.

— Навошта? — здзіўляюся я.

— Каб зноў адчуць сябе людзьмі! — усміхаецца незнаёмец.

— А гэта што, па-вашаму? — паказваю я яму пальцам на брэйгелеўскі твор.

— Гэта муляж, напамін пра тое, што людзі ніколі больш не пабудуюць такога, — адказвае мінак. Чую ў голасе яго сум і шкадаванне.

— Выходзіць, вы пярэчыце Богу?

— Не!.. Мы пярэчым самім сабе…

Прачынаюся ад прадчування невытлумачальнай трывогі. У акенца настырна стукаюцца, а я не магу зразумець, дзе я. Праціраю вочы і гляджу на гадзіннік.

— Дапамажыце! — даносіцца да мяне знадворку.

Адчыняю дзверцу і выходжу з машыны. Нясцерпна баліць галава. Каламуціць. Маладая дзяўчына хапае мяне за руку і цягне за сабой.

— Хутчэй!.. Прашу вас!.. Яму трэба ў шпіталь. Тэрмінова. Я тэлефанавала ў хуткую, але яны нешта не едуць...

Малады хлопец без ніякіх пазнак жыцця. Ён ляжыць на траве ніцма. Побач з лаўкай. З цяжкасцю паварочваю яго дагары і намацваю на шыі пульс. Намацваецца ён з цяжкасцю.

— Званіце яшчэ раз у «хуткую» — загадваю я дзяўчыне.

Яна матляе ў адказ галавой і цярэбіць сумачку ў пошуках сотавіка.

— Не марудзьце!..

Расшпільваю пацярпеламу верхнія гузікі на кашулі і кладу пад галаву сваю барсетку. Мужчына цяжка стогне і разпораз нервова ўздрыгвае. Яго твар у крыві. Трава, дзе ляжаў, таксама.

— Што з ім? — звяртаюся я да дзяўчыны.

— Яго пабілі амапаўцы! — тлумачыць яна.

— Нейкая палітычная акцыя? — гляджу я на яе.

— Быццам бы... Я не ўдзельнічала.

Пад'язджае хуткая дапамога. Кладзем параненага на насілкі. Пасля чаго павольна крочу да сваёй машыны. На паўдарозе мяне спыняе нечы настойлівы вокрык. Азіраюся. Ля «хуткай» спыніўся міліцэйскі УАЗік. Чалавек у форме вяртае мяне назад. Праз хвіліну пад'язджаюць яшчэ некалькі машын без апазнавальных знакаў. Нас абступаюць людзі ў цывільным. Не разумею, што адбываецца. Распіхваю іх убакі, спрабую вырвацца з атачэння. Нехта неахайна штурхае ў плечы. Спатыкаюся, але ўтрымліваюся на нагах. Інстынктыўна азіраюся. Высачэзны амбал з квадратнай галавой незадаволена моршчыць лоб. На яго левай шчацэ глыбокі пачвар-

ны шнар. Усмешка ледзь заўважная, абразлівая — намёк на тое, што ад яго можна чакаць што заўгодна. Відавочна, гэта ён мяне толькі што штурхнуў. Яго калега, такі ж плячысты, з пляскатай бычынай шыяй, крочыць з ім поруч. Твары ў абодвух смуглыя, загарэлыя. Валасы кароткія. І адзін і другі атлетычнага целаскладу, нібыта ў амерыканскіх фільмах. Заглядзеўшыся, зноў спатыкаюся. Малодшы лейтэнант утрымлівае мяне за локаць і штурхае да аўтазака. Гэтая яго бесцырымоннасць злуе мяне, і я бесперспектыўна тузаю рукой, спрабуючы вызваліцца.

— Адпусціце! — крычу я.

У адказ чую жывёльны рогат.

— Ён жа п’яны! І матам лаецца. Ах, ты сука!

— Я не п’яны, — апраўдваюся я.

— Супакойся! Высветлім, хто такі, адкуль і адпусцім, — як мага ветлівей прамаўляе малодшы лейтэнант. Гляджу яму ў вочы і разумею, што гэтая ветлівасць даецца яму з цяжкасцю.

— Што вы збіраецеся высвятляць? — умешваецца ў размову дзяўчына. Яе завуць Настай. Мы паспелі з ёй пазнаёміцца. Дзяўчына на мяжы істэрыкі. — Што вы збіраецеся высвятляць? — дапытваецца яна. — Я толькі што з цягніка. Я не ўдзельнічала ні ў якіх акцыях. Я выпадкова тут апынулася. Вось мой пашпарт... У дадатак да ўсяго, я цяжарная!

— Заткніся! — спыняе яе мардаварот з бычынай шыяй. Голас ціхі, блізкі да шэпту.

— Сам заткніся! — распырсквае сліну дзяўчына. Хоча нешта дадаць, але пачынае заікацца. Словы застраюць у горле. Сэнсу разабраць нельга. Мардаварот падлятае да яе ўсутыч і рабром далоні наводмаш б’е ёй па твары. Дзяўчына хістаецца, але ўпасці ёй не даюць. Двое ў цывільным хапаюць яе пад рукі і валакуць да аўтазака.

— Адпусціце яе! Адпусціце! — лемантую я. Адштурхваю ўбок лейтэнанта і кідаюся да людзей у цывільным. З носа дзяўчыны сочыцца кроў. Хапаю амбала за руку і адпіхваю ўбок. Дзяўчына вызваляецца.

— Дапамажыце! — крычыць яна, звяртаючыся ў пустэчу людскога натоўпу. Пажылы мужчына нервова тузае плячыма і рабіць крок насустрач, але яго спыняе жонка. Мужчына нехаця адыходзіць убок і паварочваецца да нас спіной. Тады дзяўчына кідаецца да купкі жанчын, што стаяць непадалёк, але амбал даганяе яе, хапае за валасы і цягне назад. Я гляджу на ўсё гэта і ад бяссілля плачу. Адчуваю тупы боль пад лапаткай. Праз хвіліну ён мінае, аднак слабасць застаецца. Нечакана робіцца млосна і, каб не ўпасці, аддаюся волі тых, хто мяне трымае.

— Адпусціце мяне! — паўтарае дзяўчына па інэрцыі. — Глядзіць на жывот, потым на малодшага лейтэнанта. У вачах яе боль і страх. — Я цяжарная!

Заўважаю ў позірку міліцыянера спачуванне. Хучэй, шкадобу.

— Адпусціце яе! — прашу я за дзяўчыну.

— Цяжарная? Сядзі, значыць, дома! — незадаволена бурчыць нехта за маімі плячыма.

— Нефіг па мітынгах лазіць! — падтрымлівае яго другі голас.

Твараў людзей не бачу. Мяне моцна трымаюць пад рукі двое ў цывільным. У аднаго з іх надакучліва пішчыць рацыя. Ён нешта адказвае ў мікрафон, потым збаўляе гучнасць і ківае мне на расчыненыя дзверы. Зазіраю ў чорны прарэх і маруджу.

— Таварыш капітан! Што з ёю будзем рабіць? — пытаецца малодшы лейтэнант у амбала. — Можа, адпусцім?

Той незадаволена моршчыць лоб і нервова перасмыкае плячыма.

— Радчанка!.. Адставіць!

Што адбываецца далей, не бачу. Мужчына з глыбокім шнарам на шчаце неахайна штурхае мяне да расчыненай дзверцы. Упарціцца бессэнсоўна. З буды высоўваецца галава яшчэ аднаго міліцыянера.

— Милости просим! — здзекліва ўсміхаецца ён. Пакорліва падаю яму руку. І мяне цягнуць у буду. Навобмацак паў-

зу да закратаванага акенца. Прыціскаюся плячыма да халоднага жалеза і заціхаю ў чаканні. Следам за мною цягнуць дзяўчыну. Наста б'ецца ў гістэрыцы ля маіх ног. Схіляюся да яе і мацаю лоб. Дзяўчына ўздрыгвае і намагаецца сесці. Дапамагаю ёй. Пачуццё крыўды і жалю прабірае да слёз. «Што мы зрабілі супрацьпраўнага? Што? Скуль столькі нянавісці да нас?» — пытаюся я ў сябе і не знаходжу адказаў на гэтыя пытанні.

— За што яны так з намі? — звяртаецца да мяне з гэтым жа пытаннем дзяўчына.

— Супакойцеся! — суцяшаю яе. Тая не звяртае ўвагі і ўпарціцца:

— Я ні ў чым не вінаватая, чуеце?

— Мы не вінаватыя, — папраўляю я яе.

— Ты гэта ім скажы! — даносіцца да мяне з цемры нечы картавы голас. Пазіраю ў той бок. На запясцях у маладога хлопца блішчаць кайданкі.

— Здаецца, гэтыя сукі выбілі мне зуб, — картавіць ён.

Праз хвіліну наша кампанія прырастае яшчэ двума маладымі хлопцамі. Іх таксама, відаць, моцна білі. Адзін з іх цярэбіць у руках разбітыя акуляры, другі трымаецца за шчаку і час ад часу сплёўвае на падлогу кроў. У яго таксама выбітыя зубы. Ва ўсякім разе, я схільны так лічыць. Сядзім моўчкі. На размовы не цягне. Праз хвілін пятнаццаць у будзе ўжо больш за дзясятак арыштаваных. Нягледзячы на тое, што дзверы расчынены, катастрафічна не стае паветра. Жанчын сярод нас толькі дзве: Наста і журналістка нейкага замежнага тэлеагенцтва. Журналістка ўвесь час абураецца і страшыць міліцыянераў судом. Тыя іранічна пасмейваюцца і ў размову з ёй не ўступаюць. Нарэшце дзверы зачыняюцца. Нас вязуць у пастарунак. Машыну пагойдвае на выбоінах і гарэзлівы сонечны промень раз-пораз кранаецца майго твара. Гэта падобна на здзек. Я пазіраю праз малюсенькае закратаванае акенца на горад і ўзгадваю карціну са школьнага падручніка, на якой арыштанты кормяць праз краты галубоў.

— Дазвольце патэлефанаваць! — патрабue ў міліцыянера журналістка.
— Тэлефануй! — здзекліва адказвае той.
— Вярніце мне сотавік! — настойвае журналістка. — Вы затрымалі мяне незаконна.
— Любая вы мая! Вас ніхто не затрымліваў, — нахабна ўсміхаецца капітан. — На вас напалі невядомыя... Так? І я падазраю, што гэта быў ён, — ківае капітан у мой бок. — Вы прасілі дапамогі? І мы яе вам аказалі. Фэрштэйн?
— Я нічога ў вас не прасіла.
— Прасілі, — выскаляецца міліцыянер. — Але гэта няважна. У вашай торбачцы, любая вы мая, мы знайшлі наркотыкі. Сумна, але факт!
— Якія наркотыкі? — шчыра здзіўляецца журналістка.
— Ландыш! Ландыш! Прыём! — хрыпіць надакучлівая рацыя. Капітан націскае на гузік.
— Ландыш на сувязі! Прыём!
— Што там у вас?
— Больш-менш парадак... Упакавалі па штату. Тут сярод затрыманых, — ён сквапна сапае ротам паветра і пазірае на Насту, — цяжарная. Што з ёю рабіць?
У паветры павісае паўза. З дынамікаў чуецца занудлівае змяінае шыпенне. Насцярожваюся. Разумею, вырашаецца лёс дзяўчыны.
— Адкуль ведаеш, што цяжарная?
— Сама сказала.
— Па жывату заўважна?
— Я б не сказаў.
— Вязі тады ў аддзел, там разбярэмся. Усё! Канец сувязі!
— Сукі! — не вытрымлівае хлопец з разбітымі акулярамі. Іх ён па-ранейшаму трымае ў руках. Яны без шкельцаў. Адна аправа. — Якія ж вы сукі!
Хлопец, які сядзіць насупраць мяне, уздымае галаву.
— Ты нечага іншага чакаў ад іх?
— Ненавіджу! — прамаўляе праз зубы той, што з акулярамі.

— Гэтага мала, — шапялявіць яго сябар. Я не памыліўся, у хлопца не хапае некалькіх пярэдніх зубоў.

— Нянавісць — гэта адзіная зброя, з дапамогай якой я магу з імі змагацца, — канстатуе хлопец ад бяссілля. — Ненавіджу слова «ненавіджу», але з кожным днём больш і больш разумею, што яно галоўнае ў маёй барацьбе. Яны прыніжаюць мяне. Яны ненавідзяць мой сацыяльны статус. Вы толькі паглядзіце на іх! Яны ж неадэкватныя! Нічога духоўнага, акрамя залепленага баксамі твару. Не гаўно, а так, насрана. Гэтыя сукі знішчаюць у мне тое светлае, дзеля чаго варта жыць.

— З жывёламі трэба размаўляць на іх жывёльнай мове, — бурчыць хлопец, які сядзіць насупраць мяне.

Той, што з акулярамі, маўчыць. Я таксама. Машына рэзка бярэцца ўбок і ў будзе робіцца цёмна. Адчуванне, што едзем праз нейкі доўгі бясконцы тунель. І наперадзе ніякага святла. Наста нервова ўздрыгвае і сіліцца дацягнуцца да закратаванага акенца. Моўчкі сціскаю яе за локаць. Адчуваю, як яна дрыжыць. Дзяўчына пачынае плакаць. Наўзрыд. Яе ніхто не суцяшае…

Адрываюся ад успамінаў. Мужчына насупраць усё яшчэ не можа ніяк справіцца з антрэкотам. Ён доўга размаўляе па тэлефоне. Нарэшце ўстае і накіроўваецца да выхаду. Мая ежа стаіць не кранутай. Калі яе прынесла афіцыянтка, я не заўважыў. Выпіваю за адзін глыток гарэлку і выціраю рукавом вусны. Ежа не лезе. Хуценька разлічваюся і крочу да выхаду. Заўтра раніцай зноў на допыт.

8

Гатэль, у якім хлопцы здымалі невялічкі пакой, меў сімвалічную назву «Апалон». Месціўся ён у рабочым Жыжкаве, а таму дабірацца да цэнтра адсюль было вельмі зручна, хвілін дваццаць язды на трамваі. Умовы пражывання таксама былі больш-менш ніштаватыя, а як па мне, дык і ўвогуле выдатныя. Сорак даляраў на зямлі не валяліся, а таму дазволіць сабе такой раскошы я не мог. Але барацьба вартая таго, каб змагацца. І я чапляўся за любую магчымасць, каб застацца як мага даўжэй з гэтай кампаніяй. Я наўмысна марудзіў і падманваў час. Я адмовіўся нават ад сарамлівасці і сціпласці. Мяне запрасілі сюды ўсяго толькі на адну ноч, а я падумваў ужо аб тым, як застацца тут на больш працяглы час. І ўсё дзеля таго, каб пазбавіцца ад страху за заўтрашні дзень. Але моладзь сёння з'язджала. І гэты факт засмучаў мяне, надаваў майму і без таго незайздроснаму быццю адбітак журботнай самотнасці. Абставіны нечакана змяніліся. Позна ўвечары патэлефанавала маці Наталлі і пасля іх непрацяглай размовы дзяўчына раптам абвесціла ўсім, што заўтра яны са Зміцерам з'язджаюць на радзіму. Кампанія моўчкі пачала пакаваць торбы. Высвятляць, што стала сапраўднай прычынай іх гэтай тараплівасці я не стаў і з самага ранку, абмяняўшыся тэлефонамі, мы развіталіся. Сыходзіць у нікуды не хацелася. На развітанне я доўга ўзіраўся ў твары сваіх, цяпер ужо не сяброў, нібыта чакаў, што яны раптам перадумаюць і памяняюць рашэнне, потым моцна абняў кожнага, як свайго даўняга, блізкага знаёмага. Без іх мне цяпер сапраўды было сумна і адзінотна ў гэтым горадзе. Рвалася апошняя ні-

тачка з радзімай. Я застраг недзе ў цэнтры Еўропы, згубіўся ў чужой краіне, у незнаёмым мне, містычным горадзе. Я не ведаў, з чаго пачаць.

Праезд на трамваі ў Празе, па маіх мерках, быў даволі не танным, таму, каб сэканоміць некалькі крон на піва, я вырашыў прайсціся пешкі. Пайшоў наўгад, уздоўж трамвайных пуцей. Вярталіся ўчора мы ў гасцініцу позна, таму дарогу запомніць я не здолеў. Ды і не да гэтага нам было, калі шчыра. Жыжкаў асаблівай адметнасцю не вылучаўся. Безумоўна, раён гэты быў сучасны і прыгожы, але далёка не такі, як гістарычны цэнтр. Ён нечым нагадваў мне рабочыя мікраараёны ў маім горадзе, праз якія даводзілася штодня дабірацца на працу. Я крочыў па яго ранішніх вуліцах да тэлевізійнай вежы. Прызнацца, гэта быў адзіны арыенцір, якога я прытрымліваўся, бо ведаў, адразу за вежай пачынаецца стары горад. З цікавасцю пазіраў на жылыя будынкі, якія цягнуліся ўздоўж і думаў пра Томаша, аднаго з галоўных герояў рамана Мілана Кундэры «Невыносная лёгкасць быцця». Гэта быў адзін з любімых маіх раманаў і я не мог яго не захапіць з сабой у дарогу. Дзеянне ў ім адбывалася пераважна ў гэтым горадзе, на гэтых вось вуліцах і, магчыма, менавіта ў адным з гэтых дамоў, які я цяпер шчыра захапляўся, пад час савецкай акупацыі знакаміты ўрач Томаш мыў вокны, каб выжыць ды не прапасці з голаду. Мыйшчык вокнаў — гэта адзіная пасада, якую здолеў атрымаць малады, але перспектыўны хірург, пасля таго як яго беспадстаўна звольнілі з працы. Недзе тут жа, на гэтых вуліцах, ён сустракаўся з Тэрэзай і выгульваў Карэніна — сучку з лесбійскімі схільнасцямі, падобную целам да аўчаркі, а галавой да сенбернара. Я быў падобны да Томаша. Ва ўсякім разе, я быў такой жа легкадумнай асобай, з разраду тых, што не мяняюцца ні пры якіх абставінах. Я, як і Томаш, бег ад сябе, ад сваёй краіны, не маючы ніякай надзеі вырвацца з вечна замкнёнага кола супярэчнасцяў і выпадковасцяў. Мы плылі з ім па імклівай плыні жыцця і ні аб чым не шкадавалі. Кожнае пакаленне нараджае сваіх ды-

ктатараў, быў пераканаты я. Верагодна, Томашу прыходзілі ў галаву гэтыя ж думкі. Ва ўсякім разе, яму не было лягчэй. Ён мог стаць маім братам, дарагім і блізкім мне чалавекам, і няважна, што мы з ім ніколі не сустракаліся. Трагедыю яго жыцця я цягаю з сабой у торбе, як сваю. Яна стала і маім гарбом, прарасла на паперы літарамі, ажыла ў словах. Томаш — адзін з тых нешматлікіх, блізкіх мне людзей, якімі я даражу, на каго спадзяюся і разлічваю ў гэтым чужым горадзе. Мы ідзем адзін аднаму насустрач. Даўно. І наша сустрэча — непазбежнасць.

Пачынаўся стары горад, з вузкімі люднымі вулачкамі, з гатычнымі шпілямі касцёлаў і з прыгожымі старымі будынкамі. Я павольна спусціўся ўніз, потым падняўся на мост і выйшаў да чыгуначнага вакзала. Недзе за ім, калі верыць Зміцеру, пачыналася Вацлаўская плошча. Я перасёк вуліцу і выйшаў да Народнага музея. Панарама, якая адкрылася мне з гэтага месца, агаломшыла мяне. Я глядзеў на горад з той самай кропкі, з якой на яго паглядаў некалі мой бацька. Вачыма чужынца і захопніка. Ва ўсякім разе, такім яго лічылі тыя, хто стаяў па іншы бок цемры. Безумоўна, ён не здагадваўся нават, што праз шмат гадоў яго сын стане патэнцыйным жыхаром гэтага прыгожага месца, якое ён збіраўся скарыць. Я ўзіраўся ў сляды ад куль на карнізах манументальнага каменнага будынка і бязгучна плакаў. Узгадваў нядаўні сон пра Вавілонскую вежу і з жахам думаў: «Няўжо гэты горад таксама — твор людской ганарыстасці? Няўжо імкненне ствараць Прыгажосць і ёсць ганарыстасць? Толькі таму, што Богу Богава?.. Але разбураючы створанае, Бог сам робіцца Герастратам. Мімаволі. Ці ведае ён пра гэта? І калі мы — яго вобраз і падабенства, значыць гэтаму вандалізму мы навучыліся ў Яго. Не!.. Я не жадаў стаяць на руінах прыгожага манументальнага будынка Народнага Музея, няхай сабе і справядліва разбуранага маім бацькам! А ў сваёй справядлівасці ён, верагодна, тады не сумняваўся.

Я яшчэ раз зірнуў удалячынь і замест горада нечакана ўбачыў перад сабой руіны. Помнік Святому Вацлаву некуды знік, на яго месцы на пастаменце ўзвышаўся савецкі танк. З гарматы цэліўся проста ў мяне нехта нябачны. Над танкам у паветры вісеў падвешаны да аблокаў за ногі мёртвы конь, на пузе якога сядзеў зняважаны Святы Вацлаў. Вяроўкі сыходзілі крывёю. Недзе побач бесперапынна вылі сірэны. Чуўся адчайны і неймаверны людскі енк і лямант. Ад нясцерпнага грукату колаў сціскаліся да болю барабанныя перапонкі. Ля танка гарэў абліты саляркаю чалавек. Я бачыў яго вырачаныя, безжыццёвыя вочы. Яны былі поўныя болю, смутку і адчаю. Чалавек нешта шаптаў у цемру. Магчыма, ён маліўся. І мне раптам захацелася аслепнуць і аглохнуць, абы толькі не бачыць гэтага жаху і не чуць той адчайнай памінальнай малітвы.

Рэшту дня я правеў у самоце. А яшчэ ў бязмэтным блуканні па гораду. Бязмэтнасць быцця была для мяне тым неймаверным і разбуральным фактарам, якога я заўжды баяўся, якога імкнуўся не падпускаць да сябе блізка. Безумоўна, звычка быць з усімі і ні з кім загартавала мяне, зрабіла абыякавым да адсутнасці людской увагі. Але ў гэтым горадзе я не жадаў адчуваць сябе іншародным целам. Тым больш, што мае блуканні не заўжды былі пустымі і бязмэтнымі. Я шмат што паспеў спазнаць, убачыць, шмат з кім пазнаёміцца і паразмаўляць. Ва ўсякім разе, цяпер я дакладна ведаў, што людзі могуць паразумецца адно з адным нават на розных мовах. І гэта абнадзейвала.

Начаваў я ў скверыку ля Народнага Музея. Яшчэ зранку я прыкмеціў там пад старой ліпай шырокую лаўку. Яна і стала для мяне ў тую ноч ложкам. Са сцежкі лаўка была незаўважнай, затое я мог бачыць усіх, хто праходзіў непадалёк. Месца гэтае падалося мне вельмі зручным і я начаваў тут некалькі начэй запар, пакуль у госці да мяне аднойчы не завітаў гэткі ж бяздомны, як і я. Ён марудна тлумачыў мне нешта, размахваў рукамі і заходзіўся вар'яцкім смехам. Я не здоль-

ны быў зразумець яго і вырашыў, што займаю не сваё месца. Безумоўна, я перабольшваў. Магло стацца, што незнаёмец быў тым, выпадковым мінаком, якому нясцерпна хацелася падзяліцца з першым стрэчным сваёй адметнай жыццёвай гісторыяй, гэтак жа, як і некалі падзяліўся са мной сваёй гісторыяй Любо. Але выпрабоўваць лёс я не стаў і памяняў месца дыслакацыі.

Наступны дзень я правёў у Градчанах. У самым прыгожым раёне Прагі. Тут, як нідзе ў іншым месцы, я знайшоў шмат схованак, дзе можна было стаіцца ад дапытлівых людскіх вачэй. Цяпер я вышукваў іх наўмысна. Грошай з кожным днём менела, а мне трэба было жыць. Дакладней, выжываць. Ідэю завесці знаёмства з манахамі, агучаную Жэнькай, я пакідаў на крайні выпадак, на даждлівую і нудную восень, калі жыць стане сапраўды невыносна. Ночы пакуль што былі цёплыя і дазвалялі мне начлегі на чыстым паветры. Маім прытулкам цяпер мог стаць любы скверык і любая лаўка ў ім.

Спяшацца мне не было куды. Таму, папалуднаўшы ў адной са шматлікіх кавярняў на Градчанскай плошчы, я сядзеў цяпер непадалёк ад прэзідэнцкага палаца і чытаў знакаміты раман Мілана Кундэры. У торбе маёй стаяла адкаркаваная пляшка са «Златым Козелам» і я спрытна час ад часу вывуджваў яе адтуль, рабіў некалькі сквапных глыткоў, пасля чаго хаваў яе назад у торбу. Піць піва адкрыта ў людных месцах не дазвалялася, і я не хацеў лішні раз нарывацца на непрыемнасці.

— О!!! А я таксама чытала гэты раман, — пачуў я зусім блізка прыемны дзявочы голас. Адарваўся ад кніжкі і падняў галаву. Дзяўчына цераз плячо зазірала ў кнігу. Не дачакаўшыся ад мяне належнай рэакцыі, яна вінавата перасмыкнула плячыма і адыйшла ўбок. У незнаёмкі быў дробны, хваравіты твар з вялікімі чорнымі вачыма. Але гэтая прыродная дыспрапорцыя не рабіла яе непрыгожай, хутчэй наадварот. «Няўжо на маім твары напісана, што я беларус?» — раздражнёна падумаў я і інстынктыўна пацягнуўся да торбы за півам. Дзяўчыне ж падалося, што я хаваю кніжку.

— Пачакайце! Можна паглядзець? — заспяшалася яна.

Я працягнуў ёй кніжку. Яна пагартала яе некалькі хвілін і вярнула назад.

— Я за вамі даўно сачу. Рускіх здалёк відна.

— Я беларус, — удакладніў я. І адчуўшы сваю беспадстаўную агрэсіўнасць, папрасіў прабачэння.

— Падумаеш! — хмыкнула дзяўчына.

Памаўчалі.

— А вы, значыць, Тэрэза! — іранічна ўсміхнуўся я, наўмысна ўзгадаўшы адну з каханак Томаша.

— Што вы! Я Сабіна! — смела адрэагавала на маю іронію такой жа іроніяй дзяўчына.

— Тады нам ёсць аб чым з вамі пагаварыць, — нахабна сказаў я.

— Вы так лічыце?

— Безумоўна.

Яна зрабіла некалькі крокаў і азірнулася:

— Як вам сабор Святога Віта?

Я пайшоў за ёй следам.

— Такую прыгажосць бачу ўпершыню ў сваім жыцці.

Змяркалася. Накрапваў дождж. Карлаў мост, праз які мы ішлі, пачынаў набываць нерэальныя, містычныя абрысы. Жоўтыя ліхтары выхоплівалі з цемры задуменныя твары святых на скульптурах. Я пазіраў скоса на сваю новую знаёмую. Яе твар быў таксама жоўты, нібыта ў нябожчыка. Дзяўчыну звалі Ленай. А яшчэ яна была масквічкай. І гэта ўсё, што я пра яе пакуль ведаў. Размова не клеілася і мы пераважна маўчалі. Колькі я не імкнуўся распачаць гутарку, яна абавязкова не мела працягу. Гэта пачынала раздражняць мяне. Нечакана дзяўчына прапанавала мне схадзіць на канцэрт арганнай музыкі ў сабор Святога Іллі. Я мімаволі пацягнуўся да кішэні за гаманцом, у якім амаль нічога ўжо не засталося і падумаў, што не магу дазволіць сабе такой раскошы. Яна ўгадала мае думкі і засяпшалася:

— У мяне ёсць два квіткі. Сябар мой заняты іншымі справамі, так што, калі вы не супраць…

Касцёл быў фантастычна прыгожы. І звонку, і знутры. Нейкая маладая дзяўчына правяла нас у сярэдзіну. Я агледзеўся. Лаўкі былі занятыя слухачамі. Лена выглядзела некалькі вольных месцаў і, як маленькага хлопчыка, пацягнула мяне за руку некуды ўглыб залы. Мы занялі вольныя месцы прама ля імправізаванай сцэны і прыціхлі ў чаканні. Пачулася музыка, як свежы павеў ветру. Прызнацца, я не ўпершыню слухаў у касцёле Баха, але гэты арганны канцэрт быў нечым неапісальным і фантастычным, тым, што не адпавядала маім ранейшым эмоцыям і ўяўленням. Гэта было захапленне, змешанае з жахам. Пасля Баха гучалі яшчэ Моцарт, Вэрдзі і Вівальдзі. Мы, як малыя дзеці, трымалі адно аднаго за рукі і патаналі ў замілаванні. Пасля канцэрта доўга гулялі па Старамесцкай плошчы. Захапляліся Пражскім гадзіннікам, на верхнім цыферблаце якога пад містычную музыку, што надавала яшчэ большую верагоднасць і пэўнасць таму, што там адбывалася, ажывалі розныя міфічныя фігуры: узнікалі шыбеніцы, скакалі конніцы, ваявалі рыцары, званілі ў званіцы шкілеты, з’яўляліся апосталы. Потым гулялі па начных цесных пражскіх вулачках. Лена захоплена расказвала мне пра містычную здань Смерці, якая нібыта ходзіць недзе побач і, як марыянетак, цягае за нітачку за сабою людзей. Я сціскаў халодную далонь дзяўчыны і мне было страшна. Я баяўся ёй у гэтым прызнацца. «Усе мы ідзем да смерці! — суцяшала мяне дзяўчына і шчыра дадавала: — Толькі ёй адной пад сілу аднолькавасць танца з каралём і жабраком, вучоным і селянінам…». Я слухаў яе і пакорліва плёўся следам. Мне было пляваць на ўсе цяжкасці гэтага жыцця. Я спытваў у гэтыя хвіліны неверагодную і невыносную лёгкасць быцця, як і некалі малады Томаш. Верагодна, інакш было нельга ў гэтым прыгожым і містычным горадзе. Я не здагадваўся нават, што дзяўчыне, якой я так захапіўся, за якой пакорліва хадзіў следам, жыць засталося лічаныя дні.

Мы спусціліся з маста ўніз і пайшлі ўздоўж Влтавы. Потым крыху збочылі і выйшлі на шырокі светлы прагал. Вуз-

кая рачулка, якая цягнулася па правы ад нас бок, мела містычную назву — Чартоўка. Яна ўтварала гэтую выспу, якую турысты называлі пражскай Венецыяй. Мы выбралі больш-менш высокае сухое месца на беразе і селі на траву. Шапацелі лістотай векавыя дрэвы. Чуўся ціхі плёскат вады ля калёс старога млына. А на мосціку, што вёў да кавярні «Млыньска», нехта гучна кашляў. Потым усё сціхла. Цішыня гэтая была працяглай і невыноснай. Мы не прамовілі больш ні аднаго слова. Праз пэўны час падняліся з травы і рушылі да кавярні. Перад мастком дзяўчына спынілася і рэзка азірнулася.

— Бывай!

— Як так?.. Я не хачу з табой развітвацца.

— Не шукай мяне больш ніколі, чуеш! — катэгарычна сказала яна і рушыла ў цемру. І я зразумеў, што мне ніколі ў жыцці не знайсці тыя патрэбныя, выратавальныя словы, якія маглі б спыніць яе. Я стаяў і не ведаў, што мне рабіць. Рыпеў здрадліва коламі вадзяны млын. А мне здавалася, што гэта нехта нябачны скрабецца ля майго сэрца. Магчыма, гэта былі мае сум і адзінота.

9

Мяне не б’юць, не катуюць, са мной праводзяць выхаваўчыя прафілактычныя гутаркі. Пра тое сказаў мне сам следчы. Трое мардаваротаў у чорных масках уладкоўваюцца ў крэслах насупраць і моўчкі назіраюць. У размову яны не ўмешваюцца. Іх задача — прысутнічаць. Са слоў таго ж следчага, гэтыя людзі — панятыя. Безумоўна, ён гэтак жартуе. Бо хіба могуць быць панятымі глуханямыя? Кашулі ў амбалаў закасаныя да локцяў. Рукі ляжаць на каленях. Яны сціснутыя ў кулакі і, нібыта цяжкія малаткі, застыглі ў чаканні чыйгося таемнага загаду. Неаднойчы думаю сабе: «Гэтыя рукі павінны былі б ствараць прыгажосць!..» Разумею абсурднасць гэтай жахлівай думкі і ганю яе прэч. Пераводжу позірк на следчага і пачынаю думаць аб несправядлівасці — той, што існуе ў свеце даўно, з часін стварэння самага чалавека. Допыты цягнуцца ўжо некалькі тыдняў і сённяшні, як я разумею, не апошні. Згодна пратаколу, мяне абвінавачваюць у датычнасці да несанкцыяваных палітычных акцый, якія нібыта справакавалі масавыя беспарадкі, хаця гэта такая ж лухта, як і сам факт таго, што я тут знаходжуся. Допыты — нечы чужы, непрабудны сон, які сніцца чамусьці мне. Чаму? Я так ніколі, верагодна, і не зразумею. Ніякіх іншых абвінавачванняў мне пакуль што не прад’яўляюць, а аб сапраўдных мэтах такой узмоцненай зацікаўленасці да маёй сціплай асобы з боку спецслужбаў я магу толькі здагадвацца. Са мной размаўляюць на мове намёкаў, якой я не разумею і разумець не хачу. Адзінае, што не выклікае ніякага сумнення, гэта тое, што я — ахвяра нечай жахлівай гульні,

пешка, ад якой залежыць сыход усёй партыі. А таму справы мае дрэнь. «Але чаму я? Чаму?.. — думаю я неаднойчы і не знаходжу на гэтыя пытанні лагічнага адказу. Суцяшае адно, калі яны такія дасведчаныя ў маёй біяграфіі, калі адсочваюць кожны мой крок на працягу некалькіх тыдняў, то не могуць жа яны не ведаць, што палітыкай я не цікаўлюся, што ў сувязях з апазіцыяй западозрыць мяне нельга. Безумоўна, калі капнуць больш глыбей, калі вывернуць нутро навыварат, там, пры жаданні, можна шмат чаго накапаць небяспечнага і варожага. Бо я, як і пераканаўчая большасць людзей у маёй краіне, ціха ненавіджу гэтую ўладу, як ненавіджу і тую сямейную кланавасць, якую яна спарадзіла, з неймаверна высокімі заробкамі і хранічным невылечным гультайствам. Ненавіджу я таксама і той страх, тую зайздрасць і нянавісць, якія яна здолела пасяліць ува мне і якіх цяпер, верагодна, ужо ніколі не выкурыць са свядомасці, з якімі давядзецца жыць і мірыцца на працягу многіх гадоў. Але гэтая нянавісць мая толькі ў думках. Знешне яна нічым не праяўляецца. Я з ліку маўклівай большасці, якая выдатна разумее, што адбываецца вакол, але мяняць нешта ў іншы бок не здольная. Змагацца з ветракамі — справа вар'ятаў, пераканаы я. Некаторыя ж з маіх сяброў схільныя лічыць, што ўсё, што адбываецца, адбываецца з маўклівай згоды такіх, як я, што мы тыя, якія збіраюцца адсядзецца і адмаўчацца, але таго нам зрабіць не ўдасца. За намі таксама прыдуць. Няхай сабе і не ў першую чаргу, але абавязкова прыдуць. Я не згодны з імі. Мне хочацца верыць, што мая цярплівасць і асцярожнасць — генетычна-гістарычныя. Не заўжды трэба гаварыць дурням, што яны дурні!

Сённяшні допыт, калі гэты псіхалагічны спектакль можна назваць допытам, нічым не адрозніваецца ад папярэдніх. Праводзяць яго па завядзёнцы без адваката і мне пачынае здавацца, што асоба ў пенсне ніякі не следчы, а турэмны псіхолаг, які рыхтуе мяне да нечага больш жахлівага і жудаснага, пра што я яшчэ не здагадваюся. З суседняга пакоя да-

лятаюць увесь час нечыя неймаверныя пакутныя стогны і крыкі. Дзверы наўмысна адчыненыя, каб я мог іх чуць. Але чуць гэта ўсё невыносна. Размова ні аб чым цягнецца некалькі гадзін. Выслухваю яе стоячы. Сесці мне сёння не прапаноўваюць. Пытанні асобы ў пенсне выклікаюць псіхалагічны дыскамфорт. Спрабую нешта адказваць. Хаця, больш слухаю. Напрыканцы гутаркі следчы агучвае жахлівую рэч, што быццам бы з сённяшняга дня мяне бяруць пад варту і што ў ізалятары я павінен буду правесці, як мінімум, трое сутак. На маё недаўменнае і адчайнае «навошта?» і «вы не маеце права!» ён толькі загадкава ўсміхаецца. Хаця на твары яго выразна напісана: «Памыляешся, маем! Прывыкай, хлопча, да казённых харчоў!..» Потым ён выклікае дзяжурнага і мы доўга з ім крочым па заблытаных калідорах правасуддзя з мноствам дзвярэй і мноствам разнаітых шыльдачак на іх. «За кожнымі — па служыцелю, — думаю я, падлічваючы ад безвыходнасці колькасць наяўных кабінетаў. — Няўжо ўсё так кепска?..» Потым па лесвіцы мы спускаемся ўніз. Сквапна хапаю паветра. Яно цяпер з прымессю брудных пахаў, нямытага чалавечага цела і цыгарэтнага чаду. Ад усяго гэтага кружыцца галава і цягне на ваніты. З цяжкасцю стрымліваю пазывы.. «Чаму так?.. Чаму?..» — не магу я ніяк зразумець. Мне здавалася дасюль, што я — чалавек законапаслухмяны, што са мною не можа адбыцца таго, што адбываецца. Я не павінен быць тут апрыёры. А можа гэта не я? Можа я граю нечую ролю у чужым сне, сюжэт якога да канца яшчэ не напісаны?..

У камеры смурод яшчэ большы. На парашы нязмытыя рэшткі чалавечай жыццядзейнасці. Спрабую пусціць ваду, аднак зліўны бачок не працуе. Нашу яе прыгаршчамі з умывальніка. Каб дасягнуць пэўнага выніку, раблю больш за дваццаць ходак. Ля сцяны на нарах нечае распластанае нерухомае цела. Спрабую наладзіць кантакт з незнаёмцам. На мае звыклыя, кароткія пытанні хлопец не рэагуе. Саджуся на цагляную падлогу ля батарэі і заглыбляюся ў думкі.

Дзяцінства маё было кароткім і незапамінальным. Таму выдзеліць нешта значнае з яго амаль немагчыма. У няпоўныя шаснаццаць мне падалося раптам, што я ведаю пра жыццё ўсё, што хлусня — гэта толькі адзін са спосабаў псіхалагічнай абароны, ні больш ні менш — акторская гульня, у якой людзі выдаюць сябе за іншых, не тых, кім яны ёсць на самой справе. З цягам часу я зразумеў, што хлусяць усе, што хлусня — неабходнасць, без якой не абысціся. І практыкавацца гэтаму рамяству я пачаў вельмі рана. Маме было ўсё адно, а з айчымам мае адносіны адразу не заладзіліся. Цяжар майго выхавання лёг на плечы незамужняй цёткі, мамінай роднай сястры, якая дагаджала мне ўва ўсім, заахвочваючы любыя мае выхадкі. Акрамя фанатычнага захаплення, ніякіх іншых пачуццяў мае фантазіі ў яе не выклікалі. Маці з цягам часу западозрыла ў нашых адносінах нейкі схаваны фальш, і, як мне падалося, стала рэўнаваць цётку да мяне. На тым яе вольнасці ў маім выхаванні і скончыліся. Мама раптам адчула сябе мамай і паспрабавала даказаць гэта ўсяму свету. Прызнацца, яна заўжды душыла мяне сваёй нелюбоўю. Яна нагадвала нечым індыйскага факіра, які гіпнатызуе змяю гукамі сваёй дудкі. Пасля працяглых выхаваўчых лекцый на тэмы «так нельга», або «гэтага нельга», якія адбываліся цяпер рэгулярна, я замыкаўся ў сабе і імкнуўся нікога не дапускаць у свой свет. Пра філасофію Дастаеўскага «аб карысці эгаізму» даведаўся ад сваёй класнай. Я хадзіў у яе ў любімчыках, і мне аднаму толькі было дазволена пускацца з ёю ў дыскусіі. Класная была выкладчыцай рускай літаратуры, і гэта яна выхоўвала ўва мне любоў да кніжак. Ратавала яна мяне таксама і ад недахопу бацькоўскай увагі. Погляды іх на большасць жыццёвых праяваў не супадалі, і часта, нават неістотныя, дробязныя спрэчкі перарасталі ў працяглыя гнеўныя сваркі. Прычынай былі, звычайна, бытавыя праблемы. У такія хвіліны наш дом ператвараўся ў вар'ятню. Я адчуваў сябе закладнікам няпростых бацькоўскіх адносін, болей таго, я граў у гэтым усім першую

скрыпку. Негатыў часткова перадаваўся і мне. І я ненавідзеў за гэта сваіх бацькоў. «Жыццё — камерцыйная дамова! — навучала мяне цярплівасці цётка. — Задушы ў сабе страх, пазбаўся ад чужой залежнасці!.. Ты самы таленавіты! Ты самы разумны!..» Насамрэч я быў звычайны са звычайных і мала чым вылучаўся сярод аднагодкаў. Але яны мяне і не цікавілі. Ужо ў чатырнаццацігадовым узросце я паспрабаваў выдаліць з сябе ўсе свае ранейшыя дзіцячыя мары, як нешта нязначнае, лішняе і непатрэбнае ў жыцці. Я не здагадваўся тады яшчэ, што выцесненае мною мае схільнасць аднойчы вяртацца. Прачнуўшыся неяк наранку, я зірнуў на сябе ў люстэрка і з зайздроснай упэўненасцю сказаў: «Вось і ўсё, я дарослы! Я не залежу больш ад вашай паганай прысутнасці! Цяпер я магу ўсё!» Ад чыёй канкрэтна, удакладняць я не стаў. Гэта была доўгачаканая і жаданая свабода. Засталіся цяпер толькі дробязі, выявіць межы гэтай самай свабоды. І навучыцца іх парушаць...

Прачынаюся ад нясцерпнага болю. У камеры цёмна. Адсутнічае нават дзяжурнае святло. Нехта нябачны і неймаверна дужы асядлаў мяне і заламвае мае рукі за спіну. Другі незнаёмец, а іх двое, імкнецца надзець мне на галаву нешта слізкае і вільготнае. Паспяваю войкнуць і цапнуць зубамі незнаёмца за руку. Моцны ўдар пад рэбры робіць мяне больш пакорлівым. Катастрафічна не стае паветра. Задыхаюся. На маёй галаве цэлафанавы пакет, і мяне хочуць задушыць. Ад бяссілля брыкаюся і мукаю нешта незразумелае. Яшчэ хвіліна і губляю прытомнасць...

Прыходжу ў сябе толькі на ранку. Нехта нябачны палівае мяне з кубка вадой. Расплюшчваю вочы і шукаю на нарах свайго напарніка. Яго там няма. У турэмным пакоі я адзін. Бразгаюць засаўкай дзверы, і ў камеру зазірае наглядчык. Візуальна аглядвае пакой, падыходзіць да мяне і, схіліўшыся, мацае мой лоб. Потым ідзе да дзвярэй. Чую, як аддаляюцца яго крокі. Потым усё сціхае. Спрабую падняцца з нараў. Галава кружыцца, і я зноў знясілена апускаюся на голыя до-

шкі. Дзень баўлю ў пакутах. Да баланды, што прыносіць мне наглядчык, не дакранаюся. Ноччу мучыць бяссонне. І страх. Засынаю толькі на ранку, але спаць мне не дазваляюць. Прыходзіць дзяжурны і вядзе мяне да следчага. «Панятых» на гэты раз у пакоі няма. Асоба ў пенсне моўчкі ківае на крэсла і пачынае разліваць у кубкі гарбату. Не адмаўляюся. П’ем моўчкі. У пакой нехта стукаецца. Гэта вярнуўся дзяжурны і прынёс мае рэчы: тэлефон і барсетку з дакументамі. Следчы адмыкае шкафчык і вымае з зялёнай тэчкі некалькі паперак. Чытае сам, а потым падсоўвае іх мне.

— Правер па спісу і распішыся, — загадвае ён.

Чытаю тэкст праз радок. Мне ўсё роўна, што там напісана. Хочацца вырвацца хучэй на волю. Стаўлю подпісы і вяртаю паперкі следчаму.

— А гэта вось сім-карта, — працягвае ён мне нейкі маленькі квадрацік. — Паставіш яе ў свой тэлефон. Прама цяпер, каб я бачыў. Нумар, дарэчы, не памяняўся.

Моўчкі ківаю галавой. Задаваць пытанні мне не з рукі. Чаму-чаму, а гэтаму правілу мяне навучылі.

— Спатрэбішся, выклічам! — лагодна паляпвае мяне па плячы следчы і праводзіць да дзвярэй. Выціскаю сціплую ўсмешку і паціскаю на развітанне руку.

10

Да добрага прывыкаеш хутка. Да Прагі — яшчэ хутчэй. Але звыкнуцца з думкай, што ніколі больш не сустрэнуся з Ленкай, я не мог. Я шукаў яе тры дні запар. Падоўгу сядзеў у кавярні «Млыньска», непадалёк ад якой мы гулялі тым вечарам, піў піва і пісаў лісты ў нікуды. Потым рваў іх і пісаў новыя. Іншы раз мне здавалася, што я звар'яцеў. Грошы даўно скончыліся, а разам з імі скончылася маё бестурботнае жыццё. Для самаактуалізацыі мне не хапала цяпер мізэра — ежы. Біблейскае вызначэнне «не хлебам адзіным» было не для мяне. Я прытрымліваўся тэорыі Маслоу і ў маім разуменні ідэальным грамадствам было — грамадства накормленых людзей, без падставаў для страху і трывог. Усё правільна, толькі задавальняючы больш нізкія патрэбы, мы расчышчаем дарогу для больш высокіх — духоўных. Хлеб надзённы даводзілася здабываць цяпер крывёю і потам. Днём я гандляваў каляровымі дзіцячымі шарыкамі на Карлавым мосце, а як толькі пачынала змяркацца, пераапранаўся ў зрэбную вопратку і ішоў жабраваць. Маёй паперцю цяпер стаў невялічкі лапік брукаванкі ля помніка чэшскаму святому Яну Непамуцкаму. Непадалёк ад яго я прымаў позу будыскага манаха і нацягваў на галаву чорны каптур, каб схаваць ад прахожых свой твар. Схавацца ад сябе было нашмат цяжэй. Ля помніка заўжды было людна. Турыстаў сюды вабіла вера ў тое, што калі дакрануцца рукой да святога і папрасіць у яго для сябе што-небудзь, жаданне абавязкова збудзецца. Па легендзе Яну Непамуцкаму адрэзалі язык, а яго цела апусцілі ў Влтаву. І тады з вады паказаліся пяць зорак, якія і сталі святому німбам.

Я такой святасцю пахваліцца не мог, я не ведаў ніводнай малітвы, а таму замест яе чытаў вершы. Іх я таксама няшмат мог успомніць, таму даводзілася ўвесь час паўтарацца і пераказваць адзін і той жа па некалькі разоў. Магчыма, менавіта таму выцерты турыстамі да боскага бляску бронзавы твар святога выпраменьваў здзіўленне і незадаволенасць мною. Знаходзіцца доўга ў нязвыклай позе было заняткам не з лёгкіх. Нават пасля непрацяглага рытуалу «набажэнства» нясцерпна балелі калені. Цела заклякала і доўга не падпарадкоўвалася. Спачатку я мог вытрымаць позу лотаса не болей, чым гадзіну. З цягам часу прызвычаіўся і «маліўся» нашмат даўжэй. Даходы мае пачалі расці, і праз некалькі дзён я катэгарычна адмовіўся ад гандлю шарыкамі. Гэты занятак дастаўляў мне толькі клопат. Мала таго, што ён не даваў важкага прыбытку, але ён яшчэ і адбіраў вольны час. Цяпер жа я зноў мог падоўгу гуляць па горадзе. Хацелася знайсці сваіх сяброў Любо і Лену. Калі б спытаў нехта, навошта, наўрад ці я змог бы адказаць ім нешта зразумелае. Магчыма, мне было нясцерпна адзінотна ў гэтым вялікім горадзе. Аднойчы ў кавярні «Млыньска» мне пашчасціла паразмаўляць з бармэнам. Людзей у зале было няшмат, і я за півам ля стойкі расказаў яму гісторыю пра рускую дзяўчыну. Нават выказаў сваю гіпотэзу, што яна павінна кватаравацца недзе ў адным з бліжэйшых жылых раёнаў. Бармэн уважліва выслухаў мяне і спахмурнеў. Тое, што ён расказаў, выбіла мяне з каляіны канчаткова. Ён успомніў гэтую безнадзейна хворую рускую дзяўчыну. Болей за тое, ён быў знаёмы з ёю асабіста. Дзяўчына лічылася заўсёдніцай у кавярні і аднойчы, калі ёй зрабілася кепска, ён выклікаў ёй хуткую дапамогу. Аб гэтым яго папрасіў малады чалавек, з якім Лена была ўвесь час. Гэты хлопец і расказаў яму гісторыю яе жыцця. Як выявілася, Лена была хворай на лейкемію і не магла не ведаць, што жыць ёй засталося нядоўга. Прыехала яна ў Прагу наўмысна, каб тут памерці. З таго часу, як яе забрала хуткая дапамога, ніхто яе больш у кавярні не бачыў.

У той дзень я напіўся ўшчэнт і ледзь было не патрапіў у паліцыю.

Мінула некалькі дзён, і жыццё зноў прымусіла мяне заняцца нязвыклым і ганебным заняткам. Як толькі пачынала змяркацца я, як і раней, спяшаўся заняць сваё месца ля помніка. Уладкоўваўся непадалёк, каб не замінаць турыстам, прымаў улюблёную позу і пачынаў чытаць вершы. Трэба прызнацца, я ніколі не глядзеў у вочы тым, хто ахвяраваў мне грошы. Мая галава заўжды была схілена долу, і я мог толькі бачыць ногі сваіх выпадковых і нявольных спонсараў. Тое размаітае мноства фасонаў туфляў і басаножак з усіх краін свету, якія я кожны дзень меў магчымасць назіраць, маглі б зрабіць з мяне сапраўднага спецыяліста-артапеда, а, магчыма, і мадэльера. Звінелі-сыпаліся ў абрэзаную пластыкавую бутэльку манеты. Іншы раз яны не траплялі ў посуд і падалі на брук. Я паспешліва падбіраў іх і паўтараў, як зачараваны: «Зорка Венера ўзышла над зямлёю, светлыя згадкі з сабой прывяла... Помніш, калі я спаткаўся з табою, зорка Венера ўзышла ...» Аднойчы, калі я збіраўся ўжо сыходзіць, нечакана ўбачыў ля сябе сабаку. Дакладней, убачыў яго пярэднія дужыя лапы. Верагодна, гэта была аўчарка. Сабака лізнуў мне лісліва руку, і я гідліва прыбраў яе. Потым прыпадняў каптур і агледзеўся. Сабака візгліва адскочыў убок і стаў брахаць. Наморднік на ім быў зняты, і я падумаў, што ён можа папросту ўкусіць мяне.

— Карэнін! Карэнін! — паклікаў я наўгад.

Сабака працягваў брахаць на адлегласці. Аднекуль з’явіўся гаспадар і начапіў яму на пысу намордік. Але сабака ўсё роўна не супакоіўся. Тады мужчына сілай адцягнуў яго ўбок. І тут я пачуў сваё імя. Упершыню за ўвесь гэты час да мяне звярталіся, як да свайго знаёмага:

— Павел!

Я ўздрыгнуў і падняў галаву. Я не мог не пазнаць гэтага крыху заіклівага, з заўважным акцэнтам, голаса. Вядома, гэта быў Любо. І той факт, што мы нарэшце знайшліся, быў для мяне сапраўдным шчасцем.

— Не Павел, а Павал! — далікатна паправіў я яго. І, не хаваючы радасці, дадаў: — Любо! Ты так і не навучыўся правільна вымаўляць маё імя.

Мы абняліся, як блізкія людзі, і доўга не адпускалі адзін аднаго з абдымкаў. Сабака лагодна павізгваў побач ля нашых ног і звар'яцела кружляў вакол у зразумелым толькі яму аднаму рытуальным танцы.

— Я шукаў цябе, Любо! — шчыра прызнаўся я. — Быў час, калі мне цябе вельмі не хапала.

«Божа, што я раблю? — думаў я, папракаючы сябе за гэтую сваю сентыментальнасць. — Ці патрэбна яму мая гэтая адкрытасць?..»

Але я не хлусіў. Мне сапраўды не хапала яго. Вось толькі ці меў я права разлічваць на ўзаемнасць, на яго разуменне? Ці не наіўны і беспадстаўны я быў? Ці мог даверыцца сваёй інтуіцыі? Безумоўна, не мог. Мяне, як заўжды, перапаўнялі эмоцыі. А яны, як вядома, — не самы лепшы дарадца і памагаты ў жыцці. Я ідэалізаваў гэты жорсткі вар'яцкі свет. Мне проста не хацелася верыць у тое, што Любо такі ж выпадковы мінак, як і ўсе тыя людзі, якіх я сустрэў у гэтым чужым мне горадзе. Так, я не хацеў у гэтае верыць. І толькі. Бо, калі на радзіме мне было напляваць на чужую любоў і спагаду, калі я наўмысна адмаўляў іх, то тут, у Празе, наадварот, я прагнуў гэтага. Мне катастрафічна не хапала людскога паразумення. Мая душа была безнадзейна хворая, атручаная нянавісцю, і лячыць яе можна было толькі дабрынёю. Любо не здзівіўся майму новаму занятку, болей за тое, ён нічога не стаў высвятляць і раіць. І за гэта я быў яму шчыра ўдзячны.

— Прабач, але я павінен ісці! Мяне даўно чакаюць! — сказаў Любо скупа, вызваляючыся з абдымкаў. Крыху памаўчаў і спытаў: — Хочаш паслухаць, як мы іграем?

— Так! — кіўнуў я ў адказ. Эмоцыі крыху сціхлі. І я зноў глядзеў на свет цвяроза.

— Тады пайшлі. Пасля працы можам папіць піва.

— А сабака? — спытаў я разгублена.

— Сабака? Сабаку зараз забяруць. Сябар папрасіў прыглядзець, — сказаў Любо і ўдакладніў: — Калега, з кім я іграю... З хвіліны на хвіліну павінна прыйсці яго дачка і забраць. Так што, — усміхнуўся ён, — не хвалюйся.

Як мне падалося, яго ўсмешка была больш падобная да разгубленасці.

Мы рушылі да Старамесцкай плошчы. Хаця, мне было ўсё роўна куды ісці. Я гатовы быў крочыць з ім хоць у пекла.

— Не люблю гэтае месца, — нечакана прызнаўся Любо, і я зразумеў, што гаворка ідзе пра Карлаў мост. — Тут заўжды людна... Заўжды процьма турыстаў. Іду сюды, як на катаргу. Ратуе толькі адно, разуменне, што сваёй музыкай мы дапамагаем выжываць іншым. І то, іграем апошнім часам мы рэдка. Раней нас было чацвёра. Цяпер трое.

«Хіба не дзеля заробку вы тут іграеце? — карцела мне спытацца ў Любо. — Хіба не грошы ёсць той самы магніт, які цягне вас сюды?..»

— А вось і мае калегі, — апярэдзіў мяне Любо. Пытанне так і засталося неагучаным.

Мы падыйшлі да музыкантаў. Хлопцы былі прыкладна майго ўзросту. Таго, што сядзеў за барабанамі, звалі Ян. Таго, што з акардэонам — Анас. Ян быў чэхам, Анас — баснійцам. Ні Ян, ні Анас па-руску не разумелі. Ва ўсякім разе, я так чамусьці вырашыў. Размаўляць з імі даводзілася пераважна на ангельскай мове. У адрозненне ад мяне яны ёю валодалі дасканала і я не заўжды разумеў іх. Шмат што даводзілася перапытваць, шмат чаго здагадвацца па сэнсу, а калі і гэта не давала вынікаў, звяртацца па дапамогу да Любо. Размова наша была непрацяглай. Праз пэўны час хлопцы пачалі іграць і, каб не замінаць ім сваёю прысутнасцю, я адыйшоўся убок і пачаў слухаць іх на адлегласці. Першыя два музычныя творы былі з рэпертуара Яна Гарбарыка. Я любіў і больш-менш ведаў творчасць гэтага джазавага музыканта, таму з першых акордаў пазнаў яго адметную

музыку. Спытай у мяне ў гэты момант, што для мяне ёсць шчасце, я б не задумваючыся адказаў: Быць тут! Так, у гэтыя хвіліны я зноў быў самым шчаслівым чалавекам у свеце і пакуль яшчэ не здагадваўся, што гэты вечар для мяне — развітальны з гэтым горадам. Ціха гучала музыка. Побач чуўся шчаслівы дзявочы смех. А недзе ўнізе пад маімі нагамі плескацела хвалямі начная Влтава: з адлюстраваннямі гатычных шпіляў, з безліччу барадавак-агеньчыкаў на паверхні, з пяцізоркавым німбам чэшскага святара Яна Непамуцкага.

Потым мы сядзелі ў кавярні «У ката», што на вуліцы Яна Неруды. Зала зіхацела колерамі вясёлкі. Было даволі людна і шумна. Мы пілі піва і размаўлялі. З намі быў і басніец Анас. І ад яго я, трэба прызнацца, не чакаў для сябе нічога станоўчага. Верагодна, басніец спытваў да мяне тыя ж самыя пачуцці. Ва ўсякім разе, з яго боку да мяне адчувалася несхаваная варожасць. Я не мог зразумець сапраўдных яе прычын і камплексаваў. У Анаса быў вялікі казачны нос, нізкі лоб і купчастыя чорныя бровы. Менавіта пад гэтай маскай хавалася яго неспазнанасць. Пра такіх людзей звычайна гавораць, што яны не ёсць сапраўднымі, а толькі імкнуцца здавацца імі. Анас трымаў мяне ў нервовай напрузе ўвесь вечар. Родам ён быў з Тузлы, а ў Чэхію іміграваў у дзевяностых, ратуючыся ад «вядомых» усяму свету этнічных чыстак, учыненых лідарамі сербскіх баснійцаў. Даведаўшыся, што ён з Тузлы, я чамусьці занепакоіўся і вырашыў удакладніць для сябе некаторыя падрабязнасці яго біяграфіі.

— Ты, наогул, хто? — спытаў я ў яго бесцырымонна.

— У сэнсе? — не зразумеў ён.

— Ну, скажам, ты праваслаўны ці каталік?

— Я мусульманін, — сказаў ён груба.

Ад пачутага заняло дых. Настрой сапсаваўся канчаткова. З мусульманамі ў мяне былі свае стасункі. Я баяўся іх. І не столькі іх, колькі іх веры. Я не ведаў ні яе гісторыі, ні яе сутнасці. Для мяне ўсе яны былі фанатыкамі-тэрарыстамі. Магчыма, гэта быў генетычны страх — пачуццё, якое перада-

ецца з крывёю ад продкаў, а, магчыма, падсвядомы — вынік шматгадовага ідэалагічнага абалваньвання. Я затаіўся і ніякіх іншых пытанняў яму больш не задаваў. Мы былі на добрым падпітку ўжо і мне трэба было тэрмінова сыходзіць. Ва ўсякім разе, заставацца далей у гэтай тлумнай кампаніі рабілася небяспечна. Я адчуваў гэта, але чамусьці марудзіў.

— Любо, прабач мне, калі ласка! — нечакана звярнуўся я да славака.

— За што? — шчыра здзівіўся той.

— Я хацеў бы табе ў сім-тым прызнацца.

— У чым? — насцярожыўся славак.

— Мне здаецца, што ў тым, што ты заікаешся, вінаваты мой бацька, — выціснуў я сарамліва. Любо вытрымаў паўзу. — А значыць, і я. Відавочна, гэта грукат яго танка напужаў цябе некалі ў маленстве...

Анас зірнуў на мяне падазрона. Наўрад ці ён зразумеў сэнс сказанага мною. Ва ўсякім разе, я на тое разлічваў. І ўсё ж ад яго пранізлівага, халоднага позірку мне зрабілася неяк не па сабе. Скуль мне было ведаць, што Анас выдатна валодае рускай мовай, аднак, па нейкіх, вядомых толькі яму аднаму прычынах, утойвае ад нас гэта. Любо прыняў мой пасаж без эмоцый.

— Не выдумвай! Маё заіканне — вынік няшчаснага выпадку, — сказаў ён і расказаў пра тое, што здарылася з ім у далёкім дзяцінстве. Па яго перакананні, гэты выпадак і стаў сапраўднай прычынай яго фізіялагічнага дэфекту.

Я скоса зірнуў на Анаса. На твары баснійца застыгла пагардлівая халодная ўсмешка. Пад ёю, чамусьці быў перакананы я, хавалася тая самая, блізкая да фанатызму этнічная жарсць, якой я заўжды баяўся. Для мяне яго імя ніяк не атаясамлялася з тымі эпітэтамі, сэнс якіх яно павінна было несці ў сабе — таварыскасць і ветлівасць. Я не ведаў, як паводзіць сябе далей. Хацелася шмат аб чым спытацца ў гэтага незнаёмага мне чалавека, шмат аб чым пагаварыць з ім. Але я баяўся закранаць гэтыя складаныя і нязручныя тэмы. Анас, як і я, нарадзіўся ў краіне, якая даўно ўжо не існавала на сучасных

геаграфічных мапах. Але, калі мая краіна атрымала суверэнітэт без крыві, то яго народ у сваёй барацьбе за гэтыя правы стаў ахвярай жахлівага генацыду. І пра тое ведаў увесь свет. Пры ўмове, што ён увогуле нешта ведаў. Я не апраўдваю баснійскіх сербаў, мяне нельга западозрыць у сімпатыях да «славяна-фашыстаў», але я не апраўдваю і баснійцаў. Для мяне Насэр Орыч такі ж крывавы тыран, як і Радован Караджыч. Войны не могуць быць справядлівымі. Я не стрымаўся і выказаў гэтыя думкі ўслых. Я гаварыў без спыну. Ці меў я на гэта маральнае права? Безумоўна, не.

Нарэшце я скончыў, дапіў піва і ўстаў з-за стала. Заставацца далей тут, пасля таго, што я сказаў, не мела сэнсу. І ўвогуле, было ўжо позна, а мне яшчэ трэба было знайсці месца для начлегу.

— Ты куды? — паглядзеў на мяне здзіўлена Любо.

— Не ведаю, — шчыра прызнаўся я і наўмысна зірнуў на Анаса. — Любо, у мяне прадчуванне, што я нечым пакрыўдзіў гэтага чалавека.

— З чаго ты ўзяў?

— За ўвесь вечар, што мы былі разам, ён не вымавіў ніводнага слова.

— І гэта ўсе твае аргументы? — усміхнуўся Любо. — Ты памыляешся. У кожнага з нас свой характар. Ты любіш паразважаць, іншыя — не. Што ж нам з-за гэтага крыўдаваць адзін на аднаго?

— Безумоўна, не, — паціснуў разгублена я плячыма. — Але я хачу ведаць прычыну, за што ён пакрыўдзіўся на мяне.

— Дык спытай у яго, — сказаў Любо.

— За што? — звярнуўся я да Анаса па-ангельску.

— Вы падтрымалі Мілошавіча, — сказаў той на чысцюткай рускай мове. Здзіўленне маё не мела межаў.

— Хто «вы»? — не зразумеў я. У сваім голасе я адчуў ноткі ваяўнічасці.

— Беларусы.

Я засмяяўся. Здзівіла не столькі яго незразумелая скрытнасць, колькі беспадстаўныя абвінавачванні.

— На тваім месцы я б не стаў рабіць нейкіх глабальных высноў.

— Ты не на маім месцы, — выскаліўся Анас. — Мы не забылі той ваш візіт да Мілошавіча.

— Зноў мы... Хто мы?

— Баснійцы.

— Шаноўны ты мой, я не прадстаўнік улады, каб вінаваціць мяне ў яе дыпламатычных пралiках. Тым больш, нельга вінаваціць у гэтым увесь народ. Я мала што кемлю ў палітыцы, але, на маю думку, гэта быў усё ж міратворчы крок. Няхай сабе і не зусім удалы.

— Міратворчы крок? — істэрычна зарагатаў Анас і ўстаў з-за стала: — Заткніся!

— Супакойцеся! — асадзіў нас расхваляваны Любо.

Басніец груба адхіліў яго руку і падыйшоў да мяне.

— Усё прадаецца і ўсё купляецца, так? — вылупіўся ён. Я прамаўчаў. Я не мог ведаць, што гэтыя словы належаць яшчэ аднаму лідару сербаў Младзічу, — Так вось, гэта Мілошавіч разыграў карту сербскага нацыяналізма. Гэта ён развязаў вайну супраць косаўскіх албанцаў. А вы падтрымалі яго ў гэтым.

— Што ты заладзіў: вы, мы! Не абагульняй! — узмацніў я голас. Мяне пачыналі раздражняць гэтыя яго паводзіны. Абвінавачванні былі надуманыя, высмактаныя з пальца. Я не жадаў браць на сябе адказнасць за памылкі іншых і заявіў яму аб гэтым прама. І тады ён мяне ўдарыў. Наводмаш, некалькі разоў. Я сцяўся і нанёс яму стрэчны ўдар. Ён не ўтрымаўся на нагах. Пачуўся звон разбітага посуду. Марудзіць было нельга. З хвіліны на хвіліну тут маглі з'явіцца паліцэйскія. А патрапіць у паліцыю для мяне было падобна смерці. Я не жадаў быць дэпартаваным з краіны, а таму не стаў чакаць, калі Анас падымецца з падлогі, і кінуўся да выхаду. У дзвярах азірнуўся. Любо спагадліва ўсміхаўся мне...

11

Пасля палудня мне тэлефануе жонка. Мінуў месяц, як мы не жывем з ёю разам. Пасля скандалу, калі я заспеў яе ў ложку з сябрам, яна з'ехала з сынам да бацькоў, і з таго часу мы з ёю больш не бачыліся. Яе званок для мяне як бальзам на душу. Рады не столькі пачуць яе голас, колькі магчымасці пачуць голас сына. Адразу ж прашу яе аб гэтым. Жонка мямліць у адказ нешта невыразнае і дамаўляецца са мной аб тэрміновай сустрэчы. Вырашаем сустрэцца праз гадзіну на нейтральнай тэрыторыі, пры ўмове, вядома, што яна возьме з сабой сына. Скверык, дзе мы павінны сустрэцца з ёю, цягнецца ўздоўж набярэжнай амаль да цешчынага дома. Павольна крочу праз яго, баўлю час. Сын заўважае мяне здалёк і з крыкам кідаецца мне на шыю. Абдымаю і моцна цалую яго ў вусны.

— Дзіма, дай пагаварыць нам! — узмацняе голас жонка, і я вымушаны адпусціць яго...

Бацькі надзялілі яе рэдкім, прыгожым імем — Радана. Ініцыятыва гэтая належала бацьку. «Як назавеш карабель, так ён і паплыве!» — любіў паўтараць ён і, магчыма, меў рацыю. Імя паходзіла ад прозвішча легендарнага Пэры Родана, героя шэрагу культавых фантастычных раманаў Карла Хэрберта Шэра, якімі яе бацька ў свой час захапляўся. Яно, на яго думку, і павінна было несці ў сабе тую энергетыку несмяротнасці, якую нёс у сабе герой гэтых раманаў і якую бацька спрабаваў закласці ў характар дачкі. Імя гэтае, па яго перакананні, валодала ўсімі неабходнымі фонасемантычнымі якасцямі — адважная і разумная.

І Радана павінна была быць такой. Жаданне ісці лёгкай і ўпэўненай хадой па жыцці, жаданне падабацца мужчынам і лавіць на сабе іх спакуслівыя, захопленыя позіркі — стала для яе тым, аб чым яна марыла ўсё жыццё. І дадзеныя ёй ад прыроды сімпатычная знешнасць ды дапытлівы розум сялілі пэўную надзею, давалі падставы лічыць, што яна вартая гэтага. Вясёлыя кудзеркі на патыліцы, сабраная грабянцом пухнатая хваля над ілбом, спакуслівы смуглы тварык — і ў цэнтры ўсяго тонкія вусны. Чырвоная памада, якой яна карысталася, глядзельна рабіла іх яшчэ больш тонкімі і заўважнымі.

— Павал! Я даўно хацела сказаць табе, — прызналася яна неяк, — гэта ты выратаваў мяне! Дакладней, твая прысутнасць...

— Ад чаго? — не зусім зразумеў яе я.

— Ад мяне самой, — канстатавала Радана з нехарактэрнай для яе шчымлівай шчырасцю. І мне падалося, што на гэты раз яна не хлусіць.

— І ты мяне таксама, — адказаў я і пацалаваў яе ў вусны. Згадваючы цяпер гэты даўно забыты жыццёвы факт, я дакладна ведаў, што выратавальнікі з нас былі насамрэч нікудышнія. Радана мела тыпаж складанай жанчыны. А прымусіць такіх рабіць тое, чаго яны не жадаюць, было немагчыма. Таму жылі мы ўсе гэтыя гады як бы паасобку. І ні яна, ні тым больш я, не былі шчаслівыя.

Вітаемся сціпла.

— Павал, я ўсё ведаю, — канстатуе яна і пытаецца: — Як тое магло здарыцца? На цябе гэта зусім непадобна.

Яе голас дрыготкі, не такі, які я прывык яго чуць заўжды. У ім шмат трывогі. У ім холад і адчай. Я ўздрыгваю ад нечаканасці. Некалькі хвілін мы глядзім адно аднаму ў вочы. Радана не вытрымлівае і першай адводзіць позірк.

— Што ўсё? — парушаю я маўчанне.

— Мне сёння тэлефанавалі з органаў, — ціха гаворыць яна і чамусьці азіраецца. — А яшчэ... — робіць яна працяглую

паўзу: — Мне настойліва раілі вярнуцца ў сям'ю. Сказалі, што нібыта з табой таксама ўсё дамоўлена.

— Са мной? — здзіўляюся я.

— З табой, — паўтарае яна. — Ты не супраць?

— Ладна! — усміхаюся я праз сілу. — Я не супраць, але… Дарэчы, я цябе не праганяў. Гэта было тваё асабістае рашэнне.

— Хіба я магла разлічваць на нешта іншае? — пазірае ліслівa на мяне Радана і канстатуе: — Ты сам ува ўсім вінаваты.

— Хто б сумняваўся. Вядома, я. Хто ж яшчэ? Ты ніколі ні ў чым не была вінаватай. Колькі цябе памятаю, вінаватыя былі толькі іншыя. Разумею, так лягчэй пражыць.

— Перастань! Што ты завёўся? Не час вінаваціць адзін аднаго. Павал, прабач мяне, калі ласка!

— А чым нам яшчэ займацца? — ігнарую яе я. — Цікава, а як ты ўяўляеш наша далейшае сумеснае жыццё?..

Яна пацiскае плячыма. У вачах слёзы. Гляджу на яе і думаю: «Ці шчырыя гэтыя твае пачуцці?..»

— Я раілася сёння з мамай, яна можа дамовіцца з адвакатам, — гаворыць Радана.

— Навошта ён мне? — не разумею я.

— Ты адмаўляешся ад адваката? — здзіўляецца яна. — Справу яшчэ можна замяць. Так сцвярджаюць людзі дасведчаныя, тыя, што ведаюць толк ува ўсім гэтым. І нам сказалі…

— Мне пляваць, што вам там сказалі, — рэзка спыняю я яе. Мне пачынае надакучваць гэтая яе балбатня. — Я ні ў чым не вінаваты. Я не зрабіў нічога такога, каб наймаць адваката.

— А гэта што па-твойму? Як гэта ўсё называецца? — узмацняе голас Радана і выцягвае з сумачкі складзеную ў чацвёра газету. — Пра цябе тут такое напісалі... Ты тут герой дня! І ты яшчэ будзеш строіць з сябе чорт ведае каго? Ты можаш не паважаць мяне. Да гэтага я прызвычаілася. Але што будзе з ім? Што я скажу яму? — тыкае яна пальцам у прыціхлага Дзімку. Я вырываю з яе рук газету і пачынаю чытаць. Здзіўленнем назваць гэта цяжка. Гэта шок. Мяне абвінавачваюць у злосным злачынстве, у спланаванай крывавай бой-

цы. Аказваецца, гэта я праламаў таму хлопцу чэрап і ён дасюль усё яшчэ знаходзіцца ў коме.

— Але калі гэта так, я павінен сядзець у турме. Ты разумееш гэта? — шапчу я і гляджу на прыціхлага спалоханага сына. Потым пераводжу позірк на Радану. Тая маўчыць. — Чаму ж яны мяне выпусцілі? З якой мэтай?

Нарэшце я ўсё пачынаю разумець. На мяне хочуць спіхнуць чужое злачынства. Настрой блізкі да істэрыкі. Стараюся трымаць сябе ў руках. Але быць гаспадаром свайму «Я» не атрымліваецца. Радана нешта мне раіць, прапаноўвае. Не слухаю яе. Думкамі я далёка ўжо ад рэчаіснасці.

— Гэта жахліва! — шапчу я. — Я невінаваты! Чуеш мяне?

— Супакойся, нам трэба ўсё абдумаць, — суцяшае мяне Радана. — Скажы, нам можна вярнуцца дахаты?

— Вядома! — матляю я галавой, не разумеючы, што раблю.

— Ты будзеш чакаць нас тут, ці як? — пытаецца яна. Акідвае абыякавым позіркам і тлумачыць: — Нам трэба забраць рэчы.

— Вядома.

— Яны настойліва раяць мне вярнуцца, — апраўдваецца Радана.

— Гэта не іх сабачая справа! — узмацняю я голас. — Чуеш? Гэта не іх сабачая справа! Нашы адносіны, гэта нашы адносіны, і гэта іх не тычыцца!..

— Ты не хочаш, каб я вярнулася? — пытае Радана і зноў пачынае плакаць. — Табе ўсё роўна, што станецца са мной, з ім?

— Я гэтага не гаварыў, — апраўдваюся я. — Вяртайцеся, толькі я не ўяўляю сабе наша далейшае сумеснае жыццё.

— Але паспрабаваць можна! Скажы, можна?..

Я пацiскаю плячыма.

— Я затрымаюся. Так што не чакайце мяне сёння, калі ласка, — на ўсякі выпадак папярэджваю я Радану. Гавару гэта не столькі ёй, колькі тым, хто стане цікавіцца мной. А ў гэтым я ўжо не сумняюся.

— Павал, прашу цябе. Толькі без глупства. Памятай, ты падстаўляеш не толькі мяне, але і яго, — папярэджвае

Радана. — Не ўяўляй сабе больш, чым ты можаш даць гэтаму свету.

Яе словы ацве~ражаюць, прымушаюць задумацца. Мы крочым па набярэжнай да аўтобуснага прыпынку. Ад вады цягне сырасцю. Над галовамі бясконца кружляюць чайкі. Іх крыкі пранізлівыя, амаль візглівыя. Гэта анёлы плачуць па нас памерлых. Мы развітваемся. Я спасылаюся на занятасць і раблю крок да пешаходнага пераходу. Гарыць зялёнае святло і мне трэба спяшацца.

— Радана! — нечакана азіраюся я. — Ты ўсё-ткі пачакай з вяртаннем. Хаця б, дзеля яго, — ківаю я на Дзімку і сэрца шчымліва сціскаецца. Я не ведаю, хто з нас цяпер хлусіць. — Я павінен спачатку сам усё асэнсаваць. Калі хочаш, я павінен прыняць рашэнне. Але я не гатовы пакуль што зрабіць гэта. Няхай утрасецца ўсё. Чуеш? Настойвай, што мы з табой разыйшліся...

Гэта ўсё, на што я здольны ў гэтую хвіліну. Прапанаваць нешта іншае ёй я не магу. Я перакананы цвёрда, што ўсё, што са мною здарылася, гэта мае праблемы і разабрацца з імі павінен я сам.

Радана нешта крычыць мне ўслед, але я яе ўжо не слухаю. Калі шчыра, я баюся пачуць яе. Я не ведаю, што мне адказаць ёй. Іду да прыпынку і купляю ў шапіку свежую газету. Перачытваю некалькі разоў артыкул і вырашаю патэлефанаваць Насце. Доўга шукаю нумар яе тэлефона і націскаю на гузік. «А што калі яны праслухоўваюць мяне?» Ад гэтай высновы робіцца не па сабе. Скідваю званок і выціраю даланёй лоб. Гартаю меню. Гудок не пайшоў, а значыць нумар не зафіксаваны. З палёгкай уздыхаю. Роля канспіратара — не мая роля. Прашу тэлефон у незнаёмага мне мужчыны. Голас па іншы бок слухаўкі стомлены і абыякавы. Вітаюся і называю сябе. Дзяўчына заўважна ажыўляецца і доўга апраўдваецца. Па голасе чую, што яна не вельмі рада майму званку. Дамаўляемся аб сустрэчы. Скідваю званок і вяртаю тэлефон мужчыне. Барсетку з сотавікам вырашаю пакінуць дома. Іду ў горад

пешкі. Праз квартал мне на вочы трапляе цыганё з марозівам. На выгляд яно, як мой Дзімка. Уражвае кантрастнасць чорнага з белым. Хлопчык сядзіць на траве непадалёк ад лаўкі. За яго плячыма на тратуары вялізная брудна-чырвоная пляма. Гэта кроў. Над ёю кружляюць некалькі зялёных мух. Хлопчык не бачыць гэтага, а можа, не хоча бачыць. Ён заняты марозівам. І гэта, верагодна, ратуе яго ад жорсткай сапраўднасці, пра што яму яшчэ рана ведаць. Хаця, мне здаецца, ён ужо шмат аб чым здагадваецца. Гэты свет звар’яцеў. Але ён прыгожы, і ў гэтым уся справа.

У Насты бледны, хваравіты твар. Яна толькі што выпісалася з бальніцы. У яе быў выкідыш. Я слухаю дзяўчыну і маўчу. Словы, якія б суцешылі яе, чалавецтвам яшчэ не прыдуманы, і псіхолагі, якія цяпер кожны дзень працуюць з ёй, усяго толькі прытупляюць боль. З непрацяглай размовы вынікае, што хлопец, якому яна папрасіла дапамагчы, ёй не муж, а ўсяго толькі блізкі знаёмы. Ён лідар нейкай маладзёвай апазіцыйнай партыі, і гэтая справа атрымала ўжо скандальны розгалас у прэсе. Хлопец усё яшчэ ў бальніцы, і ў палату да яго нікога не пускаюць. Як сцвярджаюць родзічы, становішча яго крытычнае. Аповед Насці толькі ўзмацняе мае трывогі. Паказваю ёй газету. Артыкул яна, як мне здаецца, не чытае. Паўзіраўшыся некалькі хвілін тупа ў паласу, вяртае газету назад.

— Наста, ты адзіная, хто ведае праўду, — гавару я. Павісае працяглая паўза.

— Магчыма, — адказвае Наста і мітусьліва азіраецца. Некалькі хвілін маўчыць і пытае: — Табе афіцыйна прад’явілі абвінавачванне?

— Не... Але вось гэта што? — трасу яе перад яе носам газету. — Гэта факт, ад якога нікуды не падзецца.

— Гэта шантаж, — спыняе мяне дзяўчына. — Верагодна, каб пазбегнуць скандала, яны хочуць павесіць на цябе забойства гэтага хлопца.

— Але ён жывы.

— Таму ты і на волі яшчэ.

— І што ?

— Не ведаю.

Я расказваю ёй пра сімку, якую даў мне следчы, і пра сваё ўтрыманне ў «амерыканцы».

— Табе трэба з’язджаць з краіны, — раіць мне Наста.

— Як? — не разумею яе я. — Я ж не вінаваты, і ты гэта ведаеш. — Недаўменна гляджу на дзяўчыну. — Я падам на іх у суд. І на газетчыкаў гэтых, таксама.

— Табе трэба з’язджаць з краіны, — з зайздроснай упэўненасцю паўтарае яна. — Справы твае дрэнь! Разумееш? Яны хочуць павесіць на цябе чужую віну. Надаць справе не палітычную, а бытавую афарбоўку. І тут я табе не памочніца.

— Але ты ведаеш, што гэта не так, — хвалююся я.

— Ведаю. І што?

— Ты адмаўляешся быць сведкай?

— Я не адмаўляюся, але гэта табе не дапаможа… На жаль.

На гэтым наша размова спыняецца. Развітваюся і крочу прэч.

Ранкам мяне зноў выклікаюць да следчага. Выказваю яму ўсе свае прэтэнзіі і нязгоды. Асоба ў пенсне моўчкі выслухвае іх і робіць здзіўлены заклапочаны выгляд.

— Як, ты нічога не зразумеў? — гідліва пазірае на мяне следчы. — Твой лёс, хлопец, цалкам залежыць ад цябе самога. І яшчэ… Ад становішча пацярпелага. Будзеш паводзіць сябе разумна, атрымаеш некалькі гадоў хіміі. Праз паўгады іх сажрэ амністыя, і ты зноў выйдзеш на волю. Станеш артачыцца — засядзеш надоўга.

Крыўда сціскае горла. Хаця крыўда, гэта не дакладнае слова. Я растаптаны і зняважаны. Я знішчаны. Асоба ў пенсне падсоўвае нейкія паперы і я, не чытаючы, падпісваю іх. Вечарам таго ж дня збіраю неабходныя рэчы і з’язджаю ў Львоў. Адтуль аўтаспынам дабіраюся да Прагі.

12

Нідзе мне няма паратунку, ні тут, ні ў сваёй краіне...

Ногі самі нясуць мяне да цагельні Гергета — пакрыўджанага, параненага, загнанага абставінамі і несправядлівасцю. Ніхто не пераследвае мяне, але гэта яшчэ не факт, што паліцыю не выклікалі. Копы могуць з'явіцца ў любы момант, а таму трэба спяшацца. Спускаюся па вулачцы ўніз і перад Карлавым мастом бяруся ўлева. Вароты цагельні адчыненыя. Вялізны плакат з літарай «К» заўважаю здалёк. Крадуся, як злодзей, праз двор да фантана. У кавярні насупраць гарыць святло. Відавочна, там нехта ёсць. У дворыку — ні адзінай душы. Толькі я ды містычныя зялёныя прывіды. Магчыма, яны таксама нажлукціліся піва і цяпер, карыстаючыся момантам, спраўляюць пад покрывам ночы свае фізіялагічныя патрэбы. Я зайздрошчу той лёгкасці, якую яны атрымліваюць ад гэтага. Ім пляваць на мяне і на краіну, якая дала мне прытулак. Яны занятыя сабой. Я — у іншай іпастасі. Я не заслужыў гэтай невыноснай лёгкасці быцця. Я — госць, а таму не магу сабе дазволіць вольнасці. Ные выбітае плячо. Баліць рассечаная да крыві губа. Але боль — усяго толькі фізічная слабасць. І яна пакідае ўжо маё спакутванае і стурзанае бяссіллем цела. Станаўлюся на калені перад зялёнымі балванамі і цягнуся ротам да срэбнай бруі. Прывіды хаатычна рухаюцца, і ледзяная вільгаць распырскваецца па маім твары. Злізваю яе са скуры, наталяю знясілены арганізм вадкасцю. Потым падстаўляю пад брую далоні і старанна змываю з вопраткі кроў. У кавярні гасне святло. Рыпяць здрадліва дзверы, і нехта гучна кашляе. Гэта намёк на тое,

што заставацца мне тут далей небяспечна. Выціраю рукавом твар і плятуся да адчыненых варот. Час здзяйсняць учынкі і час несці за іх адказнасць. Крыўда даўно мінула. Засталіся горыч і расчараванне. Але і яны некалі мінуць. Разумею, для Анаса я не проста асоба, а прадстаўнік замежнай дзяржавы, а таму яго прэтэнзіі не столькі да мяне, колькі да народа, які я маю магчымасць прадстаўляць. Але я не здольны пакуль яшчэ несці адказнасць за іншых. Я жыву ў краіне, дзе ўсё шыварат навыварат, дзе звычка разлічваць на чужую спагаду — норма. Я ўзурпатар чужых духоўных каштоўнасцяў, я няўдзячны іх спажывец. Я толькі-толькі пачынаю вучыцца духоўнай узаемнасці і ў пірамідзе Маслоу займаю пакуль самую ніжэйшую нішу…

Нечы патрабавальны, пагрозлівы вокрык спыняе мяне на паўдарозе. Я ля самых варот. Яшчэ крок — і я на волі. Азіраюся. Тая ж нябачная істота, што паклікала мяне, уключае электрычнае святло, і дзядзінец патанае ў белых неонавых плямах. Святла зашмат. Яно слепіць мяне. Яно прапальвае мае грудзі. Закрываю далонямі твар і раблю некалькі няпэўных крокаў назад. Потым адымаю іх ад твару і бачу вакол сябе мноства дзіўных істотаў. Я заціснуты імі з усіх бакоў. Твары людзей падсвечаныя святлом. Яны, нібы святыя з абразоў на алтары — позіркі пакутлівыя, недаўменныя. У зрэнках неапісальны страх. І ўздыхі — уздыхі зданяў. Гляджу на іх і не веру сваім вачам. Дзе я? Што са мной? Да мяне падыходзіць двое істот, апранутых у доўгія чорныя балахоны. Пазнаю іх. Той, што хціва мне ўсміхаецца — прываротнік. Той, што ў гіпсавай масцы — Голем. Першы — служыцель закона. Другі — беззаконня.

— Хто гэтыя людзі? — звяртаюся я з пытаннем да прываротніка.

— Падсудныя, — коратка адказвае той.

— У чым яны правініліся?

— У тым, што яны ёсць людзі. Але ты задаеш зашмат пытанняў, — незадаволена перасмыкае плячыма прываротнік.

— Што ж мне рабіць па-твойму, маўчаць? — раздражнёна пытаюся я.

— Чакаць.

— Чакаць чаго?

— Прысуду...

— Ха-ха-ха!.. Ля варот закону стаіць прываротнік! — разбірае мяне вар’яцкі смех. — Да яго прыходзіць пасялянін і просіць дапусціць да закону. Яму раяць чакаць. І ён чакае гадамі.... Гэтую прыпавесць я чуў неаднойчы і не збіраюся патураць гэтаму глупству. Я не хачу чакаць. Я не прашу, каб ты дапускаў мяне да закону, — лемантую я.

— Прысуд не выносіцца адразу! Само разбіральніцтва паступова ператвараецца ў прысуд!

Прываротнік дастае з кішэні ключы і зіркае скоса на вароты.

— Ты не замкнеш іх! — крычу я і прабіраюся праз натоўп да выхаду. У след мне нясуцца праклёны і лятуць камяні.

— За што?..

— За тваю нікчэмнасць!..

Расплюшчваю вочы і не магу зразумець, дзе я. Раблю некалькі асцярожных крокаў і ўпіраюся рукамі ў жалезную сетку. З жахам гляджу ўніз. Свядомасць пакрыху вяртаецца да мяне. Чую выразнае гудзенне начной аўтастрады за плячыма і азіраюся. «Гэта ж Нусельскі мост!» — канстатую я і павольна плятуся ўздоўж парапета. Недзе пад нагамі сніць фантастычныя сны дзіўны Горад. Хаўрусліва падміргвае далячынь размаітымі неонавымі сполахамі. Пільна ўзіраюся ў непраглядную цемру. Наваколле застыгла ў чаканні новага дня. Падыходжу да ліхтара, дастаю з кішэні скураны гаманец і пачынаю пералічваць грошы. Дзвесце даляраў — сума для мяне фантастычная. Але самае каштоўнае, што цяпер я маю, гэта сапраўднасць. Я жывы. Я жыву. І пасля няўдалай спробы стаць іншым жыццё зноў ставіць мяне перад выбарам. Можна зрабіць крок уніз і застацца навечна ў гэтым горадзе мараў, а можна рушыць у цемру і згу-

біцца ў маўклівай непрадказальнай невядомасці. Не бяруся разважаць, які шлях з гэтых двух падыйшоў бы мне ў гэты момант. Абіраю самы складаны…

Прага-Берасце 2011 г.

ГУЛЬНІ
З НУЛЯВЫМІ СУМАМІ

«Мастацтва першапачаткова ўзнікае ў форме гульні, мастацтва першапачаткова разыгрываецца...»

Ёхан Хэйзінга

1

Я ўсё яшчэ шукаю сябе. Пражываю звыклае, будзённае «сёння», з недаверам узіраюся ў безвыходную прывіднасць невядомага мне «заўтра». Верагодна, людзям, такім як я, наканавана лёсам шукаць сябе пажыццёва. Малюнкі быццё змяняюцца. Відзежы ілюзорнага свету, намаляваныя ўяўленнямі, з зайздроснай абыякавасцю сціраюцца ўсюдыісным часам, але я настырна працягваю маляваць. Я мастак, і мая мэта — стварыць сябе.

Але, спазнаючы новыя сэнсы існавання, я так пакуль і не здолеў распазнаць сярод гэтай разнастайнасці рэчаў, рэлігій, догмаў і ілюзій, створаных чалавекам і дзяржавай, свой сапраўдны сэнс, свой сапраўдны шлях, сваю патаемную мару. Я не стаў для сябе Вечнасцю. Я не стаў для сябе Цішынёй, хоць яна мне заўжды была да твару, і прымераў я яе, нібы шляхетную вопратку, не разумеючы, што дадзена яна мне насамрэч навырост.

Я ўсё яшчэ радуюся жыццю. Я ўсё яшчэ фармую свой дух і гадую сябе. Я імкнуся жыць у згодзе з гэтым светам, з пакорай і непазбежнасцю прымаючы ўсе цяжкасці і нечаканасці жыцця. Я чышчу свой розум любоўю, бо перакананы, што не страціў веры і што мая ўсмешка надзейна застрахавана нябёсамі ад натоўпу. Калі доўга і настырна шукаць сябе, абавязкова спазнаеш Бога. Знойдзеш яго ў сабе...

Да вандроўкі ў Ізраіль застаецца некалькі дзён. Квіткі на самалёт ужо замоўленыя. Іх застаецца толькі забраць

у паломніцкім аддзеле нашай царквы, і я планую зрабіць гэта заўтра. Дні напярэдадні адпачынку, як заўжды, эмацыйна насычаныя. І цяжка не пагадзіцца з маім кумірам Мэрфі, што няма межаў таму, наколькі дрэнна могуць пайсці нашы справы заўтра. На паверхню павылазіла процьма незавершаных спраў, і я марна спрабую іх па-хуткаму разгрэбці. Адключаю нават па неабходнасці сотавік, каб адмежавацца ад надакучлівых і не заўсёды карысных тэлефонных размоў, але гэта не дапамагае. На асабістае не стае ні часу, ні сілаў, ні жадання. Яна знаходзіць мяне праз сакратарку.

— Ніякіх заўтра, — настойліва папярэджвае мяне жанчына. — Па-першае, заўтра я не працую, а па-другое…

Якая розніца, што падрыхтавала мне гэтая асоба на другое. Хочаш не хочаш, а трэба кідаць незавершанае і перціся праз увесь горад па гэтыя далбанутыя квіткі, быццам бы іх нельга перадаць праз каго-небудзь ці ўвогуле аддаць мне асабіста ў рукі перад ад'ездам. Паломніцкі аддзел знаходзіцца на супрацьлеглым канцы горада, а гэта як мінімум некалькі гадзін змарнаванага часу. Адным словам, на працу можна ўжо не вяртацца.

— Добра, — расчаравана прамаўляю я і кладу слухаўку. Незадаволена зіркаю на сакратарку. — Бог мой — Скала мая!.. — прамаўляю я.

Дзяўчына кідае на мяне здзіўлены позірк, па ўсім відаць, не разумее маёй іроніі.

— Ну што з табой зробіш, — разводжу я рукі. — Кубачак кавы, і Бог даруе табе твае грахі.

Насамрэч мне не да весялосці. З кволай надзеяй пазіраю на гадзіннік і вырашаю, як правільна і больш-менш карысна размеркаваць час. Праз гадзіну, не пазней, так было дамоўлена загадзя з дырэктарам, я мусіў быць у гарадскім статыстычным аддзеле, дзе мяне ўжо другі дзень запар марна чакаюць з дакладам па выніках працы фірмы за мінулы квартал. Патрэбнай інфармацыі на руках у мяне дасюль няма, пры тым што тую інфармацыю, якую я яшчэ спадзяюся са-

брацьу, трэба будзе ўдакладняць, апрацоўваць, і я проста не ў стане буду зрабіць гэтага ў бліжэйшы час. Наступствы гэтай маёй халатнасці для мяне непрадказальныя. Як мінімум ганебныя разборкі, папрокі і пазбаўленне квартальнай прэміі. І гэта, паўтаруся, у лепшым выпадку, так як запланаваныя тэрміны здачы справаздачнай дакументацыі даўно ўжо мінулі. Цешу сябе толькі тым, што ўся гэтая працэдура з распяццем на крыжы справядлівасці з прычыны майго адпачынку мусіць быць перанесенай на нявызначаны тэрмін і ў лепшым выпадку адбудзецца толькі праз месяц, пасля майго вяртання з Ізраіля. Але на той час, спадзяюся, абставіны зменяцца, ды і сам я буду зусім ужо іншым чалавекам, бо ніхто яшчэ з падарожжа не вяртаўся тым, кім быў да яго. І меў рацыю Геракліт: усё цячэ і змяняецца...

Чапляю на твар сур'ёзны выраз і дэманстратыўна лаюся. Дзяўчына не даганяе майго гумору і пакрыўджана патупляе вочы. Крывая грымаса на яе вабным, прыгожанькім тварыку вяртае мне канчаткова добры настрой.

— Бог мой — Скала мая!.. — паўтараю, як мантру, завучаны мною некалі выраз з Бібліі і, стрымліваючы ўсмешку, кажу: — Эх, золатка!.. Шкада, што мне нельга матам лаяцца.

Сакратарка вытужвае кволую ўсмешку. З партатыўнага прымача да мяне прарываецца саладжавы голас гламурнай спявачкі. Незадаволена моршчуся, і сакратарка прыцішае гук.

— А ці ведаеш ты, любая мая, хто такі Эсб'ёрн Свенсан? — па-змоўніцку падміргваю я. Маё не зусім зразумелае, недарэчнае пытанне, мая непрадказальная зменлівасць і зманлівасць настрою ды ненатуральнасць паводзін канчаткова бянтэжаць дзяўчыну.

У паветры завісае паўза. Праз адчыненую фортку ў пакой залятаюць гукі гарадскога жыцця. Вецер прыносіць іх разам з шолахам раскіданых на стале папер. Назіраю, як па руцэ дзяўчыны паўзе цень ад настольнай лямпы, і папраўляю фіранку.

Пакой нашпігаваны дробязямі і дэталямі. Спантанны павеў ветру агаляе іх існы парадак, дзе кожная з гэтых рэчаў мае свой сэнс і свой змест. «Нішто не вяртаецца назад, — думаю я. — Усё рухаецца толькі наперад. Маўчанне прамаўляе мільёны слоў, але нават і яны не здольныя выказаць ісціну гэтага моманту...» Яшчэ раз аглядаю пакой. Наша жыццё і ёсць існаванне сярод гэтых дробязных рэчаў, большасць з якіх непатрэбныя нам.

Пераводжу позірк на дзяўчыну і ўсміхаюся. Проста так, без прычыны. Мне можна. З заўтрашняга дня я ў адпачынку.

— Ісціна, золатка маё, тоіцца ў рэчах. На жаль, не кожны з нас здольны распазнаць яе... Мы зусім не цікавімся сабой. Мы не ведаем сябе. Мы корпаемся ў бруднай чужой бялізне. Што мы шукаем там? Шчасця?.. Бога?..

Дзяўчына паціскае плячыма і маўчыць.

— Не падманвайце сябе, Богу няма месца ў курылках. Ён не павінен туды наведвацца, тым больш там жыць. Ведаеш, што нас, людзей, выратуе? — звяртаюся я больш да сябе, чым да дзяўчыны. — Музыка. Нас выратуе, маё золатка, музыка... Ты шчаслівы, бо ты слухаеш джаз!.. — дадаю я.

Гэта аксіёма. Музыцы я адданы з юнацтва. З тых самых часін, калі ўсвядоміў, што такое сапраўдны сэнс музыкі, з таго самага імгнення, калі невылечна захварэў лізтаманіяй і пачаў без разбору калекцыянаваць гукі. Я і цяпер усё яшчэ прывучаю сваю памяць захоўваць іх для таго, каб дзяліцца імі з іншымі. «Ты шчаслівы, бо ты слухаеш джаз!» — вучылі мяне мае куміры. І я капіраваў іх. На жаль, усе мы імкнёмся быць нечымі копіямі, бяздумна адпрэчваючы сваё: індывідуальнасць, самасць... забываючыся, што ў кожнага з нас свой лёс і сваё жыццё. Нішто пакуль не завершана, нішто. Кожная рэч, кожная істота стварае сябе сама. Мы расцём з вядомага ў невядомасць, і цяпер я дакладна ведаю, што мае куміры — усяго толькі ілюзорная прэлюдыя да майго існага, сапраўднага жыцця, а мая мэта — не што іншае, як выйсце за межы звыклага, будзённага. І няважна, што гэ-

тая ідэя індывідуальнай свядомасці толькі яшчэ зараджаецца ў маёй галаве, што святло ад яе пакуль вельмі бляклае і амаль незаўважнае. Але я іду насустрач гэтаму кволаму агеньчыку. Ён — маяк мне. Ён — святло ў маёй цемры. І за гэта я ўдзячны не сваім кумірам, а сабе самому. Я паважаю Эсб’ёрна Свенсана як асобу. Ён мог бы стаць маім сябрам, бо гэта ён навучыў мяне разумець і адчуваць прыгажосць гукаў. І я абавязкова вазьму яго гукі з сабою ў дарогу…

Музыка ніколі не была для мяне клопатам. «Гукі, — як сказаў нехта з вялікіх, — гэта вечнасць!» А я сцвярджаю, што гукі — гэта чарнільныя плямы на бясколерным цнатлівым аркушы цішыні. Менавіта імі бясконцы Бог піша свае ўспаміны: «…адчыні мне адтуліну з голкавае вушка і Я расчыню перад табой найвышэйшую Браму…» Праз некалькі дзён роўна сем гадоў, як не стала з намі вялікага Музыкі. Эсб’ёрн Свенсан быў маім аднагодкам.

— Дык ты ведаеш, хто такі Эсб’ёрн Свенсан? — паўтараю я і зазіраю ў вочы збянтэжанай дзяўчыне. Адказваю сам: — Эсб’ёрн Свенсан — маё збавенне ад тугі… Яго голас — мой голас!..

Дзяўчына не разумее мяне. І не трэба. Галоўнае, што я сам сябе разумею. Я не з маўклівых і не з глухіх, для мяне важна агучыць тое, аб чым я заўжды памятаю. Агучыць і пайсці незразуметым. Мы для таго і нараджаемся, каб быць самімі сабой.

— Прывітанне шэфу, — кідаю я на развітанне дзяўчыне і іранізую: — Абавязкова патэлефаную яму з Ізраіля. Бай-бай!..

Да прыпынку не вельмі далёка, але, каб не спазніцца, значны адрэзак шляху іду подбегам. Некалькі разоў парушаю правілы руху і перасякаю вуліцу на чырвонае святло. Сёння мне ўсё дазволена. Сёння мне ўсё сыходзіць з рук. Тралейбус, як заўжды, набіты бітком, і я з цяжкасцю праціскаюся ў салон. Бурчлівая мажная кабета неахвотна дапамагае мне прабіць квіток, потым прыбірае з праходу вялізную спартыўную сумку, прапускаючы мяне да акна. Дзякую ёй

за гэта і з палёгкай уздыхаю. Нарэшце можна разняволіцца. Пераводжу дых і акідваю поглядам салон. Адчуваю схаваную ў паветры і ў чужых настроях напружанасць. Яна не столькі ў саміх паводзінах людзей, колькі ў іх трывожнай маўклівасці. На фоне яе галасы двух пажылых мужчын гучаць неяк ненатуральна і нават задзірліва. Прыслухваюся. Мужчыны, як можна зразумець з іх кароткіх рэплік, абмяркоўваюць падзеі ва Украіне. Іх погляды на палітычныя праблемы не супадаюць шмат у чым, і таму гаворка паступова перарастае ў спрэчку. Кожны з іх спрабуе акцэнтаваць увагу на сваім, а таму ім даводзіцца ўвесь час перакрыкваць адзін аднаго. Нічога не зробіш, такая ўжо наша краіна: для таго каб цябе пачулі, трэба размаўляць на ўзмоцненых тонах. Галоўная мэта большасці — быць датычным да нечага, належаць камусьці: дзяржаве, ідэі, партыі, рэлігіі… Няважна каму, абы толькі не быць аднаму. Аднаму быць страшна.

«Русский мир» даўно ўжо ў маім горадзе, і я балюча, з трывогай стаўлюся да ўсёй гэтай ашалелай, непрыхаванай, прапагандысцкай лексікі, якую чую з дня ў дзень паўсюль. За ўсімі плёткамі, неабгрунтаванымі і паспешлівымі высновамі, за ўсім неагучаным і прыхаваным кожны раз паўстае адно і тое ж пытанне, яно вісіць у паветры: «Быць Трэцяй сусветнай ці не?..» Грамадства ведае гэтых «асоб з запалкамі», бачыць іх кожны дзень у тэлевізары, але назваць адкрыта іх імёны не спяшаецца. Так бяспечней. Мяне злуе гэтая людская блізарукасць. І ад гэтай безвыходнасці, ад свайго бяссілля мне хочацца крычаць крыкам: «Яна ідзе ўжо, тая вайна! Яе даўно распалілі нашы куміры!.. Проста яна іншая, не такая, як вы чыталі ў кніжках ці бачылі на экранах. Час іншы і войны іншыя!»

Але я ведаю: крычы не крычы — а наўрад ці пачуюць цябе. Для таго каб гэта зразумець, трэба, на жаль, і бядзе, і смерці прыйсці ў кожны дом. Ёсць чорнае і ёсць белае. Ёсць чырвонае і ёсць карычневае. Я не дальтонік. Я прыхільнік жыцця. Я прыхільнік светлых колераў, а таму нязгодны з тымі,

хто імкнецца навязваць мне павагу да жалобных фарбаў. Верагодна, для натоўпу я праблемны чалавек, а таму перасцярогі гэтай бальшыні для мяне зразумелыя. Са мною не камільфо. Людзі любяць, каб з імі згаджаліся. Але я ніколі не стану тым, кім бы хацелі мяне бачыць гэтыя людзі. Я не жадаю апускацца да іх узроўню і жыць разам з імі ў норах. Я адчуваю, што ў свеце адбываецца нешта значнае, свет на нашых вачах робіцца іншым, не такім, якім быў раней, і ў прыстойных людзей шмат прычын для непакою і хвалявання. Занадта многа гора і слёз, занадта многа людской крыві льецца ў свеце. Не патануць бы нам у гэтым згубным крывавым акіяне, не знікнуць бясследна, як знікла некалі легендарная Атлантыда.

Адрываюся ад думак. За акном звыклая воку безаблічнасць вялікага горада. Чаму мы імкнёмся асягнуць неабсяжнае, чаму нашы думкі не прасякнуты любоўю да таго, што ёсць, да таго, што мы маем? Прыгажосць свету ў дробязях. Менавіта з іх, нібыта з мноства размаітых пазлаў, і складаецца наша сапраўднасць. І ці патрэбна нам ехаць на край свету для таго, каб сустрэцца з Богам?..

— І не страшна табе аднаму перціся ў гэтую далячынь? — дакучае Аля. У яе голасе чую непрыхаваны здзек. Насамрэч гэта зайздрасць, самая што ні на ёсць звычайная людская зайздрасць.

Аля мая даўняя сужыцелька. Сапраўднае імя яе — Валя. Але яна яго не выносіць на дух чамусьці, а таму скараціла на адну літару і цяпер цешыць сябе, што так гучыць нашмат прыгажэй. Валя скараціла не толькі сваё імя, яна скарачае ўсё, для яе ўсе рэчы і з’явы недасканалыя, не такія, якімі яны ёй бачацца. Такая ўжо яна ёсць, мая Валя. Мы з ёю людзі розныя, хоць і жывём разам цэлую вечнасць. Прызвычаіліся, прыцерліся адно да аднаго, як кажуць, зжыліся. У Алі я трэці па ліку сужыцель. Дзяцей яна ні ад кога з нас не займела, а таму гэтае пытанне для яе нязносна балючае і непрыемнае. Размоў на такія далікатныя тэмы мы з ёю не вядзём.

Пра існаванне майго сына яна таксама не здагадваецца, а я ёй і не збіраюся расказваць сваю гісторыю. Калі шчыра, яна і не вельмі цікавіцца маім колішнім жыццём. Такі расклад мяне цалкам задавальняе. Яе, верагодна, таксама.

— Страшна, — згаджаюся я. — Таму і еду не сам, а з паломнікамі. Так зручней, як мне здаецца. Хоць, калі шчыра, то і з імі баюся ехаць. Раптам не ўпішуся ў кампанію гэтых набожных людзей.

— Не разумею, навошта табе гэта ўсё? Які сэнс шукаць Бога ў краіне, дзе вякамі ідзе вайна, дзе праліта столькі крыві і слёз? Няўжо, каб знайсці Бога, трэба перціся на край свету?

— Сапраўды, Бог нашмат бліжэй, — згаджаюся я. — Але пачуццё віны, Аля, гэта — наймагутнейшы сродак для маніпуляцый. Бог — гэта збор нейкіх сусветных законаў, у маім разуменні, а таму прасіць яго аб нечым, безумоўна, гэта дурное. Тым не менш, калі сэрца шчыміць, даводзіцца паратунку шукаць на краі свету.

— Якога ражна тады прэшся? — недаверліва пазірае на мяне Аля. — Наколькі я здагадваюся, падарожжа гэтае не таннае. Лепш бы на здароўе грошы патраціў, якога ў цябе не так ужо і шмат.

— Не шмат, — згаджаюся я. — Але здароўе, Аля, за грошы не купіш. Банальна, але факт. Калі шчыра, ёсць у мяне абавязак адзін перад жыццём...

— Абавязак? — здзіўляецца яна і іранізуе: — Перад ізраільскім народам?

— Перад Богам. Вярнуся — абавязкова раскажу табе сваю гісторыю.

— Чаму не цяпер? — здзіўляецца яна.

— Таму, што не час яшчэ.

— Не час, — перакрыўляе мяне Аля. — Не разумею, якія такія абавязкі могуць быць у чалавека, які ні ва што не верыць?.. Ніколі цябе не разумела, ніколі...

У голасе яе чутны крыўда і расчараванне.

— Відаць, ужо ніколі і не зразумею.

— Гэта праўда, — згаджаюся я. — Ды і навошта?..

Адчуваю сваю нікчэмнасць. Месца для нечага новага, пакуль яшчэ нязведанага ў жыцці, амаль не засталося ўжо. Разумею, што з гэтым трэба нешта тэрмінова рабіць, неабходна пазбаўляцца ад гэтага цяжару, ад старых рэчаў, ад выпадковых калег, якія раздражняюць сваёй палітычнай заангажаванасцю, большасць з якіх — пакаленне чорна-белых тэлевізараў, а таму тлумачыць ім іх жыццёвую бесперспектыўнасць — усё роўна, што Алю на ровары вучыць ездзіць. Сяброўства з імі нясе толькі небяспеку і шкоду. Эпідэмія духоўнай блізарукасці, якая за кароткі тэрмін атруціла значную частку грамадства, не абмінула бокам і мяне. З кім жывеш, ад таго і набіраешся. Я, як і гэтыя людзі, страчваю свой унутраны зрок, раблюся такім жа бесперспектыўным прыстасаванцам. Мы нібыта сляпцы з вострава Закінтас — нам навязваюць правілы гульні і мы пакорліва, бяздумна прымаем іх. Людзі схільныя гуляць у гульні без правілаў. Спачатку рабуюць, а потым займаюцца дабрачыннасцю. І ўсё дзеля задавальнення свайго «Я». Іншы раз мне здаецца, што паводзіны большасці з нас не дацягваюць да паводзін людскіх. Калі браць у агуле, мы так і не сталі нацыяй. Мы застаёмся толькі «агульнасцю», аб'яднанай не ідэямі, а назвай, мы — жыхары пэўнай гістарычнай тэрыторыі, аб'яднаныя не адметнасцю і самабытнасцю культуры, а жаданнем выжыць. Таму ці варта здзіўляцца, што на паверхню з нас лезе ўсё бездухоўнае, да якога прыстойныя людзі не маюць ніякага дачынення? Нам жа да лямпачкі ўсё!.. Мы пляваць хацелі на ўсіх!.. Вось і ходзім запляваныя. Навучыліся падмяняць паняцці, налаўчыліся ашукваць блізкіх. Счарсцвелі душой, звыкліся з абразлівай сапраўднасцю і робім выгляд, што нічога амаральнага вакол нас не адбываецца. Насамрэч гэта духоўны генацыд, гэта гвалтаванне чалавека чалавекам, гэта насілле большасці над меншасцю. Мы дазволілі перапічыць нас, як бараноў, дазволіліназіраць за намі праз замочную шчыліну, і ўсё дзеля нашай бяспекі, і ўсё дзеля нейкіх высокіх мэт. Якіх? Цяпер за намі сочаць

паўсюль. Цяпер мы навідавоку, на ланцугу. Таму, зрэшты, якая нам розніца, на якой мове нас абражаюць...

— Будзеце выходзіць?

Нехта далікатна штурхае мяне ў плечы, і я незадаволена азіраюся. Пакрыўджана гляджу на маладога чалавека, потым у акно, і разумею, што праехаў патрэбны прыпынак.

— Буду, — ціха прамаўляю я і раблю крок да дзвярэй.

Са спадарыняй Ларысай, так завуць менеджара, мы знаёмыя яшчэ з мінулай восені, вандраваў на Валаам. Ларысе на выгляд гадоў пад сорак. Гэта ўсмешлівая, ветлівая і жыццярадасная жанчына. Адчуваецца, што яна на сваім месцы. У пакоі пануе належны парадак. Мэбля падабраная з густам. Паперы на стале акуратна раскладзеныя. На кніжных палічках стос філасофскіх кніжак. На падваконніках кветкі. У дадатак Ларыса някепскі псіхолаг. Ва ўсякім разе мяне яна пралічыла ў першы ж дзень нашага знаёмства. Аднаўляючы ў памяці тую колішнюю з ёю гаворку, я схіляюся да думкі, што паводзіў сябе не зусім лагічна, наіўна, па-дзіцячы.

Паломнік з мяне сапраўды ніякі. Вернікам мяне таксама назваць нельга. Біблію я, безумоўна, чытаў, але больш дзеля цікаўнасці, чым дзеля духоўнай практыкі. Некаторыя раздзелы з яе, такія як, напрыклад, «Кніга прытчаў Саламонавых», я і дасюль перачытваю. Малітваў як не ведаў, так і не ведаю. Акрамя хіба што «Ойча наш».

— Ці ўпішуся я ў ваша асяроддзе, як лічыце? — пацікавіўся я ў яе тады.

— Упішацеся, — усміхнулася Ларыса. — З намі розныя людзі паломнічаюць.

Паўза зацягвалася.

— Я павінен прайсці нейкі спецыяльны тэст ці здаць іспыты?.. — парушыў я першым маўчанне і пагледзеў на жанчыну з несхаванай іроніяй. — Калі адмовіце, буду шукаць іншыя шляхі...

— Праблема людзей у тым, што большасць з іх ні ўва што насамрэч па-сапраўднаму не верыць. Нават у сваю святасць.

Прызнацца шчыра, мне таксама не даспадобы фанатыкі… У тым ліку і рэлігійныя. Ужо нават тое, што вы наважыліся паехаць, што Бог вас спадобіў наведаць Святую Зямлю, заслугоўвае павагі. Ніхто не вяртаўся з паломніцтва тым, кім быў да яго. Дасць Бог, і вам пашанцуе… У тых, хто заблудзіўся, ёсць шанец знайсці дарогу.

«О-о! Мысліць гэтак жа, як і я!»

— Гэта сапраўды так: калі вам без розніцы, дзе вы цяпер знаходзіцеся, значыць, вы не заблудзіліся, — сказаў я і на ўсякі выпадак удакладніў: — Адзін з законаў Мэрфі.

Падымаюся па стромкіх вінтавых прыступках на другі паверх і ціхенька стукаю ў дзверы. За імі цішыня. Стукаю яшчэ раз — ніхто не адказвае. Чакаю хвіліну і спускаюся ўніз. Сустракаю Ларысу на выхадзе.

— Ну, нарэшце, — усклікае яна задаволена. — А я вас чакаю ўжо. Вы хоць не перадумалі?

— Што вы? Безумоўна, не, — бянтэжуся я і апраўдваюся: —Яшчэ ж ёсць час. Некалькі дзён наперадзе.

— Па-першае, не некалькі дзён, а менш. А па-другое, заўтра я не працую, а квіткі на самалёт толькі вы адзін не забралі. Калі шчыра, сёння мне таксама не да вас, так што, прабачце, адразу ж пяройдзем да справы.

Мы моўчкі паднімаемся на другі паверх. Яна адчыняе пакой і запрашае сесці.

— Хачу вам сказаць, што група сфармаваная цалкам, — тлумачыць Ларыса. — Як і планавалася, складаецца яна з пятнаццаці чалавек. Пераважна гэта жанчыны. Ёсць, праўда, некалькі сямейных пар.

— Зразумела, — іранічна ўсміхаюся я. — Нашым мужчынам не да паломніцтва. Ім грошы зарабляць трэба…

— Жыць будзеце ў адным пакоі з айцом Серафімам. Ён вашага ўзросту. Не хвалюйцеся, айцец Серафім вельмі пристойны і аўтарытэтны чалавек у нашай епархіі, спадзяюся, вы з ім пасябруеце.

Я згодна ківаю галавой.

— Збор у нядзелю раніцай ля царквы. А шостай гадзіне вас забярэ наш царкоўны «бусік». Вылет з Мінска пасля абеду. Вось і ўсё, калі коратка, — кажа яна і корпаецца ў шуфлядцы. Нарэшце працягвае мне файлік з паперамі. — Тут квіткі на самалёт, страхоўка і напамінак. Праграма можа мяняцца, самі разумееце, там неспакойна. У Бэн-Гурыёне вас сустрэне наш рускамоўны гід.

Спадарыня Ларыса вытрымлівае паўзу, потым працягвае мне перавязаны чырвонай стужкай невялічкі пакунак.

— Гэта, — марудзіць яна, — у мяне да вас асабістая просьба. У лаўры святога Феадосія, што ў Палесціне, а вы там абавязкова будзеце, ёсць наш чалавек, наша зямлячка... Сястра Фаціна. Я шчыра папрасіла б вас: знайдзіце яе і перадайце ёй гэты пакунак. Кожны год мы перадаём ёй праз нашых паломнікаў пачастункі. У пакунку напамін аб нашай Беларусі. Знайдзіце яе абавязкова, — паўтарае яна.

— Безумоўна, перадам, — абяцаю я. Нашы позіркі на хвілінку сустракаюцца. Твар у спадарыні Ларысы сур’ёзны.

— Значыць, дамовіліся, — адводзіць яна вочы.

— Не сумнявайцеся.

— Дарэчы, у гэтым манастыры доўгі час знаходзіліся астанкі нашай асветніцы Ефрасінні Полацкай. Ведаеце пра гэта?

Ківаю галавой. Безумоўна, ведаю. Больш за тое, хачу пабыць у тых мясцінах, дзе жыла ў свой час і дзе была пахаваная беларуская праведніца. Гэта адна з маіх мэт спантаннай і неймавернай паездкі на Святую Зямлю.

2

Вечарам тэлефануе шэф. Вытрымліваю паўзу, доўга не здымаю слухаўку. Пракручваю ў думках варыянты адказаў на яго пытанні і не знаходжу іх.

— Ты яшчэ ў Беларусі? — жартуе ён, не павітаўшыся.

— Так, пакуль што ў Беларусі, — адказваю я, стрымліваючы раздражненне. — Вылятаем праз суткі, дакладней, у нядзелю пад вечар.

— Значыць, заўтра яшчэ зможаш забраць сваю працоўную кніжку?

Чую, як здрадліва дрыжыць яго голас, і разумею, што ён для сябе ўсё ўжо вырашыў, а таму ніякія довады яго наўрад ці цяпер пераканаюць

«Спакойна, вытрымай паўзу, — пераконваю я сябе. — Ты не абавязаны прымаць яго правілы гульні. Яго правілы — гэта яго правілы, а твае — ісці супраць яго правілаў. Ні ў якім разе не паддобрывайся, тым больш не крывадушнічай. Ты павінен сысці годна».

— Добра, дамовіліся, — адказваю я як мага спакайней. Даецца мне гэта з цяжкасцю, і, каб канчаткова не выдаць свой фальш, я першым кладу слухаўку. «Калі Бог хоча зрабіць цябе шчаслівым, ён вядзе цябе самымі цяжкімі шляхамі...» — іранізую я, выдатна разумеючы, што іронія не зусім да месца. «Ну вось, ты цяпер у дадатак да ўсяго яшчэ і беспрацоўны».

Я пакуль нават не здагадваюся, што сапраўдныя выпрабаванні яшчэ толькі плануюцца нябёсамі і што рашэнне шэфа звольніць мяне з працы — дробязі ў параўнанні з тым, што мяне чакае наперадзе.

— Ты таксама слухаеш музыку з заплюшчанымі вачыма? — звяртаюся я да Алі, хаваючы за гэтым недарэчным пытаннем свой сапраўдны настрой.

— Хто табе тэлефанаваў? — пытае яна. — Як толькі нешта сур'ёзнае, ты абавязкова пераводзіш размову на музыку. Не хітруй, я ведаю, нешта здарылася. Што?

— Перастань, што можа здарыцца? Музыка найперш, Аля. Табе калі апошні раз чыталі вершы?.. Хочаш, пачытаю?

— Хто табе тэлефанаваў? — дамагаецца Аля.

— Шэф.

— Што ён хацеў?

— Хацеў парадаваць мяне перад паездкай. За квартал па выніках працы мяне, як аднаго з лепшых спецыялістаў, прэміравалі двума месячнымі акладамі, — хлушу я.

— Праўда? — здзіўляецца Аля.

— Каб я здох...

Аля верыць мне. Яна да вар'яцтва любіць грошы, і як толькі гаворка заходзіць пра іх, яе нібыта падмяняюць.

Прачынаюся ў добрым гуморы. Забіраць працоўную кніжку, як абяцаў учора, не збіраюся. Рака часу цячэ ў адным кірунку і ў яе немагчыма ўвайсці двойчы. Чуеце, я лячу на Святую Зямлю, і не час мне псаваць настрой сустрэчамі з тымі, хто наўрад ці зразумее мяне, не час выслухоўваць ад іх парады і папрокі, тым больш няшчырыя спачуванні і шкадаванні. Людзі любяць збіраць плёткі, прыдумляць тое, чаго ніколі не было. Што ж, асуджайце мяне. Я пакідаю за вамі такую магчымасць. Я ведаю, што, калі намі не цікавяцца, мы страчваем сваю прысутнасць, наша месца займае нехта іншы, больш значны, больш цікавы. Я не сыходжу, не, чакайце мяне, пакуль я прывучаю сябе да новых абставін, да новых умоў жыцця, пакуль рыхтуюся да сустрэч з незнаёмымі людзьмі. З незнаёмцамі нашмат прасцей. А тое, што чакае мяне праз месяц, не настолькі актуальнае для мяне цяпер, каб на ім зацыклівацца.

Рэшту дня баўлю ў прыемных клопатах, цалкам прысвячаю сябе падрыхтоўцы да бліжэйшага падарожжа.

З рэчаў у дарогу бяру самае неабходнае і з радасцю заўважаю, што торба мая напалову пустая. У заплечніку толькі нэтбук, здымач, запісная кніжка і некалькі бутэрбродаў на дарогу. З ежай, безумоўна, перабор. Аля, як заўжды, перастаралася, але, каб не крыўдзіць яе, прымаю гэты факт як дадзенасць.

— Вось і ўсё, — уздыхаю я з палёгкай. — Цяпер можна і прысесці на дарожку.

Аля сядае побач і прыціскаецца да мяне.

— Я буду сумаваць па табе, — хлусіць яна. — Пазвані мне абавязкова праз вайбер, калі прыляціш.

— Аля, гэта будзе позна ноччу, і я не стану цябе будзіць, — адмахваюся я.

— Я не буду спаць. Патэлефануй, калі ласка, — просіць яна.

— Добра, пазваню, — згаджаюся я. — Давай памаўчым хвілінку…

Хвіліна зацягваецца. Мінае дзве ці тры… хто ведае, колькі? Час перастае існаваць, калі не глядзіш на гадзіннік. Час спыняецца…

Пазнаёміліся мы Аляй выпадкова. Дакладней, яна мяне знайшла сама. І праз нейкі месяц ужо нахабна заявіла, што я, маўляў, асоба нікчэмная, ні на што самастойнае не здольная, а таму яна бярэ цалкам на сябе адказнасць за маё далейшае жыццё і становіцца маёй «апякункай».

— Mene, mene, tekel, uparsin, — пажартаваў я.

— Я без жартаў, — сказала Аля, хітра ўсміхаючыся. — Такія экзоты, як ты, Люша, самастойна рухацца па жыцці не здольныя. Вам не пад сілу гэта. Не крыўдуй, але гэта дакладна. Мы жывём на зломе дзвюх эпох, — патлумачыла яна, акцэнтуючы ўвагу на маім наўмысна скарочаным імені. — Мы, Люша, ахвяры вайны дзвюх цывілізацый. Адна з іх — новы соцыум, з уласцівым яму інтэлектам, другая — пячорныя людзі з жывёльнымі інстынктамі, галоўнымі аргументамі якіх ёсць «вока за вока…» Ты не з тых і не з іншых. Ты — унікум, Люша. Твае браты ў хуткім часе вымруць, як маманты…

Яна памылялася. А я ўсміхаўся. Прызнацца, я не меў патрэбы ў яе «апякунстве», і мне трэба было б заявіць ёй аб гэтым шчыра. Я ж чамусьці марудзіў.

Мне было пад сорак, а ёй і таго менш, і наша жыццё, як нам тады здавалася, толькі-толькі пачыналася. Лёс і сапраўды, нібыта легендарная Цырцэя, заварваў нам прыварotныя зёлкі, і мы пакорліва пілі гэтае ведзьміна варыва нагбом. Аля для мяне была той містычнаю кветкай мандрагоры, што квітнее апоўначы пад шыбеніцай самотнікаў-самагубцаў, і я даў ёй нават адпаведную мянушку — Альраунэ. Я называю яе іншы раз так і цяпер. Генетычная патрэба аб некім клапаціцца давала падставы ёй думаць, што я нібыта і ёсць той адзіны, каго яна шукала ўсё жыццё. Зазірнуць праўдзе ў вочы, прызнацца сабе ў тым, што яе новы бойфрэнд — усяго толькі забаўка, груднічок, у яе не хапала ні інтуіцыі, ні мужнасці. Калі гаварыць пра сябе, то для мяне Аля стала чарговай сэксуальнай партнёркай — жанчынай, з ласкі якой я вырашаў свае жывёльныя патрэбы. Прызнацца, я не быў ні батанікам, ні тым больш знакамітым генетыкам, каб ляпіць з гэтага «міфічнага кораня» цуд. Не збіраўся я таксама і кантраляваць яе пачуццяў, як рабіў тое са сваёй падапечнай знакаміты прафесар Якаб тэн Брынкен. Я жыў не задумваючыся…

Аля збіраецца са мной ісці да прыпынку. Адмаўляю сабе ў такой раскошы. Яна крыўдзіцца і пачынае плакаць. Ну вось. Усё так, як і павінна быць. А я ўжо разлічваў, што хоць на гэты раз абыдзецца.

— Вочы, мае вочы праліваюць ваду!.. — іранізую я і лаўлю сябе на думцы, што наўмысна крыўджу яе. Навошта?.. — Навошта гэтая сентыментальнасць?.. Ты таму і адна, што так часта плачаш. Слёзы састарылі цябе, і мяне разам з табой. Твае слёзы — мае маршчыны. Чуеш, Альрауне?..

Жанчына кончыкамі пальцаў выцірае вочы. «І чаму я не навучыўся чытаць яе думкі?..» — шкадую я.

— Няпраўда, — шэпча на вуха мне Аля і туліцца да маёй шчакі. — Я не адна, я з табой.

— Гэта табе толькі здаецца. Гэта, Аля, ілюзія. Кожны з нас даўно паасобку. Калі шчыра, мы і напачатку былі з табой чужымі людзьмі. Мы проста прызвычаіліся і церпім адно аднаго.

— Што ж тады нас утрымлівае разам? — збянтэжана глядзіць яна на мяне.

— Жывёльная жарсць, Аля.

— Чаму ты такі жорсткі, халодны? За што ты мяне ненавідзіш?..

— Не перабольшвай.

Я абдымаю яе напаследак і прыціскаюся шчакой да яе шчакі. Адчуваю, як уздрыгвае, як пульсуе крывёю на яе скроні жылка.

— Я буду сумаваць па табе, — шапчу я. — Я сапраўды буду сумаваць... Я не хлушу.

Надзяваю заплечнік і, не азіраючыся, крочу да дзвярэй. Адчуваю на патыліцы Алін позірк. Па целе бягуць дрыжыкі. На душы моташна і неспакойна. Вось і дзверы. Яшчэ адзін крок, і ўсё. Ён самы цяжкі. Я сапраўды буду па ёй сумаваць. Мне сапраўды яе будзе не хапаць. Вось такое наша каханне. Вось такія нашы адносіны.

Да аэрапорта дабіраюся самастойна. Хочацца пабыць аднаму, сам-насам са сваімі думкамі. Тэлефаную спадарыні Ларысе, папярэджваю яе аб гэтым і крочу на вакзал. Вуліца бязлюдная. Ля старой нямецкай кірхі тусуецца купка заезджых турыстаў, аб чым сведчыць нетутэйшы дыялект. Абыходжу іх і накіроўваюся да аўтобуснага прыпынку. Спыняюся ля пешаходнага перахода і, пакуль гарыць чырвоны агеньчык, развітальна гляджу ў вокны сваёй кватэры. Перакананы, Аля цяпер недзе таксама глядзіць мне ўслед. Подбегам перасякаю вуліцу і накіроўваюся да скверыка. Лаўка, дзе збіраюся перакурыць і сабрацца з думкамі, занятая. Відаць, чалавек з нямецкім акардэонам прапісаўся тут стала. Ва ўсякім разе бачу я яго тут апошнім часам часта. Запавольваю хаду і ўслухоўваюся ў мелодыю, якую вытужваюць у паветра старэнькія, хрыпатыя мяхі. Музыка фальшывіць.

Колькі чую яго, ён заўжды іграе адну і тую з савецкіх часін мелодыю. І кожны раз іграе яе па-рознаму. Мелодыя відавочна не ўпісваецца ў сучасны гарадскі пейзаж, як і асоба музыкі. Верагодна, фальшывіць не ён, а фальшывіць сам час, а гэты сталага веку чалавек толькі падладжваецца пад агульны фальш. Не супадае ні тэма, ні настрой. І гэта выразна чутна нават мне, чалавеку, абдзеленаму слыхам. Абмінаю акардэаніста і накіроўваюся да прыпынку. Чалавек усміхаецца мне. Верагодна, адчувае сваю роднасць са мной. Верагодна, ён гэткі ж дзівак, як і я. Верагодна, ён таксама шукае сустрэчы з сабой.

— Ілля! — кранаецца нехта далікатна майго пляча. Разгублена азіраюся. Гэта сусед па лесвічнай пляцоўцы.— Гляджу, ты не ты! Куды так сабраўся?

— Шукаць сваю адзіноту.

— А калі без жартаў?

— У Іерусалім.

— Куды-куды? — перапытвае здзіўлена сусед і, не дачакаўшыся майго адказу, пачынае часціць: — Іерусалім, Іерусалім!.. Там жа небяспечна, Ілля. Ты што, тэлевізар не глядзіш?

— Не гляджу.

— А дарма. Там жа тэракты кожны дзень чыняцца. Там жа вайна…

Я не слухаю яго. Я заняты сваімі думкамі. «Божа! — думаю я. — Няўжо ў Цябе кепска са зрокам? Столькі брыды напладзілі мы за апошнія гады, столькі гора развялі ў свеце, столькі зайздрасці, столькі нянавісці вакол, а Ты робіш нявінны выгляд, быццам бы нічога не адбываецца кепскага… Як мы жывём?.. Дзе мы жывём?.. Колькі нам жыць яшчэ вось так?..»

— Дзе-дзе… У Беларусі, — прарываецца праз думкі здзіўлены голас суседа.

— Гэта дакладна, — уздыхаю я. — У адной краіне жывём, у партызанскай. Таму, пэўна, і жыццё тут затаілася, сышло ў падполле.

Так, я цярпіла, такі ж, як і ён. Мы абодва з Савецкага Саюза, з краіны, якой не існуе ўжо даўно. І ўсё ж мы з ім розныя людзі. Я беларус, а ён не беларус і не рускі, хоць і жыве ў нашым горадзе ўсё свядомае жыццё. Ён тыповы носьбіт «рускага свету», чалавек, апантаны імперскімі ідэямі, а таму з пагардай ставіцца да тутэйшай культуры. Трагедыя гэтых людзей у тым, што яны — асобы без радзімы, без пэўнага, так бы мовіць, статусу. Мая ж трагедыя — у няздольнасці супрацьстаяць хамству гэтых людзей. Мы цешым сябе надзеяй, што гэтыя людзі самі звядуцца, як кажа мая Аля, вымруць, як некалі вымерлі мамантьі. Але, як паказвае час, спадзяванні нашы марныя. Гэтыя асобы жывуць з намі побач, плодзяцца, размнажваюцца, пры тым што беларускі этнас выраджаецца, самабытная культура гіне, а абыякавасць робіцца нормай жыцця для большасці, у тым ліку і для мяне...

Тры гадзіны трасуся ў электрычцы, потым яшчэ з паўгадзіны дабіраюся на рэйсавым аўтобусе. Сваю групу знаходжу ў чакальнай зале. Арыенцірам маім ёсць айцец Серафім. Тут, як гаворыцца, не пераблытаеш. Сціпла вітаюся і прамаўляю сваё імя. Здзіўляюць дзве рэчы: узрост людзей і сціпласць іх адзення. У параўнанні з імі я — калядная ялінка. Вандраваць для мяне звыклая справа, так бы мовіць, не ўпершыню еду да чужых людзей і таму сякі-такі вопыт маю. Вандроўнікі — асаблівая каста людзей. Пераважна гэта асобы апантаныя, рамантычныя. І, калі шчыра, яднае іх не ўзрост, а агульная мэта. Але тое, што я бачу, не ўпісваецца ў мае канцэпцыі, у маё разуменне. Разгублена пазіраю на незнаёмых людзей сталага веку і не ведаю, як сябе паводзіць. Узіраюся збянтэжана ў маршчыністыя, пакамечаныя жыццём твары і не бачу ў іх сваёй будучыні. Сярод шаснаццаці паломнікаў няма аніводнага маладога твару. Людзі таксама вывучаюць мяне. Мне ўсміхаюцца стомленыя жыццём людзі, якія дажываюць свой век. Здаецца, усе яны толькі сышлі з выцвілага, пажоўклага рэтра-здымка і таму маюць бясколерныя, папяровыя вочы. Верагодна, Бог запрашае да сябе ў госці толь-

кі людзей такога ўзросту. Я не ўпісваюся ў гэтую кампанію і таму не ведаю, як паводзіць сябе далей. У вачах гэтых глыбока рэлігійных людзей я — закаснелы бязбожнік. Так яно і ёсць. Роспачна гляджу на старэнькую бабульку ў вылінялай паркалёвай сукенцы і адчуваю сваю жыццёвую стомленасць. Хочацца здзерці з сябе гэты гламур, гэтую модную вопратку і стаць такім жа нявызначаным і васковым, як усе. Айцец Серафім прамаўляе пропаведзь, сцвярджае, што цяпер мы адзіны жывы арганізм, адзінае непарыўнае цэлае. Запэўнівае, што чалавек павінен мець мэту, дзеля чаго і каго жыць. Усё гэта так, мабыць. Словы хаваюць у сабе больш, чым выказваюць. Гукі разбіваюцца аб цішыню і ператвараюцца ў працяглае векавое рэха. Недзе высока праз шкляную столь відзён шматок бляклага, бясколернага неба. Пераводжу позірк на абразок, што трымае ў руках айцец Серафім. Вочы святога слязяцца. Яго позірк халодны і пранізлівы. Цікава, аб чым думае гэты стары габрэй? Ці чытаюць запісаныя ім пропаведзі сучасныя язычнікі?.. Нягледзячы ні на што, чалавек усё той жа. Ні навукова-тэхнічны прагрэс, ні тым больш рэлігія і мастацтва не змянілі яго сутнасці. Вакол усё той жа «рэалістычны» Босх, са сваёй адсутнасцю перспектывы, з грамадскай недасведчанасцю і ўтрапёнасцю. Вакол усё тыя ж тупыя, юрлівыя твары. Божа! Няўжо ў Цябе кепска са зрокам?..

Толькі праз гадзіну крыху звыкаюся са сваім статусам паломніка і ўспрымаю свет не настолькі катэгарычна, як гэта было спачатку. Верагодна, з прастатой звыкаешся хутка.

Пры даглядзе памежнікі дакалупваюцца да майго заплечніка. Набыў я яго перад паездкай у Польшчы. Гэта дыхтоўная фабрычная рэч, з кідкімі лэйбламі і прыбамбасамі. Памежнікам не падабаюцца дэкаратыўныя вісюлькі ў выглядзе патронаў. Дзяўчына, якая заўважыла парушэнне, выклікае ахоўнікаў.

— Здымайце! — загадвае ахоўнік.

— Гэта ж бутафорыя, звычайная цацка, — спрабую апраўдвацца.

— Здымайце! — узмацняе голас памежнік. — Хочаце мець праблемы? Зрэшты, мы можам вас прапусціць, а вось у Тэль-Авіве служба бяспекі вас не прапусціць. Забылі, куды ляціце?

Доўга корпаюся, ніяк не магу зняць добра прымацаваныя атрыбуты «гламурнасці». Памежнік прыносіць аднекуль пасаціжы; з іх дапамогай нарэшце вырашаю праблему. Настрой сапсаваны. Плятуся па рукаве ў самалёт. Пры ўваходзе ветлівая прыгажуня-сцюардэса доўга правярае квіток, потым называе месца і запрашае ў салон. Божа, як страшна. Я столькі гадоў не лятаў на самалётах. Праціскаюся праз вузкі праход, шукаючы сваё месца. Яно амаль напрыканцы салона, побач з айцом Серафімам. Ён прапускае мяне да ілюмінатара. Уладкоўваюся ў крэсле і дастаю з заплечніка запісную кніжку. Яшчэ дома для сябе вырашыў, што буду весці дзённік. Раблю першы запіс:

«Мы прарочым для сябе вечнасць, а час рыхтуе для нас дамавіны...» Сапраўды, нібыта ў труне. Ва ўсякім разе, ніякай надзеі... Самае страшнае, што ад цябе больш нічога не залежыць. Разлік толькі на тое, што ўсе гэтыя людзі, у тым ліку і пілоты, гэтак жа, як і ты, любяць жыццё...

Пры ўзлёце трымаюся за крыжык. У ілюмінатар адважваюся зірнуць толькі тады, калі кіраванне самалётам пераводзяць у рэжым аўтапілота. «Ну і што ты адчуваеш на вышыні дзевяць тысяч кіламетраў?.. Хіба не гэтае пытанне цябе заўсёды цікавіла?.. » Пераводжу позірк на айца Серафіма. Яго вочы заплюшчаныя. На выгляд яму гадоў за пяцьдзясят. «Мой аднагодак», — раблю я выснову.

— Айцец Серафім!

Святар расплюшчвае вочы.

— Як вы ставіцеся да таго, што мы будзем жыць з вамі ў адным пакоі? — пытаю я.

— Не супраць, — ківае галавой ён і зноў заплюшчвае вочы.

— Але я ж чалавек свецкі, — апраўдваюся я. — Больш атэіст, чым веруючы. Я толькі на шляху, толькі шукаю сябе.

— І гэтага не мала, — прамаўляе ён нараспеў. У паветры завісае паўза. Я заплюшчваю вочы і пачынаю думаць аб безнадзейнасці надзеі. Я думаю аб Вечнасці і аб сусветнай Душы, істоце ўсюдыіснай і настолькі вялікай, што яе можна назваць Богам.

Прачынаюся гэтак жа знянацку, як і заснуў. Доўга гляджу на гадзіннік. Побач, схіліўшыся на маё плячо, ціхенька пасопвае айцец Серафім. Верагодна, ён сніць сны аб Беларусі. На няголеным, стомленым твары яго застыла шчаслівая ўсмешка, і яму да лямпачкі тое, што адбываецца за межамі яго мрояў. Вусны яго незаўважна варушацца. Па ўсім відаць, ён у гэтае імгненне размаўляе з Богам аб сваёй радзіме, аб доме, аб дзецях, якіх у яго шасцёра, а яшчэ яму мроіцца вуліца, па якой ён кожным ранкам ідзе на службу, прадуктовая крама на рагу, дзе ён набывае для сям'і харч. Усё гэта я ведаю з яго слоў. Відаць, ён шчаслівы чалавек. Не тое, што я…

Адрываюся ад думак. Айцец Серафім падае знак рукой, што зніжаемся.

— Вы не спалі? — здзіўлена пытаю я.

— Не спаў, — хлусіць ён і апярэджвае маё наступнае пытанне: — Я маліўся за нас!..

Гляджу ў ілюмінатар. Недзе далёка ўнізе палае безліччу агеньчыкаў велізарны мегаполіс. Роўная, выразна акрэсленая лінія адмяжоўвае яго ад згустка цемры. «Гэта мора! — здагадваюся я і звяртаюся шэптам да святара: — Айцец Серафім, глядзіце, глядзіце, Тэль-Авіў!» Самалёт пачынае зніжацца… Яшчэ некалькі хвілін, і колы самалёта кранаюцца зямлі. У салоне пачынаюць пляскаць у ладкі.

Па тэлескапічным трапе накіроўваемся ў будынак галоўнага тэрмінала. Пажылая жанчына з павязанай паверх галавы касынкай выхваляецца сваёй дасведчанасцю. Яна на Святой Зямлі не ўпершыню і таму хоча паказаць нам, што ведае тут усе хады і выхады. Палохае нас строгай службай бяспекі, прыспешвае, каб займалі чэргі ў розныя акенцы на пашпартны дагляд, а не то давядзецца праходзіць яго да ранку. Я скеп-

тычна стаўлюся да такіх людзей, таму стараюся не зацыклівацца на ўсёй гэтай мітусні, скіроўваю ўвагу на агляд памяшкання. Будынак тэрмінала шматузроўневы. На ніжнім паверсе размешчана чакальная зала, паверхам вышэй — стойкі рэгістрацыі. Бэн-Гурыён сустракае нас раскошай і даступнасцю. У вочы кідаецца неверагодная ўтульнасць. Такое адчуванне, што залы напалову пустыя. Хаця гэта зманлівае ўражанне. Проста людзі губляюцца ў прасторы, робяцца незаўважнымі сярод гэтай раскошы. Накіроўваемся да месца пашпартнага дагляду. Прастора незаўважна звужаецца, і вірлівая людская плынь матэрыялізуецца ў чэргі. Рухаемся павольна. Марудлівасць супрацоўнікаў пачынае раздражняць. Чалавек у кабінцы падоўгу праглядвае кожную паперку і задае процьму на першы погляд абсурдных пытанняў. Ва ўсякім разе ніякай разумнай логікі ў большасці іх я не бачу. Але выяўляць незадаволенасць не толькі сабе даражэй, але і тым, хто стаіць за табой у чарзе. Па надпісе на бэйджыку раблю выснову, што супрацоўнік, які правярае мой пашпарт, з рускіх, а гэтыя людзі, як папярэджвае нас усё тая ж усюдыісная каляжанка, асабліва пільныя і нелаяльныя да турыстаў. Відаць, «астравок дэмакратыі ў моры арабскіх тэрарыстаў» таго патрабуе. Стаю ля акенца хвілін дваццаць. Адказваю на шэраг дэбільных пытанняў кшталту: «Адкуль вы ляціце?» ці «Як завуць вашага бацьку?» і малю бога, каб усё гэта хутчэй скончылася, не здагадваючыся, што ўсё толькі насамрэч пачынаецца. Нарэшце мне выдаюць картку на праход. Крочу далей. Падганяе страх. Людзей з групы ў твар я не ведаю, а таму баюся адстаць, згубіцца ў гэтай вірлівай людской плыні. Мяне даганяе жанчына ў паркалёвай касынцы, і мы разам з ёю ідзём да тэрмінала. Каб прайсці праз яго, неабходна прыставіць картку са штрыхкодам да прылады, якая счытвае яго. Так і раблю, і, пакуль завіхаюся і чытаю надпісы на электронным табло, жанчына ў касынцы жвава абмінае мяне. Збянтэжана гляджу ёй услед і пачынаю сумнявацца, што яна з нашай групы. Коль-

кі ні прыкладваю потым картку, аўтамат не спрацоўвае і веснічкі не адчыняюцца. Кідаюся ў роспачы да дзяўчыны са службы бяспекі і пачынаю невыразна тлумачыць ёй праблему. Ахоўніца бярэ з маіх рук картку і пашпарт і мы крочым з ёю да тэрмінала. Але і ў яе таксама нічога не атрымліваецца. Дзяўчына пачынае даймаць мяне пытаннямі на ангельскай мове, і я ў адказ пацiскаю збянтэжана плячыма. Яна кранаецца майго локця і вядзе, нібыта немаўля, за сабой. Мы доўга блукаем па нейкіх падземных лабірынтах, нарэшце знаходзім патрэбны пакой. І тут да мяне даходзіць нарэшце, што я ўліп. Ахоўніца аддае мой пашпарт рускамоўнаму супрацоўніку. Той марудна гартае яго, і я разумею, што гэтая працэдура з праверкай надоўга. Пільны цэрбер па нацыянальнасці эфіоп. Ён моўчкі вядзе мяне да тэрмінала, а я кручуся вакол яго і, нібыта мантру, паўтараю, што ні ў чым не вінаваты, што адстану ад групы і ўсё такое.

— Ты не пра гэта думай, — спыняе мяне рэзка ахоўнік.

— А пра што мне яшчэ думаць? — злуюся я.

— Успамінай, хто прайшоў па тваёй картцы? — глядзіць ён на мяне грэбліва.

— Я не памятаю, — пераходжу на шэпт я. — Я сапраўды не памятаю.

— Успамінай, — паўтарае ён. Яго зневажальнае, панібрацкае «тыканне» дабівае мяне канчаткова.

— Куды вы мяне ведзяце?

— Супакойся! Гэта бачыш? — трасе ён у мяне перад носам пашпартам. — Ты мой хлопец, мой... І табе не пра гэта трэба думаць. Успамінай лепш, каго правёў па сваёй картцы.

Відавочна, справы мае дрэнь. Я не ведаю, як завуць тую жанчыну ў касынцы, і я зусім не ўпэўнены, што яна з нашай групы. Цяпер я ні ў чым не ўпэўнены. І наўрад ці змагу пераканаць яго ў тым, што яна сама прайшла, скарыстаўшыся маёй няўважлівасцю.

— Успамінай, — патрабуе ахоўнік.

— Верагодна, гэта была жанчына з нашай групы, — тлумачу я. — Яна была з вялікай сумкай, і я прапусціў яе.

— Хто гэта быў? — перапытвае ахоўнік і зневажальна глядзіць на мяне. «Ідыёт!» — чытаю ў яго вачах сабе прысуд.

— Жанчына ў касынцы, — паўтараю я.

— Дзе ваша група? Што за група?

— Адкуль я цяпер ведаю, дзе мая група, — пацiскаю я плячыма. — Мы паломнікі. Я нават пазнаёміцца з усімі не паспеў.

— З Расіі? — перапытвае «цэрбер».

— З Беларусі, — удакладняю я.

Гляджу, як мяняецца яго твар, і разумею, што мая нацыянальная прыналежнасць мае для яго значэнне. Ва ўсякім разе голас яго мякчэе.

— Гэта яны? — паказвае ён рукой на купку людзей ля тэрмінала. Мая торба самотна валяецца збоку.

— Так, — ківаю я галавой, згледзеўшы сярод людзей айца Серафіма.

— Паказвай жанчыну, — глядзіць на мяне ахоўнік.

Паломнікі збянтэжана пазіраюць на мяне, не разумеючы, што здарылася. Я прыдзірліва аглядваю кожнага з іх.

— Яе няма сярод гэтых людзей, — канстатую я.

— Як няма? — здзіўлена глядзіць на мяне ахоўнік. Потым звяртаецца да айца Серафіма: — Вы кіраўнік групы?

— Не, не я!.. — адхрышчваецца святар і падазрона глядзіць на мяне, потым апраўдваецца: — Мне нават спісу групы не далі.

Я разумею яго, гэта наша нацыянальная асаблівасць, гэта чыста беларускае «я не я і хата не мая». Мала што можа здарыцца... Айцец Серафім яшчэ раз акідвае мяне падазроным позіркам. Відаць, я ў яго ўяўленні не менш як наркагандляр, а мо і ўвогуле перакупшчык зброі, інакш бы навошта мною цікавілася служба бяспекі. Я не крыўдую, тым больш не чакаю ні ад кога дапамогі. Гэта чыста мае праблемы, і іх я павінен вырашаць сам. І ўвогуле, калі заходзіць гаворка пра людзей, я заўжды скептычна ўсміхаюся: «Чалавек

усё той жа!» Людзі асцерагаюцца мець справу з нявызначанасцю. Людзі баяцца таямніц. Яны цэняць толькі звыклае, усім вядомае. Толькі Бог здольны ведаць усё, пераконваюць сябе яны.

— Дык вось жа яна, — радасна канстатую я з'яўленне кабеты ў касынцы. — Гэта тая жанчына, якая прайшла па маёй картцы...

Кабета збянтэжана пазірае на мяне, не разумеючы, што здарылася. Настрой мой адразу паляпшаецца, і я нават пасміхаюся з сябе ў думках. Згадваючы вядомую кінастужку: «Усход — справа тонкая». Кабета, па ўсім відаць, паспела за гэты час аббегаць усе навакольныя шапікі і таму цяпер цалкам задаволеная сабой. Ахоўнік моўчкі вяртае мне пашпарт і загадвае жанчыне прайсці з ім. І ўсё ж сэрца маё трывожна сціскаецца: «А што, калі не яна?..» Тлумачыць свае праблемы, тым больш апраўдвацца перад незнаёмымі людзьмі не хочацца. Гульчатай, як паспеў я ахрысціць сваю «хрэсніцу», вяртаецца праз некалькі хвілін без ахоўніка. Я з палёгкай уздыхаю: «Бог мілаваў!..»

— Што ён хацеў ад вас? — пытае ў яе айцец Серафім.

— Не ведаю, я і сама не зразумела...

Бяру сумку і моўчкі плятуся за групай. У холе нас даўно ўжо чакае наш гід. Жанчыну завуць Роза. Яна родам з Крыма. Жанчына ўдакладняе праграму і вядзе нас да аўтобуса. Лаўлю сябе на думцы, што не слухаю яе. Займаю месца ля акна, дастаю з заплечніка нататнік і запісваю:

«Якое ўсё ж таннае наша жыццё ўдалечыні ад радзімы. Калі б не касынка гэтай жанчыны, якая кінулася мне ў вочы пры сустрэчы, верагодна, я б яе нават не запомніў бы...»

Размяшчаемся на начлег у гатэлі ў Нетаніі. Наш нумар вокнамі на мора. Дзверы на балкон адчыненыя, і я чую амаль побач яго манатоннае, рытмічнае дыханне. Яно зусім блізка, недзе ў цемры. Мы папіваем каньяк і слухаем музыку мора. Пасля толькі што перажытага хочацца памаўчаць. І ўсё ж дзялюся з айцом Серафімам сваімі прыгодамі.

— Падарожжа без прыгод — не падарожжа, — хітра ўсміхаецца той. — Але трэба не забывацца, што мы на чужой зямлі.

— Гэта праўда, — згаджаюся я. — Мы сапраўды на чужой зямлі. І гэта далёка не Еўропа. Гэта Усход. І ў гэтых тонкасцях мне давялося пераканацца.

Ноччу мне сніцца Аля…

3

Прачынаюся на досвітку. Вылязаю з-пад коўдры і на дыбачках іду да акна. На твары айца Серафіма застыла шчаслівая ўсмешка. Ён усё яшчэ сніць свае сны аб Беларусі. Ну і няхай. У нас розныя з ім перажыванні. Дастаю з заплечніка здымач і зачыняю за сабой дзверы. На рэсэпшэне мне ветліва ўсміхаецца маладзенькая супрацоўніца. Адказваю ёй гэткай жа добразычлівай усмешкай і выходжу на вуліцу. Твар лашчыць ветрык — вільготны і прытарна-цёплы. Уяўляю сабе, якая спёка чакае нас днём. Раблю некалькі крокаў у напрамку мора і спыняюся. Сэрца сціскаецца ад захаплення і разгубленасці. Такое ўражанне, што наваколле, якое адкрываецца маім вачам, ёсць нешта штучнае, несапраўднае, намаляванае мастаком-мультыплікатарам. Я гартаю гэтую раскрытую кнігу з экзатычнымі, незямной прыгажосці эцюдамі, узіраюся ў яе і спрабую спасцігнуць задуму аўтара. Перада мной паўстае сучасны курортны горад са шматлікімі праменадамі, фантанамі і раскошнымі гандлёвымі цэнтрамі, і калі б не гэтыя два хасіды, што няспешна крочаць мне насустрач, я б ніколі не сказаў, што гэта ўсходні мегаполіс. Мора хвалюецца недзе ўнізе, на дне абрыву. Пакуль я толькі чую яго. Набярэжная ўхутаная зелянінай. Доўга шукаю спуск да вады. Падказвае мне дарогу маладая жанчына. Мае веды англійскай мовы амаль нулявыя, і ўсё ж слоўнікавага запасу хапае, каб паразумецца. Па каменных сходах спускаюся да пляжа. Ад чысціні і прыгажосці, што адкрываюцца вачам, сціскае ў грудзях. Сонца яшчэ толькі ўзыходзіць, і яго кволыя промні кранаюцца паверхні вады. Далягляд зіхаціць перламу-

трам. Здымаю абутак і кранаюся ступнёю вільготнага пяску, нібыта баюся апаганіць сваёй прысутнасцю гэтую чысціню незнаёмых мне мясцін. Крочу павольна да альтанкі. Саджуся на лаўку і доўга гляджу ўдалячынь. Апошні раз на моры мне давялося быць прыкладна тры гады назад, у Ялце. Крым на той час быў яшчэ ўкраінскім. Сёння туды дарогі няма. Па-першае, паўвостраў — вайсковая база, а таму гэта не месца для адпачынку. Па-другое — небяспечна. У Алі ў Ялце жыве сяброўка. Яна засталася на паўвостраве пасля вучобы, выйшла там замуж, абзавялася сям'ёй і з'язджаць адтуль не збіраецца. Хаця, пасля нядаўніх падзей, хто іх там ведае, падтрымліваюць яны сувязі ці не. Адносіны мае з Аляй на той час катастрафічна псаваліся. Мы збіраліся развесціся, бо ў мяне ўжо была жанчына, ды і Аля, пэўна, мела каханка, ці мо проста рабіла выгляд, што мела. Мяне гэта мала цікавіла. І ўсё ж, калі шчыра, менавіта Аля зрабіла той крок да збліжэння. Каб захаваць нашы адносіны, яна прапанавала мне правесці чарговы адпачынак сумесна і махнуць на тыдні два ў Ялту. Цяпер, з вышыні пражытага часу, я магу дакладна сказаць, што яна дарма асцерагалася разводу, што такія эгаісты, як я, не здатныя на кардынальныя змены ў жыцці. Так, магчыма, я ніколі нікога не кахаў па-сапраўднаму, але гэта яшчэ не факт, што я збег бы ад Алі. З Аляй мы жывём амаль вечнасць, і сысці ад яе ціха ў мяне не хапіла б смеласці. Для мяне Аля — палачка-ратавалачка. Пакуль я валацужнічаў па Расіі, гойсаў у пошуках заробку па гарачых кропках, жанчына, з якой збіраўся ажаніцца, якая нарадзіла мне сына, раптоўна памерла. Ніхто мне так дакладна і не назваў сапраўднай прычыны яе смерці. А мо высвятляць гэта я і сам не надта хацеў, якая цяпер розніца. Пра тое, што яна нарадзіла мне сына, я тады нават і не здагадваўся. Па вяртанні на радзіму аб яго існаванні мне расказаў колішні школьны сябар, з якім мы выпадкова сустрэліся ў цягніку, калі я вяртаўся з Расіі. Сын, як высветлілася, рос сіратой. Выхоўвала яго цётка, родная сястра нябожчыцы.

Праз знаёмых я даведаўся, што жывуць яны ў маім горадзе. Шмат разоў потым намагаўся сустрэцца з гэтымі людзьмі, кружляў неаднойчы ля іх дома, але адвагі зайсці і адкрыцца ім так і не хапіла. Сын на той час вучыўся ў будаўнічым каледжы. Не скажу, што мяне мучыла сумленне, але ўсё ж некалькі разоў я спрабаваў перадаць яму грошы, пасылаў, праўда, пад чужым прозвішчам, прасіў калегу, калі той знаходзіўся ў камандзіроўках, каб ён пераслаў грошы на адрас сына з іншага горада. Грошы, безумоўна, вярталіся назад да калегі, відаць, сын здагадваўся пра маю няшчырасць і адмаўляўся прымаць іх ад чужога чалавека. На жаль, я так з ім і не сустрэўся ніколі. Страх нараджаў новы страх, аддаляючы сустрэчу на нявызначаны тэрмін. «Што я яму скажу? — мучыў сябе неаднойчы я. — Якія словы знайду, каб апраўдаць здраду?..» Я не перабольшваў, мой учынак быў сапраўды здрадай. І я памятаю пра гэта заўжды. Пасля вяртання з Расіі я закінуў журналістыку, якой займаўся ў чужой краіне, асвятляючы падзеі ў гарачых кропках, і ўладкаваўся на працу ў дзяржаўныя структуры, але ўжо праз год звольніўся і падшукаў сабе больш цёплае месца ў прыватнай букмекерскай канторы. Там мы і сустрэліся з Аляй. Сына я паспрабаваў выкрасліць з памяці. Мне хацелася верыць, што, калі ты забываеш пра некага, ён і пра цябе забывае таксама. Але я ашукваў сябе. Тое, што перастае існаваць, якраз-такі пачынае існаваць. І гэта не метафізічныя ісціны. Гэта, хутчэй, «адмазка», адзін са шматлікіх варыянтаў апраўдаць свае ўчынкі. Гэта бег наперагонкі з уласным ценем. Чым хутчэй ты імкнешся даганяць яго, тым хутчэй ён ад цябе аддаляецца.

Да рэчаіснасці мяне вяртае далікатнае пакашліванне айца Серафіма.

— Чаму вы не разбудзілі мяне? — цікавіцца ён, калі я паварочваюся да яго.

Пацiскаю плячыма. Айцец Серафім моўчкі здымае рызу, акуратна кладзе побач са мною на лаўку і няспешна крочыць да вады. Я таксама распранаюся і іду за ім. Мора што гара-

чае малако. Забываюся, дзе знаходжуся, зліваюся з навакольным светам і рухаюся разам з ім у невядомасць. «Я там, дзе і павінен быць, значыць, я не заблудзіўся».

Пасля сняданку збіраем рэчы і ідзём на рэсэпшэн. Там нас чакае група. Займаем месцы ў аўтобусе, і наш гід Роза пералічвае нас, знаёмячыся з кожным паасобку. Аўтобус павольна ад'язджае ад стаянкі, і я прыпадаю позіркам да акна. За ім сюррэалістычныя палотны невядомага аўтара. І ў іх змесце столькі ўсяго невядомага мне, чаго я, верагодна, не змагу зразумець ніколі.

— Горад, у якім мы знаходзімся, пабудаваны ў трыццатыя гады мінулага стагоддзя, — прамаўляе Роза ў мікрафон, і я міжволі напружваю слых. — Размешчаны ён, як вы паспелі заўважыць, на высокіх пясчаных выдмах. Гэтая раўніна носіць назву Шарон і ўзгадваецца ў Бібліі. Напачатку мінулага стагоддзя тут была невялічкая арабская вёсачка. Зямлю вакол яе выкупіў Габрэйскі нацыянальны фонд, і першыя пасяленцы, якія прыехалі сюды асвойваць гэтыя землі, займаліся вырошчваннем цытрусавых. Аднак ужо ў тыя часіны паралельна з гаспадарчай працай у горадзе пачынае развівацца вытворчасць, у прыватнасці — вытворчасць дыяментаў. Сённяшняя Натанія —адзін з самых буйных курортаў у Ізраілі.

— А што значыць Натанія? — цікаўлюся я.

— Горад названы ў гонар вядомага амерыканскага прамыслоўца Натана Штраўса, — адказвае Роза і ўдакладняе: — Менавіта Натан Штраўс ахвяраваў большую частку свайго прыбытку на развіццё габрэйскіх паселішчаў у Палесціне, у тым ліку і на развіццё гэтага горада. Але, згадваючы гэтае прозвішча, немагчыма таксама не ўзгадаць прозвішча яшчэ адной знакавай для Ізраіля асобы — барон Эдман дэ Ротшыльд...

— З дынастыі тых самых? — цікавіцца нехта з дасведчаных жанчын.

— З тых самых, — загадкава ўсміхаецца Роза. — Унёсак гэтых асоб у развіццё нашай краіны неацэнны, і тое, што

знаёмства з Ізраілем мы пачынаем менавіта з гэтых імёнаў, вельмі сімвалічна. Менавіта яны фінансавалі першыя габрэйскія паселішчы ў Палесціне напрыканцы дзевятнаццатага і напачатку дваццатага стагоддзяў. Яны, як і шмат хто іншы, былі піянерамі сіяністцкага руху, стваральнікамі Сіяністцкага Кангрэса. І меў рацыю Эдман дэ Ротшыльд, калі сцвярджаў, што без яго сіяністы няшмат чаго б дасягнулі, але і яго прыватныя справы без сіяністаў таксама не мелі б поспеху.

— Лухта галімая, — хітра ўсміхаецца мне сусед, што сядзіць ад мяне па правы бок. — Вас як зваць?

— Ілля, — нехаця адказваю я.

— А мяне Станіслаў. Не супраць, калі я перасяду да вас? — пытае ён.

— Як хочаце.

Станіслаў шэпча нешта на вушка сваёй жонцы, потым перасядае да мяне.

Гэта каржакаваты мужчына сталага веку.

— Не піянеры яны ніякія, тым больш не ідэалісты, а звычайныя захопнікі, — катэгарычны ў сваіх высновах Станіслаў. Хвілінку збіраецца з думкамі і тлумачыць: — Большасць з гэтых так званых перасяленцаў былі або зэкамі, якім было ўсё роўна куды ехаць, або ўцекачамі, адурманенымі сіяністцкай прапагандай.

— А дзе вы бачылі дзяржаву без прапаганды? — не згаджаюся я. — Так не бывае. Зрэшты, з нечага ж трэба было пачынаць. Як па мне, дык важна сама ідэя вяртання на зямлю продкаў. Важна ідэя стварэння дзяржавы.

— Не забудзьце яшчэ нагадаць пра абранасць, — скептычна ўсміхаецца Станіслаў.

— Як бы там ні было, але ж знайшліся людзі, багатыя, такія, як той жа Ротшыльд, і прафінансавалі гэтыя ідэі, далі ім жыццё.

— Гэта былі не толькі яго грошы, — удакладняе Станіслаў. — Гэта былі грошы кланавага «абшчаку». Насамрэч

Ротшыльда ніколі не цікавіў лёс простых габрэяў. Такія, як Ротшыльд, будавалі сваю «кішэнную» дзяржаву.

— Кішэнную не кішэнную, але ж пабудавалі, — парырую я. — Мы і такой не пабудавалі. Хаця, хлушу.

— Ты што, габрэй? — недаверліва пазірае на мяне Станіслаў.

— Як сцвярджаў Сартр, усе мы — крыху габрэі, або ўсе мы імі можам быць, — усміхаюся я ліслівa.

Я не настолькі дасведчаны ў тонкасцях стварэння габрэйскай дзяржавы, каб спрачацца са Станіславам, таму пераважна маўчу. Вуліца, па якой мы рухаемся, носіць назву Герцыль. Гэта галоўны праспект Натаніі. Гляджу з цікавасцю ў акно. У вочы кідаецца архітэктурная аднатыпнасць гарадскіх забудоў. Абапал праспекта шмат трох-чатырохпавярховых будынкаў. Паводле Розы, пабудаваныя яны ў мінулым стагоддзі ў стылі «баўхаўз». Для мясцовага насельніцтва гэтыя будынкі нешта накшталт нашых «хрушчовак». Праўда, выглядаюць яны няблага, і, магчыма, яны больш даўгавечныя, чым нашы «хрушчобы».

— «Баўхаўз» — архітэктурны мадэрнісцкі напрамак 30–60 гадоў мінулага стагоддзя, — тлумачыць Роза. — Асноўны яго прынцып: «што ўтылітарна ды зручна, тое і прыгожа».

«Верагодна, ёсць у гэтым нейкая кропля ісціны, — думаю я. — Ва ўсякім разе, што яшчэ трэба для натоўпу?»

Аўтобус выкіроўвае на шашу №2, і мы назаўжды развітваемся з Натаніяй. Наш маршрут пралягае на поўнач краіны, да знакамітага возера Кінэрэт — Галілейскага мора. Па ходу мы плануем яшчэ наведаць святую гору Фавор і Назарэт. Прыпадаю позіркам да акна. За ім шызыя, камяністыя ўзгоркі. «Верагодна, менавіта тут недзе блукалі біблейскія прарокі. Верагодна, тут пісаліся асобныя раздзелы Бібліі, — думаю я, узіраючыся ў прыгажосць навакольных краявідаў. — Толькі таленавіты мастак мог дасягнуць такой дасканаласці...» Сусед усё яшчэ незадаволена бубніць побач. Імкнуся ігнараваць яго рэплікі, і ў хуткім часе ён страчвае да мяне цікавасць. Мяне ж думкі вяртаюць на Беларусь. Я думаю аб тых

сваіх земляках, якія пакінулі пэўны след у маім жыцці і ў жыцці маёй шматпакутнай краіны. Я думаю аб дзяржаве, якую мы стварылі па сваім разуменні і сваім падабенстве. Я думаю аб тых выпрабаваннях і пакутах, якія выпалі на долю нашых прашчураў. Нішто не само па сабе. Тое, што ёсць, што мы маем, выяўляецца тым, чаго ўжо няма. Трагедыя майго пакалення — у наіўнасці, у сляпой веры ў роўныя магчымасці. Мы — людзі духоўна сапсаваныя гэтай ілюзіяй. Мы ўсё яшчэ працягваем верыць у тое, што наша моц у нашай еднасці. Насамрэч мы — сімбіёз безаблічных істот, пазбаўленых самасці і індывідуальнасці, супольнасць асоб, не здольных прымаць на сябе адказнасць за свой лёс і за лёс блізкіх нам людзей. Наша рэлігія — атэізм. А наша жыццё — гульні… Гульні з нулявымі сумамі. Саўковая сістэма прывівала нам ілюзію так званага «раўнапраўя». Кожны дзень з экранаў тэлевізараў мы чулі пра так званы феномен «сацыяльнага сумлення», але мала хто з нас задумваўся, што сэнс яго якраз у тым, што ты адмаўляеш сабе шмат у чым толькі дзеля таго, каб і іншыя сабе ў гэтым адмаўлялі. Мы павяліся на падман, мы захапіліся ўтопіяй, не здагадваючыся, што ад нас утойваюць самае галоўнае, што ідэя «роўнасці» тычыцца толькі нас адных, дакладней, падначаленых, і ні ў якім разе «кіраўнікоў». Таму пакуль такія, як я, зубрылі на кухні «марксісцка-ленінскі атэізм» і марылі пра палёты на Марс, іншыя, больш нахабныя, больш прагматычныя, прыглядалі сабе тое, што кепска ляжала. Нашых будучых «бонзаў» не цікавіў ні П'ер Бязвухаў, ні тым больш Сотнікаў, іх не цікавіла гісторыя і культура краіны, іх думкі былі занятыя распрацоўкай ідэі стварэння дзяржавы «для народа», а гэта значыць — для сябе. Іх цікавіла толькі адно: як прыбраць да рук «нічыйнае». І як толькі прыспеў час, яны з лёгкасцю ажыццявілі свае мэты. Нягледзячы на нявыхаванасць, неадукаванасць, прымітыўнасць і маральна-этычную абмежаванасць, яны авалодалі тым, чаго нам зрабіць не дазволіла наша выхаванне. Мы былі і застаёмся ідэалістамі, усё

яшчэ верым у справядлівасць. Нашым жа «кіраўнікам» не патрэбны былі веды, каб кіраваць намі, ім хапіла прыроднага нахабства. «Школы глуханямых» кавалі для ўлады абслугу, рыхтавалі належны персанал, які б забяспечыў ім іх сытасць. Тыя, хто былі апошнімі, сталі першымі ў чэргах да дзяржаўнага карыта. І, як высветлілася, каб прыбраць да рук чужое, адукацыі, атрыманай у «школах», было цалкам дастаткова. Пасады ў дзяржаве занялі так званыя «маладыя ваўкі». На жаль, гэта была не метафара. Нахабныя, бездухоўныя, непісьменныя, без пэўных эканамічных ведаў, але з жывёльнай хваткай, гэтыя асобы пачалі будаваць дзяржаву па сваім разуменні. Нягледзячы на тое, што краіна на пачатку сваёй незалежнасці мела не зусім благія стартавыя магчымасці сярод іншых постсавецкіх дзяржаў, яна паступова ператваралася ў адну з самых адсталых і бедных краін у Еўропе. Для дурняў колькі ні дай грошай, вынік адзін і той жа. Розум застаўся незапатрабаваным. Частка высокакваліфікаваных спецыялістаў з'ехала за мяжу, частка падалася ў так званы «чаўнаковы» бізнес, а частка прадалася «ваўкам» і за грошы пачала забяспечваць існаванне дзяржаўнага ладу, навязанага грамадству купкай не зусім адэкватных людзей. Але духоўныя жабракі, у якія вопраткі іх ні апранай, у якія палацы ні сялі, застаюцца жабракамі да свайго скону. Нібыта цень, яны носяць за сабою сваю плебейскую сутнасць. І не здольны стаць усім той, хто быў нічым!

Адрываюся ад думак і гляджу ў акно. Аўтобус рухаецца праз маляўнічую даліну Мегіда. Роза распавядае пра Армагедон. Тут павінна адбыцца апошняя бітва сілаў Дабра з сіламі Зла.

— І пачуў я з храма гучны голас, які загадаў сямі Анёлам: ідзіце і выліце сем чар гневу божага на зямлю, — цытуе яна Іаана Багаслова.

З тугой узіраюся ў прыгажосць навакольнага краявіду. Воку адкрываюцца неапісальна-маляўнічыя палотны. Не стрымліваюся і выцягваю з заплечніка здымач. Узні-

кае жаданне захаваць убачанае ў памяці назаўжды, як сваё. Колькі разоў чуў ад іншых гэтае жахлівае слова. Колькі разоў уяўляў сабе ў думках гэтыя мясціны, але ніколі не думаў, што ўсё настолькі маляўніча і геніяльна ў сваёй прастаце. «Чаму тут, чаму сярод гэтай цнатлівасці і прыгажосці лілося столькі нявіннай крыві на працягу ўсёй гісторыі чалавецтва? — думаю я роспачна. — Неверагодна, але жыццё і смерць ходзяць поруч, ходзяць настолькі блізка, што іншы раз дзіву даешся. Відаць, прыгажосць прыцягвае нікчэмнасць. Людзі не разумеюць яе існай прыроды, а таму ненавідзяць. Людзі імкнуцца прысвоіць яе сабе. Людзі спрабуюць авалодаць тым, што ім недаступна для разумення, і калі авалодаць не пад сілу, яны знішчаюць яго цалкам. Ці стрымае сваё абяцанне Бог, ці пакладзе канец Злу на зямлі?..»

— Але аб тым дні ніхто не ведае, ні Анёлы нябесныя, а толькі Ён адзін, — працягвае цытаваць Евангелле Роза і ўдакладняе: — «Хар» — на іўрыце гара, а «Мегіда» — назва горада-крэпасці. Знаходзіўся ён на шляху з Егіпта ў Месапатамію. Дарога цягнулася ўздоўж усходняга хрыбта Кармэль на поўнач, — паказвае яна нам гэтае месца на мапе. — Стратэгічнае месцазнаходжанне горада рабіла яго эпіцэнтрам ваенных дзеянняў. За кантроль над ім на працягу многіх вякоў вяліся кровапралітныя бітвы. Тут гінулі цэлыя цывілізацыі. Таму даліна гэтая была вядомая сваёй трагічнай славай яшчэ задоўга да з'яўлення Іаана Багаслова. Да ізраільцян Мегіда далучыў Давід.

— І колькі разоў быў знішчаны горад ? — цікавіцца Станіслаў.

— Дваццаць шэсць, — адказвае Роза. — Археолагі падлічылі, што ўзгорак мае безліч наслаенняў, самае старажытнае з якіх адносяць да эпохі Ранняй Бронзы. Як вы зразумелі, паходжанне ўзгорка штучнае. Паказальна тое, што, скажам, жыло пакаленне, гандлявала, развівала сваю культуру, потым пачыналася вайна, людзі забівалі адно аднаго, разбуралі горад і на касцях будавалі новы. І так безліч разоў. Каго тут толькі не было: і персы, і рымляне, і егіпцяне, — пералічвае

спадарыня Роза. — У бальшыні сваёй гэта былі бессэнсоўныя кровапраліцці.

— Роза, а можна спыніцца тут, ну хоць на некалькі хвілін? — просіць нейкая незнаёмая мне кабета.

— На жаль, па праграме нам не адведзены час на наведванне гэтых мясцін, — шкадуе Роза. — Але… Адну хвілінку.

Яна адключае мікрафон і нахіляецца да кіроўцы. Праз пэўны час уключае яго зноў і паведамляе:

— Так і быць, робім санітарны прыпынак на пятнаццаць хвілін. Просьба да ўсіх заставацца на сваіх месцах, пакуль кіроўца не прыпаркуецца.

Аўтобус спыняецца, і мы пакідаем салон. На вуліцы спёка. Неба нізкае, бляклае. Сонца выліняла, чужое. Паветра задушлівае, напоўненае пылам. Тэмпература паветра за трыццаць градусаў.

— Не разумею, як тут жывуць людзі? — здзіўляецца кабета, якая толькі што прасіла спыніцца. Прозвішча яе я не ведаю, бо так і не паспеў пазнаёміцца з групай.

Роза ігнаруе пытанне. Моўчкі спускаюся ўніз па дарозе, потым доўга гляджу на гару Кармэль. Думкі міжволі вяртаюць мяне ў далёкую Беларусь. «Верагодна, у кожнага народа ёсць свой Армагедон, — думаю я. — Для нас, беларусаў, — гэта сама краіна… Колькі крыві праліта на гэтым невялічкім лапіку найпрыгажэйшай у свеце зямлі. Бессэнсоўнай крыві. Трагедыя майго народа мала чым адрозніваецца ад трагедыі габрэйскага. Як і некалі дзяржава Мегідо, Беларусь таксама ляжыць на стратэгічным шляху. А вялікім народам заўжды цесна, заўжды няўтульна і сумна на сваіх абсягах. Яны схільныя шукаць шчасця па-за межамі сваіх тэрыторый. Цікава, ці падлічваў хто-небудзь з нашых навукоўцаў, колькі культурных слаёў, занесеных пылам часу, налічвае Беларусь? Ці здагадваюцца суайчыннікі, колькі разоў на працягу гісторыі руйнавалі яе ворагі і колькі разоў потым адбудоўвалі яе продкі? На вялікае шчасце, людзей майго пакалення абмінулі жахі захопніцкіх войнаў, але выпрабаванні бываюць розныя.

І немагчыма забыць тое, чаго немагчыма забыць. Я памятаю, той далёкі, незабыўны тысяча дзевяцьсот восемдзесят шосты год выдаўся спякотным і засушлівым. Круглае лета стаяла гэткае ж сухое, задушлівае надвор’е. Напрыканцы кастрычніка пачалі гарэць тарфянікі, і паветра было перанасычанае стронцыем. Мы на поўныя грудзі ўдыхалі гэты радыёактыўны смог і амаль нічога не ведалі пра чарговае выпрабаванне. Мы хадзілі са сцягамі і лозунгамі на дэманстрацыі. Мы будавалі камунізм. А трэці анёл трубіў у трубы. Мы не чулі яе гукаў, мы ўшаноўвалі памяць правадыроў, мы славілі сваіх катаў, спявалі ім асану. Мы не заўважылі нават, калі «ўпала з неба вялікая зорка, палаючы, нібы светач, і ўпала на трацiну рэк і крыніцы водаў. І імя той зорцы было Палын; і трацiна ўсіх водаў зрабілася палыном, і многія людзі памерлі ад водаў тых, бо яны прагорклі»».

— Гэтае месца вядомае ў свеце яшчэ і тым, што непадалёку адсюль, на адрэзку разбуранай дарогі паміж Джэнінам і Мегіда, у 1964 годзе папа Павел VI сустракаўся з нашым прэзідэнтам, — прабіваецца праз мае думкі голас Розы. — Як думаеце, чаму Папа абраў месцам сваёй сустрэчы менавіта Мегіда, дарогу, па якой ніхто з 1948 года не ездзіў? У сваёй прамове ён узгадаў Пія XII, і для габрэяў гэта быў яўны намёк. Краіна знаходзілася ў стане вайны.

— Тады знаходзілася? — разважаю я ўслых. Падыходжу бліжэй да Розы і пытаю: — А цяпер?

— Не зусім разумею.

— Але цяпер таксама ваша краіна знаходзіцца ў стане вайны, — удакладняю я.

— На жаль, так, — без энтузіязму адказвае Роза. Хвілінку маўчыць і працягвае: — Але мы не жадаем быць ахвярамі. Мы хочам вырашаць свае праблемы самі. Хаця антысемітызм у апошні час зноў пачынае набіраць моц у свеце. На мой погляд, праблема людзей усё тая ж, людзі баяцца іншых, не падобных да сябе. Але гэта наша краіна. Гэта наш дом... І гэта дае нам пэўную надзею. Менавіта тут, на гэтай зямлі,

упершыню за столькі вякоў мы адчуваем сябе людзьмі. Жыццё працягваецца. Яно павінна працягвацца. А як жа яшчэ?

Я гляджу на гэтую саракагадовую габрэйку і разумею, што маё пытанне некарэктнае. Некарэктнымі, верагодна, былі і паводзіны святара, які на гэтай палітай крывёю зямлі ўспомніў свайго папярэдніка Пія XII. У лепшым выпадку гэта правакацыя — узгадваць асобу, якую дасюль шмат хто яшчэ лічыць памагатым нацыстаў.

— Мала сказаць: «Царква любіць усіх!», — працягвае разважаць Роза. — Словы найперш вывяраюцца ўчынкамі. У трыццаць дзявятым, калі Гітлер вераломна акупаваў Польшу, той жа Пій XII інтэлігентна прамаўчаў. Маўчаў ён, і калі катавалі ды нішчылі габрэяў. Як сказала ў сваім інтэрв'ю для кампаніі Бі-бі-сі адна з ахвяр нацызму, італьянка Сетымія Спіцычына, над якой праводзіў свае доследы нацысцкі «анёл смерці» доктар Ёзэф Менгеле: «Пій XII мог бы нас папярэдзіць аб тым, што нас чакае, але ён быў Папа-антысеміт, пранямецкі Папа. Ён не жадаў рызыкаваць. І калі кажуць, што Папа падобны да Ісуса Хрыста, гэта няпраўда. Ён не выратаваў ніводнае дзіця...»

— Вы таксама лічыце, што царква любіць нас усіх? — звяртаюся я шэптам да айца Серафіма.

— Найперш Бог любіць нас усіх. Ну а людзі?.. — вытрымлівае паўзу айцец Серафім. — Людзі павінны любіць людзей. Кожны сам выбірае, якім яму быць.

«Гэта ўсяго толькі словы, — скептычна думаю я. — Бог — гэта нешта непасціжнае, не створанае людзьмі па сваім падабенстве. Бог — гэта прыклад таго, кім павінен быў быць чалавек. Але мінула столькі вякоў ад Адама, а чалавек усё той жа... »

Наступны наш прыпынак — знакамітая святая гара Фавор. Роза бярэ ў рукі мікрафон, і мы пакорліва наладжваемся на хвалю эмацыйнага, пазнавальнага аповеда.

— Такім чынам, мы накіроўваемся ва ўсходнюю частку Ізраільскай даліны, а дакладней — у Ніжнюю Галілею. Гара Фавор — месцаПератварэння Гасподняга. Але перад тым, як

я раскажу вам пра саму гару, я б хацела напачатку нашага з вамі паломніцтва папярэдзіць, што Святая Зямля — не музейны аб'ект, — звяртаецца да нас Роза. — Святая Зямля — гэта найперш сумесны Твор Бога і чалавека. І калі вы гэтага яшчэ не адчулі, спадзяюся, што ў вас будзе на гэта яшчэ час і магчымасць. Шмат гадоў таму, калі на Святую Зямлю толькі-толькі пачыналі прыязджаць першыя пасяленцы, гэта было поле ў пустыні. Памятайце пра гэта на працягу ўсяго свайго паломніцтва. З тых самых часін, год за годам, метр за метрам, людзі выцясняюць яе, асвойваючы гэтыя дзікія землі. Але найперш людзі выцясняюць пустэльню з сябе, бо без гэтага стала б правальным, безвыніковым першае. За дастаткова кароткі тэрмін мы змаглі пабудаваць незалежную дзяржаву. І, безумоўна, ганарымся гэтым.

«А вось мы сваёй дзяржавы, на жаль, не пабудавалі, — думаю я. — І надзеі, што ў хуткім часе падбудуем, таксама ніякай. Ва ўсякім разе, будаваць яе будзе не маё пакаленне. Я не магу зразумець, як так атрымалася, чаму мы дазволілі людзям з нізкага саслоўя ляпіць краіну для сябе, па сваім разуменні, па сваіх паняццях...» Вочы слязяцца ад безвыходнасці і ад разумення, што ты бяссільны нешта вырашаць ці мяняць. Роза расказвае біблейскую гісторыю пра евангельскую гару, а я не слухаю яе. Яе аповед прасочваецца праз мае думкі фрагментарна, не звязанымі паміж сабой сэнсам урыўкамі. Узіраюся ў далячынь. Вачам адкрываюцца жывапісныя краявіды Ізраэльскай даліны, на горы Самарыі, на Кармэль і на Галандскія вышыні.

«Татальная няўлоўнасць старасці свету! — лаўлю я сябе на думцы. — І ёсць ва ўсім гэтым нейкі спакой, нейкая неапісальная светласць. Верагодна, гэта і ёсць тое самае месца для тых, хто не можа знайсці сабе месца».

Рэшту дня бавім у Назарэце, у адным з самых старых гарадоў на Святой Зямлі. Горад мусульманскі. Пераважная большасць насельніцтва — ізраільскія арабы, палова з якіх хрысціяне. Назарэт — адзіны горад у Ізраілі, дзе нядзе-

ля з'яўляецца выхадным днём. На пачатку нашай вандроўкі наведваем галоўную святыню — грот Добраславення, дзе, паводле Святога Пісання, анёл Гаўрыіл распавёў Панне Марыі аб нараджэнні Хрыста. Храм, які пабудаваны над гротам, уражвае прыгажосцю і велічнасцю. Мне ён нагадвае нечым маяк. Можа таму, што купал яго бачны з любой кропкі горада. На самой справе храм гэты і ёсць маяк хрысціянства на землях Палесціны. Ён, нібыта сапраўдны Вартавы, узвышаецца ў ціхім завулку Каса-Нова. Калі прайсці па завулку вышэй, ён выводзіць на цэнтральную гарадскую вуліцу, якая носіць назву ў гонар папы рымскага Паўла шостага — Paulus-Ha-Shishi. Па ёй мы і рухаемся да каталіцкага Храма, чорныя абрысы ратонды якога бачны здалёк.

— Гэта пятая па ліку надбудова над пячорай, дзе некалі жыло святое сямейства, — тлумачыць Роза. — Храм пабудаваны па праекце італьянскага архітэктара Джавані Муцыа ў 1969 годзе. А гэты прыгожы і незвычайны купал, які мы назіраем, выкананы ў форме лілеі — знака, які нагадвае вернікам аб бязгрэшнасці Панны Марыі. Купал размешчаны над самай пячорай і сабраны з дваццаці трох зігзагападобных кольцаў. У кожным кальцы трыццаць дзве канструкцыі, якія ўтвараюць літару «М», што азначае — месія і Марыя. Сам грот месціцца ўнутры скалы.

Па сходнях спускаемся ў святліцу. Памяшканне патанае ў загадкавым боскім прыцемку. Святло сочыцца толькі праз вокны. Замест шыбін — прыгожыя маляўнічыя вітражы. Ля ўвахода лацінскі алтар. Ён застаўся тут ад папярэдняга Храма. На мармуры надпіс: «Verbum caro hic factum est».

— Тут слова стала целам, — перакладае Роза.

Падымаемся на другі паверх. Перад намі суцэльная пышнасць і раскоша. Мазаіка і вялікага памеру фрэскі на сценах. Не ўтрымліваюся і цікаўлюся, хто аўтары гэтых шэдэўраў.

— Працы падораны хрысціянскімі абшчынамі розных краін, — тлумачыць Роза. — Напрыклад, мазаіка на ўсходняй сцяне — падарунак ад Італіі.

Паварочваем галовы туды, куды глядзіць Роза. На сцяне ікона вялікіх памераў з выявай Ісуса Хрыста. Справа ад яго апостал Пётр, злева Багародзіца. Гэта сапраўдны цуд рук чалавечых. Пільна ўзіраюся ў хараство тварэння невядомага аўтара, і мне пачынае здавацца, што рукі Ісуса Хрыста цягнуцца да маіх рук, а сасмяглыя вусны богачалавека выразна шэпчуць: «Зазірні ўглыб свайго сэрца... Там усе адказы на твае пытанні!..»

— У храме сямнаццаць такіх жывапісных твораў, — тлумачыць Роза. — Астатнія — унізе ў галерэі. А ўсяго іх — звыш пяцідзесяці. Дарэчы, сярод іх ёсць Будслаўскі абраз Божай Маці...

Начуем у былым манастыры святой Маргарыты.

4

Па вузкай, звілістай вулачцы ўзбіраемся да Салезіянскай царквы. Праз дарогу ад яе, калі верыць Розе, знаходзіцца наш хостэл. Некалі гэта быў кляштар святой Маргарыты, а яшчэ сіроцкі дом для дзяўчынак. Цяпер гэта гасцініца для паломнікаў. Аўтобус павольна паўзе метр за метрам угору. Машын насустрач — не размінуцца. Падоўгу стаім у чэргах. Гара Набі Саін ад цэнтра, куды мы трымаем шлях, — самае высокае месца ў Назарэце. Ідэя будаўніцтва Салезіянскай царквы на яе вяршыні належыць французам. На сённяшні дзень гэта адна з буйных і самых прыгожых цэркваў у Назарэце. На яе даху ўзвышаецца статуя Ісуса Хрыста. На яе і скіроўвае нашу ўвагу Роза. З гэтага моманту статуя для нас — пэўны арыенцір, хочацца верыць, што не толькі геаграфічны, але і духоўны. Дарога да вяршыні Набі Саінад цэнтра займае амаль гадзіну, і гэта нямала, улічваючы, што адлегласць да яе ўсяго толькі некалькі кіламетраў. Нарэшце аўтобус пераадольвае апошні стромкі выступ і выкіроўвае на стаянку. Па перыметры яна абсаджана пальмамі, што надае месцу нязвыклы воку, экзатычны каларыт. Пакідаем аўтобус і гуртам накіроўваемся да хостэла. Гасцінічны дворык патанае ў суцэльнай зеляніне. Па цэнтры яго месціцца кідкі, незвычайны па форме фантан з начным падсвятленнем і з разнаітымі кветніцамі вакол. Група распаўзаецца хто куды, хтосьці аглядае «экзотыку», хтосьці фатаграфуецца на фоне антычных статуй. «Як мала насамрэч патрэбна чалавеку для шчасця!» — думаю я, назіраючы за гэтай мітуснёй.

Роза пераконвае нас трымацца разам, пакуль не заселімся: часу для таго, каб сфатаграфавацца, наперадзе процьма, але яе ніхто не слухае. Вось сапраўды ўжо — узрост людзей вызначаецца не гадамі, а станам душы. Мы радуемся невядома чаму, як дзеці. Невыпадкова, відаць, на старажытных абразках з выявай маленькага Ісуса на яго тварыку заўсёды пячатка таямнічай, дарослай мудрасці, хаця сам ён навучаў нас быць дзецьмі.

Пасяляюць нас з айцом Серафімам на першым паверсе. Пакой без вокнаў, з невялічкай заглыбленай нішай. Верагодна, гэта была некалі келля, а ніша служыла месцам, дзе манашкі казалі свае малітвы.

Пасля вячэры ідзём знаёміцца з навакольнымі мясцінамі. Пачынае змяркацца, сям-там запальваюцца першыя ліхтары. Крочым да назіральнай пляцоўкі. Адсюль бачна як на далоні. Недзе далёка ўнізе ляжыць стары горад. Моўчкі глядзім на шчыльна прылепленыя, на ўсходні манер, забудовы і думаем кожны аб сваім. Падыходзяць дзве жанчыны-паломніцы. Кабеты эмацыйна дзеляцца з намі ўражаннямі і даймаюць недарэчнымі пытаннямі. Пытанні тычацца ў большасці айца Серафіма, таму я маўчу. Размова не клеіцца. Айцец Серафім адказвае на пытанні без асаблівай ахвоты. Напружанасць узрастае.

— Айцец Серафім, мы просім вас даць некаторыя тлумачэнні, — настойвае кабета ў паркалёвай касынцы, тая самая, з-за якой я ўчора меў пэўны клопат са службай бяспекі. Яна загадкава моршчыць лоб. — Вось вы скажыце нам, мы — людзі праваслаўныя?

— Што здарылася? — пытаецца айцец Серафім. Голас выдае хваляванне.

— Вы нам скажыце, мы людзі праваслаўныя, так? — паўтарае кабета.

— Безумоўна, — адказвае айцец Серафім. — Але што здарылася?

— З якой мэтай нас водзяць па каталіцкіх святынях? — апярэджвае каляжанку кабета з нябесна-блакітнымі, запа-

мінальнымі вачамі. Відавочна, яна больш нахабная і больш катэгарычная за маю «хрэсніцу». — Нам не падабаецца гэта.

Скоса пазіраю на айца Серафіма. Твар святара паружавеў. Заўважна, што ён стрымлівае сябе і збіраецца з думкамі.

— Я вас пачуў, — прамаўляе ён нарэшце. — А цяпер пачуйце мяне. Я, па-вашаму, хто, праваслаўны святар?

— Праваслаўны.

— Добра! — узмацняе ён голас. — Тады слухайце і перадавайце іншым… Мы з вамі крочым шляхамі, якімі хадзіў у свой час Ісус Хрыстос. Вам гэта зразумела?

У паветры павісае паўза. Айцец Серафім дастае з кішэні скамечаную насоўку і доўга выцірае ёй змакрэлы лоб.

— Вы мяне пачулі? — паўтарае святар і дадае: — Якая вам розніца, хто потым выкупіў гэтыя землі? Для нас важна, што Ён хадзіў тут. Радуйцеся і дзякуйце Богу за тое, што вам выпала магчымасць наведаць гэтыя святыя мясціны.

Нас абступаюць іншыя паломнікі, і размова паступова мяняе афарбоўку. Разумею, што канфлікт вычарпаны. Пазней, калі мы застаёмся з айцом Серафімам адны, я вяртаюся да гэтай тэмы.

— Людзі, на жаль, безнадзейна легкадумныя ў сваіх паводзінах, — пачынаю здалёк. — Мне спадабалася, як вы расставілі акцэнты, але вось што я вам скажу, айцец Серафім… Магчыма, вам непрыемна тое будзе чуць, тым не менш… Толькі высакародныя людзі, толькі высокаадукаваныя і маральна выхаваныя павінны быць набліжаныя да рэлігіі.

Чутна, як недзе ў кронах старых пальмаў шуміць вецер. У небе над намі вісіць нерухомая поўня, і святло ад яе цьмянае і жоўтае. Пазіраю скоса на прыціхлага святара. На яго твары дрыжыць павута зморшчын. І цішыня ў свеце такая, што, здаецца, чутны далёка ўнізе крокі шматлікіх мінакоў. Мы сядзім на краі свету, адзінотныя, і моўчкі глядзім на начны горад Бога.

— Гэта не мая думка, — удакладняю я, парушаючы цішыню. — Так лічыў Юліян Флавій, і я з ім цалкам згодны. Сапраў-

ды, для большасці людзей рэлігія — гэта глухая сцяна з намаляванымі на ёй дзвярыма… І ў іх немагчыма ўвайсці.

— Усё ў гэтым свеце ілюзія, — прамаўляе нарэшце айцец Серафім. — Акрамя толькі Бога. Але мне не хацелася б з вамі спрачацца на гэтыя тэмы, тым больш абмяркоўваць ерась, сказаную рознымі адступнікамі.

— Юліян не адступнік... Называйце яго лепей «паганцам».

— Хіба гэта не адно і тое ж? — здзіўлена перапытвае айцец Серафім.

— Тое, ды не зусім, — не згаджаюся я. — Юліян быў рамантыкам… Юліян — шчыры аматар класічнай антычнасці, і бяда яго ў залішняй адукаванасці і інтэлектуальнасці. Гэта той прыклад, калі натоўп не дацягвае да вышыняў свайго правадыра, а значыць, не разумее яго. Для Юліяна ідэя хрысціянства была занадта прымітыўнай. Менавіта за гэта, на маю думку, святары і ненавідзяць яго. Але ці справядліва гэта, ці па-божаму — ненавідзець чалавека толькі за тое, што ён хацеў адрадзіць культуру сваіх продкаў, разбураную вандаламі?

— Здагадваюся, каго вы называеце вандаламі, — стрымлівае сябе айцец Серафім. — Так, можна быць чалавекам адукаваным, можна вызначацца строгай лагічнасцю і аргументаванасцю, можна нават жыць міфамі і захапляцца веснямі сляпога Гамера. Усё гэта можна, але як можна быць нашчадкам роўнаапостальскага Канстанціна — чалавека, на каго сышла Божая мілата, і хварэць вар'яцкімі, эклектычнымі ідэямі? Гэта ж трэба быць ідыётам, каб пайсці супраць веры сваёй сям'і. Ніхто, чуеце, ніхто не здольны змяніць таго, што наканавана Богам.

— У Юліяна было сваё разуменне Бога.

— Яго дзядзька на той час зрабіў усё, каб хрысціянства набыло статус сусветнай рэлігіі, — не слухае маіх довадаў айцец Серафім. — А таму ўсе гэтыя неразумныя спробы навязаць грамадству сваё разуменне рэлігіі былі апрыёры правальныя.

— Ён не паспеў, — не згаджаюся я. — У яго проста не хапіла часу на рэформы.

— Паўтаруся, нельга навязаць людзям таго, чаго навязаць нельга, — злуецца айцец Серафім.

— Значыць, вы лічыце, што Канстанцін не навязваў хрысціянскіх ідэй грамадству?

— Рэлігію немагчыма навязаць, — абагульняе айцец Серафім.

— Але, як выявілася, можна, — скептычна ўсміхаюся я.

— Ва ўсякім разе, Канстанцін быў лаяльны да вернікаў усіх канфесій, у тым ліку і да паганцаў, у адрозненне ад Юліяна-адступніка.

— Не перабольшвайце, Канстанцін быў яшчэ тым тыпам. Яго лаяльнасць была толькі пагардлівай памяркоўнасцю. Ён хітра пралічыў будучыню хрысціянства і бачыў у ім свае выгоды. Хрысціянства для Канстанціна было толькі зброяй для ўмацавання сваёй улады над светам. А вось з Юліянам якраз усё нашмат складаней. Яго філасофскія ідэі не маглі мець шырокай падтрымкі, таму што тычыліся толькі праблем духоўнага здароўя, душы, а чэрнь, прабачце мяне за такое параўнанне, заўжды шукала практычных, зямных выгод. Чэрні быў патрэбны бог, які б мог паляпшаць іх матэрыяльны стан. Менавіта таму хрысціянства і зрабілася рэлігіяй большасці. Яно і цяпер такой з'яўляецца. І гэтыя кабеты — яе тыпічныя прадстаўнікі. Калі не верыце, пацікаўцеся заўтра, хто з гэтых людзей хаця б коратка перакажа тое, што казаў Ісус Хрыстос у сваёй Нагорнай пропаведзі. Перакананы, большасць з іх не пералічыць нават дзевяці блажэнных запаведзяў.

— Чаму вы так лічыце?

— А вы хіба лічыце інакш? — здзіўляюся я. — Няўжо вы такі наіўны, няўжо лічыце, што ў тых кіпах цыдулак, якія вернікі пакідалі сёння ў святых мясцінах, толькі просьбы аб выратаванні душы? Асабіста я ў гэта не веру, інтарэсы большасці, на жаль, — матэрыяльныя.

— Навошта вы прыніжаеце вернікаў, навошта абражаеце іх гонар? — спыняе мяне айцец Серафім. — Вам не здаецца, што вы падзяляеце людзей на «нашых» і «не нашых», на разумных і дурняў? Але Бог адзіны для ўсіх.

— Гэта дэмагогія. Людзі павінны імкнуцца да нейкіх духоўных і эстэтычных вышыняў. Але гэтага, як мы бачым, не адбываецца. Такое ўражанне, што ні царкве, ні дзяржаве не патрэбны разумныя людзі. Так званыя пастары заўжды называлі сваю паству не інакш, як статкам авечак. А што яшчэ можа быць дурней за гэтую жывёліну?

— Ісус Хрыстос прапаведваў прастату...

— Ну а як жа яшчэ, — я іранізую: — Гора вам, кніжнікі і фарысеі... Не, айцец Серафім, царква ніколі не была зацікаўленая ў асобах. Царкве даспадобы былі авечкі паршывыя, бо людзі разважлівыя заўжды падазроныя. А цяпер уявіце, што тое, што вы сказалі гэтым жанчынам пра каталіцтва, я б сказаў гэтак жа катэгарычна. Чым бы для мяне скончылася размова?

— Вас пабілі б камянямі, — хітра ўсміхаецца айцец Серафім.

— Менавіта так яно і было б, — згаджаюся я. Дастаю з кішэні пачку з цыгарэтамі і запальваю.

— Вы шмат смаліце, — робіць мне заўвагу святар.

— Ёсць такое, — згаджаюся я і жартую: — Проста я чалавек, які смаліць нават у сне.

Некалькі хвілін маўчым.

— Страшна падумаць, гэта ж якою ўладай над людзьмі надзелена наша царква. Пры жаданні вы скіруеце натоўп куды захочаце, — кажу я.

— Я — асоба духоўная. І людзі давяраюць не мне, а Богу. А як жа інакш?

— Не ведаю, але як можна верыць у тое, у чым мала што кеміш? — ціха прамаўляю я. — І дзе мяжа гэтай веры? Ці не ад залішняй даверлівасці ўсе нашы праблемы?.. Але верыць у Бога не значыць жыць з заплюшчанымі вачыма. Не хачу вас абразіць, але сучасная царква — гэта выгодны бізнес і ідэалагічны рупар улады. І сімбіёз гэтых двух монстраў зляпіў з Бо-

га дзяржаўнага ідэолага. І адным, і другім невуцтва натоўпу на руку. Кожны стрыжэ авечак як умее.

Мы доўга яшчэ спрачаемся, мяняем гаворку, перасокваем з адной тэмы на другую, нарэшце айцец Серафім ідзе спаць, а я застаюся адзін, і бязмежна рады сваёй самоце. З трывогай узіраюся ў незнаёмы, чужы для мяне горад і думаю. «У чым мудрасць, у чым прыгажосць адзіноты?». Гэтае пытанне я задаю сабе неаднойчы і не знаходжу ніколі на яго адказу. Заўжды сумняюся і адкрываю для сябе нейкія новыя, неспазнаныя дасюль ісціны.

Парадаксальна, але нават самім сабе мы застаёмся ўсё яшчэ чужымі. Я радуюся жыццю. Я радуюся свабодзе. Я радуюся таму, што маю магчымасць падарожнічаць, мяняць месцы свайго знаходжання і лічыць кожнае з іх сваім домам. Не, айцец Серафім, спадзявацца на Бога — гэта занадта проста для мяне. Бог большасці — не мой бог.

Недзе далёка на даляглядзе лахманы цемры хаваюць знакаміты Хар Ха-Кфіцу. Менавіта з яго вяршыні некалі скочыў Ісус Хрыстос, ратуючыся ад сваіх праследнікаў, і быў падхоплены анёламі. Ці здольны паўтарыць гэты ўчынак мой анёл, калі прыйдзе час?

Будзіць мяне крык пеўня. З цяжкасцю расплюшчваю вочы і доўга не магу зразумець, дзе знаходжуся. Пачынае світаць. Далёка над гарамі вісіць у небе таямнічая каляровая кропка. Гэта, як я з цягам часу разумею, дырыжабль. Ён, нібыта той прарок Ілля, па-сяброўску мне пагражае пальцам. Сілуэт пакрыху пачынае аддаляцца і праз пэўны час патанае зусім у ранішняй смузе. Гляджу яму ўслед і ўзгадваю зноў Юліана Флавія: «Калі любы забойца можа быць набожным хрысціянінам, то нешта не так з гэтай рэлігіяй». «Дакладна», — думаю я і паднімаюся з зямлі. Доўга размінаю здранцвелае цела. Рукі зацяклі і не хочуць мне падпарадкоўвацца. Ля лаўкі валяецца забыты яшчэ з вечара футарал са здымачом. Паднімаю яго і падыходжу бліжэй да схілу. Горад ляжыць прама ля маіх ног, і я чую выразна яго сцішанае,

соннае дыханне. Першыя сонечныя промні далікатна варушаць зморшчыны шэрых скал. «Ты ж свядома шукаў гэтай невядомасці. Ты неаднойчы мроіў прайсці праз яе, — шэпчуць бязгучна вусны. — Ну дык ідзі, вось жа яны, тыя дзверы — тым, хто шукае, дапамагаюць. Хто ведае, дзе мяжа тваіх магчымасцей? Важна, не куды ідзеш, а важна, дзе стаіш. Час забыты. Часу не існуе. А таму працэс руху не важны. Вакол ні душы, толькі ты і бясконцая, чароўная гульня...» Адчуваю, як пакрыху, кропля за кропляй, цела напаўняецца жыватворным, гаючым святлом. Асвячоны промнямі далягляд патанае ў ружовай смузе.

«О, чароўнае, несмяротнае Сонца! — шапчу я. — Няма Табе роўных, бо для ўсіх ты аднолькавае. Толькі ў Табе, і ні ў чым іншым, адлюстравана веліч Бога...»

Адрываюся ад думак і дастаю з кішэні цыгарэты. Счакаўшы хвілінку, хаваю іх. Чысціня вакол. Баюся апаганіць яе цнатлівасць, баюся прапусціць для сябе нешта важнае, лёсавырашальнае, баюся не занатаваць яго ў памяці. Расчахляю здымач і пачынаю бяздумна фатаграфаваць гарадскія пейзажы. Калі эйфарыя мінае, крочу ў хостэл. Айцец Серафім яшчэ спіць. Не распранаючыся, кладуся ў ложак, чапляю на вушы слухаўкі і пачынаю слухаць Эсб'ёрна Свенсана.

Пасля сняданку пакідаем горад. Перад тым як сесці ў аўтобус, азіраюся, каб развітацца з хостэлам. З даху Салезіянскай царквы пазірае мне ўслед Ісус Хрыстос. На яго гіпсавым твары застыла векавая засяроджанасць і загадкавасць. Відаць, царкоўнікі наўмысна яго малююць сумным.

— Наш маршрут, любыя мае, ляжыць на поўдзень маляўнічай Генісарэцкай даліны, — вяртае мяне да рэчаіснасці мілагучны голас Розы. — І мы рухаемся з вамі ў легендарную Магдалу, дзе, паводле біблейскіх паданняў, нарадзілася Марыя Магдалена.

«Жанчына, якая ведала Усё, — думаю я. — Жанчына, якой была падрыхтаваная гісторыяй эпізадычная роля. Верагодна, толькі таму, што яна была жанчынай. Відавочна, асо-

бам такога ўзроўню — знакавым і неардынарным — час заўжды рыхтуе невядомасць. Іх асцерагаюцца і баяцца, бо яны нават і пасля сваёй смерці нясуць пэўную небяспеку для натоўпу».

— Магдала з арамейскага перакладаецца як «прыгожы», што адпавядае рэчаіснасці, — працягвае аповед Роза. — У часы Іосіфа Флавія гэта быў даволі буйны па сваіх памерах і па колькасці насельніцтва горад. Менавіта ў ім, калі верыць біблейскай легендзе, Ісус Хрыстос выганяў з Марыі Магдалены сем дэманаў.

«Не адчайваецеся, вы, тыя, хто ўпаў у грэх, — шапчу я, як малітву, словы, якіх не магу забыць ужо шмат гадоў, — вяртайцеся на шлях праведны па маім прыкладзе і праз Бога...»

Марыя Магдалена — адзін з тых нешматлікіх біблейскіх персанажаў, якіх я не проста люблю, але якія вядуць мяне па жыцці, якія з'яўляюцца маімі ментальнымі арыенцірамі. Я не веру ў перакручаную людзьмі ісціну, а таму не люблю Тыцыяна і яго знакамітую «Марыю Магдалену», якія б гуманістычныя ці «паганскія» асновы ні выяўляў ён у гэтай карціне. Вобраз вечнай блудніцы, якая праз павуту вякоў безнадзейна імкнецца да пакаяння ды духоўнай чысціні, мог быць запатрабаваны толькі царкоўнікамі, у разуменні якіх жанчына апрыёры не магла быць вучаніцаю Хрыста.

— Марыя Магдалена стала адданай паслядоўніцай Ісуса Хрыста, — прарываецца аднекуль здалёк голас Розы. — Яна прысутнічала пры яго распяцці і была адной з першых сведак пры ўваскрашэнні.

Аўтобус спыняецца на стаянцы, і Роза запрашае прайсці нас да выхаду. Лезу ў заплечнік і выцягваю адтуль невялічкі здымачак у срэбным акладзе. Гэта рэпрадукцыя карціны фларэнційскага майстра Карла Дольчы «Жанчына з алебастравым сасудам», прыціскаю яго да грудзей і шапчу пра сябе, нібы малітву: «Сястра, зорка нябесная, знайдзі сілы выслухаць мяне. Шмат зла на гэтай зямлі, шмат хлусні сказа-

на нячысцікам. Забудзься, што ты грэшніца, сястра, і скажы мне: ці жыве тваё сэрца, як ты любіш?..»

Праходзім праз жалезную браму і па прыступках спускаемся ўніз, да Храма Святой Марыі Магдалены. Дворык ціхі, утульны, патанае ў кветках і зяляніне. Далёка ўнізе віднеецца нерухомая сінеча Галілейскага мора. Месца гэтае было куплена на пачатку мінулага стагоддзя главой Рускай Духоўнай Місіі Архімандрытам Леанідам. Невялічкую царкву заклалі менавіта на тым самым месцы, дзе калісь Ісус Хрыстос выганяў з Магдалены сем дэманаў. Асцярожна адчыняю дзверы і пераступаю праз парог храма. За мной крочаць астатнія. Памяшканне невялічкае. Сцены распісаны фрэскамі на біблейскія тэмы. Адыходжу ўбок і кранаюся пальцамі адной з іх. Потым выцягваю з-за пазухі свой «абразок» і доўга гляджу ў вочы святой. Яны слязяцца.

— Скажы мне: ці жыве тваё сэрца, як ты любіш?.. — шапчу я і прыціскаю аклад да грудзей. Пераводжу погляд на маладую дзяўчыну. Яе рукі складзеныя ў малітве і вусны шэпчуць:

— Жыве, Пане! Калі я не люблю, яно мёртвае…

Цэлы дзень бавім на Галілейскім моры. Наведваем Капернаум — Ягоны горад. Ад таго гістарычнага рыбацкага мястэчка, у якім некалі дзеяў свае цуды Ісус, засталіся толькі развалiны. Мінаем іх і крочым да грэцкай праваслаўнай царквы Дванаццаці апосталаў. Яе малінавыя купалы заўважны здалёк. Вароты гасцінна адкрытыя. Мясціны тут светлыя, нібыта наўмысна прызначаныя для адзіноты і малітваў. Прысутнасць Бога ва ўсім.

— Спадзяюся, вы разумееце, што ўсе цуды, якія прыпісваюць Хрысту, толькі метафара, — усміхаецца хітра Роза. — Сапраўдны цуд не ў тым, каб лётаць у паветры ці хадзіць па вадзе, сапраўдны цуд — хадзіць па зямлі…

5

Шаша № 90, па якой мы падымаемся ў Іерусалім, самая працяглая і самая небяспечная ў Ізраілі. Дарога цягнецца праз Палесцінскую аўтаномію ўздоўж мяжы з Іарданіяй.

— І так, любыя мае, — пачынае свой аповед Роза. — Мы з вамі рухаемся па самай працяглай і самай глыбокай упадзіне на Зямлі, — тлумачыць яна. — Гэта ёсць дно свету, дакладней, дно Усходне-Афрыканскага разлому, які ўтварае раку Іардан. Яе можна бачыць з левага боку, дзе і Мёртвае мора. У раёне Эфіопіі разлом рэжа Афрыку, і таму яго называюць шнарам на целе зямлі. Разлом не стаіць на месцы, ён увесь час рухаецца і, як мяркуюць навукоўцы, у канчатковым выніку ён ператворыць урэшце Усходнюю Афрыку ў востраў.

Адрываю вочы ад акна. Кожны заняты сабой. Хтосьці, стаміўшыся, дрэмле, хтосьці слухае музыку, хтосьці пазірае ў акно і робіць выгляд, што слухае гіда. Лішніх пытанняў ніхто з нас не задае. Пазнаем таямніцы невядомай краіны вушамі і вачыма, праз аконнае шкло аўтобуса. Паездка навучыла нас слухаць і маўкліва пераварваць пачутае. Акрамя зносін з айцом Серафімам, я нікому больш не адкрываюся. «Добры дзень!» ды «Дабранач!» — вось і ўсе словы, што аб’ядноўваюць нас. Кожны сам па сабе. Кожны трымаецца паасобку. Ладзіць кантакты ніхто ні з кім не спяшаецца. Магчыма, так і трэба сябе весці на Святой Зямлі? Магчыма, кожны з нас заняты размовамі з Богам. Хіба не па тое мы сюды прыехалі? Калі шчыра, я ў гэтай ментальнай раз’яднанасці бачу нашу нацыянальную адмысловую адасобленасць. Усе гэтыя «тонкасці» бачны лепш на адлегласці, на чужыне. Я лі-

чыў, што паехаць з групай — значыць, быць са сваімі, але, як паказвае час, чалавек адзінотны апрыёры, асабліва ў бядзе. Ва ўсякім разе, асаблівай упэўненасці, што я сярод сваіх, няма. Гэта не страшыць мяне, мне камфортна з самім сабой. Мы ёсць дом, у якім жыве Бог, а значыць, мы не самотныя.

За акном неабсяжная лысая скура пустыні. Аўтобус зніжае хуткасць і рэзка бярэ ўправа. На даляглядзе бачна люстэрка Мёртвага мора. Узровень яго ў гэтых мясцінах, як тлумачыць нам Роза, ніжэй узроўню Сусветнага акіяна на 400 метраў. Мясціны гэтыя лічацца самымі нізкімі на планеце.

— А цяпер з гэтага дна Свету мы пачнём метр за метрам падымацца ўверх, — тлумачыць Роза. — З гэтай кропкі мы з вамі падымемся на вышыню 800 метраў. Менавіта на гэтай вышыні знаходзіцца Іерусалім.

Як выяўляецца, мы звярнулі толькі што са знакамітай шашы № 90 і пачынаем паціху караскацца ўгару па трасе № 1. 90-я ж цягнецца ўздоўж Мёртвага мора далей на поўдзень да Эйлата. Пачынае змяркацца.

Гляджу ў акно. Вочы дзіравяць прыцемак, агаляючы сюррэалістычныя малюнкі прыгажосці і дасканаласці. Ёсць нешта магічнае і незямное ў гэтых аднастайных пейзажах. Яны не толькі і не столькі дзейнічаюць заспакаяльна, але і ментальна. Такое пачуццё, што тут губляюцца межы часу і межы прасторы. Тут нішто не замінае табе думаць пра Бога.

— Мястэчка пабудавана на каменні, і тая зеляніна, якую бачна, і гэтыя будынкі — наглядны прыклад таго, як чалавек перамагае пустыню. Гэта прыклад барацьбы за выжыванне. Гэта прыклад таго, як людзі выціскаюць метр за метрам са свайго жыцця пустыню. Блажэнны Аўгусцін некалі сцвярджаў, што Бог для таго і стаў чалавекам, каб чалавек мог стаць Богам. У габрэяў існуе такое паняцце, як «TIKKUNOLAM». Дакладны пераклад гэтых слоў — «выпраўленне» свету. Ідэю гэтую габрэі ўзялі з Мішны, і гучыць яна прыкладна так: «Ператвары свет у Царства Божае». «TIKKUNOLAM» — гэта заклік да працы над

удасканальваннем свету. Габрэі лічаць, што Бог наўмысна стварыў гэты свет незавершаным, пакінуўшы магчымасць людзям завяршыць пачаты Ім працэс. На маю думку, вельмі арыгінальная і правільная ідэя, улічваючы, што шлях удасканалення асабісты, індывідуальны.

Заязджаем у тунэль. Недзе далёка наперадзе ледзь бачныя кволыя агеньчыкі. Вось яна, мара. Вось яна, мая сапраўднасць. Гэта Іерусалім. Сэрца шчымліва сціскаецца. Вялікае хваляванне перапаўняе яго. «Вось я, Божа!» — шэпчуць між волі сасмяглыя вусны. На вачах стынуць слёзы. Мары, калі таго вельмі захацець, ствараюць рэальнасць. Аднойчы мы апынаемся ў патрэбным месцы і ў патрэбны час і мільёны дарог перасякаюцца ў запланаванай намі загадзя кропцы.

— Мы ўваходзім у Іерусалім! — урачыста абвяшчае Роза і агучвае расклад нашага далейшага паломніцтва: — Заўтра ў нас запланавана пешая экскурсія па старым горадзе, а сёння… Сёння мы накіроўваемся з вамі прама ў гасцініцу, дзе вы правядзяце дзве ночы.

Аўтобус кружляе некаторы час па вулачках горада, потым спыняецца на КПП. Гэта выезд з Палесцінскай аўтаноміі. Вадзіцель адчыняе акно і паказвае паліцэйскаму праязныя паперы. Той уважліва гартае іх і нарэшце адчыняе шлагбаум.

— Айцец Серафім, — шапчу я на вуха свайму духоўнаму апекуну. — Сярод маіх сціплых пажыткаў ёсць пляшка каньяку, і, як мне здаецца, гэты дзень варты таго, каб прапусціць па кілішку за яго ўдалае завяршэнне. Як лічыце?

Айцец Серафім лісліва ўсміхаецца і ківае па-сяброўску пальцам:

— Эх!

Гэтае хуліганістае «Эх!» і вырашае лёс гэтага вечара. Мы атрымліваем ключы ад пакоя і, стомленыя, але шчаслівыя, абмінаючы ліфт, цягнемся на другі паверх.

— Як вам краіна? — цікаўлюся я ў айца Серафіма за гарбатай.

— Супярэчлівае ўражанне. Цяжка мець нейкае больш-менш аб'ектыўнае ўяўленне аб тым, чаго не ведаеш, што назі-

раеш праз вокны і аб чым толькі чуеш з вуснаў аднаго чалавека, — ухіляецца ад прамога адказу святар. — Таму, мне здаецца, важна, хто, па што і з якімі думкамі прыехаў сюды.

— Я не скажу, што я ў захапленні, але тое, што я ўбачыў, — новае для мяне, — працягваю я яго думкі. — Хоць і чужы мне, але супрацьлегла іншы малюнак. Іншая культура. Іншыя людзі.

— Насамрэч тут вельмі прыгожа. Калі б яшчэ не вайна, — разважае ўслых айцец Серафім.

— І прыгажосць гэтая ў дробязях, — удакладняю я. — Мысліць фрагментарна, бачыць свет у дэталях мяне прывучыў мой здымач.

— Безумоўна, Ізраіль — больш чым краіна. Ізраіль — гэта найперш вера, — працягвае айцец Серафім. — Ізраіль — гэта сумесны твор чалавека і Бога. Калі б людзі шчыра верылі, кожны з нас дасягнуў бы пэўных вышынь. Свет быў бы зусім іншы. Не верай сваёй, а хлуснёй разбураем мы гэты свет. У вас ёсць дзеці?

Пытанне застае знянацку. Хвілінку вагаюся, потым не зусім пераканаўча прамаўляю:

— Ёсць... Адзін... Сын...

— Адзін, — перакрыўляе мяне айцец Серафім. — А вы заўважылі, якія шматдзетныя сем'і ў арабаў?

— Верагодна, я адзін з тых грэшнікаў, якіх Ісус называў пагарджанымі, — іранізую я. — Бессмяротнасць маёй душы пад пагрозай.

— Мы знішчаем сябе самі, без вайны. Нам цесна, нам мала ўсяго. Але кожны з нас павінен прыносіць карысць...

Пасля сняданку накіроўваемся ўсёй групай у стары горад. Экскурсія па ім, як пазначана ў праграмцы, пачнецца ад Шхемскіх варот. Пакуль крочым да іх, Роза расказвае нам пра дзесяць мерак прыгажосці, дзевяць з якіх дасталіся Іерусаліму. Слухаю яе і пазіраю сквапна па баках. Горад сапраўды незвычайны. Уражвае таксама шматлікая колькасць вайскоўцаў на вуліцах. Сярод іх можна заўважыць

і шмат жанчын. Прызнацца, нязвыклая воку рэчаіснасць. Гляджу на гэтых маладых і прыгожых дзяўчатак у вайсковым камуфляжы са зброяй у руках — і чамусьці з галавы не ідуць вядомыя словы Ісуса Хрыста з Евангелля ад Марка: «Бачыш гэтыя вялікія будынкі?.. Гэта ўсё будзе разбурана так, што тут не застанецца каменя на камяні...»

— У стары горад можна ўвайсці праз восем варот, — паведамляе Роза і ўдакладняе: — Мы з вамі знаходзімся ля Шхемскіх, альбо Дамаскіх. Гэта галоўны ўваход у мусульманскі квартал.

Па шырокіх прыступках, размешчаных амфітэатрам, спускаемся ўніз. Ля ўвахода ўзброеная ахова — чацвёра юнакоў і дзве дзяўчыны. Дзяўчаты таксама са зброяй. Збянтэжана пераглядваемся. Роза паціскае плячыма. Вароты прызначаны толькі для праходу мінакоў. Абмінаем ахову і ідзём праз вузкі праход. Адразу ж за варотамі пачынаецца арабскі рынак. Вузкаю брукаванай вулачкай крочым уздоўж шматлікіх невялічкіх шапікаў і крамаў. Шлях наш ляжыць, як тлумачыць Роза, да школы Аль-Амарына. Удыхаю паветра. Яно перанасычана дурманлівымі водарамі духмяных траў і вострымі пахамі ўсходніх прыпраў і спецый. Несканчоная людская плынь падхоплівае нас і нясе ў невядомасць. Дарэмна імкнуся ўлавіць нешта роднае і звыклае вуху. Вакол гучыць незнаёмая мне мова. Вулічныя гандляры падсоўваюць мінакам не таннага кошту копіі святынь. Гэты іх падман — адна з нешматлікіх крыніц выжывання. Сэрца трывожна сціскаецца. Страх згубіцца ў гэтым вірлівым натоўпе вымушае быць пільным і ўважлівым.

На месцы, дзе цяпер размешчана школа Аль-Амарына, з часоў Ісуса Хрыста стаяла крэпасць Антонія. Непадалёку ад яе знаходзілася вязніца. Тая самая, дзе, паводле біблейскіх паданняў, Ісус Хрыстос чакаў свайго пакарання. Тут жа, у вязніцы насупраць, знаходзіўся пад вартай і вядомы ўсяму свету злачынец Варава. Вуліца, па якой крочым, носіць назву Віа Даларозa. Тут некалі пралягаў той самы

«славуты» Крыжовы Шлях, па якім Ісуса Хрыста вялі ад месца прысуду да месца пакарання — шлях на Галгофу.

— Мы з вамі таксама пройдзем гэты сумны шлях, — абяцае нам Роза.

Гляджу на айца Серафіма, вытужваю скептычную ўсмешку:

— Наўрад ці...

— Пяты кароткія, — згаджаецца са мной айцец Серафім. І я ўдзячны яму за разуменне.

— Нам бы хоць пачуць тое, што выпала цярпець Ісусу Хрысту, — шапчу я, звяртаючыся больш да сябе, чым да яго. Айцец Серафім не слухае. Ён даўно ўжо «такуе» ля шапіка з размаітымі абразкамі і гандлюецца з маладым арабам. Роза таксама мяне не чуе. Яна працягвае весці экскурсію:

— На вуліцы знаходзяцца дзевяць з чатырнаццаці прыпынкаў, дзе вымушана спыняўся Ісус Хрыстос, пакуль ахова вяла яго да Галгофы, — тлумачыць яна. — Яшчэ пяць знаходзяцца ў храме Труны Гасподняй. Гэты прыпынак, дзе мы з вамі цяпер знаходзімся, трэці па ліку. Гэта месца так званага першага падзення Хрыста.

З сумам гляджу на невялічкую каплічку з надпісам на незнаёмай мне мове, на барэльеф над дзвярыма з выявай Ісуса Хрыста, знямоглага, але не роспачнага.

«Божа! Скажы мне, дзеля чаго ты пакутаваў? Дзеля нас самадастатковых і ганарыстых? Ты хацеў, каб мы сталі праведнымі, ментальна цнатлівымі? Але ж мы імі не сталі. Не змянілася абсалютна нічога з таго дня тваёй ахвярнасці. Мы ўсё тыя ж, што і былі. Ты здзяйсняў цуды, ты ўваскрашаў памерлых, але чаму Ты не здолеў за столькі стагоддзяў наставіць нас на шлях правільны, чаму не зрабіў нас людзьмі ў Сваім разуменні, а не ў нашым? Божа, няўжо Ты марнаваў час, прапаведваючы нам Ісціну? Няўжо твая гліна, з якой Ты ляпіў нас, аказалася брудам? Столькі здраднікаў, столькі наваспечаных іудаў, столькі абыякавых асоб наведвала і наведвае гэтыя Святыя Мясціны. Ці каюцца яны, ці разумеюць прыроду сваёй недасканаласці?.. Наўрад ці,

інакш свет быў бы іншым. Пераважная большасць гэтых людзей застаюцца тымі ж, што і былі да свайго паломніцтва. Людзі шукаюць Цябе і размінаюцца з Табой, не знаходзяць Цябе. Ці мо я не маю рацыі? О, як бы хацелася мне памыляцца. Столькі зла, столькі нянавісці і зайздрасці, столькі сквапнасці, гора ды слёз у гэтым свеце. Няўжо мы сляпцы і не бачым гэтага? Чаму мы, ведаючы, што гэта самы страшны грэх, забіваем адно аднаго без прычыны, чаму нам так цесна і няўтульна ў гэтым свеце? Што мы не падзялілі паміж сабой? Разумею, пытанні не да Цябе, пытанні да нас саміх. Хочам мы таго ці не, але нас робіць пакорлівымі, падатлівымі толькі боль. Менавіта тады, калі нам невыносна пакутліва, мы ўзгадваем пра Цябе. І зноў-такі, мы толькі гандлюемся, вымольваючы спагаду для сабе і для сваіх блізкіх, прапануючы ўзамен пакору і ласку. Але гэта няправільна. Ты не гэтаму вучыш нас...»

Чалавек у доўгай белай сукенцы, заматанай вакол цела на арабскі манер, кліча мяне да сябе. Хвілінку вагаюся і раблю некалькі няпэўных крокаў. Мужчына адступае назад. Раблю яшчэ некалькі крокаў, постаць пачынае аддаляцца. Рухаюся за ім. Крок за крокам мы падымаемся па стромкіх прыступках некуды ўверх. Я ўсё яшчэ не згубіў надзеі дагнаць мужчыну, але з кожнай хвілінай разумею, што ўсе мае спробы марныя, што насамрэч мне самы час вяртацца, што я і так адышоў занадта далёка ад сваіх і што магу ўвогуле заблудзіцца ў гэтым незнаёмым мне горадзе. Белая кандура на мужчыне ад хуткай хады мітуслівa мільгае далёка наперадзе. Безвынікова цягнуся да яе рукой, імкнуся схапіць незнаёмца — і не магу, не хапае сілаў.

«Гэта ж Ісус Хрыстос», — ад гэтай нечаканай, жахлівай думкі мне робіцца не па сабе. Па целе бягуць дрыжыкі. Роспачна назіраю, як белая постаць знікае ў чорным дзвярным праёме, і кідаюся подбегам да брамкі. Праходу няма, рукі ўпіраюцца ў глухую сцяну, вакол ні адной жывой душы. Толькі я і гэтыя намалёваныя на шэрай сцяне фарбай дзверы...

— Будзеце шукаць мяне і не знойдзеце!..— чую я нечы голас і азіраюся. Недзе ўнізе цячэ бясконцая людская плынь. Голас як здзек, як насмешка.

— Але чаму?.. — роспачна шапчу я. — Чаму ты мяне клікаў?

Спускаюся па прыступках уніз і доўга блукаю па Віа Далароза ў пошуках сваёй групы. Нарэшце знаходжу іх ля варот Копцкага патрыярхату. Уражвае абыякавасць гэтых людзей да майго знікнення. Ніхто з іх, па ўсім відаць, нават не заўважыў, што мяне няма побач. «Я ж мог заблудзіцца! Я ж мог не знайсці вас! — лямантуе мая абражаная і пакрыўджаная сутнасць. — Я... Я...»

— Мы знаходзімся з вамі на месцы трэцяга падзення Ісуса Хрыста, — тлумачыць Роза і скіроўвае ўвагу на купал каплічкі наперадзе. — Гэта каплічка Святой Алены. На яе даху цяпер размешчаны Эфіопскі кляштар. Раней ён належаў коптам. Але аднойчы, калі копцкія манахі спусціліся ўніз на службу, яго раптам нахабна захапілі эфіопы. Памянялі замкі на дзвярах, і цяпер ён іхні.

Лаўлю сябе на думцы, што толькі што кружляў тут у пошуках містычных дзвярэй, праз якія нібыта бясследна знік чалавек у белай сукенцы. «А мо мне гэта ўсё толькі прымроілася? — сумняюся я і, зацыкліўшыся на гэтай выратавальнай думцы, пераконваю сябе: — Безумоўна, прымроілася... Але хто тады той чалавек?.. Ці быў ён?..»

— А мы з вамі праз вось гэтыя непрыкметныя дзверы ў глыбіні дворыка накіроўваемся да храма Труны Гасподняй, — запрашае Роза, паказваючы на фасад самага святога на зямлі Храма.

Па каменных прыступках спускаемся ўніз.

Вечарам у гатэлі, калі п’ём з айцом Серафімам гарбату, я зноў вяртаюся ў думках да таго выпадку. Размова не клеіцца, і мы пераважна маўчым. Кожны думае пра сваё. Я ж аднаўляю ў памяці падзеі мінулага дня і ў думках вяртаюся зноў на вірлівую Віа. Верагодна, толькі сёння я пасапраўднаму ўсвядоміў, дзе знаходжуся. Да гэтага ча-

су я быў звычайным турыстам. Але Іерусалім не турыстычны, адназначна, і не музейны горад, Іерусалім — гэта месца, якое абуджае душу чалавека. Тут пачатак усяму, тут, верагодна, і канец усяму.

— Айцец Серафім, а можна, я падзялюся з вамі адной таямніцай? — звяртаюся я да святара.

Той незадаволена пазірае на мяне.

— Пытанне маё, магчыма, недарэчнае, — пачынаю я. — Проста цікава пачуць вашы ўражанні. Так, для параўнання. Што вы адчувалі ў гэтым святым, намоленым месцы?...

— У кувукліі? — удакладняе айцец Серафім. Моўчкі ківаю галавой.

— Пачуцці немагчыма выказаць словамі, — адказвае святар. — Пачуцці ўсё роўна што музыка — слухаеш з заплюшчанымі вачыма, без сведак, каб ніхто не змог разбурыць гэтую далікатную ідылію самасці.

— Гэта праўда, я таксама слухаю музыку з заплюшчанымі вачыма, — згаджаюся я і прызнаюся: — А я сёння плакаў... Там, у кувукліі. Плакаў без прычыны... Грэк-ахоўнік, той, што стаяў на ўваходзе, літаральна сілай выпхнуў мяне з пячоры, уяўляеце?

— Без прычыны, мой любы, не бывае нічога.

— Слёзы цяклі міжволі. Я не хацеў гэтага, разумееце?.. Мне было сорамна за сваю слабасць. Я не хацеў, каб нехта ўбачыў мяне такім. Хаця гэта была не слабіна і не слёзы самашкадавання, гэта не былі нават слёзы радасці, гэта былі слёзы ачышчэння. Я адчуваў незямную асалоду...

Завісае паўза.

— Айцец Серафім, я хачу папрасіць у вас прабачэння. Я падмануў вас учора. Я не маю дзяцей. Дакладней, я не маю ніякіх правоў на сына. Я кінуў сям'ю, калі Вадзіку не было і шасці, — тлумачу я блытана, баючыся, што мяне спыняць, не дадуць выказацца. — Амаль на працягу дзесяці гадоў я бадзяўся па Расіі — зарабляў грошы. Быў журналістам, дакладней, вайсковым фотакарам. Па гарачых кропках пераважна.

Смерць, кроў... І не раскажаш. Плацілі някепска. Прывык. Банальна, але чалавек такая жывёла. Калі вярнуўся, жонкі ўжо не было ў жывых. Рознае людзі гаварылі, прычыны ўсякія называлі. Хаця прычына адна — з'еў рак. Сына выхоўвалі чужыя людзі. Некалькі разоў парываўся сустрэцца з ім, але так і не хапіла адвагі...

— Чаму?

— Баяўся, што не зразумее. Прызнацца, я б не зразумеў. Тая расколіна, што ўтварылася паміж намі, стала бездානню.

— А ты спрабаваў? — глядзіць на мяне недаверліва святар і ўзмацняе голас: — Ты спрабаваў?

— Спрабаваў... Вадзік вучыўся тады, і яму, відаць, было не да мяне. Я яму грошы спрабаваў перадаць праз знаёмых.

— Не разумею цябе. Ты зрабіў усё, каб пры жывым бацьку сын вырас сіратой. У адным горадзе жывяце?

— Так, — ківаю я галавой.

— Колькі яму гадоў?

— Каля трыццаці.

— Ты не ведаеш, колькі год твайму сыну?

— Не ведаю.

Айцец Серафім устае з крэсла і выходзіць з-за стала.

— Ты не ведаеш, колькі гадоў твайму сыну? — перапытвае ён. — Як так?

Здымае крыжык і пачынае расшпільваць гузікі на рызе.

— Я святар, разумееш? Я не магу пагаварыць з табой, як мужчына з мужчынам. Скажу толькі, што памылка, якую ты зрабіў, грахоўная па сваёй сутнасці.

— Я разумею, — згаджаюся я. — Так здарылася. Што цяпер рабіць?

Айцец Серафім дастае з сумкі кашулю, спартовыя порткі і пераапранаецца. Потым вяртаецца да стала.

— Вось што я табе скажу: ніколі ў жыцці не падымаў руку на другога чалавека. А вось табе хочацца набіць морду. Аж рукі свярбяць.

Ён з выклікам глядзіць на мяне. Я маўчу.

— Я не пакрыўджуся, — парушаю маўчанне. — Я не ведаю, як я буду далей жыць. Што мне рабіць?

— Павесіцца.

— Я пытаю сур'ёзна.

— А я сур'ёзна адказваю. У мяне шасцёра, разумееш, і я не ведаю, я сябе нават уявіць не магу на тваім месцы. Абяцай мне, што, як толькі мы вернемся ў Беларусь, першае, што ты зробіш, гэта наведаеш сына. Абяцай, што паедзеш да яго адразу з аэрапорта. Абяцай мне…

Ноччу не магу доўга заснуць. Варочаюся з боку на бок і, стаміўшыся канчаткова ад бяссоння, вылязаю з-пад цёплай коўдры. Хуценька апранаю джынсы, накідваю на голае цела кашулю і выслізгваю за дзверы. Горад прачынаецца. На вуліцы з'яўляюцца першыя мінакі. Да Яфскіх варот хвілін пятнаццаць хады. За імі пачынаецца хрысціянскі квартал. Крочу наўгад, праз бялявае ранішняе сутонне, дарогай, якой вяла нас учора Роза. Карціць яшчэ раз зірнуць на Давідаву вежу. Мінаю вароты і спускаюся па слізкіх, шырокіх прыступках уніз. Пачынае світаць. Ранішняя смуга пакрыху рассейваецца. Наперадзе бачныя рэдкія пасадкі старых аліў. Чакаю, пакуль загарыцца зялёнае святло, і пераходжу вуліцу. Збочваю і ўладкоўваюся на траве пад старой алівай. Прыціскаюся плячыма да шурпатай кары. Праз разрэзы галін прабіваюцца першыя сонечныя промні. «Божа! Няўжо я ў Іерусаліме?.. — шапчу я. — Скажы мне, што гэта памылка. Скажы, што гэта сон, што гэтага не можа быць апрыёры…»

Гляджу на Давідаву вежу. Так радасна мне не было яшчэ ніколі. Вочы пачынаюць зліпацца, і я адчуваю, што засынаю. «Цікава, ці спяць людзі з расплюшчанымі вачамі? — думаю я. — Калі спяць, я буду сузіраць гэты горад нават у сне…»

Мне мроіцца Авісага-сунаміцянка. Яе постаць заўважаю здалёк, ля чырвонай Давідавай вежы. Дзяўчына паважна плыве па абсыпанай кветкамі вуліцы. Таямнічы шлейф ад яе празрыстай сукенкі цягнецца следам. «Скуль столькі кветак тут?» — здзіўляюся я і, нібыта сляпы, распасціраю

наперад рукі. Дацягнуцца да дзяўчыны не хапае сілаў. Так і застаюся сядзець у здранцвенні ля дрэва. Дзяўчына схіляецца да мяне, і я чую, як б'ецца побач з маім яе маладое сэрца.

— Я ведаю. Я ўсё ведаю, — прамаўляю я, намагаючыся нешта патлумачыць. — Ты прыйшла, каб вярнуць мне маю маладосць.

Цнатлівіца моўчкі кладзе галаву на мае далоні, і чорныя, нібыта смоль, валасы кранаюцца майго цела.

— Я прыйшла, каб сагрэць тваю старасць, — шэпчуць яе сасмяглыя вусны. — Час не суцешыў твае пакуты. Ты стаміўся. Табе зімна.

Мы ляжым з ёю побач на духмяным травяным дыване. Яе вочы свецяцца сумным святлом. На яе твары застыла вечная таямніца. І ні адзінай душы вакол. Толькі я і яна — мая Авісага...

Будзіць мяне трэск аўтаматнай чаргі. Доўга не магу спрасонку зарыентавацца. Калі здранцвенне мінае, падымаюся з зямлі і крочу цераз вуліцу. Аўтаматны трэск паўтараецца. Чэргі кароткія, амаль нячутныя. Вызначаю для сябе, што страляюць недзе ўнізе, напрыканцы схілу, куды цягнецца двухпалосная шаша. Сэрца трывожна сціскаецца. «Калі ў горадзе Бога страляюць, значыць, нешта не тое з гэтым светам. Значыць, нешта парушылася, сапсавалася, збілася з рытму», — думаю я і амаль подбегам крочу да гатэля.

Роза спазняецца. З самага ранку яна тэлефануе айцу Серафіму, просіць прабачэння і папярэджвае, што, па ўсім відаць, надоўга затрымаецца ў бясконцых аўтамабільных чэргах. Тлумачыць, што стаіць усё яшчэ на ўездзе ў горад, дзе толькі што адбыўся тэракт. Месца ачэпленае вайскоўцамі, і з-за гэтага чэргі. Патлумачыць дакладна, што здарылася, пакуль не можа, ведае толькі, што ў расстраляным ва ўпор «Сабры» знаходзяцца некалькі забітых арабаў.

6

На вуліцы стаіць невыносная задуха. Роза апраўдваецца за незапланаванае спазненне.

Разумею і спачуваю ёй. Гэта modus vivendi народа, які працяглы час знаходзіцца ў стане вайны. Паступова з гэтым звыкаешся і жывеш, робячы выгляд, што не заўважаеш. Такая ўжо ёсць прырода наша. Так не павінна быць, але так ёсць.

Пасля інструктажу, як сябе весці «на тэрыторыях», адпраўляемся ў Палесціну. Дарога ад Дамаскіх варот да ізраільскага блокпаста займае каля паўгадзіны. Аўтобус віхляе па іерусалімскіх вулачках і нарэшце спыняецца ля глухіх, высокіх муроў з калючым дротам на грэбні. Гэта так званая сцяна бяспекі, мяжа дзяржавы ў дзяржаве. Вышыня яе месцамі дасягае васьмі метраў. На абочыне — папераджальны надпіс на чырвонай шыльдзе на трох мовах: «Вы ўязджаеце ў зону «А», якая кантралюецца палесцінцамі. Ізраільцянам уезд забаронены, небяспечны для жыцця і супрацьзаконны». Як тлумачыць нам Роза, сцяна цягнецца па ўсім перыметры з Палесцінай і, як можна зразумець з надпісу, габрэяў на тэрыторыю Вес-банка вайскоўцы не пускаюць. Таму дазвол на ўезд ёй давялося браць задоўга да нашай вандроўкі. Шлагбаум закрыты.

— Ма нішма? (Што чуваць?) — звяртаецца кіроўца да чалавека ў камуфляжы і падае праз акно кіпу папер. Той адказвае яму нешта на іўрыце і доўга праглядае іх. Потым падае рукой знак свайму напарніку, той падымае шлагбаум. Мы ўздыхаем з палёгкай.

— Заехаць у Палесціну проста, — іранічна ўсміхаецца Роза. — А вось выехаць — цэлая праблема.

«Што ж, такія парадкі ў горадзе Бога, — канстатую я, аднаўляючы ў памяці трагічныя ранішнія падзеі ў цэнтры горада. — Божа! Колькі яшчэ гліны Табе спатрэбіцца, каб Ты змог зляпіць з нас людзей па сваім разуменні і падабенстве? Колькі пакаленняў яшчэ павінна вырасці, якім бы не было цесна жыць у гэтым свеце?..»

— Сёння ў нас незвычайны дзень. Сёння мы з вамі будзем спасцігаць прыгажосць і непрадказальнасць пустыні, — таямніча распачынае экскурсію Роза. — Спачатку мы наведаем некалькі гістарычных святынь, потым вернемся на начлег у Віфлеем.

За блокпастом дарога вузкая, месцамі з ямінамі. Уздоўж яе горы смецця, месцамі цэлыя звалкі аўтамабільных пакрышак.

— І так, мы рухаемся ўглыб пустыні, — працягвае аповед Роза. — Нас чакае знаёмства з самымі буйнымі і самымі прыгожымі кляштарамі — Дэйр Досі і Мар Саба.

Тэрыторыя, па якой мы кружляем, падпадае пад так званую зону «А» і цалкам кантралюецца Палесцінскай аўтаноміяй. Дарога гэтая вядзе з Іерусаліма ў Мар Сабу.

— Палесціна — краіна кантрастаў. І не толькі прыродных, — папярэджвае Роза. — І арабскае мястэчка, праз якое ідзе наш шлях, таму прыклад.

Будынкі аднастайныя, зробленыя пераважна з белага вапнавага каменя, размешчаныя шчыльна адзін ля аднаго. Раскоша і прыгажосць адных мяжуецца з неахайнасцю іншых. Вакол будынкаў тыя ж горы смецця, што і ўздоўж дарогі. Хаця ў сваіх будынках арабы падтрымліваюць належны парадак і чысціню. Уражвае не архітэктура, а метады адаптацыі. «Гэта ж колькі сродкаў, колькі сіл трэба затраціць, каб зляпіць на гарыстых схілах такія будынкі?» — думаю я. На плоскіх дахах паўсюль можа згледзець чорныя бакі. У іх на сонцы награецца вада. Уздоўж галоўнай вуліцы шмат розных сувенірных лавак і шапікаў. Амаль усе яны маюць больш-менш прыстойны, цывільны выгляд. Як толькі аўтобус спыняецца, яго адразу ж з усіх бакоў атакуюць надакучлівыя і ўсюдыісныя гандляры

сувенірнай драбязой. Адбіцца ад іх няпроста. Каб пазбегнуць пэўных праблем, мы павінны праяўляць абыякавасць да таго тавару, што нам прапаноўваюць, не прыцэньвацца і не браць яго ў рукі. Мінаем забудовы Бэйт-Лахема і рухаемся далей. За вокнамі шматколернасць пустыні. За вокнамі велічнае відовішча — цікаўнасці і асалоды, здзіўлення і захаплення. Вялікім Тэатрам Светабудовы назваў бы гэтыя гарыстыя пейзажы Бальтазар Грасіан. І я цалкам з ім згодны, людзі перасталі здзіўляцца, людзі не задумваюцца над тым, што бачаць, жывуць, не заўважаючы прыгажосці. Яно і не дзіва...

— Наступны прыпынак — праз хвілін пятнаццаць. А спынімся мы з вамі ў яшчэ адным палесцінскім мястэчку Убейдыя. Па-арабску гэта гучыць Ібн Убейд. Мястэчка названа ў гонар святога Феадосія, заснавальніка першага ў Палесціне кляштара інтэрнацкага тыпу. Пра ўсё гэта я раскажу вам крыху пазней, — абяцае Роза. — Мільёны гадоў таму, як паказалі археалагічныя даследаванні гэтых мясцін, тут былі стэпавыя прасторы са шматлікімі блакітнымі азёрамі, частка тэрыторый была нават забалочана. Непадалёку ад самога мястэчка была раскапана стаянка першабытнага чалавека. Ашэльскія рубілы, якія былі знойдзены ў адной з пячор, верагодна, належалі так званым «хома-эрэктусам», продкам сучасных людзей. А так як радзімай «эрэктусаў» лічыцца Усходняя Афрыка, гэтыя факты даюць падставы сцвярджаць, што Палесціна была сапраўдным прахадным дваром, праз тэрыторыю якой ляжалі шляхі ў Еўропу.

Аўтобус паркуецца. Пры выхадзе з яго нас атачаюць з усіх бакоў назойлівыя гандляры. Такое ўражанне, што яны нас перасследуюць ад самога Бейт-Лахема.

— Просьба не разбягацца. На наведванне кляштара нам адведзена ўсяго гадзіна. Памятайце, за намі яшчэ адна група.

Абыходжу месца актыўнага гандлю і крочу да ўваходнай брамкі. Кляштарны дворык невялікі, але ўтульны. Уражанне, што ты патрапіў у свет казачны, штучны і несапраўдны. Царкоўныя муры зіхацяць на сонцы. Такое ўражанне, што сцены

злеплены з белага воску. Галоўная царква патанае ў зеляніне. Пабудавана яна нядаўна. Гляджу і не магу наглядзецца. Любуюся не навізной убачанага, любуюся яго веліччу.

— Мы знаходзімся з вамі на вяршыні аднаго з чорных камлюкоў, — пачынае Роза. — Менавіта ў пячоры, якая знаходзіцца ад нас па правы бок, згодна з паданнямі, начавалі вешчуны, вяртаючыся з Віфлеема, — тыя самыя, што абвесцілі ўсяму свету аб нараджэнні Ісуса Хрыста. Гэтае месца і абраў некалі для заснавання кляштара святы Феадосій.

Цікаўнасць мая пакрыху згасае, я свядома адстаю ад групы. Крочу да невялічкіх памераў навеса з шыферным дахам. Па ўсім відаць, гэтае месца і ёсць рэшткі таго самага візантыйскага храма, разбуранага персамі ў 614 годзе. Нехта далікатна кранаецца майго пляча. Азіраюся. Гэта айцец Серафім.

— Не крыўдуйце на мяне за ўчарашняе, — просіць ён. — Я не хацеў вас пакрыўдзіць.

— Што вы, — бянтэжуся я. — Я і сам сябе часта ненавіджу. Але я ўжо далёка не той, кім прыехаў сюды.

— Мы ж з вамі на Святой Зямлі, — усміхаецца айцец Серафім. На твары яго дрыжыць павуцінне зморшчын.

— Я сур’ёзна.

— Сіла чалавека ў пакоры, — прамаўляе айцец Серафім. Усмешка спаўзае ў глыбокую ямінку на падбародку. — У кожнага свой шлях да ісціны.

— Гэта так, — згаджаюся я. Даказваць, што паняцце пакоры людзі сказілі і што папы прыклалі да таго таксама руку, не хочацца — я пражыў сваё жыццё пераважна ў бязбожнасці, але ад гэтага не стаў ні лепшым, ні горшым. Я ёсць самім сабой. Я лічыў і лічу Біблію творам чалавечым, а не божым.

— Мы з вамі амаль аднагодкі, — спыняе мяне айцец Серафім. — І мы выдатна памятаем савецкія часіны. Калі шчыра, я таксама з атэістычнай сям’і. Я, як і вы, быў у свой час і піянерам, і камсамольцам. І бацькі мае былі супраць таго, каб я паступаў у духоўную семінарыю. Каб не адзін выпадак, верагодна, жыццё маё склалася б інакш.

— Выходзіць, што ўсё ў жыцці вырашае выпадак? Верыце ў лёс?

— Веру ў Бога, — папраўляе мяне айцец Серафім. — Бог зрывае з нашых вачэй заслону.

— А я, відаць, таксама захворваю... Але зусім не «галілейскай хваробай». Ва ўсякім разе, я перакананы, што мой заступнік — сонца... А яно тут такое незвычайнае.

Айцец Серафім нервова перамінаецца з нагі на нагу. Нехта з групы кліча яго.

— Вы ўпэўнены, што знайшлі сябе?

— Хацелася б у гэта верыць, — непераканаўча адказваю я. — Ва ўсякім разе, сюды я не дарма прыехаў. І гэта я ведаю дакладна.

— Добра... Я думаю, мы яшчэ вернемся да гэтай размовы. Мне тут дазволілі адслужыць акафіст. Спадзяюся, папрысутнічаеце?

— Безумоўна, — абяцаю я, хаця гэтае «мерапрыемства» не ўваходзіць у мае бліжэйшыя планы. Здагадваюся я таксама і аб тым, што да размовы, распачатай мною сёння, мы з ім больш ніколі не вернемся. Прызнацца шчыра, мне не вельмі хочацца псаваць адносіны з гэтым чалавекам, але ніколі не ведаеш, што чакае цябе праз хвіліну. Чым стану я займацца далей, для сябе я даўно вырашыў ужо.

Збоку ад увахода ў храм вялікі абраз Ефрасінні Полацкай. Яго, як тлумачыць Роза, падарылі царкве паломнікі з Беларусі. Купляю ў царкоўнай лаўцы некалькі свечак і накіроўваюся да яго. Сярод гаманлівага натоўпу вернікаў заўважаю купку жанчын з нашай групы. Займаю чаргу, каб прыпасці вуснамі да выявы беларускай святой. Доўга гляджу ў сумныя, бяздонныя вочы, чытаю малітву. Яна кароткая. Таму паўтараць яе даводзіцца шмат разоў:

Я крывінка твая — крывічанка,
Я былінка твая — палачанка,
Як над пожняй тужлівай чайка,

Я лячу да цябе, Радзіма,
Са святога Іерусаліма...

Звестак пра знаходжанне Ефрасінні Полацкай на Святой Зямлі не так шмат. Вядома толькі, што на сваё паломніцтва яна адважылася ў сталым узросце. Адправілася не адна, а з братам Давідам і са сваёй стрыечнай сястрой. Шлях імі быў абраны сухапутны, а таму доўгі і цяжкі. Дабраўшыся да Іерусаліма, паломнікі пасяліліся ў адным з рускіх манастыроў, але Ефрасіння неўзабаве захварэла і памерла. Цела яе было пахавана менавіта ў гэтым кляштары. Пазней я знайду месца яе захавання ў пячоры, той самай, дзе хаваліся ў свой час ад Ірада Крывавага трое вешчуноў, што прыйшлі ў Віфлеем пакланіцца народжанаму Сыну Божаму.

Пачынаецца служба, і я праціскаюся да дзвярэй. Ля каплічкі, у глыбіні кляштарнага дворыка, натыкаюся на Розу. Лаўка, на якой яна бавіць час у чаканні, калі скончыцца служба, знаходзіцца ў белай засені вінаградніку. Падыходжу да яе. Роза закрывае кніжку, адсоўвае ўбок дамскую сумачку і прапаноўвае сесці. Дзякую, але сесці адмаўляюся.

— Зноў вы як дрэва ў полі? — дакарае яна мяне. — Усё адзін і адзін. Так і не пасябравалі ні з кім? Чаму не на службе?

— Таму, што не разумею нічога ў гэтым, — шчыра прызнаюся я.

— Атэіст?

— Чаму ж, вернік, — адказваю. — І цяпер ведаю гэта дакладна. Хаця пасрэднікаў паміж мною і Богам не прымаю. Айцец Серафім — выключэнне. Яго я паважаю не за сан, а за тое, што ён — чалавек. Сябры з мяне кпілі, калі я сюды збіраўся ехаць, маўляў, які з цябе вернік, ты нават у царкву не ходзіш і малітваў не ведаеш. А скуль я ім мог навучыцца? У нашым мястэчку нават царквы не было. Не было яе і паблізу. Гэта цяпер у кожнай вёсцы па два храмы, а пры «саўку» ўсе мы ў атэістах хадзілі. Мой настаўнік па гісторыі сцвярджаў, што ўсе рэлігіі ад людской недалёкасці і слабасці.

— Разумею, я сама родам з «саўка». У габрэяў усё па-іншаму.

— Хіба раў не той жа поп?

— Хто вам такое сказаў? — здзіўлена пазірае на мяне Роза. — Раў не аналаг вашага святара…

— Роза, а праўда, што габрэі ставяцца пагардліва да хрысціянства? — пытаю я. — Як з гэтым у вас на Святой Зямлі?

— Не смяшыце. Па-першае, неразумна супастаўляць сучасную царкву з глыбіннай сутнасцю самой рэлігіі, — адказвае Роза. — Вось вы мне скажыце: можна вінаваціць Ісуса Хрыста за тое, што яго вучэнне сказілі нядбайныя паслядоўнікі?

— Безумоўна, нельга.

— А яго сказілі, прыстасавалі пад сябе людзі, якія зацікаўленыя ў гэтым, якія маюць ад гэтага пэўныя выгоды, — працягвае Роза. — На сённяшні дзень хрысціянства аб'ядноўвае самыя буйныя і самыя развітыя дзяржавы ў свеце з адметнымі культурамі і эканомікай. Як могуць габрэі супрацьстаяць такому «монстру»? Ды і навошта?

— Прызнацца, я пазбягаю такіх далікатных размоў з айцом Серафімам, — прызнаюся я. — Баюся пакрыўдзіць. Чалавек ён, мяркуючы па ўсім, разумны. Хоць і прарасійскі. Мне гэта не падабаецца. Нам самы час трымаць сваю марку, нацыянальную, а мы чамусьці, наадварот, прыніжаем сваю культуру.

— А што ж вы хацелі? — усміхаецца Роза. — Царква ж расійская. Я гідам даўно працую. Розныя групы ваджу па Святой Зямлі. Скажу шчыра, з беларускімі паломнікамі працаваць мне нашмат прасцей і камфортней.

— Ой, не ведаю. Не ўсё так проста з намі, беларусамі, — не згаджаюся я. — Аўтарытэт царквы падае. Яе сімбіёз з уладай іншы раз прама шакуе сваёй крывадушнасцю. Царква не павінна быць рупарам прапаганды. Неаднойчы лаўлю сябе на думцы: чаму памяць людская такая кароткая? Здавалася б, зусім нядаўна тая самая ўлада разбурала цэрквы і гнаіла святароў у турмах. Кроў яшчэ не высахла, а мы забыліся.

— На жаль, так. Я родам з Крыма. З’ехала ў Ізраіль у далёкія дзевяностыя. Бацькі не былі супраць, хаця самі так і не адважыліся прыехаць. Тут выйшла замуж. Тут выгадавала двух дзетак. З трывогай і болем гляджу, што адбываецца цяпер на паўвостраве.

— Бацькі жывыя?

— На жаль, не... Сястра толькі. У Алушце жыве.

— Даўно не былі на радзіме? — пытаю я.

— Даўно, а цяпер і ўвогуле наўрад ці паеду. Тут ужо мая радзіма.

— Мне трэба ісці, — кажу я і цікаўлюся: — А не маглі б вы мне паказаць, дзе знаходзіцца пячора?

— Дык вось жа яна, перад вамі, — паказвае габрэйка на шарападобны купал. — Спуск побач з руінамі старога храма.

Спускаюся ў крыпту. Падзямелле падзелена на дзве часткі — месца, дзе пахаваны вялікія пакутнікі, і памяшканне, дзе некалі начавалі вешчуны. Падыходжу да пажылой манашкі, якая гандлюе свечкамі пры ўваходзе, і цікаўлюся, дзе мне знайсці сястру Фаціну. Манашка — румынка, але някепска валодае рускай мовай. Гэта дапамагае нам паразумецца. Даведваюся, што сястра Фаціна памерла мінулай восенню, што пахавана яна непадалёк на могілках, і мне, пры жаданні, сёстры могуць паказаць месца пахавання. Выказваю шкадаванне. Манашка пачынае тлумачыць, да каго звярнуцца, каб паказалі магілку, а я думаю, што мне рабіць з пакункам. Не весці ж яго назад у Беларусь. Вырашаю аддаць гэтай жанчыне. Яна прымае яго, як належнае, без лішняй манернасці. Я дастаю з заплечніка невялічкі абразок з выявай Ефрасінні Полацкай і кладу яго побач з пакункам.

— Гэты абразок з Полацка, — тлумачу я. Жанчына з разуменнем ківае галавой. — Набыў яго яшчэ за савецкім часам, калі вучыўся ў гэтым горадзе. Хацелася б падарыць яе храму, як напамін пра нашу Беларусь...

Праз паўгадзіны мы пакідаем святое месца і накіроўваемся на заходні схіл Кедрона ў знакаміты Мар Сабу, альбо

лаўру Савы Асветленага. Манастыр гэты вядомы ўсяму свету тым, што на тэрыторыю яго не дапускаюцца жанчыны. Згодна з царкоўным законам, яны толькі маюць магчымасць наведаць Жаночую вежу.

На стаянцы перасядаем у бусік-мэрсэдэс. Трэба заўважыць, што курсуюць яны бесперапынна. Як тлумачыць нам Роза, турыстычныя паслугі — асноўная крыніца даходаў мясцовых арабаў, а таму ўсё ў гэтым «бізнесе» даволі прафесійна і цывільна. Па вузкай дарозе спускаемся ў цясніну Кедрон. За вокнамі — безжыццёва-камяністыя горы. Рухаемся даволі хутка, і ад стромкіх спускаў да пад'ёмаў па серпанціне сцінае дух. Гляджу на гэтыя незямныя пейзажы і думаю аб тым, колькі пакутніцкіх слёз, колькі крыві, колькі жыццяў пакладзена тут, у гэтай пустыні. І ўсё дзеля таго, каб свет стаў лепшым. А свет усё той жа. І чалавек усё той жа. Дзеля чаго тады ўся гэтая ахвярнасць, усе гэтыя самакатаванні? І ўсё ж, калі б раптам мне некалі выпала магчымасць пажыць у пустыні, я б не прамінуў яе. Хочацца адчуць пульс гэтай зямлі. Машына паварочвае рэзка на 180 градусаў, і перад намі адкрываюцца заціснутыя ў залаціста-ружовых колерах дзве манастырскія вежы. У нямой велічы сярод скал яны нібыта вартавыя.

— ...Перад намі знакаміты Мар Саба. Вежы, якія вы бачыце, — Жаночая і Юстыніянавая. Келлямі для манахаў служаць пячоры. Звязаны яны паміж сабой вузкімі сцежкамі, — пачынае тлумачыць Роза. — Манахі жывуць адасоблена і збіраюцца разам толькі ў час службы ў галоўным храме.

Бусік спыняецца на стаянцы, і мы пехатой спускаемся ў Лаўру. Манах выносіць каўчэг з часцінкамі мошчаў падзвіжнікаў. Жанчыны прыкладваюцца да іх, а мы з айцом Серафімам, Станіславам і яшчэ некалькімі мужчынамі з групы крочым на тэрыторыю манастыра...

На зваротным шляху да мяне падсаджваецца Станіслаў. Ён у добрым гуморы і спрабуе жартаваць. Суха рэагую на яго калючасць і пераважна маўчу. Лысіна яго за гэтыя дні заў-

важна запяклася, і калі ён смяецца, скура пачынае рухацца, нібыта вадкая квашаніна, агаляючы на лобе белыя складкі.

— Прыгожае відовішча, — эмацыйна кажа ён мо ў трэці ўжо раз.

— Я таксама ў захапленні, — адказваю я. — Можна сказаць, закахаўся ў гэтыя краявіды.

— Так сабе, — паціскае плячыма Станіслаў. Хвілінку маўчыць, потым удакладняе: — Я не пра пустыню, я пра кляштар. Вы толькі задумайцеся, больш чым за тысячу гадоў тут не ступала нага жанчыны. Вось гэта самаахвярнасць.

— Глупства гэта. Самае што ні на ёсць глупства. Можна падумаць, што гэтыя дарослыя мужыкі зачаты былі ад ветру. Не разумею, дзеля чаго гэты нялюдскі аскетызм?

— Каб паказаць нам смяротны прыклад пакоры, паслухмянасці і самавалодання, — не задумваючыся адказвае Станіслаў.

— Якой пакоры? — узмацняю я голас. — Ісус Хрыстос прапаведваў прастату і шчырасць. А гэта, як па мне, разнавіднасць вар'яцтва.

Станіслаў пачынае пярэчыць. А як жа інакш, фанатыкі на тое і фанатыкі, каб быць закаханымі ў сваё глупства. Прытвараюся глухім — шаўковыя словы не для суконнага лыча. Заплюшчваю вочы, і мне мрояцца хімеры Босха. Свет — усё той жа воз сена, і кожны цягне з яго, колькі можа. Думкі выцясняюць адна адну, і сачыць за іх бегам амаль немагчыма.

7

У Віфлеем вяртаемся позна вечарам. Пасяляемся ў гасцініцы ў цэнтры горада. Пасля вячэры група паломнікаў на чале з айцом Серафімам адпраўляюцца на вячэрнюю службу ў храм Раства Хрыстова, а я, стомлены дарогай і бяссоннай ноччу, застаюся ў гатэлі. Паломніцтва на Святую Зямлю набліжаецца да завяршэння. Заўтра позна ўначы мы вылятаем на радзіму. Распранаюся і залязаю пад коўдру. Засынаю незаўважна пад музыку Эсб'ёрна Свенсана…

Прачынаюся ад далікатнага парыпвання масніц. Расплюшчваю вочы. Праз няшчыльна захінутыя шторы пакой напоўнены ранішнім святлом. Айцец Серафім пакуе сумкі. Я ж свае няхітрыя пажыткі сабраў яшчэ звечара. Акідваю сумным позіркам памяшканне і лаўлю сябе на думцы, што вяртацца на радзіму не вельмі хочацца. У айца Серафіма, па ўсім відаць, зусім іншы настрой. Чую яго эмацыйнае пасопванне і зайздрошчу яму. У яго дом. У яго сям'я. У яго ўсяго даволі. Толькі я не нажыў нічога. Плыву сабе па цячэнні, як непрывязаная лодка.

— Ілля, а ты чаго стаіш, нібы заблудзіўшыся ў лесе? — звяртаецца да мяне святар.

— Так і ёсць. Mene, mene, tekel, uparsin.

— Што ты сказаў? — перапытвае айцец Серафім.

— Ды так, нічога, — адказваю я. — Калі б у мяне была магчымасць тут застацца, я б застаўся.

Верагодна, айцец Серафім — чалавек, пазбаўлены супярэчнасцей, а таму жыць яму лёгка. «Хочаш быць шчаслівым — будзь пакорлівым», — прызнаўся ён мне ўчора. Я разу-

мею яго. Царква заўжды заклікала да пакорлівасці і ў той жа час прывівала нянавісць да тых, каго не здолела падначаліць. Але слова святара так і не стала святасцю. Залаты век для сучаснай царквы мінае, ва ўсякім разе ён далёка ўжо не залаты, хоць яшчэ і прыносіць прыбыткі. Да царквы спее недавер. Да ўлады — таксама. Выходзіць, мы з вамі, айцец Серафім — лузеры. Мы не выхавалі ў сваіх дзецях любоў да Бога, не прывілі духоўных ісцін, пра якія нібыта ведаем, але якімі не карыстаемся. Тэорыя — гэта адно, а практыка — зусім іншае. Слова так і засталося словам, пахаваным на старонках Святога Пісання. Мы павінны сысці, саступіць дарогу маладым, тым, у каго на тварах маска жыцця, а не маска смерці. Вы не згодны, айцец Серафім? Тады слухайце мяне ўважліва. Гэта наша пакаленне развязала вайну ва Украіне і не толькі там. Гэта мы з вамі прарочылі даходлівы палітычны век, але мы не прарокі Маісеі, мы — людзі натоўпу, мы ўсё яшчэ блукаем у пустыні духоўнай і, па ўсім відаць, ніколі не выйдзем з яе. Скажу прасцей: гэта вы, я і шмат такіх, як мы — безаблічных, маўклівых, абыякавых істот, — цягнем свет у хаос. Хто ведае, жылі мы ці паміралі? Ва ўсякім разе, мы ленаваліся жыць, бо жылі на ўсім гатовым. Мы нічога не рабілі з ахвотай, хіба толькі разбуралі. На нашым сумленні Чарнобыль і яго наступствы. Мы не ваявалі і не ваюем самі, мы пасылаем на смерць нашых дзяцей. Нашы бацькі пакінулі нам мірную краіну. Ці пакінем мы яе такую дзецям? Мы абакралі яе, перацягнулі, што кепска ляжала, на сваё падвор’е, мы схаваліся ад сябе і ад сваіх суседзяў за высокімі цаглянымі мурамі. І нам ніколі не адхрысціцца ад таго, што мы натварылі і што яшчэ збіраемся нарабіць. Мы цягнем з вамі, айцец Серафім, гэты свет у бездань. Мы носім з сабой свае магілы і ганім незнаёмае нам жыццё. Мы — дзеці хлусні, мы — пакаленне чорна-белых тэлевізараў. Ці патрэбны мы такія свету — людзі, якія не забяспечылі спакою сваім дзецям?..

Айцец Серафім чытае свае ранішнія малітвы. Верагодна, у іх ён вымольвае сабе ў Бога спагаду і душэўны супакой.

Ціхенька, каб не замінаць яму, іду ў прыбіральню. Наперадзе чакае цяжкі, насычаны, як заўжды, інфармацыяй дзень. Так што бокер тоў, айцец Серафім!..

Пасля сняданку адпраўляемся ў дарогу. Роза просіць яшчэ раз праверыць свае рэчы і папярэджвае, што вярнуцца па іх у гасцініцу ў нас не будзе магчымасці. Наш шлях ляжыць праз Віфанію ў Яфу. Віфанія — паселішча Марфы, Марыі і Лазара. Таго самага, біблейскага, якога некалі ажыўляў з памерлых Ісус Хрыстос. Роза расказвае нам гісторыю цяперашняга мусульманскага мястэчка Аль-Азарыех, а я гляджу на засяроджаныя, маўклівыя твары паломнікаў і спрабую спасцігаць думкай нябачнае. Маршчыністыя, старэчыя аблічча застылі ў чаканні цудаў. «Усе яны прыкладна людзі майго ўзросту, — думаю я. — І ўсё ж нешта сімвалічнае ёсць, пэўна, у гэтай вандроўцы «на закуску».

— Ісус любіў Лазара, — пачынае пераказваць Роза вядомую біблейскую прыпавесць. — Ён часта спыняўся ў ягоным доме, а таму, калі Лазар захварэў, яго сёстры адразу ж папярэдзілі яго аб хваробе брата, спадзеючыся, што Ісус уратуе хворага. Аднак Ісус наўмысна затрымаўся на некалькі дзён, папярэдзіўшы пры гэтым сваіх апосталаў, што, маўляў, хвароба Лазара не да смерці, а да славы Божай. Ісус ведаў, што Лазар памрэ, але ён таксама ведаў і тое, што яго ўваскрашэннем услáвіцца сам Бог і слава гэтая ўславіць яго — Сына Божага, які здзейсніць гэты цуд. Ісус Хрыстос ужо тады рыхтаваў сваіх вучняў да Свайго Уваскрашэння, паказваючы свету сваю ўладарнасць над смерцю…

Аўтобус з невялікай хуткасцю рухаецца па цесных вулачках і спыняецца ля грэцкага жаночага кляштара. Паводле біблейскай легенды, тут сустракаўся Ісус з сёстрамі Лазара Марфай і Марыяй. Верагодна, таму гэты кляштар і мае сімвалічную назву «Сустрэчы». Насупраць — Руская праваслаўная школа для арабскіх дзяўчынак. Туды і накіроўваемся.

Пры ўваходзе нас сустракае ігумення Марфа. Па нацыянальнасці Марфа немка. Першае, што кідаецца ў вочы, гэ-

та простасць, натуральнасць і адукаванасць гэтай маладой жанчыны. На працягу нашай экскурсіі па рускім падворку з яе твару не сыходзіць лагодная, жыццярадасная ўсмешка. Гэта характэрна больш для католікаў, чым для праваслаўных. Апошнія, як я заўважаю, чамусьці больш маўклівыя, панурыя, а то і ўвогуле пыхлівыя.

Ігумення Марфа вядзе нас праз дворык да каменя з надпісам: «Тут Марфа і Марыя ўпершыню пачулі ад Бога Слова пра ўваскрашэнне з мёртвых...». Над каменем цяпер узведзена невялічкая каплічка. Ад яе і пачынаецца наша экскурсія. Марфа расказвае нам гісторыю знаходкі гэтай святой рэліквіі. Потым адмыкае падземны храм-капліцу Мікалая Цудатворца і запальвае свечкі. З яе аповеду даведваемся, што на сённяшні дзень у школе вучыцца больш за чатырыста дзяўчынак. Пераважная большасць з іх мусульманкі. Жывуць яны ў інтэрнаце пры кляштары. Пераважна гэта дзеці беднякоў арабаў. Але, каб даць дзецям адукацыю, яны ахвотна аддаюць іх у праваслаўны кляштар. На развітанне нас частуюць манастырскім чаем і печывам.

Склеп, у якім некалі быў пахаваны Лазар, знаходзіцца непадалёку ад школы, ля мячэці. Ідзём туды пешшу. Магільня высечана проста ў скале. Спускаемся ўніз па стромкіх прыступках парамі. Усярэдзіне пячоры чатыры нішы для пахавання памерлых. Пах сырасці і тлену. Пачуцці самыя непрыемныя. «Старыя мёртвыя саступаюць месца маладым мёртвым», — думаю я чамусьці, узгадваючы арыгінальную назву аднаго з апавяданняў любімага мною Мілана Кундэры.

— Якая негуманная, якая прымітыўная ідэя, — прамаўляю я ўслых. — Не разумею, навошта чалавеку паміраць двойчы? Толькі людзі маглі да такога дадумацца.

— Хвароба Лазара была не да смерці, а да славы Божай, — тлумачыць мне айцец Серафім. — Жыццё яму было вернута для таго, каб ён стаў сведкам Уваскрашэння Хрыста.

— Не думаю, што Бог адчувае ў нечым патрэбу, — не згаджаюся я. — Яго слава відавочная. І трэба быць чалавекам, каб не разумець гэтага.

Гляджу на разгубленых паломнікаў. Яны моўчкі закідваюць мяне камянямі. Людзі прывыклі рабіць усё моўчкі і выстаўляць сваё маўчанне за мудрасць. Але маўчанне бывае розным і, як паказвае жыццё, маўчаць пераважна тыя, у каго нячыстае сумленне, альбо тыя, каму няма чаго сказаць. Злодзеі таксама крадуцца па-лісінаму. Верагодна, у гэтым свеце не жывуць, а паміраюць.

— Мне не шкада нас, — кажу я, звяртаючыся да айца Серафіма.

— Каго нас?

— Чалавецтва. Як паказвае час, і Хрыстос, і ўсе святыя пакутнікі, якія ахвяравалі жыццём, якія пакутвалі за нас з вамі, рабілі гэта дарма.

— Таму, што вы так вырашылі?

— Таму, што такі вынік, — адказваю я. — Куды ні кінься — бездухоўнасць, зайздрасць, кроў... Стары запавет — самая крывавая кніга. Столькі крыві праліта, колькі пральецца яшчэ. Дзеля чаго?

— Доля людзей — нараджаць нашчадкаў і рыхтаваць сябе да жыцця вечнага, — адказвае айцец Серафім.

— Тымі меркамі большасць з нас і жыве: спім, кормімся, плодзім сабе падобных, знішчаем нязгодных... І так бясконца? Вы тут пра Бога ўзгадваеце. Мы даўно выгналі яго з нашага жыцця. Спачатку з сэрцаў, а цяпер і з Храмаў. Ці знойдзе Ён сілы ўваскрэснуць чарговы раз? У натоўпу быў некалі выбар: бязгрэшнасць, беззаганнасць ці злачынства. Натоўп выбраў злачынцу. Не раз сабе думаю: паўтарыся ўсё сёння, большасць зноў абярэ Вараву.

— Чаму вы так лічыце?

— Таму, што Варава жыве ў кожным з нас, — адказваю я. — Таму, што Варава — гэта мы. А сябе мы не пакрыўдзім ніколі. Мы не здольныя пакуль што распяць у сабе злачынцу?.. Вы гэта разумееце?

— Не разумею, — адказвае ён. — Не разумею вас... Не разумею, чаго вы дамагаецеся, што вам трэба?

— Мне, акрамя Бога і сябе, нічога не трэба, — усміхаюся я. — Верагодна, людзям наканавана вечна жыць з двума Ісусамі ў сэрцы.

— Чаму з двума? — здзіўляецца айцец Серафім.

— З тым, каго мы распялі некалі ўжо, і з тым, каго не можам ніяк распяць. Мы не сталі звышчалавекамі, мы не наблізіліся ні на метр да Бога.

— Свету не патрэбны звышчалавек, — спыняе мяне айцец Серафім. — Мы не забылі, мы яшчэ памятаем і памятаць доўга будзем, да чаго прывялі гэтыя ўсе сатанінскія ідэі ў дваццатым стагоддзі.

— Любое вучэнне можна сказіць, перакруціць пры жаданні, — парырую я. — І Ніцшэ тут ні пры чым. Ён не нясе адказнасці за ўчынкі вар'ята. «Бялявая шэльма», у разуменні фашыстаў, — скажоная, фальшывая версія звышчалавека. Грамадства хацела б бачыць жыццё выраўненым, міфічна аднолькавым для кожнага. Але свет зусім іншы. Камуністы таксама прапаведвалі роўнасць. Руйнавалі цэрквы, знішчалі і гнаілі ў лагерах святароў, палілі абразы. Але ці мае Карл Маркс да гэтага нейкае дачыненне? Прырода надзяляе нас рознымі маральна-этычнымі і фізічнымі якасцямі, а грамадства спрабуе раўняць нас, падмяняць прыродныя дадзеныя штучнымі. І калі Ісус гаварыў пра чалавека, ён меў на ўвазе тое ж самае, што і Ніцшэ. Іх пазіцыі блізкія. Можна, я прывяду вам адну цытату з Ніцшэ: «Калі ты глядзішся ў бездань, бездань глядзіцца ў цябе».

— І што?

— Пачакайце, я патлумачу, — спяшаюся я. — Для параўнання — яшчэ адно вядомае вам выказванне: «Часта левая рука не ведае, што робіць правая». Гэтыя цытаты, нягледзячы на рознасць, звёны аднаго і таго ж ланцужка. Чалавецтва нібыта гуляе ў гульні, нібыта і не гуляе.

— Самі вы хоць разумееце, што сказалі? — глядзіць на мяне святар.

— Чалавецтва гуляе ў адны і тыя ж гульні з веку ў век, — не зважаю я і працягваю: — Гуляе ў гульні з нулявымі сумамі,

у якіх гулец можа выйграць толькі за кошт іншага гульца. Карацей кажучы, сума выйгрышу і пройгрышу зведзена да нуля. Але чаму людзям не гуляць у гульні, якія б прыносілі ім прыбытак? Чаму? Не трэба ківаць на Бога. Мы самі ствараем сабе няшчасці. І сапраўды часта левая рука не ведае, што робіць правая...

— Вы дэмагог, — спыняе мяне айцец Серафім. — У нас з вамі рознае разуменне Бога і божага.

— Бог адзіны, — усміхаюся я. — І з Ім немагчыма размінуцца тым, хто Яго шукае. І дзе яшчэ, як не на Святой Зямлі, можна пагаварыць пра Яго?

Нашу гаворку прыпыняе Роза. Падпарадкоўваемся яе загаду і вяртаемся да стаянкі, дзе прыпаркаваны наш аўтобус. Роза робіць пераклічку, і я крочу да свайго месца. Адчуваю, як патыліцу свідруюць пагардлівыя позіркі. «Вы не зразумелі мяне, гэта не бунт супраць Бога, — шапчу я гэтым людзям нячутна. — Гэта бунт супраць вас, тых, хто сказіў, і тых, хто скажае божыя ісціны, хто падладжвае іх пад сябе». Азіраюся. Твары паломнікаў застылі ў штучнай абыякавасці. Хіба што выдаюць вочы. «І загублю мудрых мудрацоў, і розум разумных адпрэчу, — чытаю я нібы ў адкрытай газеце. — Ты перамог мяне, Галілеянін!»

Мы пакідаем Віфанію і накіроўваемся ў Яфа, адзін з самых старажытных гарадоў у свеце. Кажуць, што заснаваў яго сын Ноя Яфет. Аўтобус паркуецца на стаянцы непадалёк ад набярэжнай, і мы крочым за Розай у так званы «Парк на Вяршыні». Падымаемся па стромкіх прыступках да найвышэйшай яго кропкі. Там размешчана знакамітая «Брама Веры». Камяні для яе былі прывезены з заходняй сцяны Іерусаліма, вядомай свету як «Сцяна Плачу». На камянях высечаны тры біблейскія сюжэты: ахвярапрынашэнні Аўраама, сон Якава і штурм Іерыхона.

— Вось і канчаецца наша знаёмства са Святой Зямлёй, — падводзіць рысу Роза. — Ля вашых ног — легендарны і старажытны Яфа, Міжземнае мора і новы Тэль-Авіў. Любуй-

цеся і захапляйцеся. На ўсё гэта ў вас ёсць не так ужо і мала часу — аж цэлыя дзве гадзіны, —усміхаецца яна. — Збор на стаянцы. Аўтобус вас давязе да Бэн-Гурыёна, а я развітваюся... Дай вам Бог!

Мы развітваемся з Розай і доўга пляскаем у ладкі. Гэта знак нашай удзячнасці і павагі. Потым ідзём гуляць па старых, вузкіх вулачках Яфа. Я адстаю ад групы і крочу да набярэжнай, знаходжу невялічкую, утульную кавярню і заказваю каву. Доўга сяджу ў гаючай засені і гляджу на мора. Скалы насупраць — знакамітыя скалы Андрамеды. Я ўсё яшчэ шукаю сябе. Верагодна, гэтыя пошукі і ёсць мой сэнс жыцця. Гэта мой шлях — шлях ад зямных рэчаў да рэчаў нябесных...

Я перакананы, што не кожны чалавек ёсць чалавек. Я хачу быць ім. Франкл лічыў, што для таго, каб ім стаць, неабходны «нехта» ці «нешта» вышэйшы за нас, да каго б ці чаго б мы імкнуліся. Я не згодзен з Франклам. Хто мне скажа, у чым крытэрый гэтага «лепшага» ці «хутчэйшага»? Хто суддзі, людзі? Прырода дасканалая і самадастатковая. Бог не мае патрэбы ў нашых меркаваннях і высновах. Мы не выйшлі ні тварам, ні ростам, каб мераць Яго меркамі. Кожны з нас мае сваю індывідуальнасць, сваю адметнасць і сваю самасць. Навошта мне прымяраць на сябе чужое жыццё, навошта крочыць след у след за геніем, злепленым неразумным натоўпам? Ідучы за прыдуманымі, абстрактнымі ідэаламі, мы губляем сябе, сваю ідэнтычнасць. У памкненні быць кімсьці, гуляць нечую ролю мы растрачваем патэнцыял генія, закладзенага ў нас першапачаткова Богам. Ёсць толькі адзін шлях — шлях да сябе. І наша мэта — дасягнуць сваёй унутранай глыбіні і вышыні адначасова. Мы самі сабе творцы. І той з нас, хто дасягае гэтага разумення, не мае патрэбы ў кімсьці, таму што толькі эга патрабуе сабе кампаньёнаў, таму што толькі яно самасцвярджаецца за кошт іншых. Але сэнс існага ўва мне, а не ў кімсьці іншым, і жыццё не спаборніцтва, тым больш не гонка на працяглыя дыстанцыі. Як можна дасягнуць глыбіннай сутнасці іншых, тых, хто па Фран-

кле, «вышэйшыя» за цябе? Навошта? Навошта пражываць чужыя жыцці? Навошта быць закладнікамі чужых меркаванняў? Але большасць з нас і ёсць закладнікі. Каб не ісці адначасова... мы ідзём па жыцці з кім папала…

Першае, што я зраблю, калі прылячу ў Мінск, гэта сустрэнуся з сынам. Я думаю, у нас будзе аб чым з ім пагаварыць. Спадзяюся, ён зразумее мяне.

Дапіваю каву і іду да аўтобуса. Праз пятнаццаць хвілін мы адпраўляемся ў Бен-Гурыён. Пачынае цямнець, і я баюся заблудзіцца ў незнаёмым горадзе. Чутна, як за спінай шуміць мора. Азіраюся на развітанне. Група ўжо чакае мяне. Памежны кантроль праходзім без прыгод. Вось і ўсё. Шалом, Ізраіль! Тода, Ізраіль! Самалёт набірае патрэбную вышыню, і ад сэрца адлягае. Адчуваю неверагодную лёгкасць. Чапляю на вушы слухаўкі і патанаю ў незямной меланхоліі гукаў. Дарэх цлаха, Эсб'ёрн Свенсан!..

8

Хутка міне год, як не стала бацькі. Самалёт, на якім ён вяртаўся з групай паломнікаў з Ізраіля, пацярпеў крушэнне пры няўдалым прызямленні. Мы з ім так ніколі і не сустрэліся. І цяпер я магу толькі ўяўляць яго па адзіным здымку, які дастаўся мне ад маці, і па дзённікавых занатоўках, якія ён рабіў, мяркуючы па ўсім, на Святой Зямлі. Рукапіс гэты перадалі мне зусім нядаўна. Пакет быў адрасаваны мне без ніякага суправаджальнага ліста. І гэта ўсё, што мне засталося ад яго ў спадчыну. Хаця не, хлушу, застаўся я, блізкі яму — і па настроі, і па характары, і па светапоглядзе…

Як толькі спадаюць халады, іду паглядзець на востраў. Рака ўскрылася ўжо, ачомалася ад зімовай санлівасці, і цяпер яе хрыплае, рытмічнае дыханне чутна здалёк. Па дыяганалі перасякаю прыдарожную пустку і падымаюся на высокі насып. За плячыма нясуцца ў невядомасць машыны. Некаторыя кіроўцы збаўляюць хуткасць і сігналяць мне. Што яны хочуць сказаць мне? Відавочна, для кожнага з нас гэтае месца мае сваю святасць, для іх гэта проста дарога, для мяне — дзверы ў свет Цішыні. Я навучыўся выхопліваць яе з гэтага манатоннага скрыгату жалеза, з гэтага пісклівага віскату клаксанаў, з аднастайнай і звыклай будзённасці, ад якой чалавеку нідзе не схавацца.

Цішыня для мяне не нешта бясформнае, здранцвелае, не гэтая бесцялесная, рабаціністая рачная бясконцасць, што распасцерлася наперадзе, а штосьці іншае, ментальнае, тое, што мае сэнс быць, што недзе глыбока схавана і ўва мне самім, вышэйшае за разуменне, тое, пра што я толькі пачынаю зда-

гадвацца, да чаго толькі імкнуся. Цішыня — гэта частка майго жыцця, інакш навошта мне спасцігаць тое неспасцігальнае, навошта вучыцца адрозніваць змест ад змесціва?

Раблю некалькі крокаў уздоўж парапета і спыняюся. Доўга стаю, узіраючыся ў далячынь. Гэта не бакета[2], гэта свядомае падарожжа ў маўклівую неабдымнасць прасторы. Позірк блукае ў лабірынце заблытаных, ламаных ліній. Вецер па-над рэчкай ціха калыша дрэвы. Вецер малюе пейзажы вялікай Задумы — святлом і ценямі. Неба нізкае, нерухомае. Чутна, як недзе ўнізе бруіць рака. Заглыбляюся ў гэтую бясколерную меланхолію гукаў. Цяпер мая радасць і мая скруха — пачуцці суцэльныя. Рука Бога і рука Д'ябла сплялiся ў сяброўскім парыве, і мне не стае ні жыццёвай, ні духоўнай практыкі, каб зразумець, хто з іх ёсць хто. Нехта нябачны, адзіны адначасова і адштурхоўвае, і прыцягвае мяне да сябе. І няма радасці мне, няма патрэбы ў чужым святле. Вакол ні адзінай душы. Толькі я і гэтая непралазная, маршчыністая стракатасць, гэтае алгебраічнае чаргаванне гарбоў і западзін. І недзе далёка на даляглядзе, нібы маячок, нібы пробліск кволай надзеі, прывідны лапік сушы. Ён, як пірацкая шхуна, павольна пагойдваецца на ўздыбленых хвалях, адкідваючы ад сябе безліч загадкавых, серабрыстых ценяў. «Якая сіла маніць мяне сюды? — думаю я, узіраючыся ў пазачасавую далячынь. — Што таемнага, што прыцягальнага тоіць у сабе гэты непрыкметны, звычайны пейзаж?..» Сэрца шчымліва сціскаецца. У сэрца сваё разуменне. Яно не жыве здагадкамі. Гэтае святое для мяне, намоленае месца і ёсць той запаведны куточак, дзе я знаходжу сабе паратунак, дзе шчыра прагну Яго цёню, хаваючыся ад пякельнай зямной тугі. Дастаю з заплечніка рукапіс і пачынаю чытаць. У каторы ўжо раз: «Я ўсё яшчэ шукаю сябе...»

[2] Бакета (яп.) — акт бессэнсоўнага і працяглага глядзення ўдалячынь.

Змест

Літаратурна-мастацкае выданне

Паплаўскі Алесь

Гульні з нулявымі сумамі
Аповесці

Адказны за выпуск *Зміцер Вішнёў*
Рэдактар *Андрэй Федарэнка*
Дызайнерка *Бажэна Звыцэвіч*
Вёрстка *Таццяна Тамілава*
Карэктаркі *Ліда Наліўка, Алена Брава*

Падпісана да друку 00.00.2020. Фармат 60×90/16.
Папера Classic. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 17,13. Ул.-выд. арк. 10,47.
Наклад 300 асоб. Замова 000.

16+

Прыватнае выдавецкае ўнітарнае прадпрыемства «Галіяфы».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/48 ад 03.10.2013.
Вул. Куйбышава, 22, каб. 6, пам. 6, 220029, Мінск, Беларусь.
E-mail: vish@bk.ru
www.halijafy.by

Таварыства з абмежаванай адказнасцю «Палікрафт».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/14 ад 21.11.2013.
Вул. Кнорына, 50, 220103, Мінск, Беларусь.

EAC